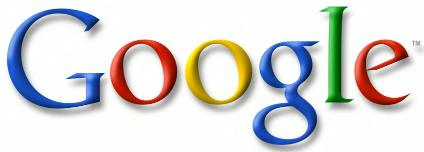
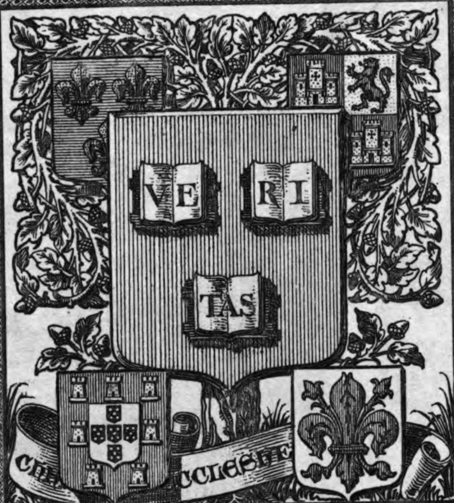
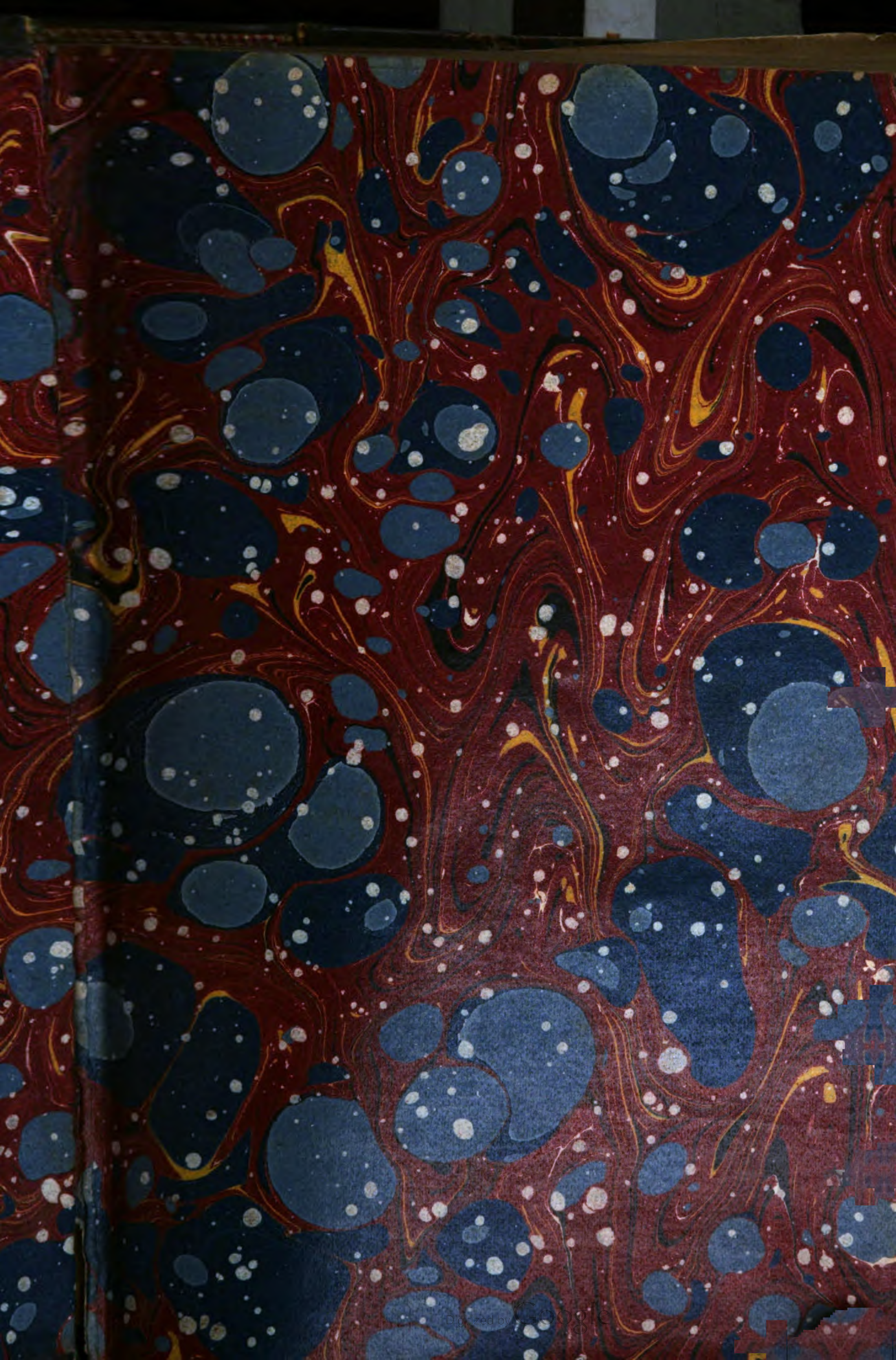

VE
RI
TAS

DANTE'S DIVINA COMMEDIA.

Gedrukt bij Gebr. van Asperen van der Velde, te Haarlem.

DANTE'S

DIVINA COMMEDIA.

METRISCHE VERTALING,

VOORZIEN VAN OPHELDERINGEN EN AFBEELDINGEN.

DOOR

A. S. KOK.

DERDE DEEL.

HET PARADIJS.

DANTE ALIGHIERI, ZIJN TIJD EN ZIJN WERKEN.

HAARLEM,
A. C. KRUSEMAN.
1864.

O voi che siete in piccioletta barca,
Desiderosi d'ascoltar, seguiti
Dietro al mio legno che cantando varca,
Tornate a riveder li vostri liti,
Non vi mettete in pelago; chè forse,
Perdendo me, rimarreste smarriti.
Voi altri pochi, che drizzaste il collo
Per tempo al pan degli angeli, del quale
Vivesi qui, ma non sen vien satollo,
Metter potete ben per l'alto sale
Vostro navigio, servando mio solco
Dinanzi all' acqua che ritorna eguale.

Paradiso, II.

O gij die, in begeerte om toe te luistren,
In kleene bark mijn vaartuig zijt gevolgd,
Dat in den stroom der zangen voorwaarts zeilde:
Keert, keert terug om weêr uw strand te zoeken
En werpt u niet in de open zee, want licht,
Mij daar verliezend, zwerft ge er eindloos rond!
Gij andren (klein getal!) die tijdig 't hoofd
Naar 't brood der englen uitstak bij hetwelk
Men hier steeds leeft, maar dat men nimmer zat wordt:
Gij kunt uw kiel op zulk een hooge zee
Wel wagen, zoo gij voor uw boeg mijn zog
In 't water houdt, vóór 't straks zich weder effent.

Het Paradijs, II.

AAN

HARE MAJESTEIT

DE

KONINGIN DER NEDERLANDEN,

GEBOREN

PRINSES VAN WURTEMBERG,

WORDT

DEZE VOLTOOIDE ARBEID

MET VERSCHULDIGDE HOOGACHTING

OPGEDRAGEN

DOOR

HARER MAJESTEIT

ONDERDANIGEN DIENAAR

A. S. KOK.

INHOUD.

Bladz.

DANTE ALIGHIERI, ZIJN TIJD EN ZIJN WERKEN.

HET PARADIJS.

EERSTE ZANG.

DANTE EN BEATRICE. DE SFEER DES VUURS. OPSTIJGING TOT DE SFEER DER MAAN.

Inhoud.

Volgens het stelsel van Ptoloméus stelt de Dichter de aarde onbewegelijk in het middelpunt van het heelal. De uiterste grens van onzen dampkring bestaat uit de sfeer des vuurs. Vandaar begeeft zich de Dichter, steeds hooger stijgende, in de negen sfeeren of hemelen die onze aarde omringen en waarvan ieder volgende, als een minder wijden kring omvattend, natuurlijk wijder wordt en met grooter snelheid zich gelijkmatig in het rond beweegt. Die negen hemelen zijn: de sfeer der Maan, die van Merkurius, van Venus, die der Zon, die van Mars, van Jupiter, van Saturnus, die der Vaste Sterren en die van den hoogsten kring waaraan door God de beweging is medegedeeld en die daarom het Primum Mobile heet of ook bekend is onder den naam van Kristallijn-hemel. Boven dit Primum Mobile bevindt zich het Empyreum, dat onbewegelijk is. Door dezelfde kracht die deze hemelen beweegt voortgedreven (het verlangen der schepselen naar den eersten Oorsprong van het geschapene) stijgt de Dichter van den eenen kring tot den anderen en ziet er de zalige geesten die in het leven hebben uitgemunt door de deugd die aan een der planeten in het bijzonder wordt toegeschreven.

In dezen eersten Zang beschrijft ons de Dichter hoe hij, gereinigd in het aardsche Paradijs, overgaat tot den kring des vuurs; hoe hij, Beatrice volgende, zich aan zijn menschelijkheid voelt ontheven en in de snelheid van zijn vlucht alles achter zich laat. Onder dit opstijgen onderwijst Beatrice haar leerling omtrent de mogelijkheid en de oorzaak van zulk een snelle vlucht als waarin zij zich tot de hoogere orden opheffen. De geest, ontdaan van al wat hem aan het stof bindt, volgt nu slechts zijn natuurlijk instinkt en wil zich vereenigen met zijn Schepper, waaruit hij oorsprong heeft genomen.

De heerlijkheid van Hem die 't al beweegt
Doordringt geheel de schepping, schoon haar luister
In 't eene deel zich meer vertoont dan 't andre.

4 'k Was in den Hemel die Zijn licht het meest
Geniet, en zag er dingen die te melden
Niet weet en niet vermag die er van afdaalt.

7 Want nader komende aan zijn hoogsten wensch,
Verdiept zich onze geest in zulk een mate,
Dat ons de herinring niet terug kan keeren.

10 En toch, zooveel ik nog van 't heilig Rijk
Me in 't binnenst op te samelen vermocht,
Zal thands de stof mij leveren mijner zangen.

13 O goede Apollo, maak bij 't laatste kunstwerk
Mij tot een vaas, zoozeer uw heilkracht waardig,
Als ge eischt bij 't loon van uw beminden lauwer!

16 Tot heden was één kruin van den Parnassus
Voor mij genoeg; doch thands moet ik met beide
Het strijdperk mij nog overig binnentreden.

19 Kom in mijn borst, vervul mij met den adem,
Die de uwe was, toen gij de ledematen
Van Marsyas beroofdet van 't omkleedsel.

22 O goddelijke kracht, zoo ge u aldus
Mij afstaat, dat 'k de schaduw openbare
Van 't zalig Rijk, in 't hoofd mij nog geteekend:

25 Zoo zult gij me uw verkoren boom zien naderen
En met het loof mij kroonen dat èn gij,
Èn mijner zangen stof mij waardig maakt.

28 Zóó zelden leest men zijn gebladert, Vader!
't Zij in triomf als Cesar of als Dichter,
(o Zonde en schande van den wil des menschen!)

31 Dat uit 't Peneïsch loof de vreugde moest
Ontspringen voor den blijden God van Delfi,
Zoodra er iemand smacht naar zijn genot.

34 Een kleene vonk verwekt vaak groote vlammen:
Licht dat een sterker stem na mij zal bidden,
Zoodat er Cirrha door bewogen wordt.

37 De lamp der waereld rijst den stervelingen
Uit onderscheiden poorten; doch uit die,
Waarin vier cirkels met drie kruizen treffen,

40 Komt zij in gunstiger gesternte en loopbaan
Te voorschijn, en zij vormt de was der waereld
En drukt er 't zegel in meer naar heur aard.

43 Die poort deed ginds den morgen, hier den avond
Ontstaan, zoodat het eene halfrond gantsch
In heldren glans en 't andre in 't zwart gehuld was,

46 Toen 'k Beatrice naar de linker zijde
Gewend zag, met haar blikken in de zon.
Geen aadlaar vestte er ooit hét oog dus op!

49 En even als een tweede straal uit d' eersten
Wel pleegt te gaan om weêr omhoog te stijgen,
Gelijk een pelgrim die terug wil keeren:

52 Zoo gaf haar handling, die mijn geest door 't oog
Had opgenomen, wezen aan de mijne,
En sterker dan men pleegt zag 'k in de zon.

55 Veel wordt ginds toegestaan, wat onze krachten
Hier niet vergund is, naar den aard der plaats,
Geschikt gemaakt voor 't menschelijk geslacht.

58 'k Verdroeg het licht zóó lang niet, noch zóó kort,
Dat ik 't niet vonken spreiden zag in 't rond,
Als 't ijzer dat in gloed het vuur verlaat.

61 En plotslings scheen me, als ware dag aan dag
Verbonden, alsof Hij die 't al vermag,
Den Hemel met een tweede zon versierd had.

64 Met de oogen steeds gericht naar de eeuw'ge sfeeren
Stond Beatrice; en ik verhief mijn blikken,
Van 't hooger licht gewend, tot haar gelaat.

67 In dees haar aanblik voelde ik mij inwendig,
Als Glaucus bij 't genot van 't kruid zich voelde,
Dat in de zee hem een der goden maakte.

70 In woorden laat zich 't bovenmenschelijk-worden
Niet malen; zoo voldoe het voorbeeld dan
Hem wien genaê de ervaring zal verschaffen.

73 Of 'k enkel was, als gij mij hebt geschapen
In 't einde, o Liefde die den Hemel leidt!
Gij weet het, gij, die met uw licht mij ophieft.

76 Toen nu der sfeeren zwaai, dien Ge in 't verlangen
Naar U vereeuwigd hebt, mijn aandacht wekte,
Door harmony die Gij bestemt en regelt,

79 Scheen zulk een deel des Hemels door de vlam
Der zon ontbrand, dat vloed of regenvlagen
Geen meer zóó uitgebreid ooit doet ontstaan.

82 De nieuwheid van den zang en 't grootsche licht
Ontvlamden een verlangen naar hun oorzaak,
Nooit met zoo'n prikkel door mij ondervonden.

85 Waarop zij die mij kende als ik mij-zelf,
Om mijn bewogen geest tot rust te brengen,
Nog vóór ik vroeg de lippen opendeed

88 En aanhief: "Zie, gij maakt u-zelf stompzinnig
Met zulk een waan, zoodat gij niet ontwaart
Wat gij zoudt zien, hadt gij dien afgeworpen.

91 Gij zijt niet meer op de aard, zoo als gij meent;
De bliksem, aan 't hem eigen oord ontvluchtend,
Vliegt nooit als gij, die er toe wederkeert." —

94 Zoo 'k van den eersten twijfel was ontdaan
Door 't woord dat met den schoonen lach zich paarde:
'k Werd in een nieuwen, erger nog, verward.

97 En 'k sprak: "Voldaan reeds, rust ik van mijn groote
Verbazing, schoon op nieuw mij thands verbijstert,
Hoe 'k lichter voorwerp zelfs vooruit kan ijlen." —

100 Waarop, na 't slaken van een vrome zucht,
Zij de oogen op mij sloeg met zulk een uitzicht,
Gelijk een moeder toont den zoon die dwaalt.

103 En zij begon: "De dingen hebben allen
Een onderling verband, en dit 's de vorm,
Die ons 't heelal aan God gelijk doet schijnen.

106 Hierin zien alle redelijke schepselen
Het merk van 't eeuwig Goed, hetwelk het einde is
Waarheen die orde waar 'k op doelde strekt.

109 Tot dit verband, gelijk ik 't noemde neigen
Zich alle wezens naar verscheiden aard,
't Zij meer of minder aan hun Oorsprong nader.

112 Zoo zweven ze onderscheiden havens toe
Op d'Oceaan van 't zijn, een elk met de aandrift
Het toegewezen, die het voorwaarts drijft.

115 Die aandrift draagt het vuur de maankreits toe;
Zij is de drijfveêr in des stervlings hart;
Zij drukt onze aarde saam' en houdt ze in een.

118 En niet alleen de schepslen wien de rede
Is vreemd gebleven drijft dit wapen voort,
Maar hen die liefde en die verstand bezitten.

121 't Voorzienig Albestuur, dat dus 't verordent,
Bevredigt steeds den Hemel met zijn licht,
Waarbinnen zich de sfeer die 't snelst is wendt.

124 En hier ook, als naar d' ons bestemden zetel,
Voert heden ons de kracht dier koorde omhoog,
Die naar een zalig doel zendt wat zij voortstuwt.

127 Een waarheid is 't: gelijk de vorm zoo dikwerf
Niet met der kunst bedoeling samenstemt,
Dewijl de stof vaak doof is voor haar eischen,

130 Aldus verwijdert zich van deze loopbaan
Ook soms het schepsel dat, aldus geneigd,
Toch ook de macht heeft zijwaarts af te wijken,

133 (Gelijk men waar kan nemen, hoe het vuur
Soms uit de wolken daalt) zoo de eerste stoot
Naar de aarde 't buigt door eenig valsch genot.

136 Niet meer verbijstere u, acht ik het recht,
Uw opwaarts stijgen dan het dalwaarts vloeyen
Der beek die van een hoogen berg zich stort.

139 Een wonder waar 't in u, zoo gij, bevrijd
Van hindernis, beneden waart gebleven:
Als kon een levend vuur naar de aard zich keeren!"

142 Hier wendde zij den blik weêr naar den Hemel.

AANTEEKENINGEN.

---

1. "De heerlijkheid van Hem die 't al beweegt," enz. dat is, het licht Gods openbaart zich wel door de geheele schepping, doch niet overal in dezelfde mate. In het Empyreum schittert het meer dan in eenigen anderen hemel, en vandaar dat daar de hoogste zaligheid gesmaakt wordt, gelijk de leer der Kerk zegt.

4. Dante bedoelt derhalve hier met den hemel het Empyreum. Ook Paulus zegt in II Kor. 12 "dat hij opgetrokken is geweest in het Paradijs, en gehoord heeft onuitsprekelijke dingen, die een mensch niet en geoorloofd is te spreken." Toespeling op bijbelsche woorden, personen en toestanden treft men menigvuldig of liever gestadig bij Dante aan.

7. Het einde van alle wenschen, het hoogste Goed, gelijk de Dichter straks zegt, is God. In een brief van Dante aan Can Grande, drukt hij zich bijna op dezelfde wijze uit als in dit en de volgende vaerzen.

16. Een uitlegger teekent hierbij aan, dat de bergrij die den naam van Parnassus draagt werkelijk twee hoofdkruinen heeft. Volgens een ander zouden hier, bij uitbreiding van naam, de Helikon en de Cytheron bedoeld zijn. De zin is eenvoudig, dat de Dichter tot de schildering van de heerlijkheden van het Paradijs dubbele dichterlijke kracht noodig heeft. Sommigen voegen er bij, dat de eene kruin de woonplaats der Muzen, de andere die van Apollo was, en dat Dante dus wil te kennen geven, dat hij thands de hulp van den God des lichts zelf behoeft, of, naar de allegorische beteekenis, dat hem thands de goddelijke wetenschap moet te stade komen. Werkelijk zien wij ook, dat de Dichter in den aanvang van den Louteringsberg de Muzen alleen aanroept, terwijl hier de bede tot Apollo gericht wordt. Eindelijk nog teekenen wij

aan, hoe de Dichter in het gemelde gedicht wijst op de overwinning van de Muzen op de negen dochters van Pierius die in eksters veranderd werden, terwijl hij hier de mythe van Marsyas aanhaalt, die door Apollo overwonnen en van zijn huid beroofd werd.

25. De lauwrierboom.

31. Het Peneïsch loof is dat van den lauwrierboom. Dafne, de dochter van den stroomgod Peneus, werd door Apollo in zulk een boom veranderd. Apollo wordt ook met den "blijden God van Delfi" bedoeld.

36. Cirrha was een stad aan den voet van den Parnassus en aan Apollo toegewijd. Zij wordt hier voor den God-zelf genomen.

40. Dante wil te kennen geven, dat de zon haar gelukkigsten stand heeft, als zij in het sterrenbeeld van den Ram opgaat. Alsdan begint de Lente, terwijl de vier kringen, de horizont, de dierenriem, de evenaar en de colorus, elkander dan zoodanig snijden dat er drie kruizen ontstaan. Men geve hier ook acht op de getallen.

42. Dat is, de zon doet in dat jaargetijde de aarde haar bijzonderen invloed gevoelen.

43. "Ginds," namentlijk van de plaats gerekend waar Dante schrijft, dus boven den Louteringsberg.

49. Deze vergelijking komt ons zeer duister voor. Dat een straal teruggekaatst wordt en aldus een tweeden straal doet ontstaan, en dat evenzoo de handeling van Beatrice haar evenbeeld vond in die van Dante — dat alles is zeer duidelijk; doch met den pelgrim die *terug wil keeren* kunnen wij dit niet rijmen.

67. Glaucus, de zoon Polybius, een visscher van het eiland Eubea, werd na het eten van een zeker kruid in een zeegod veranderd.

73. Het laatst ontving de geest des menschen zijn zelfstandig bestaan. Dante zegt dus, dat God-zelf het best weet, hoe hij in deze oogenblikken was, of hij niet enkel geest was bij zijn opstijgen tot de hemelen.

76. Dante zegt in zijn CONVITO, dat God zijn zetel had in den onbewogen Hemel, het Empyreum; dat daaronder zich de Hemel die het Primum Mobile genoemd wordt zich uitstrekt, welke Hemel door het vurige verlangen van al zijn deelen om zich met het Empyreum te vereenigen in een eeuwigdurende omwending verkeert. Die wenteling waarin vervolgens al de hemelkreitsen deelen doet een onuitsprekelijk schoone harmonie ontstaan.

79. De Dichter bevindt zich in de sfeer des vuurs.

92. De eigentlijke plaats des bliksems is de kring des vuurs. De eigentlijke plaats die Dante toebehoort is de Hemel waarin God zijn zetel heeft.

104. Dit verband, wil de Dichter zeggen, geeft aan het heelal den vorm van eenheid en daarom eenige gelijkheid aan God.

122. Die Hemel is hier weder het Empyreum waarin de Godheid troont, en die dus, als volkomen vervuld van God, niet door verlangen naar hem gedreven wordt en derhalve onbewegelijk is. Het Primum Mobile, de wijdste kring, draait natuurlijk ook het snelste.

125. Het verlangen der schepselen naar hun oorsprong wordt door Dante bij een wapen, een boog vergeleken. Vandaar dat hier van een koorde gesproken wordt.

133. Dewijl de mensch met een vrijen wil begiftigd is.

141. Gelijk reeds in den Louteringsberg werd opgemerkt, men beschouwde oudtijds het opstijgen der vlammen als een gevolg van de natuurlijke neiging om tot haar oorsprong, den kring des vuurs terug te keeren.

TWEEDE ZANG.

DE SFEER DER MAAN. VERKLARING DER MAANVLEKKEN.

Inhoud.

In den aanhef van dezen zonderlingen Zang toont de Dichter aan, dat de stof zijner vaerzen hooger vlucht zal nemen, en dat derhalve slechts weinigen hem zullen kunnen volgen. Spoedig daarna meldt hij ons dat hij zich in de sfeer der Maan bevindt. Hij vraagt Beatrice de oorzaak der Maanvlekken en nadat deze hem het onhoudbare zijner eigen meeningen heeft aangetoond, geeft zij hem de ware verklaring te verstaan. In dat betoog begeeft Dante zich op het gebied der wijsbegeerte zijner dagen en gebruikt enkele uitdrukkingen die letterlijk aan Boëtius ontleend zijn, terwijl wij weder anderen in zijn CONVITO terug vinden. Beatrice zegt dat de edele hemellichamen de organen zijn van Geleigeesten (*Intelligenzen*) hun door God bij de schepping geschonken. Van den Geleigeest der beweging (de *Intelligence Motrice*) gaat een kracht uit die zich met de edele hemelstof verbindt als onze ziel met het ligchaam. Dat is het Bezielende of Vormende Beginsel, dat één is, onverdeelbaar, doch zich op onderscheidene wijzen openbaart en in verschillende werkingen, naar den aard der wezens waarmede het zich verbindt, zich aan onze waarneming voordoet. Vanhier het onderscheiden voorkomen der hemellichamen, vooral in het licht zich aan ons oog openbarende. Zoo is dan het licht en donker op de maanschijf niet het gevolg van het ijler of dichter zijn der stof waaruit dat lichaam bestaat, maar van de sterker of zwakker uitwerking van de invloeyende kracht, naar den aard van het hemellichaam. Als wij aannemen dat de Maan het zinnebeeld der aardsche, de Zon dat der hemelsche wijsheid, de Theologie is, zal ons het langdurig onderhoud over de vlekken der Maan niet zoo ongerijmd voorkomen.

1 O gij die, in begeerte om toe te luistren,
In kleene bark mijn vaartuig zijt gevolgd,
Dat in den stroom der zangen voorwaarts zeilde:

4 Keert, keert terug om weêr uw strand te zoeken
En werpt u niet in de open zee, want licht,
Mij daar verliezend, zwerft ge er eindloos rond!

7 Het water dat ik kies werd nooit bevaren;
Minerva blaast in 't zeil; Apol geleidt me,
En negen Muzen wijzen me op den Beer.

10 Gij andren (klein getal!) die tijdig 't hoofd
Naar 't brood der Engelen uitstak bij hetwelk
Men hier steeds leeft, maar dat men nimmer zat wordt:

13 Gij kunt uw kiel op zulk een hooge zee
Wel wagen, zoo gij voor uw boeg mijn zog
In 't water houdt, vóór 't straks zich weder effent.

16 Het roemrijk volk hetwelk naar Kolchis zeilde,
Verbaasde zich zoo niet als gij 't u doen zult,
Toen 't zag hoe Jason daar de ploeg hanteerde.

19 Die eeuw'ge en aangeboren dorst naar 't rijk
Aan Gode gelijkvormig dreef ons schier
Zóó snel, als gij den hemel ziet bewegen.

22 Steeds blikte Beatrice omhoog en ik
In haar gelaat; en snel gelijk de pijl
Die 't doel treft, wegsnort en de veêr ontsnapt,

25 Zag ik mij daar waar iets zeer wonderbaars
Mijn blikken tot zich trok; waarop toen zij,
Wie mijn verlangen niet bedekt kon zijn,

28 Zoo vreugdvol als bekoorlijk mij aanschouwde
En sprak: "Hef dankbaar uwen geest tot God,
Die ons tot d' eersten sterrenkring gevoerd heeft."

31 Het scheen mij daar of ons een wolk omhulde,
Doorschijnend, dicht, en vast, en helderglanzend,
Gelijk een diamant waar 't licht door breekt.

34 In 't binnenst nam die eeuw'ge paerelmassa,
Gelijk het water doet, een hellen straal,
Voortdurend daar vereenigd, in zich op.

37 Zoo 'k lichaam was en men hier niet bevat,
Hoe zekere uitgebreidheid de andere opneemt,
(Wat moet, zoo 't eene voorwerp dringt in 't andre):

40 Hoe moest zulks meer den wensch in ons ontsteken,
Dat wezen eens te aanschouwen, waar we in zien,
Hoe Gods natuur met de onze zich vereend heeft.

43 Daar wordt aanschouwd, wat we in 't geloof bestemden;
Niet door bewijs, maar in zich-zelven blijkbaar,
Gelijk een axioom, door elk erkend.

46 En 'k sprak: "O Vrouwe! zóó oprecht, zóó innig
Als 'k immer zijn kan ben ik thands Hem dankbaar,
Die me opnam van de sterfelijke waereld.

49 Maar zeg mij toch, wat zijn de donkre vlekken,
Van dit gevaart, die op onze aarde omlaag
De menigte van Kaïn droomen doen?" —

52 Zij toonde een glimlach eenigzins en sprak:
"Indien der stervelingen meening dwaalt,
Waar hun der zinnen sleutel faalt in 't oopnen,

55 Zoo moeten u de pijlen der verbazing
Niet wonden; daar ge ziet, hoezeer de rede,
De zinnen volgend, kort van vleuglen is.

58 Doch zeg mij, wat ge er uit u-zelf van denkt." —
En ik: "Wat ons omlaag verscheiden voorkomt,
Maakt de ijl- en dichtheid van het voorwerp, meen ik." —

61 En zij: "Voorwaar, gij znlt in diepe logen
Uw meening zien gedompeld, zoo ge op 't woord,
Dat ik er tegenoverstel, wel acht geeft.

64 Zie, de achtste hemelsfeer vertoont u on-
derscheiden lichten die naar aard en grootte
In velerhande soorten zich doen kennen.

67 Zoo ijl- of dichtheid daarvan de oorzaak was,
Zou ook één kracht in allen zijn verdeeld
Naar evenredigheid, òf meer òf minder.

70 Verscheiden krachten moeten ook de vrucht zijn
Van vormende beginsels die, op één na,
Door uwe stelling opgeheven worden.

73 En bovendien, ware ijlheid de oorzaak van
Het donker, waar ge op doelt, òf deélsgewijze
Waar dees planeet alsdan van vaster stof

76 Zoo ledig, òf, gelijk het vet en 't mager
In 't dierlijk leven wisselt, zou ook zij
Een boekdeel van verscheiden bladeren zijn.

79 Was 't eerste waar, 't zou wis zich openbaren
Bij zonsverduistring, wijl de lichtstraal dan
Er door zou gaan, als bij elk ijdel lichaam.

82 Dit nu geschiedt niet, daarom moet men 't andre
Bezien, en zoo 't gebeurt dat 'k dit vernietig,
Moet wel uw meening zeer bedrieglijk zijn.

85 Zoo 't is, dat zulk een ijdel niet zich doorzet,
Zoo moet er wel een perk voor zijn, vanwaar
Zijn tegendeel geen licht meer door zal laten.

88 En van dat punt weêrkaatst de zonnestraal,
Gelijk de kleur terugkeert van het glas,
Waarachter zich metaal verborgen houdt.

91 Nu zult gij zeggen dat de straal zich donkerder
Dan in al de andre deelen hier vertoont,
Dewijl de breking plaats heeft dieper in.

94 Van deze tegenwerping kan de ervaring
U, zoo gij haar beproeft, bevrijden — zij,
De welbron van de stroomen uwer kennis.

97 Neem slechts een drietal spiegels; plaats er twee
Op éénen afstand, en de derde, iets verder
Doch tusschen de andren, treffe juist uw blikken.

100 Sla 't oog er op, doch zorg dat achter u
Een licht geplaatst is dát de spiegels toestraalt,
En tot u keert, van allen drie weêrkaatsend.

Ofschoon in omvang nu het verst ontwaarde
Zich minder uitstrekt, zult gij toch bemerken,
Hoe 't licht moet blinken met gelijken glans.

Nu, als bij d' invloed van de warme stralen
De sneeuwvlaag zich weldra ontnomen voelt
De kleur en koude die zij vroeger had:

Aldus wil ik, zoo ge in 't verstand slechts blijft,
U aan zoo levendig een licht ontdekken,
Dat de eerste blik u de oogen zal doen scheemren.

In 't Hemelrijk des goddelijken vredes
Wendt zich een kreits in welker deugd het zijn
Van al wat hij besloten houdt berust.

De sfeer die volgt en zooveel blikken heeft
Deelt dit bestaan verscheiden kreitsen mede,
Van haar verschillend en door haar omvat.

Die kringen wenden naar verscheiden aard
Hun eigen krachten, in hen neêrgelegd,
Tot hun bijzonder doel en werking aan.

Dus volgen dan de organen dezer waereld,
Gelijk gij heden ziet, van graad tot graad,
Ontvangend van omhoog en lager vormend.

Geef nu wel acht op mij, hoe 'k langs dien weg,
De waarheid tegensnel die ge u begeert,
Dat ge eens alleen den vloed doorwaden kunt.

127 De wentling en de kracht der heil'ge kreitsen
Moet uitgaan van de zalige bewegers,
Gelijk het werk des hamers van den smid.

130 De Hemel echter, schoon door zooveel lichten,
Neemt van den diepen Geest die dezen opwekt
En beeltenis en zuivren afdruk aan.

133 En even als uw ziel in 't stoflijk hulsel
Door vele leden, en geschikt gevormd
Tot onderscheiden einden, zich verbreidt:

136 Zoo breidt ook die geleigeest al zijn kracht,
Vermenigvuldigd, door de sterren uit,
Al wentlend niets verliezend van zijn eenheid.

139 Verscheiden kracht brengt voort verscheiden wet
In 't kostbaar lichaam dat zij steeds bezielt,
En waarin ze één wordt als in u het leven.

142 Dus uit een vreugdige natuur ontsprongen,
Straalt dees gemengde kracht het lichaam uit.
Gelijk de vrolijkheid uit 't levend oog.

145 Door haar ontstaat wat u van licht tot licht
Verscheiden voorkomt, niet door ijl- of dichtheid;
Ze is 't vormende beginsel dat ontstaan doet,

148 Naar zij 't beschikt, het donker en het helder."

AANTEEKENINGEN.

---

2. *In kleene bark*, dat is, met weinig wetenschappelijke en theologische kennis, dus onvoorbereid, niet toegerust met al wat noodig is om den Dichter te verstaan en te volgen. Bij het begin dezer aanteekeningen wijzen wij den lezer naar het een en ander door ons in den inhoud opgemerkt, dat over dezen Zang in zijn geheel eenig licht zal verspreiden.

7. Dat is, de stof die ik zal behandelen in deze volgende zangen werd nog nooit door eenigen Dichter tot de zijne genomen.

9. De Beer nabij de noordpool was oudtijds voor de zeelieden het leidende gesternte. De negen Muzen staan hier in verband met de negen hemelen.

11. Het brood der Engelen is het redelijke en aan de wetenschappen gewijde en ook het beschouwende goddelijk leven.

17. Jason, naar Kolchis gegaan om het Gulden vlies te halen, spande de vlammen spuwende stieren voor de ploeg om de drakentanden te zaayen, waaruit gewapende mannen opstonden.

19. Het verlangen naar den eersten Schepper en Oorsprong, hebben wij reeds in den vorigen zang opgemerkt, doet de hemelen wentelen en drijft den Dichter thands zoo snel opwaarts, dat de beweging dier hemelen (die in 24 uren geschiedt, naar zich de ouden voorstelden) naauwelijks sneller kan geweest zijn. Dante spreekt hier van het Rijk aan Gode gelijkvormig, daar de theologie leerde, dat de opperste Hemel waarin God en de zaligen wonen uit een edele, ongeschapen, onverstoor-

bare stof bestaat, die de vorm van den goddelijken geest heeft aangenomen, daarvan niet te scheiden is, zoodat de gedaante waarin zich God vertoont, de vorm, de opperste hemel, God zelf is.

30. Dat is, tot de sfeer der Maan, waarin de Dichter thands is opgeklommen.

34. Die paerelmassa is het lichaam der Maan. Joannes zegt in zijn Openbaringen mede dat de poorten van het hemelsche Jeruzalem van paerlen zijn.

42. Dat is, Kristus, de tweede persoon der Drieëenheid, in wien de menschelijke en goddelijke natuur vereenigd was.

51. Het volk geloofde oudtijds dat Kaïn met zijn takkebosch voor het onzalige offer bestemd naar de maan gebannen werd, in welker vlekken men hem nog meende te herkennen. Zie den XXn Zang der Hel.

59. "Verscheiden," dat is, licht en donker, aan het verschil van ijl- of dichtheid in de stof der maan toegeschreven. Vroeger heeft Dante die meening werkelijk verdedigd in zijn Convito (II), doch hier verwerpt hij haar.

67. Dat is, er zou geen sprake kunnen zijn van de verschillende invloeden en werkingen der hemellichamen, want hun verschil van voorkomen had één enkele oorzaak. Bij de onderscheiden invloeden moeten derhalve onderscheiden beginselen aangenomen worden. De Aristotelische wijsbegeerte sprak van twee beginselen in de bewerktuigde wezens op te merken, namentlijk een stoffelijk en een vormend, waarop vaers 71 doelt.

78. Dat wil zeggen, uit onderscheiden lagen zou de maan dan bestaan, gelijk een boekdeel uit verschillende op elkander liggende bladeren.

105. Beatrice besluit dus dat, zoo er eenige ijdele diepe plaatsen in de substantie der maan waren, in den vorm van kuilen, en dus het licht der zon gebroken werd op eenige diepte, verder dan op de oppervlakte der verheven deelen der maan, dit nogtans niet voldoende kon zijn om de verschillende

donkere vlekken te weeg te brengen, gelijk de proef met de spiegels duidelijk gemaakt heeft.

112. In, dat is, binnen het Empyreum, den vuur of eigentlijken Godshemel.

113. Het Primum Mobile of de Kristallijnen hemel.

115. Dat is, de Hemel der Vaste Sterren.

123. De kracht wordt iederen hemel van den hoogeren medegedeeld, en gaat van iederen hemel weder tot den volgenden uit.

128. Van de Engelen of liever van de Intelligencen of geleigeesten.

131. Van den *Intelligence motrice*, den geleigeest der beweging die van het Primum Mobile uitgaat en zich aan den Hemel der Vaste Sterren mededeelt.

140. "Kostbaar," dewijl de hemelen van een edeler stof zijn, dan die wij kennen.

DERDE ZANG.

DE SFEER DER MAAN. ONSTANDVASTIGEN IN DE KLOOSTERGELOFTE.

Inhoud.

De Dichter bevindt zich nog steeds in de eerste hemelsfeer, die der Maan, waar wel volkomen doch met dit al de laagste graad van gelukzaligheid gesmaakt wordt. Hier bevinden zich de geesten van dezulken die de geloften van kuischheid gedaan hadden, doch door geweld gedwongen werden, om weder in de waereld terug te keeren en een huwelijk aan te gaan. Het is om deze ontrouw in de gedane gelofte, dat hun deze plaats van minder verheven zaligheid is toegewezen. Juist als de Dichter aan Beatrice zijn dank wil betuigen voor haar onderrichtingen, wordt zijn aandacht door een schare dier zaligen bezig gehouden, onder welke zich Piccarda dei Donati, een tijdgenote des Dichters bevindt, aan wie hij eenige inlichtingen vraagt nopens den toestand der zielen hier aanwezig en het lot dat haar in het bijzonder op de waereld ten deel is gevallen. Piccarda deelt hem mede, dat de zaligheid der geesten bestaat in den vrede dien zij in de eenswillendheid met God genieten. Vandaar dat geen smart over het gemis van een hoogeren graad van zaligheid bij hen merkbaar is, maar zij zich volkomen gelukkig gevoelen in den tegenwoordigen tijdelijken toestand. Vervolgens verhaalt Piccarda nog, hoe zij door een onmeêdogend geweld aan haar klooster is ontvoerd geworden; terwijl zij ten slotte wijst op Keizerin Konstance, wier gedaante zich door een bijzonderen glans onderscheidt, waarna de geheele schaar verdwijnt en Dante weder de blikken op Beatrice richt.

1 De Zon die me eens de borst door liefde ontgloeide
Had 't lieflijk aanschijn van de schoone waarheid
Me ontdekt, bewijzende en mij wederleggend.

4 En ik, om mij genezen te bekennen
En overtuigd, ik hief, zooveel mij paste,
Het hoofd tot mijn betuigingen iets hooger.

7 Doch een gezicht verscheen me, dat mij dus
Om 't ernstig te betrachten tot zich trok,
Dat ik niet meer gedacht aan die bekentnis.

10 Gelijk in 't glanzende en doorschijnend glas
Of in het helder water zonder rimpel,
En niet zóó diep dat zich de grond verliest,

13 Het schijnbeeld van ons aangezicht weêrkaatst
Zóó zwak, dat paerlen op het blanke voorhoofd
Niet minder spoedig ons in de oogen vallen:

16 Aldus zag 'k menig beeld tot spreken vaardig;
Waarom 'k de dwaling toeliep, tegenover
Die welke een mensch in liefde ontstak voor 't water.

19 Zoodra ik hen nu was gewaar geworden,
Die 'k afgespiegelde gestalten waande,
Zag 'k naar dezulken rond door wie ze ontstonden.

22 Doch ik ontwaarde niets en sloeg dus de oogen
Weêr op de lichten der beminde Leidsvrouw
Die glimlachte en wier heilige oogen fonkelden.

25 "O gij, verwonder u niet dat ik glimlach,
(Zoo sprak zij) bij uw kinderlijk verzinnen,
Daar gij den voet nog niet op waarheid plaatst,

28 Maar ge u, als ge immer pleegt, naar 't ijdel wendt.
Wat gij ontwaart zijn werkelijke wezens
Tot hier beperkt om schending der gelofte.

31 Dies spreek tot hen, geef acht dan en geloof;
Dewijl 't waarachtig licht dat hen bevredigt
Niet toelaat dat hun voet er ooit van afdwaalt." —

34 En tot de schim die 't meest begeerig scheen
Tot spreken, richtte ik mij en ik hief aan,
Als een, schier door te vuur'gen wensch verward:

37 "O uitverkoren geest, die in de stralen
Des eeuw'gen levens al de weelde smaakt
Die, niet ervaren, nimmer wordt gepeild,

40 Wat vreugde zou 't mij zijn, zoo gij me uw naam
En uwer aller toestand meê woudt deelen!" —
Waarop zij willig en met stralende oogen:

43 "Nooit sluit de liefde in onze ziel de poort
Voor redelijken wensch, zoo min als Zij,
Die heel haar hof aan zich gelijk verlangt.

46 'k Was op de waereld eens een kloosterzuster;
En zoo uw aandacht ernstig mij beschouwt,
Zal 't schooner zijn mij niet voor u verbergen,

49 Maar gij herkennen dat 'k Piccarda ben,
Die, hier gezeteld met deze andre zaal'gen,
Welzaal'ge ben in dees minst snellen kring.

52 Al ons genegenheden, die ontvlamd zijn
Door 't welbehagen slechts des Heil'gen Geestes,
Verheugen zich in de orde ons toebedeeld.

55 En dit ons lot, zoo diep omlaag, naar 't schijnt,
Is ons bestemd, daar wij de kloosterwijding
Verbroken, onvervuld gelaten hebben." —

58 En ik tot haar: "In 't wonderbaar gelaat
Dat ge omdraagt blinkt ik weet niet wat al goddelijks,
Dat boven 't beeld van vroeger u verheft.

61 Daarom was 'k in d'herkenning niet zoo vaardig;
Doch thands verleent hetgeen gij zegt mij hulp,
Zoodat d' herinring van uw beeld mij licht wordt.

64 Maar zeg mij: Gij die hier gelukkig zijt,
Gij, wenscht gij nog een hooger plaats dan de uwe,
Om meer aanschouwen, inniger vereenen?" —

67 Zij glimlachte eerst een wijl met de andre schimmen;
Daarop gaf zij ten antwoord, zóó verheugd
Dat zij van liefde in 't eerste vuur ontgloeid scheen:

70 Mijn broeder! ons begeeren wordt gestild
Door zulk een liefdekracht, die ons doet wenschen
Naar 't onze alleen en andre dorst niet wekt.

73 Zoo wij naar hooger staat begeerig waren,
In tweestrijd zouden onze wenschen zijn
Met 't hoog gebod van Hem die hier ons heenzendt.

76 Zoo iets zult ge in dees kringen nooit ontwaren,
Zoo hier 't bestaan in liefde denkbaar zij,
En zoo gij hun natuur in ernst betracht.

79 Het wezen toch van dezen zaal'gen staat
Is, zich beperken in den wille Gods
Opdat ons aller willen één zal zijn.

82 Zoodat, gelijk wij in dit Rijk verdeeld zijn
Van graad tot graad, behaagt het heel dit Rijk,
Gelijk den Koning in wiens wil wij willen.

85 In zijn behagen rust al onze vrede;
't Is als de zee waar 't al naar henen trekt
Wat deze wil zich schept, natuur zich vormt!"

88 En 't werd mij klaar dat iedre sfeer des hemels
Een Paradijs is; schoon ook 't Hoogste Goed
Zijn gunsten regent naar verscheiden maat.

91 Doch als gebeurt, dat wij een spijze zat zijn,
En naar een andre nog de lust ons prikkelt,
Zoodat men de een begeert, voor de andre dankt:

94 Zóó deed ik thands in woorden en gebaren,
Opdat zij meldde, wat het weefsel was,
Tot welks voltooying zij den spoel niet trok.

97 "Volkomen leven, vrome werken hemelen
Een vrouw veel hooger (sprak zij), naar wier regel
Men in uw waereld kleed en sluyer draagt,

100 Opdat men wake en slaap tot in den dood
Met zulk een Bruidegom, die elks gelofte
Uit liefde tot zijn welbehagen aanneemt.

103 Om haar te volgen vlood ik uit de waereld,
Een maagd nog zijnde; ik sloot me in haar gewaad,
En zwoer de regelen harer orde trouw.

106 Doch mannen, meer aan 't kwaad dan 't goed gewoon,
Ontroofden mij aan 't klooster mij zoo dierbaar; — —
God weet te goed, hoe sinds mijn leven werd!

109 En de andre lichtglans hier, die zich u toont
Aan mijne rechter zijde en die ontgloeid is
In al den luister onzer hemelsfeer,

112 Denkt van zich-zelf wat 'k omtrent mij u meld:
Ook zij was zuster, en van 't hoofd ontnam
Men haar de schaduw ook des heil'gen sluyers.

115 Doch dwong men haar al tot de waereld weder,
Zoo tegen eigen wil als goede zeden —
Des harten sluyer heeft zij nooit verzaakt!

118 Het licht is 't der doorluchtige Konstance,
Die bij den tweeden storm uit Schwabenland
De derde vlaag gewan. den laatsten heerscher." —

121 Zoo sprak zij en hief zingende aan met *Ave
Maria*, en al zingende verdween zij,
Gelijk in 't water iets dat zwaar is wegzinkt.

Mijn blikken die, zoo ver als 't mooglijk was,
Haar volgden, wendden, toen zij haar verloren,
Zich tot het doel van grooter wenschen heen,

En richtten zich dus weêr op Beatrice;
Doch deze bliksemde mijn oog zóó toe,
Als mijn gezicht in 't eerst niet kon verdragen.

En dit deed mij iets toeven in mijn vragen.

AANTEEKENINGEN.

---

1. Die zon is Beatrice, die Dante reeds sedert zijn negende jaar het hart deed gloeyen. Vaers 3 doelt op hetgeen in den voorgaanden Zang heeft plaats gehad, voor zoo ver Beatrice daarin de dwaling van Dante wederlegd en hem beter onderricht heeft.

10. De hier verschijnende geesten zijn doorschijnender en glansrijker dan die van den Louteringsberg, dewijl zij een nog edeler, nog reiner verheerlijkt lichaam ronddragen, uit de stof van den hemelkring gevormd waarin zij verblijf houden. In deze laagste hemelsfeer zijn echter de geesten nog niet zoo hel-glanzend of Dante's sterfelijk oog kan hen nog zonder veel stoornis gewaar worden.

18. Toespeling op het lot van Narcissus, die, in een beek zijn eigen beeld aanschouwende, waande dat het een ander persoon

was die zich aan zijn blikken vertoonde, waarop hij vervolgens verliefd werd. Dante zou hier bijna in de tegenovergestelde dwaling vervallen, daar hij werkelijke personen voor schijnbeelden hield.

48. Haar hemelsche gedaante maakt haar onkenbaar voor Dante, die haar weleer in Florence gekend heeft.

49. De schoone Piccarda is ons reeds uit den 24n Zang van den Louteringsberg bekend, waar Dante bij haar broeder Forese, die onder de zwelgers verblijf houdt, omtrent haar toestand inlichting verlangt. Zij was uit het beroemde geslacht der Donati, dat zooveel ramp over Florence bracht en waarvan Corso bekend staat als de broeder van Piccarda, die met een twaalftal booze lieden het klooster van St. Klara binnendrong om zijn zuster te noodzaken met zekeren Tosa te huwen. De volksoverlevering voegt er bij dat op den avond van de bruiloft de ongelukkige zuster door een soort van melaatschheid werd overvallen en eenige oogenblikken later — nog als maagd — stierf. In vaers 106 geeft de Dichter, die door den boozen broeder gebannen is, zijn hart lucht door de zuster woorden in den mond te leggen die Corso en zijn handlangers brandmerken.

51. De Sfeer der Maan, het kleinst van allen en binnen de andere acht kringen gelegen, wentelt zich natuurlijk het lankzaamste in het rond.

66. Namentlijk "meer aanschouwen" van en "inniger vereenen" met God.

69. Dat is, in den oppersten of Vuurhemel, hier voor God-zelf.

86. Het welbehagen Gods is die zee.

90. In den geest van het oorspronkelijke zeggen wij hier dat God zijn gunsten regent, gelijk men ook zegt dat de wolken stortvloeden regenen.

95. Met andere woorden, wat de reden was dat zij vóór het sterven het kloosterleven vaarwel zeide.

98. De vrouw van welke hier gezegd wordt, dat zij hooger gehemeld is, in hooger sfeer verblijf houdt, is St. Klara, die

de nonnenorde der Klarissen stichtte, onder welke Piccarda zich liet opnemen. Deze St. Klara was de broeder van Franciscus van Assisi, en is geboren in 1193 en stierf in 1223, na een orde voor maagden gesticht te hebben die onder het toezicht van Franciscus stond en die dus overeenkwam met die der Minderbroeders.

103. "Haar," dat is, de Heilige Klara.

118. Konstance was de dochter van Rutger Koning van Pulië en Sicilië. Het volksverhaal zegt, dat zij te Palermo den sluyer aannam, doch dat de Aartsbisschop van gemelde stad haar bij den dood van haar neef Willem II (waardoor diens gebied aan Tancredo verviel, op wien de Kerk lang geen gunstig oog had) in 1186 uit het klooster dwong te gaan en uithuwde aan Hendrik VI, den zoon van Frederik van Barbarossa, door welk huwelijk het gebied aan het Schwabische huis kwam. Uit dit huwelijk werd Frederik II geboren, de derde en laatste keizer uit dat stamhuis. Latere geschiedkundige nasporingen hebben echter bewezen, naar men zegt, dat er van die kloosterontvoering niets waars is, daar Konstance nimmer eenige roeping tot den sluyer zou gevoeld hebben. De overlevering zou alsdan een verzinsel zijn van een vinnigen Guelf, die het volk wilde diets maken dat Frederik II de lang aangekondigde Antikrist was, daar hetzelfde volk geloofde, dat gemelde Antikrist, de nachtmerrie der Kerk, uit een afvallige non zou geboren worden.

126. Dat is, Beatrice.

VIERDE ZANG.

DE SFEER DER MAAN. ONSTANDVASTIGEN IN DE KLOOSTERGELOFTE.

Inhoud.

Hetgeen de Dichter gezien en uit den mond van de zalige Piccarda gehoord heeft, vervult zijn gemoed met tweeërlei twijfel. Het komt hem vooreerst onrechtvaardig voor, dat het geweld eenmaal aan de beide kloostermaagden uitgeoefend ten einde haar in het leven der waereld terug te voeren, door beiden moet geboet worden, in zoo verre zij een minderen graad van zaligheid genieten. Tevens brengt hem een uitspraak van Plato in verwarring, die beweert dat de zielen bij het sterven naar de eene of andere ster terugkeeren, waarop zij vóór de geboorte van het lichaam waarmede zij verbonden zijn geweest verblijf hebben gehad. Door beide twijfelingen evenzeer bestreden, weet de Dichter niet hoe hij het aan moet vangen, om van zijn Leidsvrouw licht te vragen, tot dat Beatrice-zelf hem voorkomt, hem zijn twijfelingen vermeldt en hem het bezwaard gemoed verruimt door hem voor dwaling te behoeden. Vol teederheid en bezorgd voor het heil haars leerlings voorkomt Beatrice eindelijk nog door haar inlichtingen een verkeerde gevolgtrekking, die het misverstand uit haar woorden zou kunnen afleiden.

1 Bij twee gerechten, evenzeer verlokkend
En op één afstand, sterft men eer van honger,
Dan dat de keus van 't eene een bete toelaat.

4 Zóó staat een lam onthutst bij twee begeer'ge
En wilde wolven, vreezende voor beiden;
Zoo staat een jachthond bij een tweetal hinden.

Vandaar dat ik, door onderscheiden twijfel
Gelijk geschokt, mij-zelven over 't zwijgen
Noch prijs noch laak, dewijl 't noodzaaklijk was.

Ik zweeg dan; maar mijn wensch was me op 't gelaat
Geschilderd, en mijn vragen evenzeer
Veel warmer dan in woorden uitgedrukt.

En nu deed Beatrice als Daniël,
Toen hij Nebukadnezars gramschap stilde,
Die onrechtvaardig hem ontstoken had.

Zij sprak: "Ik zie wel hoe u 't eene als 't andre
Verlangen houdt bekneld, zoodat uw onrust
Zoozeer zich inhoudt, dat gij haar niet uit.

Gij redeneert: Zoo 't goede willen voortduurt,
Om welke reden kan 't geweld van andren
De mate der verdiensten dan vermindren?

Nog wekt in u den twijfel op, de schijn
Dat onze zielen werklijk naar de sterren
Teruggaan, als de leer van Plato luidt.

Dit zijn de vragen die in uw gemoed
Met één gewicht zich voelen doen. 'k Zal 't eerste
Die van het scherpst vergif voor u behandelen.

Die van de serafim het meest in God
Zich dompelen, Mozes, Samuel, Joannes,
(Wie van de twee gij wilt) en zelfs Maria,

Zij hebben in geen andren Hemel plaats
Dan 't geestenkoor, zoo even u verschenen,
Noch heeft hun zijn of meer of minder jaren.

Neen, allen strekken de eerste sfeer tot sieraad
En leven er verscheiden 't zoete leven
Door meer of minder d' eeuw'gen Geest te ervaren.

Hier toonden zij zich niet, omdat deze ommering
Hun toegewezen is, maar tot een teeken,
Van 's Hemels rang die 't minste zich verheft.

In zulk een taal dient tot uw geest gesproken,
Dewijl men door het zinlijke slechts leert,
Wat later ons verstand zich waardig toont.

En daarom daalt de Schrift naar uw vermogens
Verstaanbaar af en schrijft aan God èn handen
En voeten toe, schoon 't geestlijk dient verstaan.

Dus stelt de Heil'ge Kerk met menschlijk aanschijn
Zoo Gabriël als Michaël u voor,
Met hem die Tobias gezond gemaakt heeft.

Hetgeen Timéus van de zielen voorstelt,
Is niet gelijk aan 't geen men hier aanschouwt,
Daar hij als werklijk neemt hetgeen hij zegt.

De ziel, zegt hij, keert naar heur ster terug,
Daar hij gelooft dat ze er van afgedaald is,
Toen haar natuur een vorm gegeven heeft.

55 Licht is zijn uitspraak van een andren aard
Dan 't woord vermoeden doet, en kan ze een meening
Besluiten, die men niet zal mogen laken.

58 Verstaat hij dat tot deze kringen weêrkeert
Wat in hun invloed schande of eer verdient:
Licht treft zijn boog zoo eenigzins de waarheid.

61 Dit grondbeginsel, valsch verstaan, misleidde
Geheel de waereld schier, en wel zoozeer,
Dat men van Jovis sprak, Merkuur en Mars.

64 De tweede twijfeling die u bestormt
Heeft minder gif in zich, wijl haar bedwelming
U niet van mij ooit zou verwijdren kunnen.

67 De schijn dat ooit ons recht een onrecht zijn kan
In 's stervlings oog, is van geloof bewijs
En niet van een'ge booze ketterij.

70 Opdat uw inzicht evenwel naar eisch
In zulk een hooge waarheid dringen kan,
Zal 'k u tevreden stellen, naar gij 't wenscht.

73 Indien 't geweld is, dat degeen die 't lijdt
In niets hem toegeeft die den dwang durft oefnen,
Zoo zijn die zielen daarin niet te ontschuldigen.

76 Den wil toch die niet toestemt bluscht men niet;
Hij doet gelijk Natuur doet in de vlammen,
Al zou 't geweld haar duizendmaal bekampen.

79 Indien die wil nu veel of weinig toegeeft,
Zoo volgt hij schier den dwang. Dit deden deze,
Die 't heilig oord weêr hadden kunnen zoeken.

82 Indien hun wensch volkomen waar geweest:
Met d' aandrang die Laurentius hield op 't rooster,
En Mucius met zijn hand zoo streng deed handelen,

85 Had haar die wensch den weg weêr opgedreven,
Dien men haar had versperd, bij de eerste vrijheid.
Doch zulk een vrome wil is uiterst zeldzaam.

88 Met deze woorden, zoo gij hen naar eisch
Hebt opgevat, ontzenuwt men 't beweeren,
Dat menigmaal u nog ontrust zou hebben.

91 Doch thands vertoont zich voor uw oog zóó diep
Een andre klove, dat gij uit u-zelf
Er niet aan zoudt ontkomen vóór 't bezwijken.

94 'k Heb u als zeker in 't gemoed geprent,
Dat nooit een zaal'ge ziel zou kunnen liegen,
Dewijl zij de Eerste Waarheid steeds nabij is.

97 En echter moest gij van Piccarda hooren,
Dat steeds Konstance 't boetkleed dierbaar was
Zoodat zij mij daar schijnt te wederspreken.

100 Doch menigmalen, broeder! is 't geschied,
Dat, om gevaar te ontvluchten, men volvoert
Ook tegen wil en dank, wat niet betaamt.

103 Gelijk Alkmeon die, op aandrang van
Zijn vader, zelfs zijn eigen moeder doodde:
De liefdeplicht deed hem de liefde smooren.

106 In dit geval wil ik dat ge overweegt,
Hoe zich 't geweld vereenigt met den wil,
Zoodat 't vergrijp zich niet kan verontschuldigen.

109 Dan stemt de wil bepaald het kwaad niet toe,
Doch geeft zooveel slechts toe, als hij bevreesd is,
Bij weigering, in grooter leed te vallen.

112 En dus, wanneer Piccarda dit zoo uitdrukt,
Bedoelt ze een wil die standhoudt, ik een andre
Die toegeeft; beiden spreken wij dus waarheid." —

115 Zóó was het vloeyen van den heil'gen stroom,
Ontspringende uit de heilfontein der waarheid;
Zóó werd mij d' een' als andre wensch bevredigd.

118 "O Bruid van d' eersten Bruîgom, Goddelijke!
(Zoo sprak ik toen) wier woorden me overstelpen,
En, mij verwarmend, meer en meer bezielen.

121 Mijn zielsgenegenheên zijn nooit zoo diep,
Dat zij u gunst voor gunst naar eisch betoonen;
Maar Hij die macht heeft en aanschouwt vergelde 't.

124 Ik zie wel, dat zich ons verstand hier nooit
Bevredigt, zoo de Waarheid 't niet verlicht,
Waar buiten niets dat waar is zich vertoont.

127 Het rust in Haar als 't wild in zijn spelonk,
Zoodra 't Haar heeft bereikt. Bereiken kan 't Haar —
Zoo niet — ach, elk verlangen waar vergeefsch.

130 Gelijk een rijsje ontspruit door dit de twijfel
Als aan den voet der waarheid, en natuur is 't,
Die ons van heuvel- drijft tot heuveltop.

133 Dit noodigt mij er toe, dit maakt mij moedig,
Met eerbeid u, o vrouwe! thans te vragen
Naar eenige andre waarheid, mij nog duister.

136 Ik wensch te weten of men u voldoen kan,
Na schending der gelofte, in andre werken
Der deugd, die voor uw wage niet te licht zijn.

139 Toen blikte Beatrice me aan met oogen
Die liefdevonken straalden, goddelijk dat,
Schier als verblind, ik achterwaarts mij keerde

142 En gantsch verward scheen met gebogen hoofd.

AANTEEKENINGEN.

9. De handelingen toch, door de noodzakelijkheid voorgeschreven, zoodat zij bepaald zóó en niet anders kunnen zijn, verdienen natuurlijk noch lof noch berisping.

13. Nebukadnezar werd eenmaal door een droomgezicht verontrust, waarvan hem de herinnering ten eenenmale onmogelijk was. In zijn toorn wilde hij al de Chaldeeuwsche waarzeggers laten ombrengen, daar zij voorgaven den droom te kunnen uitleggen, schoon zij dien niet konden terugvinden. Daniël was tot het laatste niet minder in staat dan tot het eerste. Zie het boek Daniël, hoofdstuk II. Beatrice vermeldt Dante de twijfelingen vóór de oplossing en vóór zij haar zijn medegedeeld.

21. Dante's eerste bezwaar doelt op de woorden van Piccarda in den derden Zang, vaers 115—118, en op haar mededeeling dat zij met geweld gedwongen werd het klooster te verlaten.

22. Zie den inhoud.

27. De tweede meening, die van Plato, heeft het meeste vergif (of gal gelijk Dante zegt, daar gal bij hem het beeld van boosheid en verderf is) in zich, dewijl zij rechtstreeks tegen de goddelijke leer, de theologie, indruischt.

30. Hetzij Joannes de Dooper of Joannes de Evangelist en discipel. Serafim is de meervoudvorm gelijkstaande met serafijnen. Het meest zich in God dompelen is een uitdrukking die in de taal van Dante beteekent: de hoogste zaligheid genieten. Wanneer wij in later zangen gelegenheid hebben om Dante's denkbeelden omtrent God en zalige geesten duidelijker aan te toonen dan wij hier kunnen doen, zal ons gemelde uitdrukking als van zeer bijzonderen aard voorkomen.

32. Het geestenkoor waartoe Piccarda en Konstance behoorden. Het *zijn* van het volgende vaers is de staat van gelukzaligheid. Met de *eerste sfeer* wordt het Empireum bedoeld, de eigentlijke Vuur- of Godshemel. *Verscheiden* (vaers 35) beteekent, in verschillenden graad, naar de verdiensten. De woonplaats der zaligen is derhalve één en dezelfde hemel; de vrome afgestorvenen gaan niet naar in aard verschillende sterren terug, gelijk Plato meende.

37. *Zij*, dat is, Piccarda en Konstance.

39. Dat is, die den laagsten graad van zaligheid bezit.

40 enz. Dante spreekt hier letterlijk het gevoelen van den Heiligen Thomas uit.

48. De aartsengel Rafaël, die Tobias het gezicht terug gaf.

49. Timéus is hier genomen voor Plato. Een der dialogen van dien wijsgeer, namentlijk die waarin hij dit onderwerp behandelt, is met dien naam getiteld. Dante wil zeggen, dat zijn voorstelling omtrent het verblijf der geesten in de onderscheiden sterrenkringen symbolisch is, terwijl Plato zijn woorden als de uitdrukking voorstelt van hetgeen hij werkelijk gelooft en letterlijk wil opgevat hebben.

58—60. Dante schrijft hier aan de planeten en andere sterren eenigzins booze of goede inwerking toe, gelijk algemeen gedaan werd in zijn tijd.

61. De meening omtrent den invloed der sterren verhief zich tot een gevestigd stelsel en vandaar de sterredienst en de namen der sterren, naar de verklaring des Dichters. De Dichter zegt verder "bijna de geheele waereld," daar hij het Jodendom natuurlijk uitzondert.

66. "Van mij," van Beatrice, het zinnebeeld der theologie.

68. Van geloof en niet van ketterij, dewijl uit dien twijfel blijkt, dat de Dichter innigljk gelooft, dat God de billijkste gerechtigheid zijn moet.

77. De vlammen, hoe ook bekampt door windvlagen, blijven steeds haar richting naar omhoog hernemen.

80. Piccarda en Konstance.

83. Laurentius, een MARTELAAR voor het RIJK GODS, stierf in 225. Hij werd op een rooster verbrand. Mucius Scævola, een der MARTELAREN voor het RIJK VAN ROME, stak de hand in gloeyende kolen in tegenwoordigheid van Porsenna, Rome's vijand. Men ziet, de vereeniging dezer beide namen is niet zoo zonderling, als zij wel schijnt; zij is overlegd.

94. Zie den derden Zang, vaers 31 en verv.

97. Zie denzelfden Zang, vaers 115 en verv.

103. Alkmeon doodde op den wensch zijns vaders zijn moe-

der Eryfile. Zie den 12n Zang van den Louteringsberg en den 20n van de Hel.

129. Elk verlangen naar licht, naar waarheid en wetenschap. Schoone regelen in den mond van Dante en in betrekking tot zijn inzichten en meeningen!

138. Men moet, als men in 't Hollandsch verstaanbaar wil blijven, somtijds een inheemsch door een uitheemsch woord verklaren. *Wage* is hier balance. De Dichter wil dus zeggen: Is het mogelijk dat men door andere goede werken de schending der kloostergelofte vergoeden kan? *U*, zegt hij, letterlijk Beatrice, bij uitbreiding God, daar de zalige geesten eenswillend zijn met God.

VIJFDE ZANG.

DE SFEER DER MAAN. VRIJSPRAAK VAN GELOFTE. DE SFEER VAN MERKURIUS.

Inhoud.

Beatrice verschijnt in heller glans dan vroeger, waarmede te kennen gegeven wordt, dat de goddelijke leer des te volmaakter gekend wordt hoe hooger men onder de gelukzaligen des Hemels opklimt. Nu toont Beatrice aan dat de schending eener gelofte in geenen deele door eenig ander vroom werk kan vergoed worden. Om Dante de handeling der Kerk te verklaren, die somtijds de bezworen gelofte verwisselt, zoo gaat Beatrice voort met te verklaren, dat de Kerk bij een gelofte twee zaken wel onderscheidt, namentlijk, de gelofte-zelf en het voorwerp of de zaak die bezworen wordt, zoo als den maagdelijken staat, het vasten, eenig boetewerk of iets dergelijks. Van de gelofte-zelf nu kan ook de Kerk niet ontslaan en geen enkele geestelijke of waereldlijke macht; doch het voorwerp (gelijk de Kerk spreekt) kan verwisseld worden met een ander dat van veel grooter gewicht is en waartoe het eerste in verhouding staat als vier tot zes. Doch ook die verwisseling kan alleen plaats hebben met goedkeuring van het hoogste geestelijk gezag. Na dit onderricht ijlt de Dichter snel als een pijl die de boog verlaten heeft de volgende hemelsfeer te gemoet, die van Merkurius. Op de nadering van Beatrice vertoont zich de planeet met zwakker licht in een veel heller glans, terwijl meer dan duizend lichtgestalten waarin zich zalige geesten aan het oog voordoen op den Dichter toezweven en haar blijdschap over zijn komst door buitengewone schittering te kennen geven. Een dier geesten verzekert Dante hem te zullen bevredigen, zoo hij eenige inlichting verlangt.

1 "Zoo 'k in den gloed der liefde u moge ontvlammen
Veel sterker dan op aarde ooit werd aanschouwd,
Zoodat 'k de kracht der oogen u te niet maak:

Verwonder des u niet, want 't is de werking
Van mijn volmaakte aanschouwing die zich heenwendt
Naar 't Heil dat zich mijn kennis openbaart.

Ik zie, voorwaar! hoe in uw geest alreede
Het Licht der eeuwigheid begint te glanzen,
Dat bij 't gezicht in eeuw'ge liefde ontsteekt.

En zoo iets anders uwe liefde toelokt,
Niets is het dan een schijnbeeld van dit eeuw'ge
In 't voorwerp blinkend, maar te slecht gekend.

Gij wenscht te weten of met andre werken
Een schending der gelofte kau vergoed,
Zoodat de ziel voor de aanklacht veilig is?" —

Aldus hief Beatrice dezen Zang;
Aldus, als iemand die zijn taal niet afbreekt,
Vervolgde zij het heilig ouderhoud.

"De hoogste gift die God in zijn genade
Het aanzijn gaf, en die zijn goedigheid
Het naaste komt, en die hij 't hoogst waardeert,

Die heilgift was de vrijheid van den wil,
Waarmeê de redelijke schepslen allen,
En ook alleen, begiftigd zijn en werden.

Denkt gij van hier uit voort, zoo zal u blijken
De hooge waarde der gelofte, als 't is,
Dat God ontvangen wil wat gij Hem aanbiedt.

28 Bij 't sluiten van 't verbond toch tusschen God
En menschen, brengt men dezen schat ten offer
Waar ik van sprak, uit kracht juist van dien wil.

31 Wat dan, wat kan men ter vergoeding geven?
Wenscht ge u een vroom gebruik van 't geen gij offerdet,
Zoo wilt gij goede werken doen met roofgoed.

34 Thands zijt gij zeker op het wichtigst punt;
Doch, wijl de heil'ge Kerk hier soms ontbindt,
Wat met de waarheid, u ontdekt, in strijd schijnt:

37 Dient ge aan den disch een wijl nog neêr te zitten,
De zware spijze, door u opgenomen,
Vereischt nog een'ge hulp tot verdre kleinzing.

40 Gij, open dan 't gemoed voor 't geen ik meêdeel,
En sluit het daarin op: geen wetenschap
Is uit 't gehoor, wanneer men niet bewaart.

43 Het wezen van die offerande vordert
Twee zaken: de eene is 't voorwerp dat men afstaat,
En de andre de overeenkomst op zich zelf.

46 De laatste nu kan nooit te niet gedaan,
Maar moet volbracht, gelijk ik daaromtrent
Naauwkeurig u al reeds heb aangeduid.

49 Zoo was een offerande den Hebreeën
Verplichting, schoon ook 't offer menig maal
Verwisseld werd, gelijk gij weten moet.

52 Het andre, dat als 't VOORWERP u bekend is,
Kan van dien aard zijn dat men niet te kort komt,
Zoo ander voorwerp er de plaats van neemt.

55 Naar eigen wilkeur echter wisselt niemand
Den last der schoudren, of ook zonder 't wenden
Der beide sleutlen, zilverwit en goudgeel.

58 Houd iedre wisling bovendien voor dwaas,
Indien 't verwisselde in 't benaderde offer
Niet mocht begrepen zijn als vier in zes.

61 En dus, wat voorwerp ook zoo zwaar moog wegen
Door zijn waardij, dat 't iedre waag doet doorslaan,
Met ander offer kan men niet voldoen.

64 Houd, sterv'ling, uw gelofte niet voor scherts!
Wees trouw en handel nimmer onbezonnen,
Als Jefta bij zijn eerste wijding deed,

67 Wien 't woord veeleer betaamde: ik deed verkeerd!
Dan, in 't volbrengen, erger daad. Zoo dwaas
Moet ge ook der Grieken grooten leidsman vinden,

70 Waar 't schoon gelaat van Ifigeen om weende,
Terwijl zij dwaze en wijze weenen deed,
Die spreken hoorden van zoo wreed een eerdienst.

73 O Kristnen, weest beradener in 't handlen!
Weest niet gelijk een veêr in iedren wind,
En meent niet, dat u ieder water wascht.

76 Gij hebt het Oud-, gij hebt het Nieuw-Verbond,
Den Herder van de Kerk die u wil leiden,
En dat zij tot uw zaligheid voldoende.

79 Zoo booze hebzucht u iets anders toeroept,
Weest gij dan mannen — niet een dwaze kudde,
Opdat de Jood *bij* u *om* u niet spotte!

82 Doet niet als 't zooglam dat de melk der moeder
Verlaat en in zijn dartle onnozelheid
Door eigen lust zich-zelf ten onheil wordt!" —

85 Dus, als ik schrijf, sprak Beatrice me aan;
En daarop wendde zij zich vol verlangen
Naar 't deel der aard dat 't volst van leven is.

88 Haar zwijgen en haar wisselende trekken
Geboden stilte aan mijn begeer'gen geest
Die weder nieuwe vragen voor zich had.

91 En evenals de pijl die 't doel reeds treft
Vóór nog de pees tot rust gekomen is,
Zóó voeren wij omhoog in 't tweede Rijk.

94 En hier zag ik mijn Jonkvrouw zóó verheugd,
Als zij in 't licht zich plaatste van dien Hemel,
Dat er de ster nog glanzender van werd.

97 En zoo de sfeer verandring toonde en lachte,
Hoe werd *ik* dan, die van nature reeds
Veranderlijk gesteld ben in elk opzicht!

100 Gelijk in 't stille en heldre vijvernat
De visschen trekken naar den kant van d' oevér,
Waar iets verschijnt wat zij hun voedsel achten:

103 Zóó zag ik zeker meer dan duizend lichten
Op ons toetrekken, en uit elk vernam men:
"Ziehier wie onze liefde wassen doet!"

106 En zie, zoodra nu ieder tot ons kwam,
Zag men de schimmen meer vervuld van vreügde
In 't helder stralend licht dat van haar uitging.

109 Denk nu, o lezer! zoo hetgeen hier aanving
Geen voortgang had, door wat een heete dorst
Naar juister kennis gij gekweld zoudt zijn.

112 Dan kunt gij meten naar u-zelf, hoezeer
De wensch me ontstak naar 't hooren van hun toestand
Zoodra de lichten zich mijn oog vertoonden.

115 "O gij, welzaal'ge, wien genade toestaat
De troonen hier te zien van d' eeuw'gen zege,
Vóór gij den heil'gen strijd nog hebt voleindigd!

118 Door 't licht dat door geheel den Hemel stroomt
Zijn wij ontstoken; zoo ge u dus van ons
Verlichting wenscht, bevredig u naar lust." —

121 Zoo werd tot mij door een dier vrome geesten
Gesproken, en door Beatrice: "Spreek,
Spreek met vertrouwen en geloof ze als goden!" —

124 "Thands zie ik wel, hoe gij u hebt gevlijd
In eigen licht, dat u uit de oogen straalt,
Waardoor 't zoo blinkt, als gij uw vreugde toont.

127 Doch 'k weet niet wie gij zijt, o vrome geest!
Noch waarom gij de sfeer bewoont die zich
Met andren straal omhult voor 's sterv'lings blik." —

130 Dus sprak ik, tot het licht mij richtend dat
Mij eerst had toegesproken, waarop 't zich
Veel heldrer toonde dan het vroeger was.

133 Gelijk de zon, als zij zich-zelf verbergt
In overvloed van licht, wanneer de warmte
De matiging der dikke dampen opheft:

136 Aldus omhulde zich met eigen stralen
Door grooter vreugdbetoon de heil'ge beeltnis,
En dus geheel verborgen gaf zij me antwoord,

139 Zoo als de Zang die volgt vermelden zal.

AANTEEKENINGEN.

---

1. Dante spreekt in zijn Convito bijna op gelijke wijze. "Beatrice (zegt hij) stelt de goddelijke wetenschap voor schitterende in al het licht van haar voorwerp, hetwelk is God. In haar gelaat verschijnen dingen die de gelukzaligheden van het Paradijs aanduiden." In het tweede vaers maakt de Dichter een toespeling op de liefde die hij Beatrice op aarde toedroeg.

24. Het "werden" slaat hier op de hemelsche geesten, en het "zijn" op de menschen dezer aarde.

29. De schat waarvan hier gesproken wordt is de vrije wil, ten offer gebracht "uit kracht juist van dien wil," dat is uit eigen vrije beweging, anders zou het geen offer zijn.

32. De vrije wil eenmaal aan God opgeofferd is niet meer het eigendom des menschen, en wordt dus roofgoed zoo de mensch zich ontslaat van zijn gelofte en weder vrij wil zijn in handeling. Er bestaat geen grooter opoffering dan die van den vrijen wil, als zijnde de grootste schat den mensch geschonken; derhalve kan die opoffering door niets vergoed worden, wanneer men het geofferde terug eischt. De beste handelingen hebben ook geen waardij in het oog van God, daar zij uit kracht van het geroofde volbracht zijn.

34. "Op 't wichtigst punt," namentlijk, dat van het houden der gelofte.

49. Geen Hebreër mocht zich van zijn offer ontslaan. Wel mochten de armen onder de Israëlieten een offer van minder waarde voor het vereischte in de plaats stellen. Zie Leviticus XII en het laatste hoofdstuk, alsmede Lukas II. In het laatstgemelde hoofdstuk wordt ons gezegd dat een paar tortelduiven een paar jonge duiven konden vervangen. In vaers 48

wordt gedoeld op hetgeen Beatrice in vaers 31 heeft gezegd.

52. De theologie spreekt van de *materia*, het voorwerp der gelofte.

57. In den negenden Zang van den Louteringsberg wordt breedvoerig van de beide sleutels der kerk gesproken. De Dichter duidt dus aan, dat de toestemming van den priester vereischt wordt bij de verwisseling der gelofte.

60. Wat men dus op zich neemt in de plaats van de oorspronkelijke gelofte moet een derde zwaarder, gewichtiger zijn, zal het geldig wezen.

68. Jefta deed de gelofte dat hij, zoo hij op de Ammonieten zegevierde, het eerste wat hem uit zijn maagschap ontmoette aan God zou opofferen. Aan zijn eenige dochter werd de gelofte volbracht. Veel is er vroeger in de kerk over getwist, wat Jefta had moeten doen. Tertulliaan, Ambrosius en de Heilige Thomas beweeren dat Jefta zijn gelofte had moeten verwisselen. Dante schijnt dit gevoelen te zijn toegedaan. Agamemnon die de Grieken tegen Troje aanvoerde zwoer zijn dochter Ifigenia te zullen offeren om de gunst der Goden te verwerven. Diana ontrukte het offer aan het altaar en bracht het levend naar Tauris over.

75. Dat is, meen niet dat gij altijd maar vergoeden kunt, wat gij in onberadenheid volbracht hebt.

87. Dat is, waar zich de zon bevond, op den Evenaar.

93. De Hemel van Merkurius.

103. De lichtglanzen zijn de gestalten der zalige geesten.

105. De grond van dit zeggen kan daarin bestaan, dat de geesten zich verheugen in het toenemen van het getal der zaligen, of ook, dat hun het gezicht van Beatrice, de vertegenwoordigster van de volmaakte kennis Gods, doet juichen op de gedachte dat bij het bezit dier volmaakte kennis ook de liefde tot God nog zal toenemen.

107. De zielen geven van haar vreugde bewijs door een hoogeren glans te verspreiden.

116. Dat is, de zege der Kerk, voorgesteld in de verheerlijking van de zalige afgestorvenen die in den schoot der heilige Kerk geleefd en voor haar gestreden hebben.

129. Door de nabijheid der zon is Merkurius dikwerf meer dan eenige andere planeet door de heldere stralen van dit hemellichaam voor ons bedekt, wil de Dichter zeggen.

135. Namentlijk, doordat het helle licht niet toelaat dat ons oog de zon aanschouwt. Bij de uitnemende warmte na zonsopgang worden de dampen opgetrokken, die het eerst mogelijk maakten in de zon te zien.

ZESDE ZANG.

DE SFEER VAN MERKURIUS.

ROEM- EN EERZUCHTIGEN. KEIZER JUSTINIANUS.

Inhoud.

In dezen merkwaardigen Zang geeft Dante rekenschap van een deel van zijn geloof omtrent de beschikkingen des Scheppers met het waereldrijk waar Rome de hoofdstad van was. Het verdient opmerking dat hij zijn denkbeelden Justiniaan in den mond legt die dezen geheelen Zang door het woord voert, — Justiniaan die bekend is door de ordening en versameling der Romeinsche wetten. De beroemde Keizer deelt eerst eenige bijzonderheden omtrent zijn leven en werken mede en toont vervolgens aan, hoe het Romeinsche Rijk door God bestemd is om het Rijk der waereld te worden; hoe dit blijkt uit de geschiedenis van den Romeinschen adelaar, zoodat, toen de volheid des tijds gekomen was en God zich in Jezus op de aarde vertoonde, ook de waereldheerschappij van Rome gegrondvest was, de heerschappij die alle menschen onder één burgerlijk bewind moest vereenigen, gelijk het Koningrijk der Hemelen hen tot één geestelijk Rijk zou brengen. De boosheid der waereld heeft dit trachten te verhinderen. Het Rijk van Cesar zag zijn stichter door Brutus omkomen, het geestelijk Rijk werd door Judas in den persoon van Jezus aangevallen. Het eerste leed door de verlegging van den rijkszetel naar Byzantium en door de oorlogen en twisten die tot op 's Dichters dagen Italië teisterden; het tweede werd verzwakt door de booze leeringen, maar nog meer door dat de herders der Kerk in wolven veranderen. Eenmaal echter (houdt de Dichter zich verzekerd) zal er redding komen en zal zich de ordening Gods vervullen. Ziedaar de denkbeelden die Dante in zijn De Monarchia ontwikkelt en die hij gedeeltelijk in dezen Zang Justiniaan in den mond legt. Vervolgens deelt de Keizer nog eenige bijzonderheden omtrent de bewoners van deze sfeer mede.

"Toen Konstantijn den aadlaar tegen 't spoor
Der zon gekeerd had, dat hij heeft gevolgd
Na d' ouden held die eens Lavina schaakte,

Hield zich de vogel Gods een eeuw en nog
Een eeuw en meer in d'uithoek van Europe,
Nabij 't gebergt waar hij weleer uit opvloog.

En in de schaduw van de heil'ge pennen
Regeerde hij van hand tot hand de waereld
En daalde er, aldus wislend, op de mijne.

'k Was Cesar! Justinianus is mijn naam;
Uit kracht van de eerste Liefde die 'k ontwaar,
Nam 'k uit de wetten 't ijdle en overtollige.

En vóór mijn ijver tot dit werk zich wendde,
Nam ik in Kristus één natuur slechts aan,
Niet meer — en 'k was bij dit geloof tevreden.

Doch zie, de zaal'ge Agabitus, die toen
Mijn opperherder was, heeft door zijn woorden
Mij weder voor 't oprecht geloof bekeerd.

'k Geloofde hem, en wat zijn taal beleed
Zie 'k duidlijk thands, gelijk gij 't valsche ziet
En 't ware van hetgeen elkaêr weêrspreekt.

Zoodra 'k de voeten met de Kerk bewoog,
Behaagde 't God mij uit genaê te drijven
Tot 't hooge werk, waar 'k gantsch me aan overgaf.

De zorg der waapnen liet ik Belisaar,
Wien 's Hemels rechterhand zoozeer nabij was,
Dat mij 't een teeken bleek in rust te werken.

28 Hier heeft mijn antwoord dan uw eerste vraag
Bevredigd; echter dringt mij de aard er van
Nog eenige verklaring te doen volgen;

31 Opdat ge ontwaren zult met hoeveel recht
Zich tegen 't allerheiligst beeld beweegt,
Èn die 't zich eigent, èn die 't tegenstaat.

34 Aanschouw wat deugd het waardig heeft gemaakt
't Ontzag der volkren; zij begon van 't uur
Dat Pallas stierf, om 't Rijk er voor te ontworstelen.

37 Gij weet, hoe 't Alba zich tot woonplaats maakte
Voor driemaal honderd jaar en meer, tot eindlijk
Het drietal er voor kampte tegen 't drietal.

40 Gij weet zijn daden, sints 't Sabijnsche jammer
Tot aan Lukretia's smart, in zeven Koningen,
De volkren der nabuurschap overwinnend.

43 Gij weet zijn daên, door de edele Romeinen
Zoo tegen Brennus aangevoerd als Pyrrhus.
En tegen de andere vorsten en senaten;

46 Wat roem schonk aan Torquaat, en Quintius (naar
Zijn wilde hair genoemd) en aan de Deciën
En Fabiën, wien 'k gaarne omkrans met mirre.

49 Het wierp den trots der Arabieren neder,
Die achter Hannibal der Alpen rotsen
Doorkruisten, Po, waar gij van nederstort.

Nog jeugdig triomfeerden onder 't teeken
Zoo Scipio als Pompejus; en den heuvel
Waaronder gij het licht zaagt bleek het bitter!

Toen, om den tijd, dat heel de Hemel wenschte
De waereld naar zijn vredig beeld te vormen,
Aanvaardde Cesar 't, naar den wil van Rome.

En wat het deed van Var- tot Rijnstroomboorden —
De Isère zag 't als de Saône en Seine,
En ieder dal waaruit de Rhône vol wordt.

En wat het deed toen 't van Ravenna uittoog,
Den Rubikon bespringend — neen, die vlucht
Zoo grootsch, is niet met tong of pen te volgen.

Ras leidde 't weêr de legerschaar naar Spanje,
Toen naar Durazzo; en het trof Farsalia,
Dat m' aan den heeten Nijl de wond gevoelde.

Den Simoïs, Antander (waar 't van uitging)
Zag 't weêr, en 't oord waar Hektor nederligt,
En 't schoot weêr op tot ramp van Ptolomeus.

Daarop ging 't bliksemende op Juba af,
En keerde toen zich weder naar uw westen,
Alwaar 't den Pompejaanschen hoorn vernam.

Van 't geen het met den vaandrig deed die volgde,
Blaft Brutus nog met Cassius in de Hel,
En 't deed Modena en Perugia treuren.

76 De droevige Kleopatra weende ook,
Zij die, 't ontvluchtend, door een adderbeet,
Zich gruwzaam en in haast den dood verkoor.

79 Met dezen vloog het tot aan 't Roode-zeestrand;
Met dezen bracht het de aarde in zulk een vrede,
Dat Janus zich zijn tempel zag gesloten.

82 Doch wat ook 't teeken dat mij spreken doet
Eerst had gedaan en daarna moest volbrengen
Voor 't waereldrijk, ontzag er aan verplicht,

85 Het was gering van aanzien en van glorie,
Als men 't in 's derden Cesars hand aanschouwt
Met heldren blik en zuivere gezindheid.

88 De levende Gerechtigheid die me aanblaast
Stond, toen de hand het droeg die 'k meld, de glorie
Van wraak te nemen voor zijn toorn, het toe.

91 Verbaas u hier in 't geen ik u vermeld:
Nu vloog 't met Titus uit om wraak te nemen
Op 't wreken van de aloude zondeschuld.

94 En toen der Longobarden tand dorst bijten
De heil'ge Kerk, schonk Karel Magnus haar,
Verwinnende onder 's arends vleuglen, redding.

97 Thands kunt gij 't oordeel vellen over hen
Wien eerst mijn aanklacht gold, en hun vergrijp,
Dat de oorzaak is van 't aantal uwer jammeren!

100 De een wederstaat het waereldteeken met
De gouden Lelie; de ander dekt zijn zelfzucht
Er meê: zoo ziet men naauw wie 't schroomlijkst dwaalt.

103 Pleeg, pleeg de Ghibellijn zijn treken dan
Om andren standert; want steeds volgt hem jammer,
Die er gerechtigheid van houdt gescheiden.

106 En dat de nieuwe Karel met zijn Guelfen
Het niet vertrede, maar zijn klaauwen vreeze
Daar 't sterker leeuw de manen uit dorst rukken.

109 Ai, menigwerf beweenen toch de zonen
De schuld der vaders; wane men dan niet,
Dat God ooit d'Arend met de Lelie wissel. —

112 Dees sterre, schoon gering, heeft zich gesierd
Met goede geesten, die steeds werkzaam waren
Opdat hen roem en eere volgen zouden.

115 En zoo de wenschen zich daarheen bewegen,
Dus zijwaartsgaande, moeten wel de stralen
Der ware liefde minder hel omhooggaan.

118 Doch meten wij het loon met onze werken —
Daarin bestaat een deel van onze vreugde,
Dewijl we dit noch kleiner zien noch grooter.

121 Aldus verzacht het hemelsche Gerecht
Den hartstocht dus in ons, dat hij zich nooit
Tot eenige boosaardigheid laat wringen.

124 Verscheiden stemmen vormen zoete klanken:
Verscheiden rangen in ons leven vormen
Dus zoete harmony in deze sfeeren.

127 En in de paerel waar gij thands in zijt
Weêrglanst ook 't licht van Romeo wiens werk,
Hoe grootsch en schoon, zoo schandlijk werd beloond.

130 Doch 't Provençaalsche volk, hem tegenstaande,
Heeft niet gelachen. Daarom wandelt heilloos,
Wie andrer weldoen zich tot schade maakt.

133 Vier dochters — elk van haar een Koningin —
Had Reymond Berengaar! Dat was 't beleid
Van Romeo, den nedrige, den vreemdling!

136 En toch bewogen hem de scheelsche woorden,
Om rekenschap dien man des rechts te vragen,
Die vijf en zeven hem voor tien terug gaf.

139 Toen trok hij weg, verarremd en bedaagd;
En wist de waereld welk een hart hij had,
Het leven zich bij bete en bete afbedelend:

142 Zij prijst hem zeer — zij zou nog meer hem prijzen!"

AANTEEKENINGEN.

---

1. Konstantijn de Groote bracht den zetel des rijks naar Byzantium, sedert Konstantinopel, over. Dante drukt dit uit door te zeggen, dat de adelaar, het teeken, het symbool des Romeinschen Rijks, zich van het westen (Rome) naar het oosten (Byzântium), dus tegen den loop der zon in, bewoog. Toen Eneas, de stamvader des Roomschen volks, Troje verliet, zich in Latium vestigde en aldaar met Lavinia huwde, volgde dus de adelaar in zijn oorspronkelijke vlucht den loop der zon. Overigens merke men wel op, dat de voorstelling van den adelaar die tegen den loop des Hemels gaat, zinnebeeldig is en dus aanduidt dat Konstantijn tegen de ordeningen Gods handelde — tot onheil van Italië, gelijk de Dichter bedoelt.

4. Van de verlegging des zetels door Konstantijn in 325 tot de regeering van Justiniaan in 527 verliepen tweehonderd en drie jaar.

5. Dat is, in Byzantium aan het uiteinde van Europa en door de zee van Marmora slechts van het oude Trojaansche rijk gescheiden, waar Eneas woonde vóór hij zich in Italië vestigde.

11. Justiniaan liet door de voornaamste rechtsgeleerden van zijn tijd het Romeinsche wetboek samenstellen, dat wij nog bezitten. Men zegt dat tienduizend afdeelingen van wetten tot vijftig werden teruggebracht; vandaar de uitdrukking in vaers 12.

14. Justiniaan erkent hier, dat hij vroeger (op aandringen van zijn vrouw Theodora) het tot kettersch verklaarde gevoelen van Eutyches had aangenomen, doch dat hij door Paus Agabitus tot de leer der twee naturen bekeerd werd.

24. Dat is, de versameling der wetten.

25. Belisarius, de grootste veldheer zijner eeuw wellicht, is bekend door de oorlogen die hij in Italië tegen de Gothen, in Azië tegen de Perzen en in Afrika tegen de Mauritaniërs voerde. Hij was de neef van Justiniaan en stichter van het exarchaat, de gezamentlijke landen die in Italië weder onder het gezag van den Oosterschen Keizer werden gebracht.

28. De vraag van Dante is in den twijfel uitgedrukt omtrent den persoon met wien hij spreekt; zie den voorgaanden Zang, vaers 127.

31. Dante spreekt hier satirisch; met hoeveel onrecht, hoe onbillijk, wil hij zeggen.

32. Dat is, het teeken, het symbool des Romeinschen Rijks de arend.

33. Tegen het beeld, tegen het Rijk verzet zich èn de Ghibellijn, die het zoogenaamd verdedigt, maar die het zich toeeigent om er zijn geweld en zelfzucht mede te bedekken, èn de Guelf, die de verklaarde tegenstander van den arend is. Men weet dat de Ghibellijnen voorgaven voor de vestiging of herstelling van het gezag des Keizers in Italië te strijden en dat de Guelfen, die den Paus op hun zijde hadden, zich tegen den Keizer van Duitschland verzetteden. Deze en meer uitdrukkingen in dezen Zang zijn sterke getuigen tegen degenen die voorstellen, dat Dante na zijn verbanning zich onbepaald in de armen der Ghibellijnen heeft geworpen. 't Is onbegrijpelijk en ergerlijk tevens, hoe zoogenaamde kenners van Dante onbeschaamd zulk een beweering overal voor goede munt uitgeven. Wij hebben bij een vroegere gelegenheid het onbillijke er reeds van aangetoond en zullen het bij een latere in 's Hemels naam nog maar eens doen. Het komt ons somtijds voor, dat er dwalingen zijn — en juist dezulken die door geen enkelen schijn gerechtvaardigd worden — die onuitroeibaar zijn.

36. Van hier af begint er een dichterlijk betoog, aan de geschiedenis ontleend, waarin wordt voorgesteld hoe de symbo-

lische arend de heerschappij der waereld verdiende. Pallas, de zoon van Evander, werd in den strijd voor Eneas door Turnus gedood. Zie De Eneas van Virgilius, Xe boek.

37. Namentlijk, het teeken, de arend, het symbool van het Romeinsche volk. Alba, door Eneas' zoon Ascanius gebouwd, heeft ruim 300 jaar op zich-zelf bestaan en werd vervolgens door de overwinning der drie Horatiën op de drie Kuratiën aan Rome onderworpen.

41. Na de onteering van Lukretia door den zoon van Tarquinius Superbus werd het koningschap afgeschaft.

46. Titus Manlius Torquatus liet zijn zoon, die in een gevecht overwinnaar was gebleven, kroonen en daarna onthoofden, dewijl de zoon het gevecht tegen het bevel des vaders begonnen was. Quintius, bijgenaamd Cincinnatus, naar zijn verwilderde hairen, gelijk Dante aanneemt, is, even als de vele Deciën en Fabiën, wel bekend in de geschiedenis der Romeinsche oorlogen.

49. Altijd nog, het teeken, de symbolische arend. De Arabieren zijn hier de bewoners van Noord-Afrika; bepaald de Mauritaniërs en Karthagers.

53. "Waaronder" dat is, aan den voet waarvan. De Romeinsche standert, zegt de Dichter, bleek den heuvel Fiesole (nabij Florence) zeer bitter, doelende daarmede, gelijk een uitlegger voorgeeft, op de verwoesting van het stadjen op gemelden heuvel door Petreius, legerhoofd van Antonius, dewijl het de zijde van Catalina en diens eedgenoten had gekozen. Bij die gelegenheid werd ook het oude Florence voor een deel verwoest, waarna het weder heerlijk werd herbouwd.

55. Omstreeks den tijd van Jezus geboorte.

58. De Var is een kleine rivier tusschen Frankrijk en Italië. De Isère en Saône vallen in den Rhône. Dante doelt hier op de overwinningen door Cesar in Gallië behaald.

62. Het spreekt van zelf dat hier *vlucht* de beteekenis heeft van het uitslaan der vleugels, het vliegen der vogels. Dante

doelt hier op den overtocht over den Rubikon door Cesar.

65. Durazzo, het oude Dyrrachium, was de plaats waar Cesar eenigen tijd door de aanhangers van Pompejus werd opgehouden. Bij Farsalia werd Pompejus verslagen. Na dien slag scheepte Cesar (gelijk Lukanus meldt) zich te Antander, een Frygische stad nabij de rivier Simoïs, weder in om naar Egypte te vertrekken. Dit Antander lag in het oude Trojaansche gebied, vandaar Dante's toespeling in vaers 67. Juba was de Koning der Mauritaniërs die Pompejus had geholpen. In Spanje, waar bij Munda de zonen van Pompejus een leger aanvoerden (vaers 72), werd de burgerkrijg door Cesar eindelijk beslecht.

73. De "vaandrig" die het symbool des Rijks na Cesar droeg is Augustus. Dante wil verder zeggen, dat Brutus en Cassius, die wij bij Lucifer in de Hel gezien hebben, getuigen dat de Romeinsche standert in de hand van Augustus overwon in den burgeroorlog na den dood van Cesar ontstaan. Bij Modena en Perugia werden veldslagen tegen de aanhangers van Antonius geleverd.

79. Dat is, met Augustus vloog de adelaar, enz.

81. Nadat Octavianus den burgerkrijg geëindigd had, werd de tempel van Janus voor den derden maal gesloten.

86. Tiberius. "Met helderen blik", enz. dat is, het oog geopend hebbende voor de ordeningen Gods en onbevooroordeeld, de rechten van het Romeinsche Rijk erkennende.

88. Pontius Pilatus was stadhouder van Tiberius in Judea, terwijl Romeinsche soldaten het doodvonnis aan Jezus voltrokken; aldus werd de voldoening van Gods gerechtigheid door het bloed zijns zoons aan den Romeinschen adelaar toegestaan.

93. Titus was in Gods hand de wreker van Jezus dood, bij de verwoesting van Jeruzalem namentlijk.

94. Karel de Groote, de overwinnaar der Longobarden die het den Paus lastig maakten, wordt hier vermeld als de hersteller des Romeinschen Rijks en de Beschermer der heilige Kerk.

101. De Guelf die door de hulp van het zelfzuchtige Frankrijk werd ondersteund.

102. De Ghibellijn, wien de rechten des Keizers slechts het voorwendsel waren om het gezag zelf in handen te krijgen. Zie nog eens de aanteekening op vaers 33.

105. Houdt gescheiden van het symbool des Rijks, namentlijk.

106. Karel II van Pulië, door de Guelfen naar Italië geroepen.

111. Dat is, dat de waereldheerschappij uit de hand van Rome in die van Frankrijk zal overgaan.

112. De geest breekt bij het voorgaande vaers zijn onderwerp af en gaat nu voort met te vermelden, wie de bewoners van Merkurius zijn — de roem- en eerzuchtigen namentlijk.

118. Ook hier weder bestaat de zaligheid der geesten in tevredenheid met hun toestand, in eenswillendheid met God.

127. "In deze paerel," dat is, op deze ster. Romeo van Villeneuve Baron van Vence die hier bedoeld wordt was de vertrouwdste raadsman van Reymond van Berlinghier of Berengaar, Graaf van Provence. Door zijn beleid heerschte er voorspoed in 't land, terwijl Reymonds vier dochters werden uitgehuwelijkt aan Lodewijk den Heilige, Hendrik III van Engeland, diens broeder Richard, en Karel I van Napels. Zijn nageslacht heeft Frankrijk beroemde en edele mannen geschonken. De geschiedenis van Romeo werd door het volk met velerlei mythen opgesierd. Men zeide dat hij van zeer geringe afkomst was, als pelgrim het hof bereikt had, op de aanblazingen zijner vijanden in ongenade viel en bedelende zijn brood moest vragen in zijn grijsheid.

131. Dewijl Provence later aan den strengen Karel van Anjou kwam.

138. Dante volgt hier letterlijk de woorden van het volksverhaal, waarvan de zin gemakkelijk te raden is. Het verhaal meldt nog, dat Reymond later Romeo terug riep, doch dat deze weigerde het hof weder te zien en de armoede boven het staatsleven verkoor.

ZEVENDE ZANG.

DE SFEER VAN MERKURIUS. ROEM- EN EERZUCHTIGEN.

Inhoud.

De lichtgestalte waarin zich Justiniaan vertoond heeft, keert lofzingende naar den kring van dansende geesten terug dien zij verlaten had. Beatrice komt daarop den Dichter weder voor met hem zijn twijfel voor te stellen en vervolgens een verklaring daarvan te geven. Dante vraagt namentlijk, hoe het mogelijk was, dat God den dood van Jezus kon wreken op zijn beschuldigers, zoo die dood-zelf rechtvaardig was, in zooverre Jezus de straf die op het menschdom lag op zich laadde en de gerechtigheid Gods moest voldaan worden. Beatrice doet hier opmerken dat Jezus twee naturen in zich vereenigde; de smarten der menschelijke natuur aangedaan waren recht, daar die natuur voor de zonde moest betalen; de Joden waren echter niet te verontschuldigen, daar zij hun misdaad aan den goddelijken persoon pleegden. Vervolgens beantwoordt Beatrice de vraag, waarom de redding van het menschdom juist op die wijze, door de kruisiging van Jezus, moest plaats hebben. De mensch, toont zij aan, moest voor zijn ongehoorzaamheid boeten en aldus zich weder tot zijn rang verheffen, of God moest onvoorwaardelijk vergeven. Tot het eerste is de mensch niet in staat; hij kan niet boeten en zich vernederen naar de mate van zijn vergrijp. Doch Jezus heeft dit in zijn vleeschwording en sterven gedaan, wat de mensch door het geloof, door Jezus deelachtig te worden, zich kan toeëigenen om dus ook in Jezus, van wege zijn volmaakte gehoorzaamheid, weder in zijn oorspronkelijken rang verhoogd te worden. Eindelijk nog geeft een uitdrukking in dit betoog Beatrice aanleiding om den Dichter over den aard der eeuwige en vergankelijke dingen te onderhouden, en hem de wederopstanding des vleesches aan te toonen.

1 "*Osanna, sanctus Deus Sabaoth,*
Superillustrans claritate tua
Felices ignis horum malahoth!" —

4 Aldus, zich wendende op zijn maatgezang,
Hief voor mijn blik dit wezen jublende aan,
Waarop een dubble lichtglans zich vereende.

7 En dit en de andren reiden zich ten dans;
En, als zeer snelle vonken schier, omhulden
Ze in plotselinge verte zich voor mij.

10 Ik stond in twijfel; tot mij zelven zeide ik,
Spreek, spreek daarvan! spreek, zeide ik, tot mijn Jonkvrouw,
Die mij de dorst met zoete droplen lescht.

13 Die eerbied echter die geheel mijn wezen
Zoo overheerscht, zelfs bij een B en ICE,
Deed mij, gelijk een man die inslaapt, buigen.

16 Kort duldde Beatrice mij aldus.
Toen hief zij aan, een lach mij tegenstralend
Zóó, dat ze in 't vuur een mensch zou zalig maken:

19 "Naar mijn onfeilbaar inzicht heeft uw geest
Zich afgevraagd, hoe een gerechte wrake
Met eenig recht getuchtigd worden kan.

22 Doch ik zal u den geest weldra ontwarren;
En gij, hoor toe! dewijl mijn woord u zal
Begiftigen met grootsche wijsheidspreuken.

25 Geen perk, hoe heilzaam, voor zijn wilskracht duldend,
Zoo heeft de mensch die niet geboren werd,
Zich-zelf verdoemend, al zijn kroost verdoemd.

28 En zoo lag 't menschdom kwijnende in zijn krankheid,
Van eeuwen her verloren in zijn dwaling,
Tot 't Woord van God erbarmend nederdaalde,

31 Waar Dit, in één persoon, met zich vereende
De van haar Schepper dwalende natuur,
Slechts door de werking van zijn eeuw'ge liefde.

34 Richt thands den blik op 't geen men tot u spreekt:
Zie, die natuur, vereenigd met haar Maker,
Was, bij haar schepping, schuldeloos en goed;

37 Slechts door zich-zelf werd ze uit het Paradijs
Verbannen, daar zij van den weg der waarheid
En van haar leven zich heeft afgekeerd.

40 Indien men nu de pijn die 't kruis deed lijden
Slechts meet naar de aangenomene natuur,
Zoo heeft er geen ooit zóó naar recht gekweld.

43 En weder was er geene zoo vol onrecht,
Beschouwt men den persoon die heeft geleden,
In wien zoodanige natuur vereend was.

46 Dus vloeiden twee gevolgen uit één daad;
Want Gode en 't jodendom behaagde één dood,
Waar de aarde om schudde en zich de Hemel opende.

49 Nooit moet het dan u ondoorgrondbaar schijnen,
Wanneer men volhoudt dat gerechte wrake
Straks werd gewroken door gerechte vierschaar.

52 Doch thands zie 'k uw gemoed door denk- op denkbeeld
Zoozeer als in een warkluw opgesloten,
Dat gij met vuur'gen wensch de ontknooping beidt.

55 Gij zegt: wel onderscheid ik wat ik hoor;
Doch waarom God tot onze zielsverlossing
Dien weg juist wilde — dat is mij verborgen.

58 Dit raadsbesluit, mijn broeder, is voor de oogen
Van ieder mensch begraven wiens verstand
Niet meerderjarig werd in 't vuur der liefde.

61 Voorwaar, dewijl er menig naar dit doeleind
De blikken richt, maar 't zelden onderscheidt,
Meld ik, waarom die weg het voegzaamst was.

64 De goedheid Gods die alle haat van zich
Verwerpt, straalt vonken uit van 't innig vuur,
Zoodat zij de eeuw'ge schoonheên openspreidt.

67 Datgene wat onmiddelijk uit haar druppelt,
Neemt nimmer eind, daar 't ingedrukte beeld
Zich nooit verandert, als zij 't zegel zet.

70 Datgene wat onmiddelijk uit haar regent,
Is gantschlijk vrij; want 't is niet onderworpen
Aan een'ge werking van de nieuwe dingen.

73 't Gelijkt en dies behaagt het haar ook meer,
Daar 't heilig Vuur dat alle ding bestraalt,
Ook 't schitrendst in het meest gelijkend blinkt.

76 En met dit alles nu werd 't menschlijk schepsel
Bevoorrecht; als dus zulk een schepsel feilt,
Zoo moet het uit zijn adeldom vervallen.

Alleen de zonde is 't, die 't zijn vrijheid rooft,
En die 't ontaarden doet van 't hoogste Heil,
Waarom 't zich schaars verheldert met zijn licht.

Nooit komt het tot zijn waardigheid terug,
Zoo 't niet weer aanvult wat de zonde ledigt,
In 't billijk boeten tegen boozen lust.

Toen uw natuur zich in haar kiem geheel
Verzondigde, heeft ze ook haar waardigheden
Gelijk het Paradijs zich gantsch verbeurd.

Zij kon zich niet herstellen, zoo gij ernstig
Dit overpeinst, door eenig middel, zonder
Door één van deze voorden heen te waden:

Of dat God-zelf door zijn lankmoedigheid
Vergeven had, òf dat de mensch in zich
Genoeg gedaan had voor zijn dwaas vergrijp.

Gij, richt het oog nu binnen in den afgrond
Van d' eeuw'gen raad, zooveel gij slechts vermoogt,
Op 't innigst aan mijn redenen gehecht.

De mensch kon nimmer binnen zijne perken
Voldoening geven, daar hij nooit in deemoed,
En steeds de wet vervullend, af kon dalen,

Zoozeer hij in 't vergrijp omhoog wou streven.
Dit is de grond waarop den mensch de macht
Ontzegd is, door zich-zelf genoeg te doen.

103 Gods werk was 't dus, den mensch langs Zijne wegen
Tot zijn waarachtig leven weêr te brengen, —
Hetzij langs één — hetzij veeleer langs beiden.

106 Doch wijl een werk den meester steeds te meer
Behagen zal, naarmate 't d' adeldom
Des geestes waar 't van uitging openbaart:

109 Zoo was de goedheid Gods, die de aard haar zegel
Als indrukt, meest voldaan, langs beide wegen
Uw rangverheffing weder te bewerken.

112 Van d' eersten dag tot aan den laatsten nacht
Was nooit en zal nooit zijn een werk zoo grootsch,
Zoo heerlijk, noch langs d' eene, noch langs d' andre.

115 Want God was grooter door zich-zelf te geven,
Om 't menschdom ter verheffing te bekwamen,
Dan zoo Hij enkel maar vergeven had.

118 Alle andre wijzen waren ontoereikend
Tot rechtsvervulling, zoo de Zoon van God
Niet waar vernederd, niet waar vleesch geworden.

121 Nu dan, ter uwer gantsche wenschvervulling
Keer 'k ter verklaring weêr tot zeker punt,
Opdat gij daar het inzicht hebt als ik.

124 Gij zegt: ik zie de lucht, ik zie het vuur,
Het water, de aarde en al hun mengeling
't Verval toesnellen en zoo kort slechts duren.

En toch die dingen waren eens geschapen;
En dus, zoo 't waarheid was wat ik beweerd heb —
Zij moesten voor verval beveiligd zijn.

Mijn broeder, de englen, en dit rein gewest
Waarin gij zijt, kan men geschapen noemen,
Gelijk zij zijn, volkomen in hun wezen.

Doch de elementen die gij daar genoemd hebt,
En alles wat uit hen zijn oorsprong neemt,
Zijn door de kracht gevormd, rechtstreeks geschapen.

Geschapen is de stof waar ze uit bestaan,
Geschapen werd de kracht die vorm ontstaan doet,
In deze sterren die hen gantsch omringen.

De straal en de omzwaai van de heil'ge lichten
Onttrekken aan de vormende natuur
De ziel van 't reedloos dier en van de plant.

Uw leven echter blaast de hoogste Goedheid
Onmidd'lijk in; Ze ontsteekt het zelf in liefde
Voor Haar, zoodat het steeds naar haar blijft wenschen.

En hieruit kunt gij uw verrijzenis
Ook nog bewijzen, zoo gij overpeinst
Hoe 't menschlijk vleesch gevormd werd, toen onze ouders,

Het eerste menschenpaar, het aanzijn kreeg."

AANTEEKENINGEN.

---

1. Deze woorden, gedeeltelijk Latijn, gedeeltelijk Hebreeuwsch, beteekenen: "Hozanna, heilige God der heirscharen, die het licht uwer heerlijkheid spreidt over de zalige vlammen van deze gewesten."

6. Op de gestalte van Justiniaan vertoonde zich een dubbele lichtglans, waarmeê de dichter aanduidt, dat gemelde zalige uitblonk door zijn verdienste als wetgever en door de waardigheid als Keizer hem toebehoorende.

7. Dit wezen, namentlijk, de gestalte van Justiniaan, die zich met andere zaligen ten dans reide.

14. B is de aanvangsletter, ICE is de uitgang van den naam Beatrice. Ook vormen deze letters te samen de verkorting van dien naam. De Dichter spreekt dus van den eerbied die hem alreede vervulde bij het enkele hooren van Bice, en zinspeelt derhalve op de liefde zijner jeugd.

20. Die twijfel is in Dante opgerezen na het hooren van de woorden in den vorigen Zang, vaers 92 en verv., waar gesproken wordt over de straf aan de Joden voltrokken wegens de kruisiging van Jezus, die de genoegdoening was aan de eischen van Gods gerechtigheid.

26. Dat is, Adam, die het bestaan onmiddelijk uit Gods hand ontving.

33. In Jezus, zoo luidde de leer der Kerk, was de menschelijke en goddelijke natuur vereenigd, door de werking der eeuwige liefde, dat is, door den Heiligen Geest. Zie Lukas I.

39. Een toespeling op het bekende vaers in Joannes XIV.

40. Dat is, de kruisdood was juist de straf, waarin de men-

schelijke natuur voor de zonde kon betalen. De zonde werd aan Jezus' menschelijke natuur gestraft, en dus vervalt alle denkbeeld van onrecht. De Joden echter bezondigden zich aan hun Messias en dus aan de goddelijke natuur van Jezus, vandaar dat Titus kan beschouwd worden als de man die wraak nam op het onrecht Jezus aangedaan. Dante houdt zich in dergelijke betogen aan de zoogenaamde satisfaktie-leer van Anselmus, Aartsbisschop van Canterbury (gest. in 1089). Thomas van Aquino was dezelfde leer toegedaan en bepleitte haar nog breedvoeriger; Duns Scotus (gest. in Keulen, 1308) bestreed haar echter in eenige bijzonderheden. En daar die bestrijding juist in Dante's dagen het meest besproken werd, zoo ziet men duidelijk wat 's Dichters bedoeling is in dergelijke vaerzen. Hij kiest partij en wil zijn gedicht dienstbaar maken aan de verdediging der rechtzinnige leer.

48. Jezus' dood, namentlijk, behaagde Gode als satisfaktie voor het vergrijp van Adam, en daarom opende zich de Hemel voor de gevallen menschheid; de aarde echter schudde, wijl haar Schepper werd gekruisigd om de wrok der Joden te koelen.

64. Omdat God allen haat verre van zich doet, zijn Lucifer en Judas het verst van God verwijderd en opgesloten in het middelpunt des heelals. Een uitlegger teekent bij de volgende vaerzen aan, dat Dante meermalen een dichterlijk betoog van Boëtius hier navolgt.

Om Dante in het betoog dat hier geleverd wordt te volgen, houde men in het oog, wat wij hier in weinige woorden hopen duidelijk te maken.

De werken der Schepping werden door de wijsgeeren der Kerk verdeeld in dezulke die onmiddelijk door God waren voortgebracht en die welke ontstaan zijn in den vorm waarin wij ze kennen door de werking van de scheppende kracht van den Allerhoogste uitgegaan. De werken die onmiddelijk door God zijn voortgebracht vertoonen de eeuwige schoonheden des

Scheppers in al hun luister; zij zijn als God-zelf onveranderlijk; het beeld des Allerhoogsten, die werken ingedrukt, weet van geen schaduw van omkeering; zij zijn eeuwig vrij, dat is niet onderworpen aan de scheppende kracht, waaraan de "nieuwe dingen", de later geschapen wezens hun bestaan te danken hebben, die dan ook veranderlijk en kort van duur zijn. Zulk een door God onmiddelijk geschapen wezen was de mensch, die dus tot de meest bevoorrechte schepselen, tot dezulken die Gode het dierbaarst waren behoorde. Door zijn ongehoorzaamheid in het Paradijs is hij echter van dien rang vervallen — en zijn val was groot, zoodat hij zich-zelf er niet weder uit kon opheffen.

105. Dat is, langs den weg der gerechtigheid en dien der barmhartigheid. Beide deugden in God stonden tegenover elkander, doch zijn in en door Jezus vereenigd.

112. Dat is, van het begin der wereld tot dat het einde zal zijn aangebroken.

114. Dat is, noch langs den weg der gerechtigheid, noch langs dien der barmhartigheid.

122. Beatrice wil, vóór zij haar betoog omtrent de satisfaktie-leer eindigt, Dante nog den zin der woorden in vaers 67 en verv. verklaren.

125. "En al hun mengeling," want men zij indachtig dat de Dichter de zoogenaamde elementen der stoffeíjke waereld heeft opgenoemd.

130. "Dit rein gewest," dat is de hemelsfeeren der zaligen. De bedoeling van Beatrice zal na de aanteekening op vaers 64 niet onduidelijk zijn. Zij had gezegd dat alle dingen, onmiddelijk door God geschapen, eeuwig, onveranderlijk zijn, en nu voorziet zij, dat Dante op de elementen zal wijzen, om het onhoudbare harer beweering aan te toonen Zij antwoordt echter, dat de Engelen, de Hemelen en de stof op zich-zelf door God onmiddelijk geschapen zijn en derhalve eeuwig, onveranderlijk zullen duren, waaruit 's menschen vleeschelijke

opstanding ook nog te bewijzen is; doch dat daarentegen de vorm der stof door den invloed der vormende kracht die aan de sterren door God is medegedeeld ontstaat. Uit die vormingskracht neemt ook het dierlijk en plantenleven zijn oorsprong, zoodat dieren en planten van gedaante wisselen, veranderlijk zijn.

ACHTSTE ZANG.

DE DERDE HEMELSFEER, VENUS.

GEESTEN DIE AARDSCHE LIEFDE HEBBEN GEVOED, ZONDER DE HEMELSCHE TE VERGETEN.

Inhoud.

Beatrice en Dante zijn in de sfeer van Venus aangekomen. De snelheid van het opstijgen is zóó groot, dat Dante de nieuwe sfeer slechts door de verhoogde schoonheid van Beatrice gewaar wordt. Snel als de wind en hosanna zingende komen de zalige geesten nader. Een van hen, Karel Martel Koning van Hongarije, biedt Dante zijn diensten aan, licht hem in omtrent zijn persoon en geslacht, en bejammert het lot van de staten die na zijn dood de gevolgen van een slecht en zelfzuchtig beheer ondervonden hebben. Vervolgens beantwoordt hij Dante's vraag, hoe het mogelijk is, dat een edel man een booze nakomelingschap kan hebben, en omgekeerd. De voorzorg van God, aldus spreekt Karel Martel, openbaart zich in de kracht die van Hem onmiddelijk is uitgegaan, aan de onderscheiden sterren en haar sfeeren is medegedeeld, en daardoor van verschillenden invloed en werking wordt. Door dien invloed is het, dat de menschen van verschillenden aard, aanleg en karakter zijn, wat aldus voorbeschikt is door den Schepper om de instandhouding der waereld en de maatschappij, buiten welke de mensch veel ongelukkiger zou zijn, mogelijk te maken. Vandaar dus ook dat uit één vader zoo verschillende karakters worden geboren als Ezau en Jakob, bijvoorbeeld; dat Quirinus of Romulus van een onbeduidenden en onbekenden vader afstamt, enz. wat buiten den invloed der sterren niet het geval zoude zijn, dewijl alsdan alle menschen van één aard en aanleg zouden zijn, en de zonen den vaders zouden gelijken. Jammer is het, dat de waereld daarop niet altijd acht geeft. Werd er meer op verschil van aanleg gelet, dan zou de maatschappij gelukkiger zijn.

1 De waereld placht, in haar gevaar, te meenen,
Dat, zwaayende in den derden nevencirkel,
De schoone Cypris 't reedloos minvuur aansteekt;

4 Waarom zij *haar* niet enkel eer bewezen
Met offeranden en met dankgeloften —
De aloude volkren in de aloude dwaling! —

Maar ook Kupido en Dioon vereerden,
De eene als haar moeder, d' andere als haar zoon,
Die, naar men zeide, Dido op den schoot zat;

En haar met wie 'k den zang begin ontleenden
Zij dus den naam der sterre, wie de zon
't Zij achter zich of met haar aanschijn toestraalt.

'k Steeg tot haar op maar werd het niet gewaar;
Doch overtuigd was 'k, in haar sfeer te zijn,
Daar ik mijn Jonkvrouw zag verhoogd in schoonheid.

Gelijk men vonken in de vlam ziet flikkeren;
Gelijk m' een stem in 't zingen onderscheidt,
Als de een vertoeft en de andre komt en wegsnelt:

Zoo zag ik in dit licht weêr andre glanzen
In 't ronde zwaayen, meer of minder snel,
Steeds naar de maat, meen ik, der eeuw'ge aanschouwing.

Uit koude wolken daalden nimmer winden,
't Zij zichtbaar al of niet, met zulk een snelheid,
Dat zij niet langzaam en belemmerd schenen

Hem die dees goddelijke lichten hier
Ons had zien nadren, uit den omzwaai strijkend,
Die aanvangt bij de hooge Serafim.

En in den glans die 't meest vooruit verscheen,
Weêrklonk 't *Hosanna* zóó, dat 'k sinds dien stond
Nooit zonder wensch ben, dit nog eens te hooren.

31 Daarop nu zweefde er een ons meer nabij
En sprak alleen: "Wij allen zijn bereid,
Naar u behaagt, wijl ge u om ons verheugt.

34 Wij wenden ons met 's Hemels Vorsten in
Één zwaai, één omring — in gelijke dorst
Met hen wien ge op de waereld reeds deedt hooren:

37 *Gij geesten die den derden Hemel wendt!*
Een liefde ontbrandt ons dat, om uw behagen,
Een weinig rust niet minder zoet zal zijn." —

40 Nadat mijn oogen zich vol eerbied tot
Mijn Leidsvrouw hadden heengewend, en zij
Hen met zich had bevredigd en verzekerd,

43 Zoo zochten zij weêr 't licht dat mij zooveel
Beloofd had, en "O gij, wie zijt ge?" klonk
Mijn stem, door groote teederheid bewogen.

46 Hoezeer zag ik 't in glans en uitgebreidheid
Door nieuwe vreugde weder toegenomen,
Toen ik het toesprak tot zijn vreugdverhooging.

49 In zulk een toestand zeide 't: "Korten tijd slechts
Bezat mij de aard; zoo 't langer waar geweest,
Veel onheil waar 't, dat niet geschied zou zijn.

52 Mijn vreugdegloed houdt mij voor u verborgen,
Mij als omstralende en aldus omhullend,
Gelijk de rups, omwikkeld met haar zijde.

55 Gij hebt mij zeer bemind — en dat met reden!
Want ware ik nog omlaag, ik zou u meer
Dan 't enkle loof van mijne liefde toonen.

58 De linker zoom bevochtigd door den Rhone,
Nadat hij zich vermengd heeft met de Sorgue,
Verbeidde mettertijd mij als zijn Heer,

61 Als de Ausonjaansche hoorn die met de steden
Gaëta, Bari en Crotona prijkt,
Waar zich de Tronte en Verde in zee ontlasten.

64 Alreede blonk om 't voorhoofd mij de kroon
Van 't land dat door den Donau wordt besproeid,
Zoodra de stroom den Duitschen grond verlaat.

67 En ook het schoon Trinakria, dat tusschen
Pachinum en Pelorum zich in damp hult,
(Nabij de golf die 't meest met Eurus kampt) —

70 Niet door Tiféus, maar door 't wassend sulfer —
Zou dan alsnog zijn Koningen verwachten,
Door mij van Rudolf afgestamd en Karel,

73 Zoo 't boos beheer, dat d' onderworpen volkren
Altijd het hart verbitterd, niet Palermo
Getergd had tot de kreet: "Sla dood, sla dood!"

76 En zoo mijn broeder dit vooruit gezien had —
De gierige armoê van den Kataloniër
Waar hij ontvlucht, opdat zij hem niet krenkte.

79 En waarlijk, noodig is 't vooruit te zien,
Voor hem en andren meê, opdat zijn bark,
Beladen, niet door grooter last verzinke,

82 Want zijn natuur zoo karig, schoon van afkomst
Zoo mild, had wel behoefte aan een beheer,
Dat niet bezorgd slechts was, de kas te vullen!" —

85 "Daar ik geloof, dat zulk een hooge vreugde
Als mij uw spreken inblaast, mijn gebieder!
Waar alle heil zijn eind heeft en begint,

88 Door u aanschouwd wordt als ik zelf ze aanschouw,
Is zij te meer mij waard; ook is mij dierbaar,
Dat gij ervaart wat 'k zeg, in God opziende.

91 Gij hebt mij zeer verheugd; verklaar dan nog,
Dewijl ge sprekend mij tot twijfling bracht,
Hoe bitter zaad uit 't zoete kan ontspringen?" —

94 Dus ik tot hem. En hij tot mij: "Zoo 'k u
De waarheid tōonen kan, zult gij 't gelaat,
Als thands den rug nog, naar 't gevraagde keeren.

97 Het Heil, dat heel het Rijk dat gij bestijgt
Wendt en bevredigt, maakt zijn voorzorg tot
Een kracht in deze wijde hemelsfeeren.

100 En de aard der dingen niet alleen is voor-
beschikt in d' uit zich-zelf volkomen Geest,
Maar met dien aard ook hun gestaag behoud.

103 Daarom, wat schichten ook die boog doe snorren,
Zij treffen nooit dan 't voorbestemde doel,
Gelijk een pijl door ons op 't wit gericht.

106 Waar dit zoo niet — de Hemel dien gij doorsnelt
Zou u zijn werkingen dus openbaren,
Dat kunst noch orde er zijn zou, maar ruïne.

109 En zoo iets kan niet zijn, tenzij de geesten
Die ster aan ster geleiden onvolmaakt zijn,
En onvolmaakt Die hen gebrekkig liet.

112 Wilt gij, dat u die waarheid klaarder wordt?" —
En ik: "Niet meer; want 't is onmooglijk, zie ik,
Dat ooit Natuur in 't geen behoefte is moê wordt." —

115 Waarop hij weêr: "Zeg thands, of 't voor den mensch
Niet slechter ware zonder maatschappij?" —
"Ja (zeide ik), hier begeer ik geen bewijs." —

118 "En kan ze er zijn, zoo men omlaag niet leeft
In vele wijzen en verscheiden ambten?
Neen zeker, zoo uw meester waarheid schrijft." —

121 Dus kwam hij hiér, het een uit 't andre leidend,
En sloot daarna: "Verscheiden moeten zijn
De wortels, waar verscheiden werking is.

124 Zoo wordt dan de eene een Solon, de andre een Xerxes,
En de eene een Melchisedek, de andre hij,
Die vliegend door de lucht zijn zoon verloor.

127 De kracht der sfeeren, die in 't sterflijk was
Haar zegel drukt, volbrengt haar arbeid juist,
Maar onderscheidt niet 't eene huis van 't andre.

130 Van hier dat Ezau in de kiem zich reeds
Van Jakob scheidde; dat Quirinus afstamt
Van zulk een nedrig man, dat Mars genoemd wordt.

133 De vormende natuur zou steeds den aard
Van 't teelend wezen volgen, zoo zij niet
Door Goddelijke voorzorg werd verwonnen.

136 Thands ligt wat achter u was, vóór u open;
Doch dat gij weet, dat ik me om u verheug,
Wil 'k met een eindbesluit uw geest nog voeden.

139 Natuur zal steeds, zoo 't toeval haar weêrstreeft,
Als ieder ander zaad dat niet zijn bodem
Gevonden heeft, mislukken in den uitslag.

142 En zoo de waereld ginds naauwkeurig acht gaf
Op d' eersten aanleg die Natuur beschikt heeft,
Zij zou, dien volgend, goede schepslen dragen,

145 Gij echter dwingt tot geestelijk beroep
Die werd geboren om het zwaard te omgorden,
En maakt een Koning van den man der prediking;

148 En daarom leidt uw spoor zoo van den weg!" —

AANTEEKENINGEN.

---

1. "In haar gevaar," dat is, voor zij de kennis en de verlossing door Jezus op de aarde gebracht kende.

3. Cypris, Venus, opgevoed op het eiland van dien naam.

7. Dione, een nymf en dochter van den Oceaan en Thetis, werd door Jupiter bemind en bracht Venus ter waereld.

9. Een vreemd vaers, naar het schijnt! Doch in de eerste plaats wil de Dichter aantoonen, hoe dwaas de ouden waren in het vinden van fabelen betreffende haar wier naam aan de ster is gegeven, die de hemelsche liefde ontsteekt. Bovendien is Dido het beeld der ontrouwe liefde, op welker schoot de kleine God van de min geplaatst is, en dus niet zonder beteekenis. In het begin van den *Eneas* wordt het geval beschreven, waar Dante hier op doelt. Amor vertoonde zich eenmaal met de trekken van Ascanius, den zoon van Eneas, vóór Dido en ontstak op die wijze haar hart in liefde voor den held van Virgilius.

12. De ster Venus is nu eens avond- dan weder morgenster, en gaat dus de zon voor of volgt haar.

21. Naar de meer of minder mate der aanschouwing Gods.

27. "Die aanvangt" enz. De beweging der hemelsfeeren vangt aan met het *Primum Mobile*, waar de serafim of serafijnen verblijf houden.

34. Uit de afbeelding van Dante's Hemel zal het den lezer duidelijk worden dat de negen hemelsfeeren door een gelijk getal engelen worden begeleid. Het zijn de zoogenaamde Kooren des Hemels, den lezers van Vondel niet onbekend, en in de volgende orde gerangschikt. In het *Primum Mobile* heerschen de

Serafim (oudere), in den Hemel der Vaste Sterren de Cherubim (jongere hemelgeesten), in Saturnus de Troonen, in Jupiter de Heerschappijen, in Mars de Krachten, in de sfeer der zon de Machten, in Venus de Vorsten (door Vondel ook Vorstendommen genoemd), in Merkurius de Aartsengelen, en in de Maan de Engelen.

35. "In gelijke dorst" — naar God, het hoogste Goed, namentlijk.

36. Tot welke Hemelgeesten, de Vorstendommen, gij Dante hebt gezongen: "Gij geesten," enz. zijnde dit de aanvang van den eersten *Canzone* door Dante in zijn *Convito* allegorisch verklaard. Dante spreekt in dien Canzone de intelligencen of geleigeesten aan van den derden Hemel, dien van Venus, de ster der liefde. Karel Martel was wellicht deze Canzone bekend, daar hij bij zijn komst in Florence met Dante bevriend werd.

49. De sprekende is Karel Martel, oudste zoon van Karel II van Napels en Provence, bijgenaamd de Kreupele, en van Maria van Hongarije, dochter van Stefanus V en zuster van Ladislaus IV van Hongarije die door den gemelden Karel Martel (als erfgenaam van moeders zijde) werd opgevolgd. Deze Karel stierf reeds in 1295, in den ouderdom van drie en twintig jaren, en werd bij den dood zijns vaders in 1309 niet door zijn zoon Karloberto (Karel Albert), gewonnen bij Klemence dochter van Rudolf van Habsburg, opgevolgd, maar (wederrechtelijk) door zijn broeder den hebzuchtigen Robert van Kalabrië. Deze onrechtvolle handeling verkreeg de goedkeuring van Paus Klemens V, toen de verontwaardigde zoon van Karel Martel protesteerde. Geen wonder dat Dante de gelegenheid zoekt om over deze handelwijze van den Paus wraak te roepen.

57. Dat is, ook de vruchten, weldaden in den tijd der ballingschap.

58. Dat is, Provence.

61. Dat is, Groot Griekenland, bevattende de schoonste pro-

vinciën van Napels, waar tegenwoordig de roovers zoo huishouden in naam en op last van den Paus. De Tronte valt in de Adriatische, de Verde in de Middellandsche Zee.

64. Hongarije.

67. Trinakria was de oude naam van het eiland Sicilië, tusschen de voorgebergten van Pachinum, Pelorum en Lilibéum gelegen. Dante heeft hier het gedeelte nabij den Etna bedoeld, dat het meest van den Oosten zeewind te lijden heeft en in de rookwolken van den vulkaan zich hult. De ouden geloofden dat aldaar de reus Tiféus begraven was en door zijn woede en gesnuif die dampen ontstaan deed. De Middeleeuwen meenden dat aldaar een gedurig aanwassend zwavel het onderaardsche vuur onderhield.

72. Door Karel Martels huwelijk met de dochter des Duitschen Keizers kon hij zeggen dat zijn nakomelingschap door hem van Karel den Kreupele en Rudolf van Habsburg afstamde.

75. Toespeling op den Siciliaanschen Vesper in 1282 toen onder het uiten van die kreet al de Franschen op het eiland Sicilië vermoord werden.

77. Robert bracht uit Spanje veel hebzuchtige edellieden naar Italië, die aldaar tot de hoogste ambten werden verheven.

82. Zoozeer als Karel de Kreupele door mildheid uitmuntte, zoozeer was Robert berucht door zijn hebzucht.

85. Hier spreekt Dante tot Karel Martel.

93. Dante doelt hier op de woorden in vaers 82. Zie de aanteekening op dat vaers.

103. Dat is, wat de handelingen der Goddelijke voorzorg mogen zijn.

120. "Uw Meester," dat is, Aristoteles. Zie omtrent dit betoog den inhoud.

124. De namen vertegenwoordigen ambten. Solon is de wetgever, Xerxes de vorst, Melchisedek de priester, Dedalus de industriëel.

129. De kracht der sfeeren, de intelligence, die de aardsche dingen beheerscht, ziet niet naar huis, naar familie of geslacht. Een groot man heeft soms een onbeduidenden zoon.

132. Dat is, het volk wien den invloed der hemelsche intelligencen onbekend was, noemde Mars den vader van Romulus, daar zij zich zulk een man niet als den zoon van een onbekende konden voorstellen.

147. Toespeling op Robert, die onder de plak der geestelijkheid stond en daarom beter voor priester berekend ware geweest.

NEGENDE ZANG.

DE SFEER VAN VENUS.

GEESTEN DIE AARDSCHE LIEFDE HEBBEN GEVOED ZONDER DE HEMELSCHE TE VERGETEN.

Inhoud.

Karel Martel profeteert verder nog de rampen die zijn geslacht zal te verduren hebben en legt den Dichter eindelijk het zwijgen op, daar de tijden zich zullen vervullen. Daarop komt in een anderen lichtgloed de geest van Kunizza tot Dante. Zij was de zuster van Ezzelino III, dien wij in den ziedenden bloedstroom hebben ontwaard. Beatrice staat den Dichter toe met haar te spreken. Zij profeteert daarop de rampen die de Trevisaansche Mark en in het bijzonder de stad Padua zullen treffen, als een gevolg harer partijschappen, en verkondigt tevens het verraad van een snooden Bisschop aan. Na haar verdwijnen verschijnt de lichtgloed van Folko den Vinder of Minnezanger, die Dante omtrent zijn toestand in deze hemelsfeer inlicht en eindigt met een scherpe rede tegen den Paus en de geestelijkheid wien het heil der Kerk niet aan het hart ligt, maar die, door geldzucht gedreven, de kudde van den rechten weg doen dwalen en zich als ware wolven aanstellen. Evangelie en Kerkvaders zijn vergeten, maar de Dekretalen worden ijverig onderzocht, om te ontdekken met welke middelen men zich zal kunnen verrijken ten koste van de goede gemeente. Folko wordt tot die strafreden geleid, door dat hij Dante de geest van "Rachab de hoer" aanwijst, ons uit het boek Jozua bekend. Zij verborg de verspieders die naar Jericho waren gezonden en werkte dus mede tot het gelukkig in bezit nemen van het Heilige Land door de Israëlieten. De groote eer die haar ten deel valt, naar Folko meldt, bevreemde ons niet, daar het Heilige Land hier het zinnebeeld is van het Koningrijk Gods; zoodat Rachab hier een allegorische type wordt. Als men dit in het oog houdt wordt ook de beschuldiging, tegen den Paus en de geestelijkheid ingebracht, van eigenaardige beteekenis en het grootste gewicht.

1 Nadat uw Karel, minlijke Klemence!
Mij had verlicht, sprak hij mij van de treken
Die uw nakoomlingschap verduren moest.

4 Hij zei nog: "Zwijg, en laat de jaren komen!"
Zoodat ik niets kon uiten dan dat eens
Rechtvaardig wee uw jamren zullen volgen.

7 En reeds had zich de ziel van 't heilig licht
Weêr tot de Zon gewend die 't gloeyen doet,
Als tot het Heil dat alle ding verzaadt.

10 Misleide zielen, o ontaarde schepselen,
Die zelf van zulk een Heil uw harten afwringt,
Uw blikken richtende op 't geen ijdel is! —

13 En zie, een ander licht kwam uit die glansen
Mij nader en vertoonde zijn begeeren
Mij te behagen door een heldrer gloed.

16 En 't oog van Beatrice, dat als vroeger
Op mij zich richtte, bracht in dierbren bijval
Me in zekerheid omtrent den wensch mijns harten.

19 "O gij, verzadig ras mijn heilbegeerte,
Gij zaal'ge geest! (sprak ik) en geef me een proeve,
Dat zich in u wat 'k peinze kan weêrspiegelen!" —

22 Waarop het licht dat nog mij onbekend was,
Uit 't binnenst waar weleer de zang uit klonk,
Vervolgde, als een wien 't weldoen vreugd bereidt:

25 "In d' omvang van Itaalje's snood gebied,
Dat is gelegen tusschen den Rialto
En d' oorsprong van de Brenta en de Piava,

28 Verheft een heuvel zich, doch niet zeer hoog,
Vanwaar weleer een toorts is afgedaald,
Die heel deze omstreek groote schrikken aanjoeg.

31 Èn zij èn ik ontsproten aan één wortel;
Kunizza heette ik en niet hooger blink ik,
Daar mij de gloed van deze ster verteerde.

34 Doch in mijn vreugd vergeef ik gaarn mij-zelf
Die oorzaak van mijn lot; zij kwelt mij niet,
Wat licht uw dom geslacht verwondren kan.

37 Van dit zoo blinkende en zoo dierbaar kleinood
In onzen Hemel, dat mij 't meest nabij is,
Bleef groote roem bestaan; en eer die sterft,

40 Wordt eerst dit honderdst jaar nog vervijfvoudigd.
Zie dan, of niet de mensch voortreflijk zijn moet,
Opdat het eerste, een tweede leven nalaat!

43 Maar 't hedendaagsche graauw gedenkt dit niet,
Hetwelk de Tagliamente en Etsch omsluiten,
't Geslacht dat, zóó geslagen, toch geen rouw draagt!

46 Doch ras zal 't zijn, dat Padua tot bloedpoel
Den stroom zal maken die Vicenza baadt,
Daar 't volk zich raauw betoont voor plicht en eer.

49 En waar de Sile den Cagnan verzelt,
Daar heerscht en draagt er een het hoofd zóó hoog,
Dat reeds om hem te vangen 't net gebreid wordt.

52 Ook Feltro zal 't verraad gewis beweenen
Van zijn godloozen herder, — een verraad
Zoo snood, als men in Malta nooit zal zien.

55 Te groot zou wel het okshoofd zijn dat 't bloed
Der burgers van Ferrara moest ontvangen,
En moede hij, die 't ons voor ons zou wegen,

58 Wat zulk een milde priester zal vergieten,
Om źich partij te toonen; en *die* gaven,
Ach! zullen strooken daar met 's lands gebruik.

61 Omhoog zijn spiegels, die gij Troonen noemt,
Waarin ons God weêrkaatst, het oordeel vellend,
Zoodat dit spreken ons rechtvaardig toeschijnt." —

64 Hier zweeg zij; en zij kwam mij voor, alsof
Zij andren toegekeerd was, daar zij zich
Weêr tot de sfeer begaf waar ze uitgegaan was.

67 En de andre vreugdegloed, mij reeds bekend,
Begon voor mij zóó luisterrijk te blinken,
Gelijk robijnsteen waar de zon op straalt.

70 Men wast in glans door 't blijde zijn omhoog,
Gelijk 't ons hier doet lachen; doch de schim
Verdonkert in de Hel bij smart des geestes.

73 "God ziet het al, terwijl uw blik in Hem zich
Verdiept, o zaal'ge geest! (sprak ik) zoodat
Geen enkle wil voor u zich kan verhullen.

76 Uw stem dan, waar de Hemel vreugde in schept,
Als stemmende in den zang der heil'ge vlammen,
Die zich een koorkleed maken met zes vleuglen:

79 Waarom voldoet zij aan mijn wenschen niet?
Ik toch, ik zou uw bede niet verbeiden,
Zoo 'k me in u vlijen kon als gij in mij doet." —

82 "Het groote dal, waarin zich 't water uitbreidt,
(Aldus begonnen nu zijn woorden) buiten
Dien Oceaan die de aarde in 't rond omzwalpt,

85 Strekt, tusschen onvereenbare oevers, tegen
De zon zich uit, dat het de Middaglijn
Daar vormt, waar eerst de horizont zich voordeed.

88 Van die vallei was ik een zoombewoner,
Juist tusschen d' Ebre en Makra die, schoon kleen,
Het Genueesche van 't Toskaansche scheidt.

91 Één opgang bijna en één ondergang
Heeft Bugie met de stad waar ik in leefde,
Die eens haar haven warm van bloed deed zijn.

94 De lieden wien mijn naam bekend was hebben
Mij Folko eens genoemd, en deze Hemel
Ontvangt mijn indruk als ik eens den zijne.

97 Niet sterker toch ontgloeide Belus' dochter,
Sichéus en Kréusa smarten gevend,
Dan ik, zoolang 't mijn hairen slechts gedoogden;

100 Noch die van Rodope, wie eens Demofon
Zoo zeer bedrogen heeft; noch ook Alcides
Toen Iöle een plaats had in zijn boezem.

103 Hier boet men echter niet, maar men verblijdt zich
(Dewijl de schuld 't gemoed niet meer bezwaart)
In de Opperkracht die regelt en voorziet.

106 Hier blikt men op de Kunst die zulk een werk
Met schoonheid siert, en onderscheidt men 't goede,
Dat de opperwaereld wendt om haar beneden.

109 *Doch* opdat gij uw wenschen gantsch vervuld
*Meê*voert, die in dees sfeer geboren zijn,
Zoo voegt mij thands nog verder voort te schrijden.

112 Wie in dees lichtgloed is wenscht gij te weten,
Die hier nabij mij zoo aan 't tintelen is,
Gelijk een zonnestraal op 't heldre water.

115 Weet dan, zij die daar binnen rust geniet
Is Rachab; opgeklommen tot onze orde,
Drukt ze in den hoogsten graad er 't zegel in.

118 Dees Hemel, waar de schaduw zich in spitst
Die uwe waereld maakt, heeft eens vóór andren
Haar ziel na Kristus' zegetocht ontvangen.

121 Wel voegt het, haar in een der hemelsfeeren
De palmen der viktorie toe te kennen
Die duur verworven werd met beide palmen.

124 Want zij begunstigde den eersten roem
Van Jozua op 't heilig grondgebied,
Hetwelk den Paus wel weinig ligt aan 't hart.

127 Uw stad die werd gegrond door hem die 't eerst
De schoudren tegen zijn Formeerder keerde,
En wiens boosaardigheid zoozeer beweend wordt,

130 Verschaft en spreidt de vloekbre bloem in 't rond,
Die schaap en ooilam van den weg vervoert,
En die den herder in een wolf verandert.

133 De groote Leeraars dies en 't Evangelie
Verwerpt men en doorvorscht de Dekretalen,
Gelijk der randen vingervlekken toonen.

136 Daarop zijn Paus en Kardinaal gezet;
En zij gedenken niet aan Nazareth,
Waar Gabriël weleer de vleuglen uitsloeg.

139 Maar 't Vatikaan en Rome's andre wijken,
Verkoren van omhoog, dewijl zij 't graf
Van 't krijgsheir zijn geweest dat Petrus volgde —

142 Ras worden zij bevrijd van 't afhoereeren!" —

AANTEEKENINGEN.

---

1. Dante richt hier het woord tot de nog levende Klemence, gemalin van Karel X van Frankrijk en dochter van Karel Martel met wien Dante in gesprek is geweest.

2. Mij omtrent mijn twijfel had ingelicht. Zie vaers 93 van den vorigen Zang. Verder doelt de Dichter gedeeltelijk nog op de wederrechtelijke handelingen van Robert en den Paus, die Karels erfgenamen uitsloten.

6. Dat is, rechtvaardig wee zal nederkomen op het hoofd van de ongerechtigen die de oorzaak van de rampen waren door Karels geslacht ondervonden.

7. De ziel die in het licht zich vertoonde (Karel Martel) had zich wederom tot God gewend — hier de Zon genoemd.

16. Beatrice staat door haar blikken toe, dat Dante den lichtgloed toespreekt; zie vaers 40 van den vorigen zang.

25. De landstreek wordt hier beschreven die gelegen is tusschen de Trevisaansche Mark, door welke de Piava vloeit, het Paduaansche dat door de Brenta besproeid wordt en den Rialto, hier voor Venetië genomen als zijnde een der voornaamste eilanden waarop die stad gebouwd is. In die landstreek verhief zich de heuvel, waarop het kasteel van Romano stond, de geboorteplaats van Ezzelino III, tyran van Padua en broeder van Kunizza, de hier sprekende ziel. Deze Ezzelino wordt hier een TOORTS genoemd, òf omdat hij als een woedend vuur overal schrik verspreidde, òf omdat hij werkelijk bij het volk onder dien bijnaam bekend was, daar het uitstrooide dat zijn moeder den nacht voor zijn geboorte droomde dat zij een fakkel ter waereld bracht.

31. *Zij*, dat is, de *toorts*, Ezzelino. Kunizza is bekend om haar schoonheid, maar ook om haar losbandige levenswijze. De vermaarde Provençaalsche dichter Sordello is een van haar meest begunstigde minnaars geweest. Zie den zesden en zevenden Zang van den Louteringsberg. Men heeft zich wel eens verwonderd, hoe de Dichter er toe komen kon om gemelde vrouw in het Paradijs te doen optreden. Niet ongegrond schijnt ons de verklaring, dat Dante dit doet, wijl haar geslacht vinnige bestrijders van de Guelfen telde, en de Dichter dus, bij het gedenken van iemand uit dit geslacht, gelegenheid had om tegen hun ongerechtigheden uit te varen.

33. Dat is, al te veel door waereldsche liefde werd vervoerd.

36. Een regel van veel gewicht. Het gepeupel meet de zedelijkheid van sommige lieden somtijds naar zoo vreemde maatstaf, of liever, naar iets wat geen maatstaf is.

37. Kunizza wijst hier op den lichtgloed waarin zich de geest van Folko voordoet. In vaers 40 wordt door een bepaald getal het onbepaalde aangeduid en dus te kennen gegeven dat Folko's roem onvergankelijk is.

44. Twee rivieren die de Trevisaansche Mark insluiten. De Paduanen werden driemaal door de Ghibellijnen geducht geslagen: in 1311, in 1314 en het vreeselijkst in 1318 door Can Grande della Scala, Dante's gastheer en vriend, naar ons Villani mededeelt. De Bacchiglione bij Vicenza zag rood van bloed, zoo verhaalde het volk, na laatstgenoemden slag.

49. Dat is, Richard van Camino, een trotschaart die in Trevigi heerschte en onverdacht onder het schaakspel door het verbitterde volk gedood werd in 1312.

52. Veel bewoners van Ferrara waren naar Feltro gevlucht om de woede van de pausgezinde partij te ontgaan tegen welke zij gestreden hadden. De Bisschop Gorza di Lussia ontving de vluchtelingen vriendelijk en beloofde hun een schuilplaats, doch slechts om ze gevangen te nemen en naar Pino della Tosa, den handlanger des Pauzen, te zenden, die de ongelukkigen

onmiddelijk den hals liet afsnijden. Malta (tegenwoordig Marta) was een plaatsjen aan het meir van Bolsena, waarheen de geestelijken gezonden werden, die zich aan groote misdaden hadden schuldig gemaakt. Het *milde* in vaers 58 is natuurlijk ironisch gebruikt; het beteekent: mild in kristenbloed. De handelwijze van den Bisschop moest dienen om zijn gehechtheid aan de zaak des Pauzen te toonen (vaers 59). In het volgende vaers geeft de Dichter den Guelfen weder een bitterheid te gevoelen, daar Feltro en de omstreken in hun bezit waren. Moord en verraad zijn landsgebruik, waar de geestelijkheid heerscht, wil de Dichter te kennen geven.

61. Zie de aanteekening op vaers 34 van den vorigen Zang. De Engelen die den naam van Troonen dragen worden als de uitvoerders van het recht Gods beschouwd. Kanuzza wil dus te kennen geven dat zij bij deze profecyen geinspireerd wordt.

67. De geest van Folko van Marseille. Deze was de zoon van een Genueesch koopman, die zich te Marseille vestigde, waar Folko omstreeks 1213 stierf, als Bisschop van Tolouse.

77. De zaligen stemmen in het lied der engelen, in dezen kring dat der Serafim, die volgens den Bijbel voorgesteld werden met zes vleugels.

82. Dat is, de Middellandsche Zee, door de Ouden beschouwd als de grootste waterkom uit de waereldzee afgeleid. Men stelde zich het begin aan de straat van Gibraltar voor, en dus had de zee de richting van het Westen naar het Oosten, tegen de zon in. Naar Dante's meening strekte zich deze zee tusschen de Afrikaansche en Europeesche kusten (door den verschillenden aard der bewoners zoozeer onderscheiden) juist over de helft onzer aarde uit, zoodat het op de kust van Palestina middag was, als het te Gibraltar morgen was.

89. De Makra is een klein riviertjen in Noord Italië. De spreker wil hier de stad Marseille aanduiden, dat met Bugie in Algerië onder één middaglijn ligt.

93. Dante gedenkt hier de bemachtiging der stad door Brutus op last van Julius Cesar.

97. Dat is, Dido die, tot ergernis van de schim van Sichéus (weleer haar gemaal) en die van Kréusa (de gemalin van Eneas), op den held van Virgilius verliefd werd.

100. Fillis, dochter van Lykurgus Koning van Tracië, wordt naar een gebergte op de wijze aangeduid als de Dichter hier doet. Zij werd door Demofon, zoon van Theseus verlaten, waarop zij zich doodde en door de goden in een amandelboom werd veranderd. Alcides is Herkules, die de dochter van Eurytus, Koning van Etolië beminde en haar eenigen tijd daarom diende.

106. De kunst, het vermogen des Scheppers, namentlijk. Het *werk* is hier de schepping. De *opperwaereld* is het negental hemelsfeeren, waarvan de wentelingen verschillenden invloed op de lagere waereld uitoefenen.

116. Zie den inhoud. Jezus ging naar den Limbus of Voorhel en verloste er de vromen der oudheid.

123. Dit tweede *palmen* staat voor handen of handpalmen. Er wordt op de kruisiging gedoeld.

126. De Paus dacht er niet aan om zijn zorg aan het Heilige Land te wijden. Wij maken er hier nogmaals opmerkzaam op, dat het Heilige Land allegorisch de Kerk is.

127. Florence werd naar de overlevering door Mars gebouwd (de Hel XIII: 143); doch daar de Kristenen de dienst der oude goden het gevolg der misleiding der Duivelen noemden, zoo wordt hier van Lucifer gesproken.

130. "De vloekbre bloem," dat is, de munt van Florence met een bloem gestempeld (vandaar nog ons florijn); aan de gouddorst der geestelijkheid schrijft Dante de rampen van Italië toe. Bonifacius VIII zeide tot Karel van Valois: "Ik zend u naar de fontein des gouds (Florence); wee u zoo gij er uw dorst niet lescht."

134. Gregorius IX deed de eerste 5 boeken der Dekretalen

of kanonieke wetten der Kerk door Raimond van Pennaforte bijeensamelen, terwijl Bonifacius VIII er nog een zesde liet bijvoegen. Dante spreekt in zijn brief aan de Kardinalen op dezelfde wijze, of liever nog stouter.

139. Het Vatikaan wordt als de begraafplaats van Petrus aangemerkt. In Rome waren veel graven van beroemde martelaren.

142. Dat is, van het verwaarloozen der Kerk en het dienen van den Mammon. Dante heeft hier ongetwijfeld het oog òf op den dood van Paus Bonifacius VIII in 1303, òf op de vurig gewenschte komst van Keizer Hendrik VII in Italië. Ten slotte merken wij nog op, hoe Dante er hier voor uitkomt, dat hij de Dekretalen hoegenaamd geen gezag toekent, wat gewicht er de geestelijkheid, niet het minst in later tijden, aan hechtte om haar gezag en dogmen te verdedigen.

TIENDE ZANG.

DE VIERDE SFEER, DIE DER ZON.

WIJZEN, KERKVADERS EN GODGELEERDEN.

THOMAS VAN AQUINO.

Inhoud.

De sfeer van Venus is de laatste voor gezaligden wier werken en vroomheid door eenig groot vergrijp of door ontrouw zijn ontsierd geworden en die daarom de lagere graden der zaligheid genieten. De dichter toonde dit in den vorigen Zang aan met, overeenkomstig het volksgeloof, op te merken, dat de kegelvormige schaduw, door onze aarde geworpen, met de spits tot in de gemelde sfeer reikt. Met den tienden Zang begint dus eene nieuwe afdeeling, gelijk uit den aanhef blijkt die, even als de aanhef van den eersten Zang, met de heilige Drieëenheid geopend wordt. Als de Dichter in de nieuwe sfeer is gekomen, dringt dan ook Beatrice bij hem aan, zich op nieuw en innigliјk voor God te verootmoedigen, waarop hij zich met den meesten eerbied in de aanschouwing van het goddelijk Wezen verdiept tot groote vreugde van zijn Leidsvrouw. De opmerkzaamheid des Dichters wordt nu door een rei zalige geesten gewekt, die hem als een krans omringen en Gode lofzingen. Een van hen is Thomas van Aquino, die hem vervolgens al de andere zaligen van het twaalftal bij name noemt, waarna eindelijk de Zang met zulk een liefelijke melodie weder aanvangt, als men slechts daar vernemen kan waar de hemelsche genietingen eeuwig duren. Alles duidt hier de schoonheid, het aanlokkelijke en vooral de harmonie der goddelijke leer en wijsheid, de Theologie, aan, door de zalige geesten die hier verblijf houden zoozeer verklaard en gegrondvest.

1 Zijn een'gen Zoon aanschouwende in de Liefde,
Die eeuwiglijk zoo de Eene als de Andere ademt,
Schiep de allereerste en onuitspreekb're Kracht

4 Wat ook door 't oog of door den geest omvat wordt
Met zooveel orde dat, wie 't moge aanschouwen,
Het niet dan 't reinst genot hem smaken doet.

7 Hef dan, o lezer! naar de hooge kringen
Met mij den blik, u richtend naar dat deel,
Waar de eene zwaai zich met den andren kruist;

10 En vang hier aan, in 't werk u te verheugen,
Des Meesters die 't dus in zich-zelf bemint,
Dat Hij er de oogen nooit van af zal wenden.

13 Zie, hoe vandaar de schuinsche cirkel zich
Verwijdert, die de rij planeten draagt,
Om de aarde die haar aanroept te voldoen.

16 Indien haar baan aldus niet hellend ware,
Veel kracht des Hemels waar dan overtollig,
En iedre werkzaamheid omlaag schier dood.

19 En waar heur zwaai òf meer òf minder ver
Van 't waterpas, hoeveel gebrekkigs zou
Omhoog en -laag de waereldorde aankleven.

22 Blijf dan, o lezer, toeven op uw zitplaats,
En denk aan 't geen waarvan ge een voorsmaak hadt,
Wilt gij veeleer verheugd dan moede zijn.

25 Ik heb u voorgediend; gij, spijs u dan!
Dewijl die stoffe tot wier schrijver ik
Bestemd ben, al mijn zorgen tot zich trekt.

28 De hoogste dienaar der natuur, die de aarde
Bezwangert met de vormingskracht des Hemels,
En met zijn licht voor ons de tijden meet,

Gaat in den gordel, reeds in vroeger vaerzen
Door mij beschreven, schroefsgewijze rond,
Waardoor hij telkens vroeger zich vertoont.

'k Was in de sfeer der zon; maar had van 't stijgen
Niets meer ontwaard, dan 't geen de mensch gewaar wordt,
Van 't eerste denkbeeld, voor 't zich in hem opdoet.

't Is Beatrice die ons heeft geleid
Van 't goede in 't betre, zóó ontzettend snel,
Dat zich haar doen niet afmeet met den tijd.

Wat lichtgloed van zich-zelf bezitten moeten
Die in den kring der zon waar 'k intrad zijn,
(Mij niet door kleur maar door den glans bemerkbaar)

Wat kunst, vernuft of vaardigheid ik aanroep,
'k Beschrijf dit nooit, dat men 't zich voor kan stellen.
Gelooven moet m' en smachten naar de ervaring.

En zoo dan onze fantazie te laag is
Voor die verhevenheid, 't verwondre niemand;
Geen oog toch reikte ooit hooger dan de zon.

Dus was alhier het vierde huisgezin
Des hoogen Vaders, die het steeds verzadigt,
Vertoonend hoe Hij inblaast, hoe Hij voortbrengt.

En Beatrice ving nu aan: "Zeg dank,
Zeg dank de Zon der Engelen, die de zichtbre
U hier heeft toegevoerd door zijn genade!" —

55 Nooit was eens stervlings hart aldus bereid
Tot dankbetoon, of zóó gezind zich-zelf
Van gantscher ziele Gode toe te wijden,

58 Als ik mij-zelf gevoelde na die woorden.
En dus verdiepte in Hem zich al mijn liefde,
Wat Beatrice in mijn gemoed verduisterde.

61 Doch haar mishaagde 't niet; het was haar vreugde,
Zoodat de glans van haar verheugden blik
Mijn als versaamden geest op nieuw verdeelde.

64 'k Zag vele glanzen, levende en verwinnend,
Van stem nog zoeter dan van aanschijn blinkend,
Zich tot een krans, ons tot hun aspunt vormen.

67 Zoo zien wij, hoe de dochter van Latona
Zich-zelf omgordt, wanneer de lucht bezwaard is,
Zoodat zij 't licht der stralenkrans weêrhoudt.

70 In 't hemelhof van waar ik wederkeer,
Zijn veel zóó schoone en kostbare edelsteenen,
Dat men ze niet dit Rijk ontvoeren mag.

73 En dezer lichten zang was een er van.
Die niet, zich-zelf bevleuglend, daar toe opstijgt,
Verwachte van der stommen tong beschrijving.

76 Nadat die lichte zonnen, aldus zingend,
Om ons zich driemaal hadden rondgewend,
Als sterren rondom de immer vaste polen,

79 Verschenen zij me als vrouwen, steeds gereid,
Maar zwijgende vertoevend om te luisteren,
Tot zij den nieuwen zang vernomen hebben.

82 En binnen een hoorde ik de stemme: "Wijl
De lichtstraal der genaê, waar zuivre liefde
Zich in ontsteekt die dan al minnende aanwast,

85 Aldus, vermenigvuldigd, in u blinkt,
Dat hij u opwaarts voert langs deze ladder,
Die niemand afdaalt zonder weêr te stijgen:

88 Wie u den wijn uit zijn fiool verweiger
Tot lessching van uw dorst, zal dies zoo vrij zijn,
Als 't water vrij is om de zee te vlieden.

91 Gij wenscht te weten uit wat keurgebloemte
De krans gevlecht is, die de schoone Vrouw
Omslingert, die u waardig maakt ten Hemel.

94 'k Was een der lamren van de heil'ge kudde,
Wie Domenicus langs den weg geleidde,
Waarop men rijklijk weidt, zoo men niet dwaalt.

97 Hij die mij 't naast is aan de rechterhand
Was mij tot meester en een broeder: Albert
Van Keulen is 't. Ik ben Thomas d'Aquino.

100 Zoo gij omtrent al de andren zeker zijn wilt,
Zoo volg mijn spreken door 't gelaat in 't ronde
Te wenden langs den zaal'gen ommering.

103 Die andre gloed gaat van den glimlach uit
Van Gratiaan die 't eene als 't andre recht
Zoo grondde, dat hem 't Paradijs bemint.

106 En die daar naast ons koor tot sieraad strekt,
Dat was die Petrus die in "schaamle gave"
De heil'ge Kerk zijn schatten heeft gewijd.

109 De vijfde lichtglans, onder ons de schoonste,
Voedt zulk een liefde, dat geheel de waereld
Omlaag naar kondschap van zijn toestand snakt.

112 Hij bergt de hooge geest waar zulk een diepte
Van wijsheid in was dat, zoo waarheid waar is,
Geen tweede ooit opstaat tot zoo diep aanschouwen.

115 Alsdan ziet gij den lichtgloed van dat was
't Welk, nog in 't vleesch, op 't innigst heeft aanschouwd
Der Engelen natuur en 's Hemels ambten.

118 In d' andren kleiner lichtgloed lacht van vreugde
De pleitvoldinger van der Kristnen tempels,
Met wiens Latijn zich Augustijn voorzag.

121 Nu, zoo gij 't oog des geestes waren laat
Van licht tot licht, gestaag mijn lofspraak volgend,
Zoo blijft in u de dorst nog naar het achtste.

124 Daarin geniet de aanschouwing van al 't heil
De vrome ziel, die de ontrouw dezer waereld
Hem die aandachtig hoort geopenbaard heeft.

127 Het lichaam waar zij uit verdreven werd
Ligt in Cieldauro; zie, uit martlaarschap
En ballingstaat kwam zij tot dezen vrede.

130 Zie verder den ontgloeiden geest ontvlammen
Van Isidorus, Beda en Riccardo
Die in de aanschouwing meer was dan een mensch.

133 En hij van wien uw blik tot mij terugkeert,
Is 't licht eens geestes wien, bij 't diep gepeins,
De stervensure veel te toevend scheen.

136 't Is de eeuw'ge lichtgloed van Sigier, die eens
Zijn lessen voordroeg in de Stroohalmstraat,
Benijdbre waarheên onomstootbaar stellend." —

139 En zie, gelijk een uurwerk dat ons oproept
In 't uur dat zich de Bruid van God verheft
Tot lofgroet van den Bruïgom dien zij liefheeft,

142 Als 't eene rad het andre trekt en drijft,
Kling, klang! met zulk een zoet geluid voortbrengend,
Dat 't hart met vromen zin van liefde zwelt:

145 Aldus zag ik den glorierijken kring
Zich heffen en hier stem met stemme paren,
In lieflijkheid die niet gekend kan zijn

148 Dan daar alleen, waar zich 't genot vereeuwigt.

AANTEEKENINGEN.

---

1. Zie hier Dante's bedoeling met deze woorden: De eerste en onuitspreekbare kracht (God de Vader, de Almachtige), aanschouwende zijn Zoon (het Woord, de hoogste Wijsheid) en met hem vereenigd in de Liefde (den Heiligen Geest die als eeuwige liefde van den Vader en den Zoon gelijkelijk uitgaat) schiep met zooveel orde alles wat onder het bereik van het oog valt en ook wat met den geest en het begripsvermogen alleen kan worden bestaanbaar geacht (de geestenwaereld en de dingen van hooger orde) dat, enz.

9. Dat is, waar de Dierenriem zich kruist met de evennachtslijn, wat gebeurt als de zon in den Ram en als zij in de Weegschaal staat. Het eerste is thands het geval en dus wil de Dichter, dat de lezer naar het sterrenbeeld van den Ram de oogen zal slaan.

12. Toespeling op de voortdurende zorg der Voorzienigheid.

13. De schuinsche cirkel is weder de Dierenriem.

15. Die haar — dat is, de planeten — aanroept om den invloed dier hemellichamen deelachtig te worden.

16. Indien de baan der zon en der planeten niet schuinsch op den Evenaar stond, zou er geen afwisseling zijn van jaargetijden en bijgevolg veel plaatsen buiten den invloed dier hemellichamen vallen, waardoor de werkzaamheid der aarde gestoord en weldra vernietigd zou worden. Dante spreekt hier met de woorden van de zoogenaamde wijsbegeerte van Aristoteles.

19. Dit volgt uit het voorgaande. Het "waterpas" is de evennachtslijn; de waereldorde zou geheel veranderen, zoo de zonneweg zich verder of minder ver dan werkelijk het geval is van den Equator verwijderde.

22. Dat is, lees met opmerkzaamheid en inspanning. Het komt ons niet onwaarschijnlijk voor dat, naar een uitlegger te dezer plaatse aanteekent, deze geheele passage over de waereldorde allegorisch moet worden opgevat en er bijgevolg de geestelijke of pauselijke en de waereldlijke of keizerlijke macht door verstaan moet worden, van welker juiste afscheiding naar de ordeningen Gods het heil der waereld afhangt.

28. Dat is, de zon.

31. De ouden stelden zich voor dat de zon binnen de grens der beide keerkringen spiraalsgewijze zich bewoog, waardoor na de voorjaars dag en-nachtevening bij ons de dagen toenemen.

37. Wij achten ons verplicht hier bij een aanmerkelijk verschil van punktuatie op te merken, dat wij de lezing gevolgd hebben die Lombardi heeft gevonden en onder anderen ook door Witte gevolgd is.

51. Dat is, vertoonende hoe de eerste en tweede persoon der Drieëenheid de derde voortbrengen, als het ware uitademen.

61. Dat is, de diepe aanschouwing Gods deed hem voor een oogenblik het bijzijn van Beatrice vergeten.

91. Dat is, uit welke zalige geesten de kring bestaat die u en Beatrice omringt.

94. De hier sprekende is de Heilige Thomas van Aquino, een der beroemdste schrijvers over de leer der Kerk. Zijn voornaamste werk is de *Summa theologiae*. Hij was een Dominikaan. Karel I van Napels wordt beschuldigd hem te hebben vergiftigd. Zie den XX Zang van den Louteringsberg. Hij was geboren in 1224 en stierf in 1274.

98. Albert van Keulen, mede een Dominikaan (vandaar dit "een broeder") en gewoonlijk Albertus Magnus genoemd, is geboren te Lawingen maar woonde langen tijd te Keulen waar hij in 1282 stierf. Hij was vooral ook als natuurkundige bekend.

104. Gratianus, geboren te Chiusi in Toskane, was een benediktijner monnik en stelde een versameling van kerkelijke

kanons samen, die tot titel had: *concordantia discordantium canonum*. Hij bloeide in de twaalfde eeuw.

107. Petrus Lombardus, bijgenaamd de *Magister sententianum*, was de leerling van den Heiligen Bernard en schreef onder anderen een theologisch werk waarin hij de kontradiktiën der kerkvaders met elkander verzoent. In de voorrede van dit werk, dat door Thomas van Aquino ijverig bestudeerd en vervolgens verklaard is, vergelijkt hij zijn arbeid voor de kerk met de "schamele gave" der arme weduwe; Lukas XXI. Hij stierf als Bisschop van Parijs in 1164.

109. Hier is van koning Salomo sprake. Er was vrij ernstige strijd onder de theologen der Middeleeuwen, of genoemde koning wel in het Paradijs zoude zijn. Vandaar vaers 111.

113. Zoo de Heilige Schrift, die van Salomo spreekt, waarheid bevat, dat natuurlijk voor Dante buiten allen twijfel was.

115. Dit is de Heilige Dionys Areopagita die een boek schreef dat getiteid was: *De cœlesti hierarchia*.

118. Waarschijnlijk bedoelt Dante hier Paulus Orosius, die zeven boeken schreef tegen de Heidenen die de Kristenen lasterden en die Augustinus, naar men zegt, aanleiding gaven zijn *De Civitate Dei* te schrijven.

124. De Dichter bedoelt hier Severinus Boëtius, die zijn beroemd werk *De consolatione philosophiae*, dat de troost voor menigen denker die de waereld moede was is geweest. Bilderdijk's Boëtius is bij onze landgenoten bekend, vooronderstellen wij. Het is althands de moeite ruimschoots waardig om er kennis mede te maken. Boëtius schreef zijn werk in de gevangenis waarin hij door Theodorik geworpen was, die hem van verstandhouding met de Grieken verdacht en later op de pijnbank het leven deed verliezen in 524. Hij is begraven in de kerk te Pavia die Cieldauro heette en aan Petrus gewijd was. Dikwerf worden de denkbeelden van Boëtius door den Dichter aangehaald; zijn invloed was dan ook groot en algemeen in de Middeleeuwen.

131. Isidorus, Bisschop van Sevilla, schreef een boek getiteld: *De summo bono e l'Etimologie.* Hij stierf in 636. Beda, die de *venerabilis* werd bijgenaamd, schreef een kerkgeschiedenis van Engeland en uitleggingen op verschillende boeken der Heilige Schrift. Hij stierf in 735. Riccardo van St. Viktor schreef mede veel theologische werken en leefde in de twaalfde eeuw.

133. Dat is, de laatste van den kring, bij Thomas weder eindigende als hij met hem aan de andere hand begonnen was. De Sigier die hier bedoeld wordt was, volgens Ozanam, onderwijzer in de Logika aan de universiteit te Parijs. De straat waar de school zich bevond heette waarschijnlijk aldus, dewijl de jongelieden gewoon waren oudtijds hun bosjen stroo mede te dragen, om in de school met wat meer gemak te kunnen nederzitten, daar men er nog van geen banken of gestoelten wist. De beroemde leeraar was geboortig van Kortrijk.

142. Toespeling op de pas uitgevonden klokkenspelen, die weldra op de kerken geplaatst werden om de menigte tot de dienst op te roepen. De kerken te samen, DE KERK, wordt hier de *Bruid* genoemd en Jezus de *Bruidegom*.

ELFDE ZANG.

DE VIERDE SFEER, DIE DER ZON. WIJZEN, KERKVADERS EN GODGELEERDEN.

Inhoud.

In de volheid der zalige genietingen die den Dichter in deze sfeer ten deel vallen, vangt hij aan van zijn geluk te spreken boven alle andere stervelingen, daar hij zich vrij gevoelt van de bekommeringen dezer waereld en boven het streven op aarde in wat wetenschap of kunst ook zich verheven acht. Vervolgens richt Thomas van Aquino weder het woord tot den Dichter, om hem twee uitdrukkingen uit den vorigen Zang te verklaren, waarvan de eene zijn loopbaan als Dominikaan betreft, en de andere geuit werd toen er van Salomo sprake was. In den loop dier verklaring spreekt Thomas van Aquino in schoone vaerzen een lofrede uit op Franciscus van Assisi, den stichter van de orde der Minderbroeders. In den volgenden Zang zal een Franciskaan den lof van den heiligen Domenicus vermelden. Wij maken hier op dit beteekenisvolle feit opmerkzaam. Tusschen de Franciskanen en Dominikanen heerschte een geduchte naijver; als wilde de Dichter nu aantoonen dat dit in den Hemel geheel voorbij is, laat hij ieder der twee zalige geesten een lofrede houden op den stichter der orde die hem vijandig was. De afkeer van de Dominikanen werd wel vooral onderhouden door hun weelderige levenswijze, die dan ook door den heiligen Thomas, zelf een Dominikaan, ernstig berispt wordt.

1 O zinnelooze zorg der stervelingen,
Wat al bedriegelijke reednen die
U dringen, laag de vleuglen uit te slaan!

4 De een volgt het Recht, en de ander de aforismen;
Dees volgt het ambt des Priesters, gene wil
De heerschappij door listen of geweld;

De een rooft, en de ander wil 't bedrijf des burgers;
Dees moordt zich af, al wentlende in de lusten
Van 't vleesch, en gene geeft zich-zelf den heat!

Terwijl *ik* thands, bevrijd van al die dingen,
Met Beatrice omhoog in 't Hemelrijk
Met zooveel glorie opgenomen werd! —

Nadat zich ieder had terug begeven
Naar 't punt des cirkels waar hij eerst in was,
Stond hij gelijk de wastoorts in den luchter.

Doch zie, nu hoorde ik in het licht dat eerst
Mij toegesproken had, met vriendlijk lachen
En bij verhoogden glans aldus beginnen:

"Gelijk ik me aan Zijn straal in gloed ontsteek,
Zoo ook, steeds schouwende in het eeuwig Licht,
Doorgrond ik uw gepeinzen en hun oorzaak.

Gij twijfelt, en gij wenscht nu dat mijn woorden
In zóó breedvoerige en onthulde taal
Zich voordoen, dat zij uw gehoor niet vreemd zijn,

Daar waar ik vroeger zei: *Waarop men weidt*,
En waar ik sprak: *Dat er geen tweede ooit opstaat;*
Hier bovenalles dient men te onderscheiden.

De voorzorg Gods, die heel de waereld stiert
Met zulk een raad, dat elk geschapen oog
Verwonnen is eer 't tot den grond kan dringen,

Verordineerde (opdat de Bruid van Hem,
Die met gezegend bloed en hooge smartkreet
Haar huwde, tot haar vreugde en lust zou komen

Als sterk in Hem en Hem te meer getrouw)
Verordineerde tot haar heil twee Vorsten,
Die hier als daar haar gidsen zouden zijn.

De een was in gloed den Serafijn gelijk,
En de ander was op aarde door zijn wijsheid
Een wederglans van Cherubijnschen luister.

Van d' eerste spreek ik slechts, want prijst men d' een,
Men doet het beiden, wien men kiezen moog,
Want slechts één doeleind hadden beider werken.

Er breidt zich tusschen den Tupijn en 't beekjen
Dat van den heuvel stort, dien zich de zaal'ge
Ubaldus koos, een vruchtbre helling uit,

Vanwaar Perugia door zijn Zonnepoort
En hitte en koude voelt; en waar Nocera
Met Gualdo achter weent om 't harde juk.

Op deze helling nu, waar zij haar steilte
Het meeste breekt, werd de aarde een Zon geboren,
Gelijk vaak deze van den Ganges opstijgt.

En daarom, hij die van dees plaatse spreekt,
Zeg niet Assisi dat te weinig uitdrukt,
Maar 't Oosten, zoo hij naar den aard wil spreken.

55 Niet ver bevond hij zich nog van zijn opgang,
Of hij begon met van zijn groote deugd
Reeds een'ge kracht onze aard te doen gevoelen.

58 Want jong kwam hij in strijd reeds met zijn vader
Om zulk een vrouwe, wie niet een de deur,
Zoo min als voor den dood, met blijdschap opent.

61 Doch voor het oog van 't geestelijk gezag
Et coram patre werd hij één met haar
En had van dag tot dag haar sterker lief.

64 Van d' eersten gaê beroofd, veracht, verwaarloosd
Voor elf maal honderd jaar en meer, helaas!
Bleef, tot hij kwam, dees weduw zonder aanzoek.

67 Het baatte niet, dat hij die heel de waereld
Den schrik aanjoeg, op 't klinken van zijn stem
Haar aantrof, onbezorgd, bij Amikleet;

70 Noch baatte 't, zóó standvast en onvervaard
Te zijn dat, waar Maria aan den voet
Vertoefde, zij met Kristus 't kruis besteeg!

73 Opdat ik echter niet te duister blijve,
Zoo houd in mijn verhulde taal Franciscus
En de Armoê voor dit tweetal minnenden.

76 Hun samenstemming, hun zoo vreugdig aanschijn,
Hun liefde en zoete blik en wondre werking,
't Wekte alles de allerheiligste gedachten;

79 Zoozeer dat de eerbiedwaarde Bernard zich
Ontschoeide en ijlings zooveel vrede volgde,
Ja zelfs, hoe ijlend, zich te lankzaam waande.

82 O rijkdom, ongekend! waarachtig goed!
Ontschoeiden zich Sylvester en Egidius,
Den Bruîgom volgend, — 't was om zulk een Bruid

85 De vaderlijke meester trok door 't land
Met zijn beminde gade en zijn gezin,
Wien 't nedrig gordelkoord reeds had verbonden.

88 Hem drukte op 't voorhoofd geen oned'le schaamte,
De zoon te zijn van Peter Bernardone,
Noch om 't verbazend onaanzienlijk aanschijn;

91 Maar koninklijk bracht hij zijn strengen regel
Voor Innocentius en verkreeg van hem
Het eerste zegel op zijn heilige orde.

94 En toen de schaar der armen achter hem
Steeds aanwies, wier bewondringswaardig leven
Men 't best in 's Hemels glorie zingen kan,

97 Zag men den heil'gen wensch van 't hoofd der kudde
De kroon ten tweeden male toegewezen
Van d' eeuw'gen Geest en uit Honorius' hand.

100 En nadat hij, uit dorst naar 't martlaarschap,
In tegenwoordigheid des trotschen Sultans
Den Kristus had gepredikt en zijn volgers;

103 Doch — te weêrbarstig voor bekeering 't volk
Bevindend, en om niet vergeefs te toeven —
De vrucht weêr bij Itaalje's kruid gezocht had:

106 Ontving hij tusschen d' Arno en den Tiber,
In 't rotsgebergt, van Kristus 't laatste zegel,
Twee jaren door zijn leden sints gedragen.

109 Toen 't Hem, die tot zulk heil hem had verkoren,
Behaagde hem tot die genaê te voeren,
Die hij verwierf door zooveel zelfvernedering:

112 Beval hij, als aan wettige erfgenamen,
Zijn broedren die zoozeer beminde gade
En bad hun, haar getrouw steeds te beminnen.

115 En uit haar schoot verlangde deze ziel,
Zoo heerlijk, tot haar rijk terug te keeren,
Geen andre lijkbaar wenschend voor haar lichaam.

118 Denk nu wie 't zijn moet die hem waardiglijk
Ter zijde stond, om Petrus' bark te redden
En, uit de branding haar naar 't doel te voeren?

121 Dit nu was onze Patriarch; dies kan
Elk die hem volgt naar hij 't gebied bemerken,
Dat hij wel goede koopwaar heeft geladen.

124 Maar ach! zijn kudde is zóó vraatgierig naar
Een nieuwe spijs, dat zij noodzaaklijk zich
Naar afgelegen weiden zal verspreiden.

127 En zie, hoe meer zijn lamren zich verwijdren
En van hem dwalen, des te lediger
Van melk, ziet men ze tot de schaapskooi keeren.

130 Wel zijn er nog die 't onheil bang bevroeden
En om den herder dringen — maar zóó weinig,
Dat luttel laken hen voorziet van pijen.

133 Nu dan, indien mijn woord niet heesch geweest is;
Zoo uw gehoor gestaag opmerkzaam was;
En roept ge u voor den geest wat 'k heb gezegd:

136 Zoo zal uw wensch ten deele zijn bevredigd,
Daar gij den boom ziet waar men hout van hakt;
Terwijl de gordeldrager zal verstaan:

139 *Waarop men rijklijk weidt, zoo men niet dwaalt!*"

AANTEEKENINGEN.

---

4. Dat is, de aforismen van Hippokrates, dus de studie der medicijnen. Naar de eigenaardigheid van Dante moet men dit vreemde woord in de vertaling behouden.

12. "Met zooveel glorie", een toespeling op de vreugde der Engelen over een zondaar die zich bekeert, waarvan Jezus spreekt.

13. De geesten in den vorigen Zang genoemd.

21. Dewijl de zaligen in God zien als in een spiegel, waarin alles, zelfs de geheimste gedachte, weêrkaatst wordt.

26. Zie vaers 96 en vaers 114 van den vorigen Zang.

31. De Bruid is de Kerk; haar "lust en vreugde" is Jezus, de Bruidegom.

34. "Haar heil", dat is, het heil der Kerk.

37. De Serafim waren het beeld der liefde, de Cherubim dat der wijsheid.

40. Dat is, van den heiligen Franciscus.

43. Het dal van Assisi wordt hier beschreven, dat de geboorteplaats van den heiligen Franciscus was. De Tupijn is een riviertje; de beek die hier bedoeld wordt is de Chiassi; de heilige Ubaldus koos gemelden heuvel tot zijn hermitage. De zoogenaamde Zonnepoort van Perugia zag op deze helling uit, zoodat het stadjen van die zijde des winters het gezicht op ijs en sneeuw had en des zomers de weêrkaatsing van de brandende zonnestralen gevoelde. Nocera en Gualdo lagen aan de andere zijde van den berg, welke zijde de minst begunstigde was; beide steedjens werden in Dante's dagen door Koning Robert onderdrukt, op welk feit de Dichter waarschijnlijk doelt.

50. De zon is de heilige Franciscus. Dante spreekt aldus in den geest van des Heiligen levensbeschrijver Bonaventura.

55. Dante houdt hier de metafora van de *Zon* vol, en wil dus zeggen: toen Franciscus nog jong was. Daar er straks van een vrouw sprake is, moesten wij voor de zon, Franciscus, het pronomen *hij* gebruiken, schoon zon bij ons vrouwelijk is.

59. Die vrouw is de Armoede. Franciscus, zeide het volk, ging weder een huwelijk met de Armoede aan, die sedert Jezus een verlaten weduwe was. Nog verhaalt men van hem, dat hij geslagen en gevangen gezet werd door zijn vader, omdat hij alles waarover hij beschikken kon aan de armen had gegeven. Zijn vader was een koopman, merk wel op. Weder vrij, deed Franciscus afstand van het ouderlijk erfgoed.

61. Dat is, voor den Bisschop en in tegenwoordigheid zijns vaders.

65. Franciscus werd geboren in 1182 en stierf in 1226.

67. Te midden van een veldtocht vroeg Julius Cesar, door een vreeselijk onweder overvallen, een schuilplaats in de hut van den armen Amikleet, dien hij onbezorgd in zijn nederige woning vond, waarop de held in een lofspraak op de armoede het hart lucht gaf.

85. Een schaar van edelaardige mannen als de waereld wel zelden zien zal volgde onmiddelijk den heiligen Franciscus. De Dichter noemt er hier eenigen, die door hun prediklng beroemd zijn geworden. Zij gingen de waereld door, goeddoende, zelfs tot in Afrika.

89. De vader van den heilig was van burgerafkomst.

99. Tweemaal werden de regelen der nieuwe orde plechtig bekrachtigd: den eersten maal door Paus Innocentius III in 1214, den tweeden maal door Honorius III in 1223. In den droom werd den laatste de grootsche bestemming van Franciscus en zijn orde bekend gemaakt.

101. In Egypte.

107. In het gebergte van Alvernia, nabij Chiusi ontving Franciscus de kruisteekenen van Jezus, een voorrecht dat alleen de heiligste navolgers van den Nazarener op wonderdadige wijze ten deel viel, naar het volk geloofde en de Kerk beweerde.

117. Dat is, hij wenschte zonder praalvertooning begraven te worden.

121. Namentlijk, de heilige Dominicus.

138. De gordeldrager is de Dominikaan, die een lederen riem tot gordel draagt, terwijl de Franciskaan een koord gebruikt. Thomas van Aquino wil nu zeggen, dat de aangehaalde woorden van vaers 96 uit den vorigen Zang den Dominikaan opmerkzaam maken op het heil dat hij verwerft, zoo hij niet afdwaalt van de regelen en de roeping zijner orde, gelijk, helaas! zoovelen deden op het oogenblik dat hij tot Dante het woord richtte. Dante is een streng maar edelaardig richter.

TWAALFDE ZANG.

DE VIERDE SFEER, DIE DER ZON. WIJZEN, KERKVADERS EN GODGELEERDEN.

Inhoud.

Nadat de Heilige Thomas den Dichter voor een deel wat hem onduidelijk was heeft verklaard, begint het gerei en vreugdebetoon der twaalf zalige geesten op nieuw. Rondom dit twaalftal verschijnt een andere rei, die de eerste omgeeft gelijk de wederglans de eigentlijke regenboog, wanneer dit verschijnsel zich dubbel aan den hemel vertoont. Uit die tweede rei verheft zich de stem van den Franciscaan den Heiligen Bonaventura die, opgewekt door de lofspraak van den Heiligen Thomas op den stichter zijner orde, den Heiligen Franciscus, thands aanvangt een schoone lofrede op den Heiligen Dominicus te houden, den stichter der orde waartoe Thomas behoorde. En even als de laatstgemelde aan het einde zijner woorden over de ontaarding der Dominikanen uitweidt, zoo spreekt hier Bonaventura ten laatste over den verkeerden wandel der latere Franciskanen. Daarna besluit hij met den Dichter de namen te noemen van de geesten die met hem zijn en zich over zijn lofspraak verheugd hebben.

1 Zoodra de zaal'ge vlam het laatste woord
Geuit had ter voleinding harer rede,
Begon de heil'ge rondedans op nieuw.

4 En nog was heel de kring niet afgelegd,
Toen reeds een nieuwe rei weêr de eerste omsloot,
En zwaai in zwaai, en zang in zang vereende;

7 Een zang die onze Muzen en Sirenen
Dus overtreft in lieflijke orgelkeelen,
Als de eerste lichtstraal dien die wederkeert.

10 Gelijk in 't donker zwerk een tweetal bogen
Zich evenwijdig wendt en evenkleurig,
Wanneer zich Juno tot haar dienstmaagd keert, —

13 Een tweetal waarvan de uiterste uit de omslotene
Gelijk de taal dier schoone maagd ontstaat,
Die door de liefde kwijnde als sneeuw voor 't zonlicht,

16 En dat het menschdom voor de toekomst borg staat,
Dat nooit weêr de aarde zal bedolven worden,
Naar 't heilverbond dat God met Noach sloot:

19 Dus zwaaiden rondom ons de beide kransen
Dier eeuw'ge rozen, en zoo stemde tevens
Ook de uiterste overeen met die van binnen.

22 Nadat de dans en 't hooge feestvertoon
Zoowel in zang als 't wederkeerig stralen
Van licht tot licht, zoo vreugdevol en lieflijk,

25 Als op één wensch gelijk zich had gestaakt,
Zooals zich de oogen, door één wil bewogen,
Te saam zich sluiten en zich oopnen moeten:

28 Hief zich uit 't hart van een der nieuwe lichten
Een stemme die, mij tot zich trekkend, mij
De naald die naar de pool trekt deed gelijken.

31 Zij sprak: "De liefde die mijn glans verhoogt
Dringt mij van d'andren Leidsman thands te spreken,
Om wien men hier den mijne zoo verheerlijkt.

34 't Betaamt den een met d' andre te vermelden,
Zoodat, daar beiden kampten voor één doel,
Hun glorie ook te samen blinken moet.

37 Het heir van Kristus, dat tot wederwaapning
Zooveel gekost had, volgde nog zoo weiflend,
Zoo klein in aantal en zoo traag Zijn vaan,

40 Toen de Opperkeizer die voor immer heerscht
De krijgschaar bijstond, wie 't zoo hachlijk was,
Uit loutere genaê, niet om verdienste.

43 En, als men zei, zond Hij tot hulp der Bruid
Een tweetal strijders, om wier woord en handel
't Verdwaalde volk op nieuw zich scharen ging.

46 Daar waar de zoele zefier zich verheft,
Om 't nieuwe loof te ontzwachtelen, waarmede
Europe op nieuw als overkleed gezien wordt;

49 Niet ver verwijderd van 't geklots der golven,
Waar achter, in haar versten loop, de zon
Zich nu en dan voor ieder mensch verbergt,

52 Daar ligt het zoo gelukkig Callaroga,
Door 't machtig en beschermend schild gedekt
Met overheerschende' en verwonnen leeuw.

55 De trouwe minnaar van 't geloof der Kristenen
Zag daar het licht; de heil'ge kampioen,
Den zijnen liefdrijk maar den vijand streng.

58 En bij zijn eerst bestaan reeds werd zijn geest
Zóó toegerust met hooge levenskracht,
Dat ze in de moeder haar deed profeteeren.

61 Nadat bij 't heilig doopbad de echtband tusschen
't Geloof en zijne ziel was vastgesnoerd,
Waarbij ze elkanders heilbehoud bezwoeren,

64 Zag zijn gevaderin, die 't huwlijk had
Bewilligd, in den droom de wondervrucht
Die van hem en zijn erven uit moest gaan.

67 Opdat hij, wat hij was, in naam ook zijn zou,
Zoo daalde een geest van hier om hem te noemen
Als 't eigendom van Wien hij gantsch behoorde.

70 Zijn naam werd Dominicus. 'k Spreek van hem
Als van den hovenier dien eenmaal Kristus
Verkoor als medehelper in zijn wijngaard.

73 Wel bleek hij bode en aanverwant van Kristus,
Want de eerste liefde, in hem geopenbaard,
Was die tot d'eersten eisch gedaan door Kristus.

76 Vaak werd hij in zich-zelf gekeerd en wakend
Op de aard geknield gevonden door zijn voedster,
Als sprak hij dan: "hiertoe ben ik gekomen."

79 O gij, zijn vader, waarlijk een Felice!
O gij, zijn moeder, waarlijk een Johanna,
Zoo die vertolking recht is die men geeft!

82 Niet om de waereld waar men thands om zwoegt,
Naar 't voorbeeld van Ostiense en van Taddéus,
Maar wel uit honger naar 't waarachtig manna

85 Werd hij in korten tijd een groot geleerde.
Zoo ving hij aan den wijnberg te bebouwen,
Die ras verdort, indien de landman boos is.

88 En bij den Stoel, weleer zooveel weldadiger
Voor de arme vromen — (niet in hem ligt zulks,
Maar in dengeen die zetelt en zoo afwijkt!) —

91 Vroeg hij geen zes voor twee of drie als offer,
Geen gunstbetoon bij 't eerst ontledigd ambt,
Non decimas, *quæ sunt pauperum Dei;*

94 Maar oorlof om de waereld die zoo dwaalt,
Den strijd des geestes aan te doen voor 't zaad
Der vier-en-twintig planten die u kransen.

97 Toen toog hij op met vromen wil en wijsheid,
Te saam vereenigd, in 't apostelambt,
Den stroom gelijk die uit een bergaêr schiet.

100 En 't hevigst sloeg in 't kettersch doornenbosch
Zijn ed'le verontwaardiging juist daar,
Waar ook de wederstand het bitterst was.

103 Uit hem ontstonden voorts verscheiden beken,
Waarvan de katholieke tuin doorstroomd wordt,
Zoodat *zijn* heesters 't meeste leven toonen.

106 Zoo dit nu 't eene rad was van den wagen,
Waarin de heil'ge Kerk zich-zelf verdedigt
En in het veld haar burgerkrijg verwint:

109 Wel moet voldoende u dan geopenbaard zijn
De uitnemendheid van 't andre, waarvan Thomas
Zoo hoflijk heeft gesproken vóór mijn komst.

112 Doch 't spoor dat door den omtrek van dit rad
Geteekend werd, wordt thands geheel verlaten,
Zoodat men schimmel vindt waar wijnsteen was.

115 Zijn nageslacht dat rechtstreeks op zijn treden
De voeten drukte, wendt aldus zich om,
Dat thands de hiel de plaats der teenen inneemt.

118 Ras evenwel wordt men den slechten bouw
Aan d' oogst gewaar, wanneer het onkruid zich
Beklagen zal, dat men 't de schuur niet opdoet.

121 Wel zeg ik dat, wie blad voor blad ons boek
Doorvorscht, nog wel een zijde vinden zal,
Waarop men leest: "Nog ben 'k wie 'k placht te zijn!"

124 Doch van Casal noch Acquaspart zal 't wezen,
Vanwaar er zulken tot de regels komen,
Die òf ze ontvluchten òf ze strenger maken.

127 Ik ben het leven van Bonaventura
Van Bagnoregio die in wichtige ambten
De linker zorgen steeds ter zijde stelde.

130 Illuminate en Augustijn zijn hier,
Zij, twee der eersten van die arme ontschoeiden,
Die met het koord zich God tot vrienden maakten.

133 Met hen is Hugo van Sint Viktor hier,
En Peter Mangiadore en Peter Spanjaart,
Wiens geest omlaag nog blinkt in twalef boeken;

136 Nathan de ziener, en Chrysostomus
De Aartsbisschop, en Anselmus en Donato,
Die de eerste kunst zijn hand wel bieden wilde;

139 Rabanus mede is hier; en aan mijn zijde
Blinkt Joachim de Kalabrezer abt,
Begiftigd met den geest der profecy.

142 Tot dezen lof des grooten paladijns
Bewoog mij die ontvlamde hoflijkheid
Van broeder Thomas en zijn wijze taal,

145 En nevens mij, hen allen hier bijeen." —

AANTEEKENINGEN.

---

9. De wederkeerende is de teruggekaatste lichtstraal.

10. Somtijds verschijnen er twee regenbogen aan den hemel, waarvan de eene een afspiegeling is van de kleinere, naar gegist wordt. De dienstmaagd van Juno is hier Iris, de godin van de regenboog. Met de schoone maagd van het 14e vaers wordt de echo bedoeld, wier woorden een weêrkaatsing zijn van het oorspronkelijke geluid. De ouden verhaalden, dat de nimf van dien naam op Narcisus verliefd was en wegkwijnde, waarna zij als echo overbleef.

16. Zie het eerste boek van Mozes, hoofdstuk IX: 12—17.

33. "De andere Leidsman" is de Heilige Dominicus. Thomas van Aquino had den stichter van de orde der minderbroeders een lofrede toegewijd. De hier sprekende geest is die van den Heiligen Bonaventura, een Franciskaan. Hij heette eigenlijk Joannes Fidenza, was geboren te Bagnoreggio of Bagnarea in 1221. In 1273 werd de geleerde en vrome man met den rooden hoed begiftigd. De afgezant van Gregorius X die hem de onderscheidingsteekenen bracht vond hem in het klooster bezig met het wasschen van keukengeraad. Hij had den bijnaam van den Doktor-Serafijn. Zijn werken hebben een groote vermaardheid en zelfs populariteit in de Middeleeuwen verkregen. Hij stierf in 1273.

35. Namentlijk, de instandhouding en heerlijkheid der Kerk. In de Santa Croce te Florence ziet men de beide Heiligen afgebeeld bezig zijnde een vallend gebouw te ondersteunen. Het is de voorstelling van den droom die Innocentius III ervoer omtrent den werkkring van genoemde kerkheiligen.

37. Dat is, de Kristenen wien de kracht om in den strijd tegen zonde en Duivel bestand te zijn, welke kracht sedert den val in het Paradijs gemist werd, weder werd verworven door het borgtochtelijk lijden van Jezus.

46. Dat is, in het westen. De zefier is de zoele westenwind die in het voorjaar van gunstigen invloed is op den hernieuwden bloei van het plantenleven. Alles wat hier omtrent de geboorteplaats van Dominicus gezegd wordt is van groote beteekenis. Vooreerst: hij werd geboren in een streek vanwaar zich de op nieuw bezielende westenwind opmaakt; vervolgens: in een streek waar zich in den zomer, als de loop der zon het langste is, dit hemellichaam voor den sterveling vertoont (het land, hier bedoeld, is natuurlijk Spanje achter welks kusten de zon bij den zomer-zonnestilstand ondergaat); en eindelijk: in de stad welker wapen twee leeuwen vertoont, waarvan de eene het beeld is van trots en heidendom en de andere dat van den overwinnenden Kristus. Dit laatste bevat een toespeling op de toenemende macht der kristenrijken in Spanje ten koste van die der Arabieren. De bedoelde stad is Callaroga, tegenwoordig Calahorra, in Oud-Kastilië.

57. Wij gelooven dat hier met den vijand in het algemeen de tegenstanders van de leer der Kerk bedoeld wordt. Sommigen vermoeden, dat hier gedoeld wordt op de hevige ketterprediking van Dominicus tegen de Albigenzen en op de instelling der Inkwisitie, een instelling sedert steeds aan de handen der Dominikanen toevertrouwd. Het eerste vermoeden betwijfelen wij ten sterkste. Dominicus was uit de bekende Spaansche familie der Gusmannen; hij werd geboren in 1170 en stierf te Bologne in 1221.

60. Een toespeling op den droom van Dominicus' moeder, toen zij van hem zwanger was. Zij droomde namentlijk dat zij een zwart en wit gevlekten hond zou ter waereld brengen, die een fakkel in den mond droeg. De hond is hier het zinnebeeld van den bewaker der kudde van Kristus tegen de wolven der

booze waereld; het zwart en wit dat van de kleederdracht der Dominikanen; de fakkel dat van de wijsheid door den Heilige onder de Kristenen gebracht. In de Middeleeuwen werden ook dikwerf de Paus en de Keizer onder het beeld van beschermende herdershonden voorgesteld.

63. Het Geloof stond hem voor zijn eeuwig zielsbehoud in, en hij-zelf gaf zijn woord het te verdedigen en ongeschonden te bewaren. De doop werd in de Middeleeuwen meermalen een huwelijk genoemd tusschen de ziel en de leer der Kerk. Vandaar dat er zoo prijs gesteld werd op het gevaderschap krachtens hetwelk men voor den jonggeborene optrad om de zoogenaamde huwelijksgelofte te doen. De doopmoeder van Dominicus droomde, dat zij een ster op het voor- en aehterhoofd van het kind zag schitteren, wat aldus uitgelegd werd, dat oosten en westen door zijn wijsheid zou verlicht worden. Met de erven worden natuurlijk de navolgers van Dominicus bedoeld.

69. Dominicus is het possessive adjektief van Dominus, Heere. "Den Heere toebehoorende" is dus de beteekenis van zijn naam.

75. Die eerste eisch is, alles te verlaten om Kristus te volgen, en wat men bezit te verkoopen om het den armen te geven. Zie Mattheus XIX: 21. Men verhaalt van Dominicus, dat hij eenmaal, nog een knaap zijnde, bij het gezicht van eenige armen alles verkocht waarover hij op dat oogenblik te beschikken had, tot zelfs zijn boeken, om de opbrengst onder hen te verdeelen.

79. De naam Felix of Felice beteekent *gelukkige*. Johanna beteekent in het Hebreeuwsch *genaderijke*, naar men zegt.

83. Kardinaal Ostiensis (naar zijn geboorteplaats Ostia) was een bekend schrijver over het kanonieke recht en uitlegger der Dekretalen. Ook Taddéus houden sommigen voor zulk een uitlegger van grooten naam ten tijde van Dante; schoon weder anderen een Florentijn er voor houden, die als arts groote rijkdommen bijeensamelde en later Dominikaan werd, in welke hoedanigheid hij in 1295 te Bologne stierf.

91. Dat is, hij smeekte bij den pauselijken Stoel geen verlof om een half of derde deel aan de Kerk te offeren met het doel om het onrechtmatig verkregen geheel weder zoogenaamd goed te maken; hij smeekte geen opengevallen ambten, of tienden die den armen toebehooren, enz. De woorden in het Latijn zijn aan de eene of andere kerkwet ontleend.

96. Dat is, de vier-en-twintig geesten die Dante en Beatrice in rondedans omringen.

102. Ook dit willen sommige uitleggers van toepassing zien op de handelingen tegen de Albigenzen.

110. Met het "andere rad" wordt Franciscus bedoeld, en in vaers 112 het spoor van dien Heilige.

124. Dit vaers doelt op Mattheus van Acquasparta, twaalfde generaal van de Franciskaner orde, die de regels dier orde vrij wat ruimer deed vieren; en op Ubertino van Casale die zich in 1310 aan het hoofd stelde van de zoogenaamde IJveraars onder de Franciskanen en de regelen der orde veel strenger wenschte toegepast te zien.

129. Dat is, tijdelijke zorgen, — zorgen voor eigen voordeel.

130. Illuminato en Augustijn waren twee der eerste navolgers van Franciscus, die zich het gordelkoord hunner orde omsloegen. Hugo van Sint Viktor, te IJperen geboren, was een beroemd theoloog uit de twaalfde eeuw. Peter Mangiadore of Peter Comestor, uit Lombardije, was een kerkelijk geschiedschrijver en woonde als Franciskaan te Parijs. Peter Spanjaart is bekend door zijn twaalf boeken over de Logika. De profeet Nathan is ons uit de geschiedenis van David en Bathseba bekend (II Sam. XII). Chrysostomus is de bekende kanselredenaar en aartsbisschop van Konstantinopel, die den bijnaam van Guldenmond droeg. Anselmus was een beroemd en geleerd aartsbisschop van Canterbury. Donato schreef een grammatika, welke kunst hier waarschijnlijk de eerste der kunsten genoemd wordt, omdat zij het eerst onderwezen wordt. Rabanus Maure, een beroemd uitlegger der Heilige Schrift, leefde in de negende

eeuw en was aartsbisschop van Mainz. Aan Joachim uit Kalabrië werd door het volk de gave der voorspelling toegeschreven; overigens weet men niet veel meer omtrent hem dan dat hij in de twaalfde eeuw als een groot geleerde bekend was.

142. De paladijn, hier bedoeld, is Dominicus.

DERTIENDE ZANG.

DE VIERDE SFEER, DIE DER ZON. WIJZEN, KERKVADERS EN GODGELEERDEN.

Inhoud.

De Dichter begint dezen Zang met een beschrijving van den dans der vier-en-twintig lichtglanzen, die zich om hem en Beatrice hebben geschaard en die hij vergelijkt met een krans van vier-en-twintig der schoonste sterren, aan ons halfrond zichtbaar. Nadat het gerei heeft opgehouden wendt zich de lichtglans van Thomas van Aquino op nieuw tot Dante, om hem een anderen twijfel op te lossen. In den tienden Zang (vaers 114) wordt ons medegedeeld, dat gemelde Heilige van Salomo zegt, dat deze zulk een wijsheid heeft verkregen, dat *geen tweede ooit opstaat tot zoo diep aanschouwen*. Daar nu Dante gelooft, dat Adam en Jezus de hoogste wijsheid in zich vereenigden die de menschelijke natuur eigen kan zijn, dewijl beiden onmiddelijk door God zijn geschapen en dus volmaakt zijn, in onderscheiding van de schepselen die door tusschenkomst van de scheppende natuur het aanzijn ontvangen hebben, zoo besluit hij dat beiden grooter dan Salomo moesten zijn, waarmede hem echter het woord van den Heilige in strijd schijnt te wezen. Thomas stelt hem gerust, door op te merken, dat zijn meening volkomen juist is, en dat hij met de aangehaalde uitdrukking alleen bedoeld heeft, dat er onder de Koningen geen is die Salomo kan evenaren. De Heilige besluit daarop met een ernstige vermaning, om niet te lichtvaardig te oordeelen of te besluiten in zaken des geloofs en der wetenschap, daar men zoo lichtelijk de waarheid voorbijgaat.

Verbeelde die naar eisch verstaan wil zich
Hetgeen ik zag (en dat hij 't beeld behoude,
Terwijl ik 't afmaal, als een vaste rots) —

4 Dat vijftien sterren aan verscheiden plaatsen
Den Hemel met een glans verlevendigen,
Die iedre luchtverdikking zou verwinnen;

7 Verbeelde hij den Wagen zich, wien 't ruim
Van onzen Hemel dag en nacht voldoet,
Zoodat zijn disselzwaai zich nimmer schuil houdt;

10 Verbeëlde hij zich de oopning van den hoek,
Die in het aspunt aanvangt, om hetwelk
Zich de eerste hemelkreits in 't rond beweegt,

13 En dat dit alles tot een tweetal beelden
Omhoog zich vormt, zooals zich Minos' dochter,
Toen zij het ijs des doods gevoelde, vormde;

16 Doch zoo, dat zich hun beider stralen menglen,
En beide in 't ronde zweven op de wijze,
Dat 't eene voorgaat en het andre volgt:

19 Dan zal de schaduw schier van 't ware beeld
Zich aan hem voordoen en der dubble rei,
Die danste rondom 't punt waar 'k mij bevond,

22 Dewijl 't dus overtreft wat ons gewoon is,
Als de omring die alle andre heemlen voorgaat
Den tragen loop der Chiana overtreft.

25 Hier zong men Bacchus noch Apollo; maar
Der godlijke natuur drietal Personen,
En in één Wezen deze en die der menschen.

Èn zang èn dans voleindigden hun maat,
Waarop die heil'ge lichten tot ons keerden,
Vol nieuwe vreugd bij 't gaan van taak tot taak.

De stilte van 't eendrachtig godenkoor
Brak af, toen 't licht waar 't wonderbare leven
Mij uit verhaald werd van Gods armen knecht,

Hernam: "Dewijl één halm nu is gedorscht
En 't zaad reeds opgegaard, zoo noodigt mij
Een zoete liefde, de andre schoof te slaan.

De borst, gelooft gij, waar men eens de ribbe
Tot vorming van de schoone koon uit nam,
Wier mond geheel de waereld boeten doet,

En die ook welke, van de lans doorstoken,
Èn vóór èn na zoo heeft genoeg gedaan,
Dat 't immer opweegt tegen iedre schuld,

Werd, naar de menschlijke natuur bezit
Van licht vergund is, gantsch er meê begiftigd
Door de eeuw'ge Kracht die de eene als de andre schiep.

En dies verbaast u 't geen ik boven zeide,
Toen ik beweerde, dat geen tweede 't heil,
In 't vijfde licht omsloten, ooit bezat.

Nu dan, ontsluit het oog voor 't geen 'k u aantoon,
En gij zult uw geloof en mijn beweeren
In 't ware zien, als 't middelpunt in d' omtrek.

52 Hetgeen niet sterft en al 't geen sterven kan,
Het is niet anders dan de straal van 't denkbeeld
Dat onze Schepper, liefde voedend, voortbrengt.

55 Dit levend licht toch, dat zijn lichtzon dus
Ontstroomt, dat het er nimmer zich van scheidt,
Noch van de Liefde die er derde in is,

58 Vereent zijn stralenbundel door zijn goedheid
In negen hemelsfeeren, steeds weêrspieglend,
Doch te eeuw'gen tijde ondeelbaar blijvende.

61 Vandaar nu daalt het tot de laatste machten
Van werking steeds tot werking, dus afnemend,
Dat 't wezens voortbrengt van slechts korten duur.

64 En door die wezens nu versta 'k de dingen
Die zijn geschapen — die des Hemels omzwaai,
Òf door òf zonder zaad het aanzijn schenkt.

67 De stof der dingen en wat hen beheerscht
Zijn niet van een natuur; dies schittren zij
In 't werk van 's Hoogsten denkbeeld meer of minder.

70 Vandaar gebeurt het, dat een zelfde soort
Van boomen beter vruchten draagt of slechter, —
Dat gij bestaat met onderscheiden aanleg.

73 Indien de stof volkomen vatbaar ware,
En waar de Hemel in zijn hoogste kracht,
De glans van 't zegel zou volmaakt verschijnen.

76 Maar steeds vertoont natuur dien gloed geringer,
Als werkte zij gelijk de kunstnaar, die
Wel takt heeft in de kunst, maar beeft van hand.

79 Doch zoo de vuur'ge Liefde 't reine waas
Der eerste kracht als merk er over spreidt,
Het schepsel toont zich gantsch en al volkomen.

82 Dus werd eens de aard tot mensch gevormd verwaardigd
Tot alle dierlijke volkomenheid;
En dus werd ook de heil'ge Maagd bezwangerd.

85 Zoo moet ik dan uw meening waardig prijzen,
Dat nooit de menschlijke natuur geweest is,
Noch zal zijn, als in deze twee personen.

88 Indien ik nu niet verder voorwaarts ginge,
Zoo zou uw vraag zich weder hooren doen:
Hoe was dan deze zonder wedergade?

91 Doch opdat duidlijk zij wat niet zoo schijnt,
Bedenk wie 't was en wat hem eens tot bidden,
Toen God hem 't "kies nu!" zeide heeft bewogen.

94 Ik sprak zoo niet, dat gij niet in kost zien,
Dat hij een Koning was die wijsheid smeekte,
Opdat hij een volkomen vorst zou zijn.

97 Niet om te weten 't aantal der geleiders
Van 's Hemels sfeeren; noch of ooit *necesse*
Met een toevalligheid *necesse* maakt;

100 Noch, *si est dare primum motum esse;*
Noch, of m' een driehoek in een halven cirkel
Zoo vormen kan, dat geen der hoeken recht is.

103 Dies, merkt gij dit en 't geen ik eerst zei op,
Zoo ligt dit weêrgalooze in koningswijsheid,
Waarop de schicht van mijn bedoeling mikt.

106 En zoo gij 't helder oog naar 't *opstaat* richt,
Ziet gij, dat 't slechts de Koningen betreft,
Die velen zijn, maar ach, de goeden zeldzaam!

109 Neem met die onderscheiding op wat 'k zeide,
En 't kan bestaan met dat wat gij gelooft
Van d eersten vader en ons Welbehagen.

112 En zij dit steeds als lood aan uwe voeten,
Om als een moede u lankzaam te bewegen
Naar 't *Ja* of 't *Neen*, dat gij niet gantsch doorziet.

115 Want hij staat wel het laagst van al de dwazen,
Die zonder inzicht vaststelt of ontkent,
Zoowel bij de eene schrede als ook bij de andre.

118 Want vaak gebeurt het dat het haastig oordeel
Zich naar de valsche zijde neigt, dewijl
Onze eigenliefde 't vrij verstand belemmert.

121 O erger dan vergeefs stoot hij van d' oever,
(Daar hij niet wederkeert gelijk hij afvoer)
Die zonder kennis naar de waarheid vischt.

124 De waereld geeft daarvan veel open blijken:
Parmenides, Melissus, Brissus en
Zoo veel die, uitgegaan, 't waarheen niet wisten!

127 Sabellius, Arius en die dwazen deden
Aldus, die voor de Schrift als zwaarden waren,
Om 't geen klaarblijklijk zijn moet te verwringen.

130 De mensch moet met lichtvaardig zelfvertrouwen
Geen oordeel vellen, als degeen die 't graan
Reeds schat op 't veld, vóór 't nog zijn rijpheid heeft.

133 Want 'k heb gezien, hoe eerst de rozenstruik
Des winters zich wel ruw, verwilderd toonde,
Doch later bloem op bloem ten top verhief;

136 En 'k zag het vaartuig pijlsnel, vast van koers
De zee doorklieven op geheel zijn tocht,
Doch ondergaan bij d' ingang van de haven.

139 Heer Maarten, Juffrouw Berta, waant toch niet,
Te kunnen lezen in Gods raadbesluit,
Dewijl ge d' een ziet stelen, d' andere offeren;

142 Want dees kan vallen, gene zich verheffen!" —

AANTEEKENINGEN.

---

15. Verbeelde men zich vijftien van de schitterendste sterren des hemels vereenigd met de zeven sterren van den Wagen of grooten Beer (die voor het noordelijk halfrond nooit ondergaat) en de twee sterren van den kleinen Beer die met de poolstar een hoek vormen (welke star het aspunt is van het *Primum Mobile*); verbeelde men zich dat dit vier-en-twintigtal sterren twee constellatiën vormt in de gedaante van de krans waarmede de stervende Ariadne zich versierde: dan zal de schaduw schier, enz. De fabel zegt, dat Ariadne, de dochter van Minos in haar smart over den ontrouw van Theseus een krans van goud en edelgesteenten uit de hand van Bacchus ontving, die deze krans na den dood van Ariadne als sterrenbeeld aan den hemel plaatste. De zin is wat lang door den Dichter aangehouden, vandaar dat wij dien kortelijk in proza herhaald hebben.

22. Ik zeg, de schaduw, dewijl de ware voorstelling zoozeer overtreft de verschijnselen waaraan ons oog of onze verbeelding gewoon is, als het *Primum Mobile* de trage Chiana, een stroom in het Toskaansche, in snelheid te boven gaat.

27. Dat is, in Jezus de goddelijke en menschelijke natuur.

30. Vreugde, namentlijk, bij den overgang van den dans tot de nieuwe taak, die van anderer wenschen te bevredigen.

32. Dat is, toen de geest van den Heiligen Thomas, die mij 't leven van Franciscus had verhaald, hernam, enz.

34. Toespeling op de reeds gegeven verklaring van de woorden in den tienden Zang, vaers 96. Thands volgt die van de woorden in vaers 114.

37. Eva, zegt de bijbelsche overlevering, werd uit Adams

zijde geboren. "Koon" staat hier als deel voor het geheel en dus voor Eva.

40. Jezus heeft vóór de lanssteek door zijn menschwording en lijden, en daarna door zijn begrafenis en afdaling tot de onderwaereld genoeggedaan.

48. De lichtglans waarin de geest van Salomo verblijf heeft.

55. Met dit uit God stralende licht wordt het Woord bedoeld door hetwelk alle dingen gemaakt zijn, gelijk Joannes het uitdrukt. De Liefde is hier de zoogenaamde Derde persoon of de Heilige Geest. Bij vaers 56 denke men aan Jezus woorden: "Ik en de Vader zijn een."

61. Het Woord gaat als licht van God uit en vereenigt zich met de reine hemelstof, waardoor de wentelende hemelsfeeren in haar tegenwoordigen toestand ontstaan. Al lager dalende ontmoet het de uiterste magten of potencen en brengt alsdan de ras vergankelijke dingen der waereld voort. Hoe edeler dus de stof is en hoe grooter de werkende kracht van het Licht is, des te meer vertoonen de schepselen, gelijk de hoogere hemelen en hun bewoners, het merk en de schoonheid van de idée Gods. Zie verder den inhoud.

82. Adam en Jezus (als mensch) werden onmiddelijk door God voortgebracht. Zie Lukas I.

90. Dat is, Salomo.

98. Dante wil zeggen, dat Salomo niet om al de kennis bad, die door de verschillende kunsten en wetenschappen omvat wordt, maar alleen om wijsheid voor de taak die hem als koning was opgelegd. Hij maakt Salomo grooter in de oogen van hen die juist oordeelen. De Dichter noemt daartoe enkele bijzonderheden op van eenige dier wetenschappen en kunsten. Hij zegt: Salomo bad niet, te mogen weten hoeveel intelligencen de hemelen bewegen; noch ook, of in een syllogisme die uit een *necesse* (uit een noodzakelijk ware premisse) en een niet noodzakelijk waar nazindeel bestaat, een ware sluitrede te trekken is. Met andere woorden, Salomo bad niet om de

kennis der dialektiek; zoo min als om te weten of er een eerste beweging der dingen moet aangenomen worden die niet het gevolg is van een andere werking, gelijk sommige wijsgeeren beweerden. Hij bad evenmin om uitstekende kennis in de mathematische wetenschappen; gelijk de Dichter in vaers 101 en 2 wil aanduiden, waarin een onwaarheid wordt gesteld.

106. Zie het aangehaalde vaers in den tienden Zang.

111. Dat is, van Adam en Jezus.

125. Parmenides was de leermeester van den beroemden Zeno en beweerde, dat de zon uit koude en warmte bestaat, naar men zegt. Melissus van Samos hield alle beweging voor schijnbaar. Brissus beweerde de kwadratuur van den cirkel gevonden te hebben. Sabellius ontkende de Drieëenheid en nam in God slechts één persoon aan, die zich beurtelings Vader, Zoon of Geest noemde. Hij werd op de kerkvergadering van Alexandrië veroordeeld. Arius beweerde dat de Zoon noch consubstantiëel noch mede-eeuwig was met den Vader. Hij werd door de vergadering van Nicea verdoemd.

VEERTIENDE ZANG.

DE VIERDE SFEER, DIE DER ZON. OPSTIJGING TOT DE SFEER VAN MARS.

Inhoud.

Nadat de stem uit den lichtglans van den heiligen kring opgehouden heeft te spreken, richt Beatrice het woord tot de gezaligden en vraagt zij ten slotte om verdere toelichtingen voor haar leerling. Zij acht het namentlijk noodig dat Dante uit de onzekerheid zal verlost worden of dezelfde lichtgloed ook na de wederopstanding des vleesches, en dus wanneer zij weder met het lichaam zullen bekleed zijn, de zaligen zal omhullen en of in dat geval hun oog er niet door verblind zal worden. De geest van Salomo geeft daarop de gewenschte inlichting, waarna al de zielen der beide kringen een eenstemmig AMEN aanheffen. Nu verschijnt er een nieuwe krans van lichten, die zóó hel is dat Dante's oog er door verblind wordt. Wanneer hij den blik weder zoo sterk gevoelt, dat hij dien kan opslaan, ziet hij zich in de VIJFDE SFEER, die van MARS opgeheven. Twee lange rijen van zalige geesten bewegen zich zoodanig, dat zij een helder lichtend kruis vormen, waaraan hij de gestalte van Jezus meent te zien. Als stofdeeltjens in een zonnestraal, zweven in dit kruis de zielen van hen die het bloed voor het geloof vergoten hebben of wel gestreden hebben voor de eer van Jezus en de Kerk. Dante is door het gezicht van dit alles zóó getroffen, dat hij uitroept, zoo iets nog nimmer aanschouwd te hebben.

1 Van middelpunt tot omtrek, en van omtrek
Tot middelpunt gaat 't water in een vaas,
Al naar men 't treft, van binnen of van buiten.

4 Op eens viel dit verschijnsel me in den geest,
Wat ik hier aanhaal, toen 'k gewaar werd dat
De glorierijke geest van Thomas zweeg,

7 *Dewijl* iets dergelijks zich hier vertoonde
In 't spreken zoo van hem als Beatrice,
Die dus begon, nadat het hem behaagde:

10 "Hem is het noodig (schoon hij noch in woorden
Noch in gedachten 't hooren deed tot heden)
Den grond te peilen van een andre waarheid.

13 Vermeld hem of het licht, waarmeê ge uw wezen
Zoo sierlijk kleedt, met u in eeuwigheid
Dus blijven zal, gelijk het heden is?

16 En blijft het met u, zeg dan hoe het later,
Wanneer gij zichtbaar weder zult gevormd zijn,
Dus zijn kan, dat het niet uw oog beleedigt?" —

19 Gelijk dezulken die ter reyë gaan,
Door blijder lust gedreven en bewogen,
De stem verheffen en 't gebaar vervrolijken:

22 Dus toonden op de rassche en vrome bede
De heil'ge kringen een verhoogde vreugde
In rondedans en wonder-schoonen zang.

25 Die zich beklaagt, omdat hij sterft op aarde
Om weêr omhoog te leven, — hij ontwaarde
't Verkwikkende van d' eeuw'gen regen nooit!

28 Die Een en Twee en Drie is, — eeuwig leeft
En eeuwig heerscht in Drie en Twee en Een,
Niet is omperkt en 't alles houdt omperkt,

31 Werd driemaal nu door ieder van de geesten
Op zulk een schoone melody bezongen,
Dat ze iedere verdienste 't waardigst loon waar.

34 En zie, nu hoorde ik uit het godlijkst licht
Der kleiner rei een stemme zoo bescheiden,
Als licht die was van d' Engel tot Maria,

37 In 't antwoord: "Zie, zoolang de feestvreugd duurt
Van 't Paradijs, zal onze liefde zich
In 't rond omstralen met een kleed als dit.

40 Zijn heldre glans volgt steeds den gloed dier liefde,
Die gloed de aanschouwing, die zich regelt naar
Den rijkdom der genade die haar kracht geeft.

43 Zoodra nu onze ziel met 't glorierijk
En heilig lichaam weêr bekleed zal zijn,
Zal ze, als volkoomner ook te schooner zijn.

46 Dies neemt gestadig toe wat 't hoogste Goed
Uit loutre gunst aan licht ons heeft geschonken,
Aan licht dat ons geschikt maakt Hem te aanschouwen.

49 Vandaar dat 't hoogre zien dus toe moet nemen,
De gloed die zich daarin ontsteekt moet wassen,
De straal daaruit ontstaan ook heldrer wordt.

52 Maar zie, gelijk de kool die vlammen uitschiet
En ze overtreft door levendigen gloed,
Zoodat zijn glans zich onderscheiden blijft:

55 Zóó wordt de glans die ons alreede omschijnt
Verwonnen bij 't verschijnen van ons vleesch,
Hetwelk tot heden de aarde houdt bedekt.

58 En zooveel lichtglans zal ons niet vermoeyen,
Daar dan voor alles wat ons kan verheugen
Elk werktuig onzes lichaams sterk zal zijn." —

61 Zóó plotslings, zóó eenstemmig kwam mij voor,
Dat 't eene als andre koor nu *amen* zei,
Dat wel de wensch bleek naar 't gestorven lichaam.

64 Niet om zich-zelf zoozeer, maar om de moeders,
En vaders, en al de andren eens hun dierbaar,
Voor zij nog vlammen waren, eeuwig stralend.

67 En zie, daar rees nu met gelijken glans
Een lichtgloed over die hier reeds aanwezig,
Den horizont die blinkend wordt gelijkend.

70 En als bij 't stijgen van den vroegen avond
Zich telkens nieuwe tintling toont aan 't luchtruim,
Doch zoo, dat 't waarheid schijnt en zinsbedrog:

73 Zoo scheen 't mij of ik nieuwe wezens hier
Verschijnen zag, die tot een kring zich vormden
En zich om de andre cirkels heen bewogen.

76 O ware fonkling van den Heil'gen Geest!
Hoe toonde zij zich plotslings in dien glans,
Dat haar mijn oog, verbijsterd, niet kon dragen!

79 Doch Beatrice toonde zich zóó lachend
En schoon aan mij, dat 'k dit gezicht moet laten
Bij 't geen ik niet kan volgen met den geest.

82 Vandaar hernam mijn oog de kracht om weder
Zich op te heffen, toen 'k mij zag verplaatst
Tot hooger heil, alleen slechts met mijn Leidsvrouw.

85 'k Bemerkte wel, dat 'k meer verheven was,
Aan 't blijder tintlen van de ster, die mij
Veel rooder toescheen dan zij pleegt te zijn.

88 Met heel het hart en in de taal die één is
In allen, bracht ik Gode nu mijn offer,
Gelijk bij 't nieuw genaêbewijs betaamde.

91 En nog was in mijn boezem de offervlam
Niet uitgebluscht, of ik erkende reeds
Dat wat ik aanbood gunstig was ontvangen;

94 Dewijl mij zooveel licht en purpergloed
Verscheen in 't blinken van een tweetal stralen,
Dat 'k riep: "O Elios, wat siert hen dus!"

97 Gelijk de Melkweg in verscheidenheid
Van lichten tusschen 's waerelds polen blinkt,
En dus wel vele wijzen brengt in twijfel:

100 Dus was ook de aard der stralen die in 't hart
Van Mars het zoo eerwaardig teeken toonden,
En dus in 't rond de rechthoekbogen saambracht.

103 Hier wint geheugen 't van mijn vindingskracht;
Want in dat kruis weêrblonk zóó glanzend Kristus,
Dat ik geen voorbeeld vinden kan, dit waardig.

106 Doch wie zijn kruis opneemt met 't oog op Kristus,
Zal mij ontschuldigen om 't geen ik nalaat,
Daar hij ook eens het licht zal zien van Kristus.

109 Van uit- tot uiteinde en van top tot voet
Bewogen zich sterk fonkelende lichten,
Zoowel in 't snijpunt als er van verwijderd.

112 Zoo ziet men hier van onderscheiden vorm,
En snel en lankzaam, en gestadig wisselend,
De kleine stofjens her- en derwaarts zich

115 Bewegen in den straal, die door de schaduw
Soms heenbreekt, welke zich de mensch met kunst
En overleg gemaakt heeft ter bescherming.

118 En evenals de geige en harp, in 't stemmen
Van vele snaren, zoete harmony,
Ook wien de toonkunst vreemd is, hooren doen:

121 Zoo stroomde er van het kruis en uit de lichten,
Mij daar verschenen, zulk een melody,
Dat ik verrukt was, vóór ik 't lied verstond.

124 Wel merkte ik dat het hoogen lof verkondde,
Want tot mij kwam: "Verhef u en verwin!"
Als tot dengeen die slechts ten deele hoort.

127 Aldus werd ik met liefde er voor vervuld,
Dat er tot heden nooit iets was, dat mij
Met zulk een lieflijk snoer gebonden hield.

130 Licht doet mijn woord wat al te stout zich voor,
Daar ik 't genot van 't lieflijk oog terugzet,
In 't welk mijn wensch, 't aanschouwend, ruste vond.

133 Doch wie bedenkt dat zich de ware zegelen
Der schoonheid schooner toonen bij het stijgen,
En 'k hier tot hen mij nog niet had gewend,

136 Kan mij ontschuldigen in de eigen aanklacht
Tot vrijspraak, en de waarheid van mij hooren;
Want hier sluit zich de heil'ge lust niet uit,

139 Daar die te trouwer wordt bij 't opwaarts stijgen.

AANTEEKENINGEN.

---

1. Dante bezigt hier een zeer schoone vergelijking. Verbeelde men zich een vaas met water gevuld. Zoodra men de oppervlakte van het water in het midden treft, verspreiden zich natuurlijk de kringen van het middelpunt uit naar den omtrek. Raakt men daarentegen buiten aan de vaas, zoo loopen de

kringen van den omtrek naar het middelpunt. Evenzoo ging het woord van Thomas van Aquino van den omtrek der lichtglanzen naar Dante en Beatrice die het middelpunt vormden, en toen de eerstgemelde zweeg nam het geluid de richting aan van het middelpunt naar den omtrek, dewijl Beatrice het woord tot de zaligen richtte.

10. Dante wenscht een anderen twijfel te zien opgelost, wil Beatrice zeggen.

28. Dat is, God, één eenig wezen in drie personen, en drie personen in één eenig wezen; ook *twee* in zooverre Jezus de Goddelijke en menschelijke natuur in zich vereenigde. Men merke op het terugslaan der getallen op elkander.

31. Nieuwe toespeling op de Drieëenheid.

34. Dat is, uit de binnen-cirkel. Men lette op het *zoo bescheiden*, van den heerlijksten lichtglans, van den geest van den wijsten der Koningen, Salomo, die hier spreekt, gezegd.

35. Als de toon van Gabriël toen hij het *Ave* sprak.

65. De geesten verlangen de wederopstanding des vleesches om den wille dergenen die zij hebben liefgehad, dewijl zij deze na de verrijzenis van het lichaam ongetwijfeld als bevrijd van de louteringen des Vagevuurs kunnen beschouwen.

72. Bij het vallen van den avond vertoonen zich somtijds de sterren aan het naauwkeurig oog van den toeschouwer en verdwijnen weder hetzelfde oogenblik, daar het zonlicht nog niet genoeg afgenomen is.

76. Dante spreekt hier duidelijk uit, dat het licht des Heiligen Geestes de zaligen met dien glans omhult.

81. In den eersten Zang heeft Dante gezegd, dat hij zeer veel niet kan beschrijven, dewijl het zijn vermogen te boven gaat. Daaronder wil hij ook dezen aanblik van Beatrice gerekend hebben.

86. De planeet Mars verschijnt met een zeer rooden gloed aan den hemel.

88. De taal, of liever het gevoelen, des harten.

96. Een uitlegger zegt dat Dante hier een speling met het woord *Elios* maakt, dat in het Grieksch Zon en in het Hebreeuwsch met een klein verschil van vorm Verhevene beteekent en in beide beteekenissen hier als naam voor God kan opgevat worden. "O Zon of Verhevene (dat is, God) wat doet die stralen zoo lichten, zoo glanzen," wil de Dichter zeggen.

102. De stralen vormden een kruis over de oppervlakte van Mars, wiens omtrek door dit kruis dus in vier kwadranten werd gedeeld.

104. Hier, gelijk op nog eenige plaatsen in het Paradijs, rijmt Dante driemaal met het woord Kristus, dewijl hij geen menschelijk woord waardig keurt met dien heiligen naam te rijmen. In die herhaling is dus een groote vroomheid en eerbied te zien.

106. Toespeling op een woord van Jezus in Mattheus XVI.

115. De schaduw door luiken, blinden als anderszins tewêeg gebracht, om in een kamer voor de heete zonnestralen beschut te zijn.

125. Woorden uit een lofzang op Jezus als overwinnaar van den dood.

131. Dante is bevreesd, dat hij te kort zal doen aan den lof van Beatrice's schoonheid, als hij vermeldt, dat hij nog nooit iets heeft aanschouwd, zoo heerlijk als hetgeen hem thands geopenbaard is. Hij zegt echter, dat hij Beatrice in deze sfeer nog niet heeft aanschouwd, doch dat hij zeker is, dat ook zij schooner zal zijn dan vroeger, dewijl zij bij het stijgen in schoonheid toeneemt.

VIJFTIENDE ZANG.

DE VIJFDE SFEER, DIE VAN MARS.

HELDEN DIE VOOR HET GELOOF GESTORVEN ZIJN.

CACCIAGUIDA.

Inhoud.

Van één der armen van het kruis beweegt zich een lichtvonk die tot op den voet daalt en den Dichter met vaderlijke toegenegenheid begroet. In heilige verrukking gaat de geest voort met spreken, doch in zulk een hemelsche taal, dat Dante er in het eerst niets van begrijpen kan, als nog niet ten volle vatbaar voor het genot der hemelsche zaligheid. Eindelijk moedigt de geest hem aan, zijne innigste wenschen uit te drukken, waarop Dante na den dank voor zulk een vriendelijk onthaal hem om het noemen van zijn naam smeekt. Verbaasd hoort de Dichter, dat het de geest van Cacciaguida is, een van Dante's voorvaderen. De geest schildert nu den tijd waarin hij geboren is, toen het Florentijnsche volk zich nog zoo gunstig onderscheidde door vrome zeden en eenvoudige levenswijze. In Cacciaguida geeft de Dichter aldus het beeld dat hij zich vormt van den waren burger in een onbedorven rijk, het beeld van den goeden echtgenoot en huisvader, van den man die alles doen wil voor het welzijn van den staat, van den trouwen onderdaan des wettigen Keizers, van den man die het leven veil heeft voor het heil der Kerk, wat hem de schoonste kroon is. Overigens merken wij nog op dat in de planeet die den naam van Mars draagt en zich door een bloedigen gloed onderscheidt de helden des geloofs en de verdedigers der Kerk geplaatst zijn, dewijl men in 's Dichters dagen aan den invloed der hemellichamen geloofde ook op zedelijk gebied. De goede intelligencen van de hemelsfeeren bepaalden de richting des gemoeds, leerde men.

1 De goede wil waarin zich steeds de liefde
Die recht en vroom van aard is openbaart,
Gelijk begeerlijkheid den wil die boos is,

4 Bracht nu die liefelijke lier tot stilte,
En deed op nieuw de heil'ge snaren rusten,
Die 's Hemels rechterhand èn spant èn viert.

7 Hoe zouden deze wezens doof zijn voor
Gerechte beden, daar ze eenstemmig zwegen,
Om mij den lust te geven hen te vragen?

10 't Is recht dat zonder einde weeklaagt die,
Uit liefde voor hetgeen niet eeuwiglijk
Bestaan zal, van die liefde zich ontdoet.

13 Gelijk langs 't reine en rustig hemelvlak
Een vuurstraal plotslings heenschiet nu en dan,
Het oog dat achtloos rondziet tot zich trekkend,

16 En ons een ster schijnt die van plaatse wisselt,
(Schoon op het punt waar hij ontstoken werd
Niet een gemist wordt en hij kort slechts duurt):

19 Dus schoot er ook van d' arm die rechts zich uitstak
Een lichtvonk af tot aan den voet van 't kruis,
Uit 't sterrenbeeld dat daar zijn schittering toonde.

22 Doch zie, 't juweel ontviel de omvatting niet,
Maar ging den kruisarm langs en scheen een vuur,
Dat achter het albaster zich beweegt.

25 Zóó vroom vertoonde zich Anchises' schim,
Indien onze eerste Muze mag geloofd,
Toen hij den zoon gewaar werd in Elysium.

28 "*O sanguis meus, o super infusa*
Gratia Dei! sicut tibi, cui
Bis unquam cœli janua reclusa?"

Dus sprak dit licht; dies gaf ik daarop acht,
En wendde toen 't gelaat weêr tot mijn Jonkvrouw,
Doch hier zoowel als daar was ik verbijsterd;

Want in haar aanblik brandde er zulk een glimlach,
Dat 'k meende 't uiterst eindperk dier genade,
Mij toegestaan, en 't Paradijs te aanschouwen.

Hierop, zoo lieflijk voor 't gehoor als 't oog,
Ging weêr de geest bij d' aanvang voort met dingen
Die 'k niet verstond, met zulk een diepte sprak hij.

Doch niet met inzicht hield hij zich verborgen,
Maar uit noodzaaklijkheid, dewijl zijn denkbeeld
Des sterv'lings doelwit ver te boven gaat.

Toen nu de boog dier warme liefdesprank
Dus werd ontlast, dat weêr haar woorden daalden
Naar 't lager doel dat ons verstand bepaalt.

Zoo was het eerste, hier door mij vernomen:
"Gezegend, Drie in Een, gezegend Gij,
Die voor mijn nazaat zoo genadig zijt!"

En hij ging voort: "Een innig, lang begeeren,
Ontstaan door 't lezen in het groote boek,
Waar 't wit en 't zwart nooit van veranderd wordt,

Hebt gij, gij o mijn zoon! gestild in 't licht
Waarin ik tot u spreke — dank zij haar,
Die u ter hooge vlucht de pennen leende.

55 Gij meent, dat uw gedachten tot mij komen
Uit d' eersten Geest, gelijk uit de eenheid weêr,
Is ze eens bekend, en vijf en zes ontspringt.

58 En daarom vraagt ge mij ook niet wie 'k ben,
Noch waarom ik me u vriendelijker voordoe,
Dan iemand uit deze opgeruimde schare.

61 Gij meent te recht, want in dit leven schouwen
Zoo minderen als hoogren in een spiegel,
Waar uw gedacht' zich, vóór gij denkt, in toont.

64 Maar dat de heil'ge liefde waar 'k in waak
Met eeuw'ge aanschouwing en die mij bezielt
Met innig wenschen, beter zich vervulle:

67 Zoo spreke uw stemme veilig, vrij en blijde
Uw wil mij uit; zij melde me uw verlangen,
Waarop mijn antwoord nu alreeds bepaald is." —

70 Ik zag op Beatrice, en zij verstond mij
Nog vóór ik sprak. Mij lachte een wenk zóó toe,
Dat zich mijn wil de vleuglen voelde wassen.

73 Toen hief ik aan: "Èn neiging èn verstand
Zijn evenwichtig in een elk van u,
Sints de opperste Gelijkheid u verscheen;

76 Want in de Zon die u met licht en warmte
Verheldert en doorgloeit zijn zij dus één,
Dat er geen vergelijking ooit bij haalt.

79 Doch wil en rede zijn bij stervelingen,
Naar de oorzaak die u niet verholen is,
In vleugelvlucht van zeer verscheiden pennen.

82 Ik nu die sterv'ling ben gevoel me in zulk
Een ongelijkheid; daarom dank ik u
Slechts met het hart bij 't vaderlijk onthaal.

85 Wel bid ik u, o levende topaas!
Die als juweel dit kostbaar kleinood siert,
Dat gij mijn hunkren naar uw naam voldoet." —

88 "O gij mijn twijg waarin ik mij verheugde
Reeds in verwachting, zie, ik ben uw wortel!"
Dus hief de geest nu aan, mij antwoord gevend.

91 Hij sprak vervolgens: "Hij van wien uw bijnaam
Is afgeleid — die meer dan honderd jaren
Den Berg op d' eersten omgang rondgegaan is,

94 Hij was mijn zoon en was uw overgrootvaêr.
Ja, wel betaamt het, dat gij 't lang vermoeyen
Der loutring door uw werken hem verkort. —

97 Florence leefde binnen d' ouden omtrek,
Vanwaar het nog het *drie* en *negen* toeklinkt
Zoowel in vrede als matigheid en kuischheid.

100 Men kende er gouden ketenen noch kroonen,
Noch vrouwen met versierden voet, noch gordel,
Die meer in 't oog viel zelfs dan haar gestalte.

103 Nog gaf de dochter niet bij haar geboorte
Den vader vrees; daar tijd en huwlijksgift
De maat te boven ging noch onvervuld liet.

106 Geen huizen waren ledig van bewoners;
En geen Sardanapalus was er nog,
Die toonde wat men binnens huis vermag.

109 Nog was de Montemaal niet overtroffen
Door uwen berg die, winnaar in het stijgen,
Dus in den val ook overwinnen zal.

112 Bellincion Berti zag ik gaan, gegordeld
Met leder en een beenknook; en zijn vrouw
Verliet den spiegel, ongeverwd van wangen.

115 Ik zag 't gezin van Nerli en van Vecchio,
Tevreden met een ongesmukte pij,
Terwijl de moeders aan het spinrok zaten.

118 Gelukkigen! elk harer was nog zeker
Van 't eigen graf; geen gade zag haar bed
Om Frankrijks wille toen nog droef verlaten.

121 De een waakte en speelde zorgvol bij de wieg,
En placht het kind te troosten in de taal
Waar de ouders-zelf weleer als kind in kakelden.

124 En de andre die het vlas aan 't spinrok knoopte,
Vertelde een sproke aan 't vreedzaam huisgezin
Van Troje, van Fiesole of ook van Rome.

Een Lapo Salterello, een Cianghella
Zou toen voor zulk een wonder zijn gehouden,
Als thands een Cincinnatus en Cornelia.

Aan zulk een schoon, aan zulk een rustig leven
In onze stad, zoo trouw een burgerschap,
Aan zulk een liefelijke woonplaats schonk

Maria mij, zoo vurig aangeroepen;
En in uw oude doophuis werd ik toen
Gekerstend met den naam van Cacciaguida.

'k Had Eliseo en Moronte als broeders,
En uit het Pado-dal nam ik me een gade,
En 't is vandaar dat gij den toenaam draagt.

Ik volgde meê de vaan van Keizer Koenraad;
Hij deed mij 't zwaard aan van zijn ridderschap,
Zoo steeg ik in zijn gunst door wakkre daden.

'k Bestreed, hem volgend, de verdorvenheid
Der wet, wier volk zich van uw erfgoed meester
Durft maken, door de schuld van d' Opperherder!

Zoo werd ik door dat booze volk gescheurd
Van gindsche zoo bedriegelijke waereld,
Wier liefde zooveel zielen heeft bezoedeld,

En van de martling kwam ik tot dees vrede."

AANTEEKENINGEN.

---

4. Een eenstemmige goede wil in de zalige geesten deed nu het lofgezang van deze lier (het kruis der zalige lichtvonken) eindigen.

13. Dante doelt hier op de zoogenaamde vallende sterren.

24. Albaster is doorschijnend.

25. Met de eerste Muze wordt Virgilius bedoeld. In den Eneas, het zesde Boek, vaers 680 en verv. beschrijft gemelde Dichter de verschijning van Anchises aan zijn zoon Eneas.

28. Ziehier de vertaling: "O mijn bloedverwant, o genade Gods daarover uitgegoten! wien werd ooit, gelijk u, de poort des Hemels tweemaal geopend?" Het Latijn was niet alleen de taal der Kerk, maar, in de 12e eeuw vooral nog, ook die der geleerden en beschaafden. Men bedenke dit steeds als de Dichter in die taal spreekt. In gemelde woorden, die Dante's voorzaat Cacciaguida bij het zien van zijn nakomeling uit, wordt den Dichter de toekomstige zaligheid geprofeteerd.

38. "Bij d' aanvang," dat is, bij de woorden van vaers 28 en vervolgens.

45. Dat is, toen de geest de hemelsche denkbeelden op een wijze begon te uiten, die voor het menschelijk verstand bereikbaar is.

49. Een begeeren, ontstaan door de aanschouwing van of in God, in wien alles is bevat wat gebeuren zal, en wel zoo, dat het eenmaal voorbeschikte nooit veranderd wordt. Dit verlangen geldt de hooge genade die Cacciaguida thands in Dante vervuld ziet, dank zij Beatrice.

55. Gij meent, dat ik uw gedachten in God gelezen heb, in

wien aller stervelingen gedachten geschreven zijn. Dus heeft de aanschouwing van God den geest reeds bekend gemaakt met de vraag die Dante doen wil, gelijk uit de eenheid alle andere getallen zijn af te leiden.

75. De opperste Gelijkheid is God, in wien alle volmaaktheden of deugden evenwichtig zijn, wat bij den mensch niet zoo is, daar zijn neiging menigwerf den wil overtreft. Den zaligen wordt echter die gelijkheid medegedeeld.

84. "Slechts met het hart," dewijl hij geen vermogen heeft om zijn dank in woorden uit te drukken.

85. Een topaas is een edelgesteente van blaauwen glans. Op menige plaats vergelijkt de Dichter de lichtglanzen der gezaligden met kostbare gesteenten. Ook in het Oude en Nieuwe Testament worden deze dikwijls genoemd; men denke aan plaatsen in Exodus, Daniël, Ezechiël en aan de paradijssteenen in de Openbaringen.

91. Cacciaguida was gehuwd met een dochter der Aldighieri of Alighieri van Ferrara. De zoon uit dat huwelijk nam dien naam tevens aan. Dezen werd Bellincione, dezen weder Alighieri II en eindelijk dezen Durante of Dante Alighieri, onze Dichter, geboren.

93. Dante's overgrootvader bevindt zich bijgevolg onder de Hoogmoedigen, op den eersten Omgang van den Louteringsberg, welke zondaars onder een grooten last gebukt gaan. Zie den tienden Zang van het Purgatorio.

97. Binnen den omtrek namentlijk dien de overlevering aan Karel den Groote toeschrijft. Nabij dien ouden muur was de kerk der Benediktijnen, die zeer naauwkeurig het uur des gebeds en dat van den arbeid aangaf.

100. Men kende in Florence geen buitensporige hals- of hoofdsieraden, geen veelkleurige kouzen en beensnoeren als de vrouwen in Dante's dagen droegen, evenmin als met edelgesteenten versierde gordels.

103. In Dante's dagen schijnt het nog al zorg gebaard te

hebben om de jongedochters uit te huwen. Vandaar dat zij dikwerf al te jong nog voor den een of anderen jonkman bestemd werden en ten koste van een rijke huwelijksgift, in de vrees dat men te laat zoude komen.

107. Dante maakt hier bedektelijk melding van de losbandigheden, die in zijn tijd in de huizen der geachtste familiën plaats hadden.

109. De Montemalo of Montemario is een berg die het gezicht op Rome aanbood. Dante wil dus zeggen, dat Florence in pracht en weelde Rome nog niet overtrof, wat werkelijk eenigen tijd vóór de verfraaying van Rome in later eeuw het geval moet geweest zijn.

112. Deze was uit de beroemde Florentijnsche familie der Ravignani en vader van de schoone Gualdrada van welke sprake is in den XVIden Zang der Hel. Dante wijst weder op de eenvoudigheid in kleederdracht, evenals in de volgende vaerzen, waarin hij van twee andere Florentijnsche familiën spreekt.

119. Dante doelt hier op de vrouwen die in zijn tijd ook wel eens aan verbanning bloot stonden. Andere vrouwen zagen zich dikwijls door haar echtgenoten verlaten, omdat deze ten behoeve van Frankrijk aan onderscheiden tochten deelnamen.

126. Dat is, men onderhield de kinderen met de geschiedenis en verhalen van het oude vaderland en zijn opkomst.

127. Cianghella was een weduwe uit Dante's tijd, die zich aan een ergerlijk levensgedrag schuldig maakte. Lapo Salterello was een rechtsgeleerde die voor losbandig en twistziek doorging.

133. "Aangeroepen" door Dante's moeder in de barensure.

134. In het bekende Battistero nabij de groote domkerk in Florence.

137. Dat is, uit het dal van de Po, uit Ferrara.

139. Keizer Koenraad III ging in 1147 ten kruistocht.

143. De *wet*, de leerstellingen der Mahomedanen. Het "erfgoed" is het Heilige Land, de "Opperherder" de Paus.

ZESTIENDE ZANG.

DE VIJFDE HEMELSFEER, DIE VAN MARS.
STRIJDERS VOOR KERK EN GELOOF.

Inhoud.

De Dichter gevoelt het voorrecht van zulk een beroemd geslacht af te stammen als dat, hetwelk een man als Cacciaguida onder zijn voorzaten telt. Doch hij is tevens overtuigd, dat de roem op oude afkomst ongepast is, zoo de nakomeling niet de deugden der voorvaderen onderhoudt. Om Dante ten volle het ijdele van een te groote verheffing op oude herkomst te doen opmerken, weigert zijn voorzaat dan ook zijn geslacht in meer verwijderde tijden aan te toonen. Breedvoerig echter houdt Cacciaguida zich op bij den toestand van Florence in zijn tijd en de beroemde geslachten die hij gekend heeft, waarbij hij niet nalaat op de verbastering van het tegenwoordige geslacht te wijzen en dezulken hard te vallen die oorzaak zijn geweest, dat de stad haar rust en vrede in bloedige partijschap en wrevel heeft zien veranderen. De lange rij van geslachten in dezen Zang genoemd moge voor den vreemdeling niet zeer belangwekkend zijn, zij toont niettemin 's Dichters stoutheid en billijkheid in het oordeel over de boosheden zijner tijden op een schitterende wijze aan.

1 O onbeduidende adeldom des bloeds!
Zoo gij de menigt trotsch op u doet zijn
Op aarde, waar de geest zoo wanklend is,

4 Nooit zal mij zoo iets meer verwondring baren,
Wijl 'k daar zelfs, waar de neiging nimmer dwaalt,
'k Zeg in den Hemel, mij er op verhief.

7 Wel zijt ge een mantel die ons ras te kort is,
Zoodat, voegt men er dag aan dag niet bij,
De tijd er snoeyend langs gaat met zijn schaar.

10 Met 't *voi* dat eerst door Rome werd geduld,
Schoon thands zijn kind'ren minder daaraan hechten,
Begonnen mijne woorden hier opnieuw.

13 Waarom nu Beatrice, een weinig verder,
Al lachend haar geleek die 't kuchjen uitte
Bij 't eerst vergrijp, beschreven van Ginevra.

16 Ik hief dan aan: "Gij zijt mijn vader! Gij
Vervult mij met vrijmoedigheid tot spreken;
Gij heft mij op, dat 'k meer ben dan mij-zelf!

19 Uit zooveel stroomen wordt mijn hart met vreugde
Vervuld, dat 't uit zich-zelf de blijdschap uitgiet,
Opdat het haar kan dragen zonder bersten.

22 Zoo zeg mij dan, o mijn beminde voorzaat!
Wie waren uwe vadren, en wat jaar
Des Heeren werd geschreven in uw kindsheid.

25 En zeg me ook van de schaapskooi van Joannes,
Hoe machtig zij toen was, en wat geslachten
De roemrijkste onderscheiding waardig waren." —

28 Gelijk de kool in 't vuur zijn gloed verhoogt
Op 't blazen van den wind, zóó zag 'k den lichtglans
Op 't vriendlijk woord van mij in tintling komen.

31 En evenals 't mijn oog zich schooner toonde,
Zoo sprak het ook met liefelijker stemme
(Doch niet in thands gebruikelijke taal)

34 Tot mij: "Van 't tijdstip dat het *Ave* klonk,
Totdat mijn moeder die thands heilig is
Van mij wien ze onder 't hart droeg zich verlichtte,

37 Kwam deze vlam vijfhonderd-vijftigmaal
En dertigmaal weêr tot zijn Leeuw terug,
Om zich te ontsteken onder zijnen voet.

40 Mijn vadren zagen 't licht zoowel als ik
Aan d' aanvang van de zesde stedewijk,
Waar 't paard bij 't jaarlijksch feest zijn eindpaal vindt.

43 Voldoe u van mijn vadren dit te hooren:
Want wie zij waren en vanwaar zij kwamen
Is beter te verzwijgen dan te melden.

46 Zij allen die er tusschen Mars en 't doophui
De waapnen konden voeren in dien tijd,
Zij telden 't vijfde deel der levenden.

49 Maar ook, de burgerij die thands gemengd is
Met Campi, met Certaldo en Figghine,
Was zuiver tot den laatsten handwerksman.

52 O hoeveel beter ware de nabuurschap
Der stammen die ik noemde, en bij Galluzzo
En Trespiano dus uw grens te stellen,

55 Dan hen te omsluiten en den stank te dulden
Van d' Agugliöonschen boer en dien van Signa,
Die reeds het oog tot omkoop houdt gespalkt!

58 Indien de bent die 't ergste op aarde dwaalt,
Voor Cesar niet stiefmoederlijk geweest waar,
Maar vriendlijk als een moeder voor haar zoon,

61 Hoe menigeen, gemaakt tot handlend burger,
Zou dan naar Simifonti zijn gekeerd,
Alwaar zijn grootvaêr om een aalmoes ging!

64 Dan waar nog Montemurlo 't goed der Graven,
De Cerchi in het kerspel van Acane,
En licht in 't Greve-dal de Buondelmonti.

67 Ja, immer was vermenging van bewoners
't Beginsel van veel onheil voor de stad,
Als gantsch verscheiden spijzen voor de maag.

70 Gewis, veel eer valt wel de blinde stier
Dan 't blinde lam, en beter snijdt één zwaard
Dan 't vijftal zwaarden, dat de hand belemmert.

73 Indien ge op Luni ziet en Urbisaglia,
Hoe 't hun gegaan is opmerkt en hoe 't Chiusi
Zoowel als Sinigaglia na hen gaat,

76 Zoo zal 't u vreemd noch ongelooflijk schijnen,
Dat zich de twijgen van het loof ontdoen,
Daar zelfs de steden naar hun einde snellen.

79 't Vindt alles om u heen zijn wissen dood,
Gelijk gij-zelf; slechts schijnt wat langer duurt
Daaraan te ontkomen, wijl het leven kort is.

82 En evenals de sfeer der maan in 't wentlen
De stranden eindloos dekt en weêr ontbloot,
Alzoo doet ook Fortuin met uw Florence.

85 Dies moet het ook niet wonderbaar u schijnen
Wat 'k aanvoer van de aloude Florentijnen,
Wier glorie door den tijd verborgen is.

88 Ik zag nog de Ughi, Greci, Catellini,
De Ormanni, Alberichi en Filippi
(Schoon reeds aan 't zinken!) als doorluchte burgers;

91 En 'k zag zoo bloeyend nog als oud van naam
Naast die della Sannella, die dell' Arca,
De Ardinghi, Soldanieri en Bostichi.

94 Nabij de poort die thands beladen is
Met nieuwe boosheid van zóó groot gewicht,
Als ras de bark tot ondergang zal zijn,

97 Zag 'k toen de Ravignani waar Graaf Guido
Van afstamt en wie later ook den naam
Van d' ed'len Bellencion heeft aangenomen.

100 Die van de Pressa kende reeds de kunst
Van 't staatsbeheer, en reeds droeg Galigaio
In zijn geslacht gevest en knop verguld.

103 En Vajo's zuil was reeds beroemd; zoo mede
De Sacchi, Giuochi, Galli en Barucci,
Zij die om 't schepel blozen en Sifanti.

106 De tronk waar de Calfucci uit ontsproten
Was reeds in bloei; en Arrigucci was
Met Sizi reeds geroepen tot den raadstoel.

109 O, hoe zag 'k hen die, door hun hoogmoed, thands
Gevallen zijn! De gouden kogels waren
Florence's fleur in al zijn groote daden.

112 Dat waren ook de vadren van degeen
Die, telkens als de Kerk in rouw is, zich
Vet mesten, in het konsistorie toevend.

115 't Verwaten broed, dat als een draak vervolgt
Den man die vreest, maar zacht wordt als een speenlam
Voor wie 't de tanden toont of ook — de beurs,

118 Sprong reeds omhoog, schoon van een nietige afkomst,
Zoodat het Ubertijn Donato hard viel,
Dat hem zijn schoonvaêr 't tot verwante maakte.

121 Reeds zag men Caponsacco van Fiesole
Tot op de Markt gedaald; en Infangato
Was, zoo als Juda, reeds een eerzaam burger.

124 Wat 'k meld schijnt ongelooflijk, maar is waar:
Men trad den kleinen kring in door een poort,
Die naar 't geslacht van Pera werd genoemd.

127 Een elk die deel heeft aan het schoone wapen
Van d' edelen Baron, wiens naam en lof
Het feest des heil'gen Thomas blijder maakt,

130 Ontving èn recht èn ridderschap door hem,
Schoon hij die dit blazoen met sieraad dekt,
Zich heden aan de zijde schaart van 't volk.

133 Men zag reeds Gualterotti, Importuni,
Wier wijk nog heden kalmer wezen zou,
Zoo zij zich vrij van nieuwe buren zagen.

136 Het huis waarin uw jammer is ontstaan
Door zoo gerechten spijt, die u doorknaagd
En 't eind gesteld heeft aan uw vrolijk leven,

139 Genoot nog eer, zoowel als zijn verwanten.
O Buondelmonte, wat een ramp, dat gij
De bruiloft hebt gekeerd op andrer aandrang!

142 Hoevelen zouden juichen die nu treuren,
Zoo God in d' Ema-stroom u had gevoerd,
Bij de eerste reis dat gij de stad bezocht!

145 Maar neen, Florence moest zijn offer brengen
Den half verbroken steenklomp aan de brug,
Toen 't einde daar was van zijn rust en vrede.

148 Met die geslachten en met andre er nevens
Zag ik Florence in zulk een staat van eendracht,
Dat nergens oorzaak was tot weegeklag.

151 Met die geslachten zag ik eens zijn burgers
Zoo roemrijk en rechtvaardig, dat de lelie
Nooit aan de speer hing, naar omlaag gekeerd,

154 Noch roodgeverwd bij 't woeden der partijschap.

AANTEEKENINGEN.

---

10. Dante gebruikt hier *voi*, het meervoudig Persoonlijk Voornaamwoord, in stede van *tu*, en dat wel uit eerbied jegens zijn voorzaat. Sommigen meenen dat het gebruik van het meervoud des tweeden persoons reeds van Cesars tijd dagteekent, terwijl anderen meenen, dat het door den Paus in gebruik kwam, dewijl deze altijd van *wij* en *onze* spreekt.

14. Een vertrouwde uit de omgeving van Koningin Ginevra (zoo zegt de roman) kuchte, toen deze den schoonen Lancelot een kus op den mond drukte, wat zij natuurlijk deed om haar meesteres een teeken van vermaan of waarschuwing te geven.

25. Dat is, Florence, toegewijd aan Joannes den Dooper.

33. Dante bedoelt, dat Cacciaguida in het oudere Italiaansch, bijna nog Latijn, het woord voerde.

34. Van 't tijdstip dat de Engel Gabriël bij de aankondiging van Jezus' geboorte het "Wees gegroet!" uitsprak tot dat van mijn geboorte verscheen "deze vlam", de planeet Mars 580 maal in het teeken van den Leeuw. Daar de zonsomloop van

Mars 686 dagen 22 uren behoeft, zoo heeft men hieruit kunnen opmaken, dat Cacciaguida omstreeks 1091 van onze jaartelling geboren is, wat dan ook overeen te brengen is met den tijd van den kruistocht onder Keizer Koenraad, waarvan hij vroeger gesproken heeft.

41. Florence werd oudtijds in zes wijken verdeeld, die zich van het oosten naar het westen langs den Arno uitstrekten. Op het feest van Joannes den Dooper hadden er wedrennen plaats. Dante's geslacht was dus, sints oude herkomst, van het centrum of het eigentlijke Florence geboortig, wat later, bij de uitbreiding der stad, als een groote eer werd toegerekend.

46. Het oude Florence breidde zich uit van de Oude Brug waar een standbeeld van Mars stond tot even voorbij het beroemde Battistero of Doophuis.

48. Men heeft derhalve berekend, dat het oude Florence, het centrum van hetgeen het later was, 14.000 inwoners telde.

50. Dit waren buurtschappen en gehuchten nabij Florence en later bij de stad getrokken. Dante en veel bewoners uit het eigentlijke Florence afkomstig beschouwden het opnemen van vreemde bestanddeelen onder de bevolking, ook al waren zij uit de onmiddelijke nabijheid der stad, als een werkelijke ramp. Het lijdt geen twijfel of het groot verschil van beschaving tusschen de toenmalige stadbewoners en de landlieden en dorpers, die op vele plaatsen zeer twistziek van aard waren, gaf tot die meening aanleiding.

53. Twee gehuchten, later bij de stad getrokken.

56. Met den *boer* wordt Baldo d'Aguglione bedoeld, die door de uitbreiding van het gebied der stad een bewoner van Florence werd en kort daarop met medewerking van een ander de standert van het Florentijnsche pond besnoeide. Zie den Louteringsberg XII: 104. Met Signa wordt waarschijnlijk een nieuw bewoner bedoeld die het ambt van rechter uitoefende en voor geld tot alles te brengen was.

58. De onverbiddelijke Dichter bedoelt hier het Pauselijke

Hof, dat den Keizer in Italië dwarsboomde. Simifonti was een kasteel dat in 1202 door de Florentijnen verwoest werd. Dante doelt hier op de twisten door aanstoken van de Pauselijke partij ontstaan en waarbij zich het gemeene volk van de omstreken der stad met een zelfzuchtig oogmerk in Florence had weten te dringen.

64. De graven Guy van Montemurlo moesten in het woeden der partijschappen hun kasteel aan Florence verkoopen om tegen de overmacht der Pistojanen bestand te zijn. Bekend in de twisten van die dagen waren de Cerchi, in onmin levende met de Donati. Omtrent Buondelmonte zie men vaers 140.

70. Een plomp dier dat blind is zal veeleer gevaar loopen dan een voorzichtig klein dier; dit past de Dichter op Florence toe dat zich vergroot had door ongeschikte bestanddeelen in zich op te nemen.

73. Twee vervallen steedjens nabij Florence. Chiusi is een stadjen nabij Siëna; Sinigaglia, eertijds vrij machtig, ligt aan de Adriatische zee, nabij Urbino.

83. Dante wijst hier op eb en vloed, door de maan veroorzaakt. Deze vergelijking is bitter, daar zij op de veranderlijkheid van Florence's wetten en staatsinstellingen doelt.

88 en verv. Dante noemt hier beroemde oude geslachten op van welke geen bijzonderheden bekend zijn, die hier vermeld behoeven te worden.

94. Dat is, nabij de St. Pieterspoort, waar de woningen der Cerchi en Donati stonden, wier verbittering den val der Republiek zou veroorzaken.

102. Een aanduiding van den reeds zeer aanzienlijken adeldom van het geslacht Galigajo.

103. Waarschijnlijk wordt hier de familie der Billi bedoeld, die een zuil op een gemengd veld voerde.

105. Waarschijnlijk de Chiaramontesi, waarvan een voorzaat de korenmaat vervalscht had en zoo doende veel geld had overgewonnen. Zie den Louteringsberg, XII.

109. Het schijnt dat de Dichter hier de familie der Uberti bedoelt.

113. Dante bedoelt hier de geslachten der Visdomini, Tosinghi en Cortigiani, de patronen van het bisdom Florence, die telkens als de bisschoppelijke zetel ledig was zich vergrepen aan de penningen der Kerk.

115. In deze scherpe regels heeft Dante het oog op de Adimari, van welke familie zich een de goederen van Dante voor een deel had toegeëigend, waarom hij zich ten allen tijde tegen een opheffing van het vonnis der ballingschap dat den Dichter getroffen had verzette.

119. Ubertino Donati, een dochter van Bellincione Berti gehuwd hebbende, was zeer verontwaardigd, dat zijn schoonvader een andere dochter aan een der Adamari uithuwde, wat voor den patriciër hard was te dragen.

121. Het geslacht der Caponsacchi was van Fiesole afkomstig, het stadjen in de nabijheid van Florence op een heuvel gelegen; een Caponsacco was de gade van Folco Portinari en moeder van Beatrice.

125. De muur, namentlijk, van het eigentlijke Florence. In Dante's tijd zouden de ijverzuchtige geslachten het niet geduld hebben, dat een poort naar een familie der nabijheid zou genoemd worden.

127. Dante heeft hier het oog op de familiën der Pulci, Nerli, Gangalandi, Giandonati en della Bella, wien Hugo, markies van Toskane en gevolmachtigde van Keizer Otto III het recht toestond om zijn wapen gewijzigd te dragen. Deze Hugo stierf op den dag van den Heiligen Thomas in 1006.

133. Dante bedoelt hier Giano della Bella die, verontwaardigd over het gedrag der edelen, de partij des volks koos en vervolgens in vrijwillige ballingschap ging.

136. Dit is het huis der Amadei. Buondelmonte had zich met een dochter van eerstgemelde familie verloofd; doch hij verbrak zijn belofte en huwde met een dochter der Donati. Op

Mosca's aandringen (de moeder van de jonge dochter) werd nu Buondelmonte door de verbitterde Amidei vermoord bij het beeld van Mars. Dit is een der voornaamste aanleidingen geweest van de partijschappen der groote familiën in Florence, waarbij ook het volk spoedig gemoeid werd. Ware Buondelmonte bij zijn eerste komst naar de stad verdronken, zegt de Dichter verder, hoeveel onheil ware voorkomen.

146. Het beeld van Mars.

153. De lelie van Florence's wapenbord was wit op een rood veld. In de partijschappen veranderden de Guelfen de kleuren en droegen roode leliën op een wit veld. Bij een overwinning zag men dikwerf, dat de vijand het wapenbord omgekeerd aan een lans rondvoerde.

ZEVENTIENDE ZANG.

DE VIJFDE HEMELSFEER, DIE VAN MARS. STRIJDERS VOOR KERK EN GELOOF.

Inhoud.

Op de bemoedigende woorden van Beatrice vraagt Dante aan zijn voorzaat Cacciaguida om verklaring van de dreigende woorden die hem in de Hel en langs den Louteringsberg omtrent zijn toekomst zijn medegedeeld. Hij hoopt daardoor met meer kalmte het lot te kunnen afwachten en, wanneer de slagen der fortuin hem treffen, onbewogen te blijven als de teerling die, hoe ook geworpen, altijd weder een vasten stand aanneemt. Door de aanschouwing van God, in wien al de tijden zich afspiegelen, is het Cacciaguida mogelijk om Dante omtrent zijn toekomst bepaald in te lichten. In krachtige en schoone vaerzen deelt hij hem mede, dat Florence hem zal uitwerpen, dat hij de rampen der ballingschap in al haar bitterheid zal ervaren en dat hij eindelijk een toevluchtsoord zal vinden aan het hof van Hertog Alboin della Scala in Verona. Vervolgens vermaant de geest den Dichter om krachtig te blijven in den tegenspoed, zich waardig te betoonen tegenover tijdgenoten en zijn roeping als richter zijns tijds met oprechtheid en onbevreesd getrouw te blijven. Voor de kennis van Dante is deze Zang hoogst merkwaardig.

1 Gelijk *hij* tot Climene kwam om d'argwaan,
In zijne ziel ontstoken, weg te nemen,
Hij die nog vaders karig maakt voor zonen:

4 Zóó was ook ik, zóó werd ik aangehoord
Door Beatrice als door den heil'gen luchter,
Die eerst om mij van zetel was verwisseld.

7 Dies sprak mijn Leidsvrouw: "Zend aldus den gloed
Van uw verlangen uit, dat hij verschijne
Met 't juiste beeld van uw inwendig zegel.

10 Niet omdat onze kennis door uw woorden
Vermeerderd wordt, maar opdat ge u gewenne
Den dorst te melden dien men u wil lesschen!" —

13 "O gij, mijn dierbre stam, die dus u opheft,
Dat ge (even als het aardsch verstand den driehoek
Geen tweetal stompe hoeken toe zal kennen)

16 Zóó duidlijk ook der toekomst dingen ziet
Vóór zij bestaan, dewijl ge 't punt aanschouwt,
Wat alle tijden tegenwoordig zijn —

19 Toen 'k aan Virgilius' zijde mij bevond,
Den Berg bestijgend die de zielen loutert,
En dalende tot de afgestorven waereld,

22 Werd menig harde rede omtrent mijn toekomst
Tot mij gericht, opdat ik voor de slagen
Van 't wuft geval me een teerling voelen zou.

25 En daarom zou mijn wensch bevredigd zijn,
Zoo 'k hooren mocht, wat lot mij 't eerste wacht:
Want flaauwer treft de pijl, vooruitgezien." —

28 Dus sprak ik tot dien lichtgloed die mij eerst
Had toegesproken en, naar Beatrice
Dit wenschte, werd mijn wensch dus openbaar.

31 Niet in tweezinnigheên waar 't dwaze volk
In werd gevangen, vóór nog 't Lam van God
Dat alle zonden wegneemt was geslacht;

34 Maar in een open woord en klaar Latijn
Was 't antwoord van die vaderlijke liefde,
Verhuld, doch zichtbaar in zijn eigen glimlach:

37 "'t Toevallige, dat nimmer buiten d' omvang
Der menschlijke natuur zich kan vertoonen,
Is gantschlijk afgebeeld voor d' eeuw'gen blik.

40 Doch 't wordt daarom nog geen noodzaaklijkheid,
Zoomin als 't vaartuig dat stroomafwaarts glijdt
Haar aan het oog ontleent waarin 't zich spiegelt.

43 En uit dien blik komt weder mij voor de oogen,
Gelijk des orgels zoete harmony
Naar 't oor zich dringt, de tijd die u verbeidt.

46 Gelijk Hippolytus Atheen verliet
Om 't boos bestaan der trouwelooze stiefmoêr,
Zoo dringt u 't lot Florence te verlaten.

49 Men wil dit stuk, men drijft het reeds zoo verre;
Ras zal het hem die daaraan peinst gelukken,
Waar Kristus daaglijks wordt ter markt geveild.

52 De roep der schuld zal, als gewoonlijk, volgen
Hem die het onrecht lijdt; maar zie, de wraak
Zal van de waarheid die haar oproept tuigen.

55 Dan zult gij afstand doen van 't geen u 't innigst
En 't dierst aan 't hart ligt, wat u de eerste pijl
Zal wezen van de boog der ballingschap.

58 Dan zult ge ervaren ook hoe bitter 't brood
Van vreemden smaakt, en wat een harde weg
Het op- en neêrgaan is langs andrer treden.

61 En wat u 't meest de schoudren drukken zal,
Dat zal 't verdwaasd en snood gezelschap zijn,
Waartoe ge in deze rampvallei zult vallen.

64 Want gantsch ondankbaar, woedend en laaghartig
Zal 't tegen u zich keeren. Maar slechts kort,
En hun, niet u, zal 't hoofd van schaamte kleuren.

67 Hun daden zullen van hun dierlijkheid
Alom getuigen; dies zal 't eere u zijn,
Dat ge uw partij gevormd hebt bij u-zelf.

70 Uw eerste toevlucht en uw eerste schuiloord
Zal u de hoofschheid zijn van d'edlen Lombard,
Die op de ladder draagt den heil'gen vogel.

73 Zijn blik zal zóó weldadig op u rusten,
Dat in 't voldoen en vragen tusschen u,
Dàt 't eerst zal zijn, wat 't langst bij andren toeft.

76 Hem zult ge er zien die, toen hij 't daglicht zag,
Dus met de kracht van deze ster gemerkt werd,
Dat gedenkwaardig is wat hij zal werken.

79 Nog heeft het, om zijn jeugd, der lieden aandacht
Niet opgewekt, want negen jaren slechts
Zijn deze sfeeren om hem heen gewenteld.

82 Doch vóór de Guasco den doorluchten Hendrik
Bedriegt, zal zijner deugden gloed reeds blinken,
Daar hij noch goud noch moeiten achten zal.

85 En dus zal zijn grootmoedigheid daarbij
Vermaard zijn, dat ook zelfs zijn vijanden
De tong niet stom er over houden kunnen.

88 Hem dan verbeid en zijn weldadigheden!
Zie, veler toestand wordt door hem verwisseld,
Door d' armen 't roofgoed toe te staan der rijkaarts.

91 Dit zult ge in 't hart geschreven met u dragen,
Maar 't niet verkonden"... En nog sprak hij dingen
Die ongelooflijk zijn hem die ze zien zal.

94 Nu hij ging voort: "Mijn zoon, dit is de ontvouwing
Van 't geen u werd gezegd; ziedaar de lagen
Verborgen achter weinig zonnekringen.

97 Toch zult ge uw medeburgers niet benijden,
Dewijl uw leven zich verlengen zal
Veel verder dan de straf voor hun trouwloosheid!" —

100 Toen nu dees heil'ge ziel al zwijgend toonde
Gereed te zijn om d' inslag door te halen
Van 't weefsel dat ik had op touw gezet,

103 Zoo hief ik aan als iemand die, al twijflend,
Den raad begeert van een die inzicht heeft,
Het recht verdedigt en zijn welzijn zoekt:

106 "Wel zie 'k, mijn Vader! hoe de tijd naar mij
Zijn spoorslag richt om mij een stoot te geven,
Als 't hevgist is hem die zich 't meeste bloot geeft.

109 't Is goed dus, mij te waapnen met vooruitzicht
Zoodat, als mij de dierste plaats ontzegd is,
Ik de andren niet verlieze door mijn zangen.

112 In 't Oord der eindelooze bitterheden,
En langs den Berg van welks zoo schoone top
Mij de oogen mijner Donna opwaarts hieven;

115 En toen in 't Hemelrijk van licht tot licht,
Heb ik gehoord wat, zoo ik 't zal herhalen,
Voor velen kruid van wrangen smaak moet zijn.

118 En zoo 'k een schuchtre vriend der waarheid ben,
Ik vrees het leven onder hen te derven,
Die dezen tijd den ouden zullen noemen." —

121 Het licht waarin mijn schat, alhier gevonden,
Zich zeer verheugde, toonde een heller glans,
Gelijk een zonnestraal in gouden spiegel.

124 Nu klonk het antwoord: "Slechts 't ontrust geweten,
Hetzij om eigen, 't zij om andrer schande,
Zal in uw woorden 't bittere gevoelen.

127 Doch met dat al, blijf verre van de logen;
Geef gij van uw gezichten luide kondschap, —
En laat dan vrij zich schrobben die het schurft heeft.

130 Want zoo uw woorden ook bij de eerste bete
Bezwarend zijn, een heilrijk levensvoedsel
Zal wis na de eerste kleinzing achterblijven.

133 Voorwaar, uw stem zal als de stormwind zijn,
Die 't meest de hoogste kruinen schudden doet:
En dit strekt tot geen luttel grond voor de eere!

136 Zoo zijn u dan getoond in deze sfeeren,
Als langs den Berg en in de Weevalleye
Alleen de zielen door de faam vermaard.

139 De geest des hoorders toch verwerft geen rust
En stelt ook geen vertrouwen in het voorbeeld,
Dat in 't verborgne en onbekende wortelt,

142 Noch in 't bewijs, dat uit zich-zelf niet spreekt."—

AANTEEKENINGEN.

---

1. Faëton was door Epafus beleedigd in de lasterlijke aantijging, dat hij niet de zoon van Apollo zoude geweest zijn, waarom hij tot zijn moeder (Climene) kwam om zekerheid omtrent zijn geboorte te verkrijgen. Kort daarop vroeg hij zijn vader Apollo voor een enkelen dag het bestuur van den zonnewagen, waartoe hij echter te zwak bleek, zoodat hij met den wagen uit het spoor des Hemels tuimelde. Vandaar het derde vaers.

5. Cacciaguida, die van den rechter hoek des kruizes was afgedaald.

13. De aangesprokene is Dante's stamvader Cacciaguida, die als gezaligde alle toekomende dingen zoo duidelijk in het goddelijk wezen aanschouwt, als een mensch door bewijs inziet dat in een driehoek onmogelijk twee hoeken stomp kunnen zijn.

22. In de Hel zoowel als langs den Louteringsberg worden den Dichter dreigende voorspellingen uit de toekomst gedaan. Men denke hier aan de woorden van Farinata, in den tienden, aan die van Brunetto Latini in den vijftienden, van Giovanni Fucci in den vier-en-twintigsten Zang van de Hel, en verder aan de woorden van Koenraad Malaspina in den achtsten, die van Oderisi in den elfden, die van Guido del Duca in den veertienden, van Hugo Capet in den twintigsten en van Forese in den vier-en-twintigsten Zang van den Louteringsberg.

24. Het oorspronkelijke bedoelt hier bepaald den vierzijdigen teerling, wiens vlakken vier gelijke driehoeken vormen. De regel is een navolging van een uitspraak in de Ethika van Aristoteles, bij wien dit lichaam het symbool is van den deugdzamen mensch.

31. Toespeling op de dubbelzinnige uitspraken der oude orakels bij de Heidenen.

34. Wellicht beteekent hier "Latijn" niets anders dan taal in het algemeen.

36. Bij de hooger vreugde der geesten neemt ook het licht waarin zij zich bevinden een rijker schittering aan.

37. Dat is, wat de mensch, bij gebrek aan de kennis der oorzaken toevallig noemt, houdt op zoo te heeten buiten den mensch, voor God en de zalige geesten. God ziet alles vooruit. Evenwel wordt alles wat gebeurt daarom nog geen noodzakelijkheid; zoo min als de beweging van een schip dat den stroom afdrijft juist noodzakelijk wordt uit ons zien, uit onze waarneming.

46. Een voorbeeld vol beteekenis. Gelijk Hippolytus verbannen werd op den laster van Fedra en omdat hij, trots haar verleidingen, geen ontrouw wilde plegen aan zijn heer en vader, zoo ook zou Dante de rampen der ballingschap moeten dragen als een gevolg van zijn liefde voor de zaak des Keizers, de zaak van God en het recht naar hij meent.

50. Dat is, te Rome, waar Bonifacius VIII op aanstoken van de Zwarten onder Corso Donati 's Dichters verwijdering goedkeurde. Het vaers bevat ook een aanduiding op de middelen die men daar aanwendde om het gezag over de dingen dezer waereld uit te breiden.

69. De voorgaande vaerzen bevatten toespelingen op de vermetele pogingen der Ghibellijnen en Witten om zich weder van de stad meester te maken, wat hun echter telkenmale met groot verlies mislukte; vooral bleek de onderneming van 1304 hoogst doldriftig en onoverlegd te hebben plaats gehad, waardoor noodeloos veel bloed vergoten werd. De zelfzucht, de onedele bedoelingen zoowel van de Zwarten, die de heerschende partij uitmaakten, als van de Witten en Ghibellijnen die het onderspit hadden moeten delven en nu van buiten af de woelingen onderhielden, waren zoo onbeschaamd dat Dante, boven de

partijen verheven, mismoedig van allen het hoofd afwendde en met mannenmoed zijn eigen beginselen predikte en het hoofd werd van een nieuwe op zich-zelf staande partij — wellicht door hem alleen vertegenwoordigd, wat vaak het geval is met edele en grootsche beginselen!

71. Het is niet duidelijk wie hier eigentlijk uit het geslacht der Scaligeri van Verona bedoeld wordt; sommigen denken Albert della Scala, anderen weder een van diens zonen Bartolomeus en Alboino, de broeders van Can della Scala die in vaers 76 bedoeld wordt en sedert 1308 in Verona regeerde. Dante is later met de meeste gastvrijheid ook bij dezen aan het hof opgenomen, wat de Dichter met de toewijding van zijn Paradijs heeft trachten te vergelden. In 1300, het jaar waarin Cacciaguida wordt verbeeld te spreken, was Can della Scala nog slechts negen jaren oud. Het wapen van dit geslacht was een arend (de *heilige vogel*, als symbool van het Rijk door Gods ordening gegrondvest) op een ladder gevlijd.

74. Dat is, vóór ge komt vragen om hulp en ondersteuning worden beiden u reeds toegekend, wat bij gewone menschen niet dan na lang vragen plaats heeft.

77. Can della Scala werd dus geboren onder den invloed van Mars, in welke planeet Dante zich thands met Cacciaguida bevindt.

82. Hendrik VII, de hoop en het uitzicht van Dante en allen die het wel meenden in Italië, werd in 1308 Keizer, ging in 1310 naar Rome, daar Clemens V (uit Gascogne, vandaar de bijnaam Guasco) hem beloofd had te kroonen, doch werd door den Paus misleid die hem door zijn kardinalen liet afschepen.

84. In deze woorden tot lof van Can della Scala hebben de uitleggers den sleutel gezien voor vaers 101 in den eersten Zang van de Hel waar, onder den naam van Veltro, van den Redder van Italië sprake is. Wij betwijfelen het recht daartoe.

90. Dante voorziet hier een omwenteling, waarbij de onderliggende partij in haar rechten zal hersteld worden.

112. Door al te heftig zich over de verschillende steden en geslachten van Italië uit te laten.

121. De *schat* is hier Cacciaguida.

129. Een uitdrukking die nog al hard klinkt. Doch onder het lezen van primitieve schrijvers moet men bij zulke uitdrukkingen niet al te zeer verbaasd staan. Vergt ook soms de Bijbel niet veel toegevendheid bij den lezer onzer eeuw?

ACHTTIENDE ZANG.

OPSTIJGING TOT DE ZESDE SFEER DES HEMELS, DIE VAN JUPITER. ZIELEN DIE GERECHTIGHEID UITOEFENDEN. DE PARADIJSAREND.

Inhoud.

Met nedergeslagen geest denkt Dante aan de rampen der toekomst, doch door het aanschouwen van Beatrice en op haar troostende woorden voelt de Dichter zijn moed weder herleven. Als hij zich weder tot Cacciaguida wendt, worden hem door deze eenige der voornaamste helden aangewezen, die voor de uitbreiding van het Rijk der Hemelen gestreden hebben. Daarop ziet zich de Dichter in een wijder sfeer verplaatst. Het is die van Jupiter, onder wier invloed allen die de gerechtigheid liefhebben en uitoefenen geboren zijn en die daarom ook denzulken als verblijfplaats na den dood wordt aangewezen. De vlammen, waarin zich de zielen bevinden, vladderen voor het oog des Dichters op en neder en vormen vervolgens eenige letters die te samen de woorden uitdrukken: "Hebt gerechtigheid lief, gij die de aarde richt!" (het Boek der Wijsheid, I: 1, aan Salomo toegeschreven). Daarop verandert de laatste letter dier spreuk in een adelaar, het zinnebeeld der heerschappij door God verordend, derhalve van het Romeinsche waereldrijk. Vandaar dat de Dichter eindigt met een strafrede, waarin hij de geestelijke macht te Rome hevig aanvalt, daar zij uit gierigheid de geestelijke zorgen der menschheid verwaarloost, om zich te beter te kunnen verrijken met de goederen en het gezag der waereld ten koste van het recht des Keizers.

1 Dees zaal'ge geest genoot reeds in zich-zelf
Zijn woorden, en ook ik genoot de mijnen,
Het lieflijk matigende met het bittre.

En deze Vrouw die mij tot God geleidde,
Sprak: "Laat uw peinzen varen! Denk dat ik
Hem sta nabij, die ieder onrecht licht maakt!"

Ik wendde me op den weeldevollen klank
Van mijn vertroosting, en wat liefde ik toen
Ontwaarde in 't heilig oog verzwijg ik hier!

Niet, wijl ik slechts mijn woordenschat mistrouw,
Maar ook mijn geest, die boven zijn bereik
Nooit meer zóó opstijgt zonder hooger bijstand.

Dit slechts kan 'k van de ervaring mededeelen,
Dat, haar aanschouwend, mijn genegenheden
Van ieder andren wensch zich vrij gevoelden.

Terwijl nu de eeuw'ge vreugde, die onmiddelijk
Op Beatrice straalde, met den weêrglans
Van 't hemelschoon gelaat mij vrede schonk,

Sprak zij, mij overwinnend door den glans
Eens glimlachs: "Keer u om en luister toe,
Want niet slechts in *mijn* oog is 't Paradijs!" —

Gelijk men hier op aard den hartstocht vaak
In 't aangezicht ontwaart, als die zóó sterk is,
Dat heel de ziel er door ontstoken schijnt:

Aldus erkende ik in den vlammengloed
Van 't heilig licht, op 't welk ik thands weêr blikte,
't Begeeren, nog een wijl met mij te spreken.

28 En hij hief aan: "Op deze vijfde trede
Des booms die uit de kruin zijn leven trekt,
Gestadig vrucht draagt, nooit zijn loof verliest,

31 Zijn zulken zalig die, vóór 't opwaarts-stijgen
Ten Hemel, zulk een roem op de aard verwierven,
Dat elke Muze dien zich waard zou achten.

34 En daarom, blik op de armen van het kruis.
Hij dien ik noemen wil, zal zich bewegen,
Als 't snelle vuur dat door de wolken schiet." —

37 En zie, ik zag langs 't kruis een licht aan 't stralen,
Zoodra de naam van Josua genoemd werd:
Ik werd het woord niet eer dan 't feit gewaar.

40 En op den naam des hoogen Makkabeeërs
Zag ik een ander in een kring zich wenden;
En vreugde was de prikkel tot de krinkling.

43 Zoo volgde toen mijn scherpe blik een tweetal
Op Roelands naam en dien van Karel Magnus,
Gelijk het oog den valk volgt in zijn vlucht.

46 Daarop trok Willem van Oranje en Reinhard,
En Hertog Godfried mede, en Robert Guiscard
Mijn blik alweder langs den arm des kruizes.

49 Toen, stralende en vereend met andre lichten,
Gaf mij de ziel die had gesproken blijk,
Wat kunstenaar hij was in 's Hemels kooren.

52 Ik wendde mij van mijne rechter zijde
Om 't geen betaamt te zien in Beatrice,
En door gebaar of woorden afgebeeld.

55 En 'k zag haar lichten thands in zulk een glans
En zóó vol vreugde, dat haar aangezicht
Zoo de andren als den laatsten blik verwon.

58 En als, bij 't voelen van verhoogd genoegen,
De mensch in 't waardig handlen dag aan dag
Gewaar wordt dat zijn krachten sterker worden:

61 Zoo ook ontwaarde ik, dat mijn blik in 't ronde
De boog verwijd had met een hooger Hemel,
Bij 't zien van dit weêr schooner wonderteeken.

64 En als in luttel tijd de kleurverandring
Op 't aanschijn van een blanke vrouw geschiedt,
Als 't van den last der schaamte zich ontdoet:

67 Zóó was de hare ook in mijn oog, toen ik
Den zachter glans van 's Hemels zesde sterre
Was toegeijld en dees mij had omschenen.

70 Nu zag ik in dees Joviaanschen fakkel,
De fonkeling der liefde die hier heerscht
Voor 't oog de teeknen onzer taal afbeelden.

73 En als van d' oever opgevlogen vogels,
Als zich verblijdende in de voedingskruiden,
Zich vormen tot een kring of lange rijen:

76 Zoo zongen in de lichten heil'ge wezens,
Al vladderend, en vormden in hun vlucht
Zich tot de letters *D* of *I* of *L*.

79 Eerst zingend schaarden zij zich naar de maat,
Vervolgens zich tot een dier teeknen vormend,
Verwijlden zij aldus een pooze en zwegen.

82 O Pegasea, godd'lijke, die geesten
En roem en lang bestaan verschaft, terwijl
Zij 't steden doen en rijken met uw hulp!

85 Omstraal mij met uw licht, dat 'k hun gedaanten,
Waarvan ik 't denkbeeld omdraag, recht beschrijve;
Blijke uw vermogen in dees korte vaerzen!

88 Zij toonden zich in vijfmaal zeven kon-
sonanten en vokalen, en 'k ontwaarde
De deelen ook in de orde der beteeknis.

91 *Diligite justitiam* was eerst
Als Naam- en Werkwoord afgebeeld door allen;
Qui judicatis terram volgde nu.

94 Nu bleven ze allen weêr geschaard in de *M*
Van 't vijfde woord, zoodat het scheen of Jovis
In zilver blonk met goudkleur afgezet.

97 En andre lichten zag ik nederdalen
Naar 't oppereind der *M* en daarop rusten,
Van 't heil, geloof ik, zingend dat hen aantrekt.

100 En als bij 't schudden van een brandend takbos,
Ontelbre vonken zich in 't rond verspreiden,
Waar dwazen zich de toekomst wel uit spellen:

103 Zoo schenen hier zich meer dan duizend lichten
Te ontsteken en te stijgen meer of minder,
Al naar de Zon 't beschikt die hen doet gloeyen.

106 Toen ieder licht in rust was op zijn plaatse,
Zag ik den helder-zichtbren lichtgloed zich
Tot hoofd en hals weêr vormen van een adelaar.

109 Hij die hier afbeeldt heeft geen leiding noodig,
Maar leidt al 't andere, en door hem slechts werkt
Die kracht die ieder kunstwerk vorm verleent.

112 En de andre rij van zaal'gen die zich eerst,
Naar 't scheen, tevreden stelde om de *M* te kroonen,
Voltooide 't vogelbeeld met luttel moeite.

115 O schoone ster, wat reine en tal juweelen
Vertoonden mij, dat ons gerechtigheid
De werking is des Hemels dien gij siert!

118 Dies bid ik tot den Geest in wien uw deugd
En wentling aanvangt, dat Hij zie vanwaar
De walm die uwe stralen dooft toch uitgaat;

121 Opdat hij zich een andermaal vertoorne,
Om 't koopen en verkoopen in den tempel,
Gebouwd door teeknen en door martlaarsbloed.

124 O heir des Hemels, dat ik thands aanschouw,
Bid voor degeen die nog op aarde zijn,
Ver afgedwaald, het booze voorbeeld volgend.

127 Eens placht men d' oorlog met het zwaard te voeren,
Maar thands door hier of elders 't brood te ontnemen,
Hetwelk de goede Vader niemand weigerde.

130 Maar gij die slechts om uit te wisschen schrijft,
Weet dat en Paul en Petrus, voor den wijngaard
Dien gij verwoest gestorven, thands nog leven!

133 Wel kunt gij zeggen: "'k Heb mijn wenschen dus
Op hem gesteld, die 't eenzaam leven minde
En door een dans ter martlaarschap gedoemd werd,

136 Dat ik noch Paulus noch den Visscher ken."

AANTEEKENINGEN.

---

21. Het zal wel iedereen in het oog vallen, dat achter deze woorden een mystische beteekenis te zoeken is. Een der eerste uitleggers heeft reeds hierbij aangeteekend: *Quia non solum in contemplatione Theologiae est felicitas et beatitudo, sed etiam in exemplis valentium virorum.*"

25. In den lichtgloed van Cacciaguida.

28. Van onderen af gerekend is de sfeer van Mars de vijfde hemelkreits. Het Paradijs wordt hier met een boom vergeleken, die het leven uit zijn kruin ontvangt, omdat uit het Empireo, de bepaalde woonplaats Gods, alle leven afdaalt.

36. Dat is, als het bliksemlicht.

38. Zeer eigenaardig wordt Jozua, die na Mozes' dood de Kinderen Israëls in Kanaän bracht en dat land grootendeels veroverde, als de eerste der helden Gods genoemd.

40. Dat is, Judas de Makkabeeër, zoon van den Joodschen priester Matathias die, geholpen door zijn vijf zonen, wonderen van dapperheid verrichtte tegen Antiochus Epifanes van Syrië.

44. Roeland is de naam van een der meest bekende Paladijnen van Karel den Groote en is vooral beroemd geworden door zijn tocht tegen de Mooren in Spanje. Omtrent Willem van Oranje wordt door een oud uitlegger die bekend is onder den naam van den Anonimo gezegd, dat hij de zoon was van Americus, graaf van Narbonne. Reinhard was zijn aanverwante en deed met hem onder Koning Theobald wonderen van dapperheid ter verdediging van het kristelijk geloof tegen de Mooren. De gemelde Willem liet eindelijk zijn graafschap Oranje aan zijn neef Bertrand na, waarna hij de monnikspij aannam en zijn leven in groote heiligheid eindigde. Hij kreeg den bijnaam van Willem in de woestijn. Met Hertog Godfried wordt de bekende aanvoerder in den eersten kruistocht bedoeld. Robert Guiscard, Hertog van Normandië, bevrijdde Sicilië van de Mooren tegen het midden van de elfde eeuw. Zie den XXVIII^{n} Zang van de Hel.

55. Namentlijk, de oogen van Beatrice.

61. Bij de verhoogde schoonheid van Beatrice bemerkt de Dichter ook, dat hij in de zesde sfeer des Hemels, die van Jupiter verplaatst is.

67. Dante duidt hier met de kleurverandering van Beatrice aan, wat hij ergens in zijn Convito zegt, namentlijk, dat vol-

gens Ptolomeus Jupiter een veel bleeker, gematigder glans vertoont dan Mars die zich in een bloedroode kleur voordoet, doch niet zoo mat is als Saturnus, wat aan den eigenaardigen stand dier planeet tusschen de beide andere moet worden toegeschreven.

82. Dat is, Kalliope, de Muze van het heldendicht, aangeroepen in den eersten Zang van den Louteringsberg, en door welke zoo veel groote vernuften roem en eere verwerven, terwijl deze weder hun geboorteplaatsen vereeuwigen.

91. Zie den inhoud.

99. Dat is, God.

102. Toespeling op een oud bijgeloof, dat uit het spatten der vonken van brandend hout een toekomstig bezoek afleidt, of ook wel aan den tegenwoordig zijnden persoon een aantal geldstukken voorspelt.

109. Dat is, God, die den schepselen het instinkt heeft ingeschapen.

114. Waarom ontstaat de arend, het beeld van het keizerrijk, uit de *M?* Ongetwijfeld, zeggen enkele uitleggers die op deze vraag antwoord geven, omdat deze letter den gevoegelijksten vorm heeft waaruit de arend ontstaan kan.

115. In ouden tijd geloofde men dat de planeet Jupiter haar invloed uitoefende op onze aarde, door den lust naar gerechtigheid in te boezemen. Jupiter werd ook als de grondvester der monarchijen beschouwd en de vorsten noemden zich zijn zonen en stedehouders.

118. Dat is, God. De *walm* is de gierigheid, de hebzucht der geestelijkheid die naar het bezit der waereldsche goederen streeft, en ook in vaers 124 bedoeld wordt.

127. Namentlijk, in Rome, waar men heden het geestelijk brood dat Jezus vrijgevig ronddeelde door uitwerping en verbodsbepalingen aan de geloovigen onthoudt, wil de Dichter zeggen. Niet het minst ziet dit op de herhaalde excommunikatiën van de Keizers door sommige Pauzen.

130. "Maar gij (Clemens V) die banvloeken schrijft om ze voor geld weder te herroepen, weet" — enz. In vaers 133 komt een vinnige ironie voor. Dante laat den Paus zeggen, dat hij zijn zinnen zóó op Joannes den Dooper gesteld heeft (die in de woestijn leefde en door de dochter van Herodias werd opgeëischt na het dansfeest) dat hij van Paulus noch Petrus iets meer weet. Met gemelden Joannes wordt de munt van Florence bedoeld, waarop des Doopers beeld was gestempeld. Kon het brandmerk des Dichters aan grooter verachting prijs geven?

NEGENTIENDE ZANG.

DE ZESDE SFEER, JUPITER. ZIELEN DIE GERECHTIGHEID OEFENDEN. DE PARADIJSAREND.

Inhoud.

De lichtglanzen, die het beeld van den adelaar vormen en waarin de zielen der gerechtigen zich hullen, uiten zich allen in één stem en vermelden den aard hunner verdienstelijke werken die hun het genot van het Paradijs deelachtig maakten. Daarop smeekt Dante, dat zij hem den twijfel zullen oplossen betrekkelijk de vraag of het met Gods gerechtigheid overeen te brengen is, dat vrome heidenen, die het Evangelie niet konden kennen, geen toegang tot het Paradijs mogen hebben. De adelaar toont aan, dat niemand in het rijk der zaligheid komen kan, dan alleen door Jezus en dat, indien dit den mensch onrecht voorkomt, de schuld daarvan in het gebrekkige inzicht van den sterveling is te zoeken, die niet kan dringen in den raad van Hem, die werkelijk de goedheid en het recht-zelf is en nooit zich-zelf ontrouw wordt. Intusschen merkt de adelaar op, dat velen die den naam van Kristen gedragen hebben, toch verder van de zaligheid zullen verwijderd staan ten jongsten dage, dan vele vrome heidenen. En vervolgens toont hij dit door voorbeelden aan, gericht houdende over vele vorsten in Europa, die omstreeks den aanvang der veertiende eeuw regeerden en dus Dante's tijdgenoten waren.

1 Mij blonk in 't oog met uitgeslagen vleuglen
De schoone beeltnis die in 't zoet genot
De zielen, hier vereenigd, zalig maakte.

4 Elk blonk als een robijn, waarin de stralen
Der zon zoo lichter-laaye gloeide, dat
Zij-zelve werd weêrspiegeld in mijn oog.

En wat ik thands heb af te malen, bracht
Geen stem ooit voort, noch werd met inkt beschreven,
Noch werd ooit opgevat door fantazie.

Ik zag en hoorde spreken uit den snavel,
En duidlijk klonk de stem in *Ik* en *Mijn*,
Hoewel èn *Wij* èn *Onze* werd bedoeld.

Dus was het woord: "Daar 'k vroom was en rechtvaardig,
Ben ik verheven tot dees gloriestaat,
Die door geen wensch kan overwonnen worden.

En zulk een heilgedachtnis liet ik achter
Op aarde, dat het boos geslacht daar steeds
Haar prijst — al volgt het ook zijn voorbeeld niet!" —

Zoo laat een een'ge gloed uit vele kolen
Zich voelen, als uit vele liefdevonken
Van deze beeltnis zich één stem liet hooren.

Dies hief ik aan: "O immer-fleur'ge bloemen
Der eeuw'ge vreugde, die op eenmaal mij
Al uwe nektargeuren kennen doet!

O lescht mij door uw adem 't innig smachten,
Dat mij zoo lang den honger heeft doen lijden,
Wijl ik op aarde er nimmer spijs voor vond!

Ik weet te goed: zoo Gods gerechtigheid
Zich andre hemelsfeeren maakt ten spiegel,
Zij de uwe met geen sluyer zich vertoont.

31 Gij weet hoe ijvrig ik mij voorbereid
Tot luistren, en gij weet wat twijfel 't is,
Die me onbevredigd laat van jaren her." —

34 Gelijk de valk die van de kap bevrijd is,
Den kop beweegt en met de vleuglen klapwiekt,
En dus zijn schoonheid en begeerte toont,

37 Zóó zag ik 't beeld nu doen, dat uit de geesten
Geweven was, die Gods genaê bezingen
Met zangen als hij kent die gindsch geniet.

40 Toen hief het aan: "Hij die den passer trekt
Voor d' omring dezer waereld en daarbinnen
Zoo wat verborgen is als open ordent,

43 Kon niet zijn kracht aldus door 't gantsch heelal
Doen innevloeyen, dat zijn hoog gedachtsel
Niet nog oneindiglijk verheven bleef.

46 Dit vindt bewijs daarin, dat de eerste Trotsche
Die aan het hoofd van alle schepsel stond,
Daar hij het licht niet beidde, onrijp ten val kwam.

49 En daaruit blijkt, dat ieder minder wezen
Te kort schiet om het Goede in zich te omvatten,
Dat eindloos is en zich in zich slechts meet.

52 Zoo kan dus ons aanschouwen, dat een straal
Des lichts moet zijn van dien verheven Geest,
Waarvan zich alle dingen zien vervuld,

55 Zoo sterk nooit zijn van eigene natuur,
Dat dit in schijn zijn Oorsprong niet ontwaart
Ver buiten 't geen die werklijk wezen moet.

58 De blik dan die uw waereld is vergund,
Dringt in de hemelsche gerechtigheid
Zoo ver slechts als het oog in 't diep der zee.

61 Want ziet men al den bodem aan het strand,
In 't open ruim niet meer. En toch bestaat hij,
Maar peillooze afstand houdt hem ons bedekt.

64 Er is geen licht dat uit den glans niet daalt,
Die nooit verdonkert en waarvoor de schaduw
Des lichaams of zijn gif slechts duister is.

67 Voldoende is thands de sluyer u gelicht,
Die u het levend recht verborgen houdt,
Waarom ge vaak u 't hoofd gebroken hebt

70 En spreken dorst: "'k Zie een aan de Indus-zoomen
Geboren, (en daar is er geen die ooit
Van Kristus spreekt, die lezen kan of schrijven);

73 En al zijn daden en begeerten zijn
Oprecht, zoover het menschlijk oordeel ziet;
Hij zondigt noch in leven noch in spreken.

76 Nu sterft hij zonder doop of heilgeloof:
Waar is nu 't recht dat hem verdoemen kan?
Waar is zijn schuld indien hij niet gelooft?"

79 Maar wie zijt gij, die naar de rechtspraak dingt
En 't oordeel velt op duizend mijlen afstands,
Schoon 't oog niet verder heenreikt dan een span?

82 Gewis, voor hem die zich aldus verdiept,
Zou (als de Schrift niet boven u geplaatst waar)
Tot wonderbarens toe te twijflen zijn.

85 O aardsche schepslen, o gij stompe geesten!
Ziet, de eerste wil, die goed is in zich-zelf,
Wordt nooit zich-zelf, het hoogste Heil, ontrouw.

88 't Is alles recht, naar 't met Hem samenstemt;
Er 's geen geschapen goed dat ooit Hem aantrekt,
Maar Hij, uitstralend, geeft dit vorm en wezen." —

91 Gelijk onze ooyevaren boven 't nest,
Na 't voeden hunner jongen, vladdrend zweven,
Terwijl 't gevoederd kieken steeds hen aanstaart:

94 Zóó deed ook thands — terwijl *ik* de oogen ophief —
't Gezegend beeld, dat klepte met de wieken,
Bewogen door de wenschen van zoo velen.

97 Al kringlend hief 't den zang en sprak: "Gelijk
Mijn toonval, dien ge niet verstaat, u is:
Zoo is het eeuwig raadbesluit den sterflijken!" —

100 Nu kwamen zij tot rust, die gloênde lichten
Des Heil'gen Geestes, immer 't beeld nog vormend,
Dat Rome's volk op aarde ontzag verwierf;

103 En 't hief op nieuw weêr aan: "In dit ons rijk
Stijgt niemand op die niet gelooft in Kristus,
't Zij voor of sints men hem aan 't kruishout sloeg.

106 Doch zie, er roepen velen: Kristus, Kristus!
Die minder na hem zullen zijn in 't oordeel,
Dan hij die nimmer kennis droeg aan Kristus!

109 Die kristnen zal het Negerland verdoemen,
Wanneer de beide scharen zullen scheiden,
De eene eeuwig rijk, maar de andere in ellende.

112 Wat zal de Perser zeggen aan uw Koningen,
Wanneer hij 't boek dan zal geopend zien,
Waar al hun schande in opgeteekend is?

115 Daar zal men zien bij Albrechts wanbedrijven,
Hetgeen weldra de pen bewegen zal,
En 't rijk van Praag een woestenij zal maken;

118 Daar zal men zien het jammer dat de Seine
Door hem verduurd heeft die de munt vervalschte,
En sterven zal door 't steken van de borstels;

121 Daar zal men zien den trots die gierig maakt,
En Schot en Engelander zóó verdwaast,
Dat geen zich in zijn perken houden kan;

124 Aanschouwen zal men 't bandloos, weeldrig leven
Van Spanjes vorst en van Bohemens Koning,
Die nimmer deugd gekend heeft of gewenscht;

127 Aanschouwen, hoe den kreuple van Jeruzalem
De goedigheid slechts met een I gemerkt wordt,
En 't tegendeel in hem — zelfs met een M;

130 Aanschouwen ook de gierigheid en lafheid
Van hem die thands het land des vuurs bewaart,
Alwaar Anchises 't lange leven endde.

133 En om begrip te geven van zijn snoodheid
Zal 't blad in halve woorden zijn beschreven,
Die veel verkonden in een klein bestek.

136 En ieder zullen de euvle werken blijken
Van d' oom en broeder, die zoo ed'le stammen
En tevens elk een kroon geschandvlekt hebben.

139 Men zal den Portugees gelijk den Noorman
Er in herkennen, nevens dien van Rascia,
Die rampvol 't oog sloeg op Venece's munt.

142 Gelukkig Hongarije, indien 't zich niet
Mishandlen liet; gelukkig ook Navarre,
Zoo 't met de bergrug die 't omgeeft zich wapende!

145 En elk geloove dat, tot onderpand
Daarvan, reeds Famagosta en Nicosia
In weegeklag uitbarsten om hun beest,

148 Dat ook niet aflaat van de zij der andren." —

AANTEEKENINGEN.

1. Het beeld dat hier bedoeld wordt is de arend, in dezen Zang niet alleen het symbool van het door God geordineerde Keizerrijk, naar de staatkundige beteekenis van het gedicht, maar ook, naar de geestelijke beteekenis, dat van de gerechtigheid Gods, in overeenstemming met tallooze plaatsen uit den Bijbel, zoo in Ezechiël, Hosea, de Openbaringen als andere boeken.

11. Dat is, de adelaar spreekt als vereeniging van tallooze gezaligden van *Ik* en *Mijn*, schoon de beteekenis der woorden als van al de geesten uitgaat, en men zich dus *Wij* en *Onze* moet verbeelden te hooren.

15. Dante haalt hier bijna letterlijk de woorden aan, die ook in een oud gebed der Kerk voorkomen.

31. Dit weten de geesten door hun aanschouwing van God, in wien zich al onze begeerten afspiegelen. De twijfel wordt in vaers 70 en verv. geuit.

40. In den XVden Zang der Hel wordt God de verheven Bouwmeester genoemd en in soortgelijke beeldspraak uit de Dichter zich hier.

46. Namentlijk, Lucifer, de groote Aartsengel, die het eerst door zijn trots gevallen is.

66. De schaduw des lichaams is de onwetendheid van den zinnelijken mensch; des lichaams gif is de door Satan opgewekte valsche neiging en hartstocht. Beide verdonkeren voor ons den Schepper, schoon die in zich-zelf het eeuwige licht blijft.

70. Men merke op, dat Dante wel zinspeelt op zijn twijfel, doch dien niet uit; terwijl de geesten dien voor de uiting too-

nen te weten door hun aanschouwing in God. In Dante's tijd stelde men zich de Indus voor als het punt der aarde bijna het verst van Rome verwijderd.

79. Telkens vertoonen zich eigenaardige uitdrukkingen bij Dante, die aan eenige uit den Bijbel herinneren, wat den vorm betreft; zoo deze weder aan een woord van Paulus. In 106 en 109 is er weder een toespeling op een bekend woord van Jezus.

104. Even als in den XIIden en XIVden Zang van het Paradijs acht de Dichter zich ook hier bezwaard om op Kristus anders dan met denzelfden naam te rijmen.

115. Keizer Albrecht verwoestte Bohemen, uit haat tegen Koning Wencel, in 1304.

118. Toespeling op de oneerlijke handelingen door Filips den Schoone van Frankrijk gebezigd om zich de middelen te verschaffen ten einde, na den slag bij Kortrijk, tegen de Vlamingen op te kunnen trekken. De overlevering zegt, (schoon waarschijnlijk in verwarring met een anderen Filips) dat gemelde vorst op een zwijnenjacht stierf ten gevolge van een val van het paard, in 1314.

121. Waarschijnlijk een toespeling op de oorlogen tusschen Eduard I van Engeland en Robert Bruce om de kroon van Schotland gevoerd. Dante duidt vrij scherp aan dat kristenen hun die zij als heidenen verachten al zeer weinig toegeven. Zoo rechtvaardig zijn niet veel kristenen.

125. Alfonsus X van Kastilië en Wencel van Bohemen; de laatste wordt ook in den zevenden Zang van den Louteringsberg aangeduid.

127. Karel II (de Kreupele) Koning van Pulië en Jeruzalem. De I stelt hier het cijfer 1 en de M het getal 1000 voor. Boccaccio zegt van hem, dat hij één deugd had, milddadigheid, en daarbij duizend ondeugden.

131. Dat is, Frederik van Sicilië (het eiland des vuurs), zoon van Peter van Arragon. Anchises van Troje stierf op dat eiland; zie den Eneas III: 709. In vaers 137 worden diens oom

en broeder bedoeld, Jakob van Majorca en Minorca en Jakob van Arragon.

139. Koning Dionisius Agricola van Portugal, namentlijk, en Hako van Noorwegen. Met den beheerscher van Rascia of Ragusa wordt waarschijnlijk een zekere Uroscio bedoeld, die een Venetiaansche munt liet slaan van veel minder allooi dan die welke in omloop mocht zijn. In Hongarije regeerde toen Andreas III. Johanna, dochter van Hendrik I van Navarre, huwde met Filips de Schoone, zoodat het land na haar dood niet zeer beveiligd was tegen den invloed der Fransche koningen. Famagosta en Nicosia zijn twee steden op het eiland Cyprus. Hendrik II van Lusignan bestuurde dit eiland en voerde een leeuwin in zijn wapen; vandaar de toespeling in vaers 147. De andere beesten zijn de reeds genoemde Koningen.

TWINTIGSTE ZANG.

DE ZESDE SFEER, JUPITER. ZIELEN DIE GERECHTIGHEID OEFENDEN. DE PARADIJSAREND.

Inhoud.

Nadat de Paradijsarend gezwegen heeft, heffen de zalige geesten in dit beeld een lofzang aan. Aan het einde daarvan hoort de Dichter een murmelend geluid door den hals van den adelaar opgaan, welk geluid weldra in woorden overgaat, waarin Dante wordt medegedeeld, uit welke zalige geesten het oog van het beeld des heiligen Roomschen Rijks ontstaat. Onder die geesten bevinden zich twee heidenen, waarom de Dichter in grooten twijfel geraakt, daar hij zich voorstelt dat geen ongedoopte het Paradijs zal betreden. De adelaar gaat voort met spreken, om Dante het verblijf van de twee heidenen (Rifeus en Trajanus) in deze zalige gewesten te verklaren. Volgens deze en dergelijke sofistische verklaringen konden door de Kerk eenige vrome heidenen in het Paradijs worden toegelaten. De redding van Trajanus is niet een vinding van Dante, maar werd algemeen aangenomen; Aristoteles werd door de Kerk bijna gekanoniseerd. Dit leert ons dat er in de Middeleeuwen meer verdraagzaamheid heerschte, dat men gewoonlijk aanneemt, en dat men reeds vroeg er op bedacht was een leerstuk te matigen, dat door zijn hardheid het menschelijk gevoel eenigzins beleedigt. De Protestantsche Kerk deed een schrede achterwaarts, toen zij zoogenaamd meer konsekwent handelde en alle ongedoopten, die de wedergeboorte niet gekend hadden, buiten sloot en van geen tusschen-toestand weten wilde.

1 Wanneer de fakkel die heel de aard verlicht
Al dalend van ons halfrond zich verwijdert,
Terwijl de dag van alle zijden afneemt,

4 Verschijnt de hemel, die door hem alleen
Eerst werd ontgloeid, weldra in nieuwe schittring
Door 't aantal lichten, waarin 't eene spiegelt.

7 Dit hemelschouwspel kwam mij voor den geest,
Toen 't teeken van onze aarde en haar geleiders
Geen spraak meer hooren deed uit 't zalig hoofd;

10 Want al die levendige lichten blonken
In nieuwen glans en hieven toen een zang,
Thands zwak en zelfs verloren in mijn geest.

13 O zoete liefde, in glimlach zich omhullend,
In wat een gloed verscheent ge bij dees vonken,
Die enkel heilige gedachten ademden!

16 Nadat de kostbre en glanzige gesteenten,
Waarmeê ik 't zesde licht zag bejuweeld,
Den englenkoorzang zwijgend had doen zijn,

19 Scheen 't mij het murmlen van een beek te hooren,
Die helder nedervalt van steen tot steen,
Dus d' overvloed vertoonend van haar oorsprong.

22 En als de toonen aan den hals der cyther
Hun aard verkrijgen, even als de wind,
De veldschalmei doorstroomende, aan de toetsen:

25 Aldus, wel verre van verwijl te dulden,
Steeg 't murmlen van den adelaar door den hals
Mede opwaarts, juist, alsof er ruimte in waar.

28 Daar werd het stemgeluid, dat door den snavel
Naar buiten drong, den vorm van woorden nemend,
Als 't hart waar ik ze in opschreef wenschen kon.

"Dat deel in mij, 't welk bij den sterflijke' arend
De zon aanschouwt en dragen kan (begon hij)
Dient nu met ernstige aandacht aangezien.

Want van de vlammen waar 'k mijn beeld uit vorm,
Zijn die door welke 't oog in 't hoofd mij fonkelt,
Naar de onderscheiden graden, 't hoogst verheven.

Het licht dat in de kern van d' appel blinkt,
Was eens de zanger van den Heil'gen Geest,
Die de Arke heeft gevoerd van stad tot stad

En nu erkent hij zijner zangen waarde,
Naarmate ze uit zijn wijsheid zijn gevloeid,
In 't zalig loon, daaraan geëvenredigd.

Van 't vijftal dat mijn wenkbraauw houdt omkransd,
Is die het meest nabijkomt aan mijn snavel,
Hij die de weduw troost schonk voor haar zoon.

En nu erkent hij, wat een jammer 't is
Den Kristus niet te volgen, door de ervaring
Van deze zaligheid en 't tegendeel.

En 't licht dat deze vlam in d' omtrek volgt
Waarvan ik spreek en die om 't oog zich buigt,
Deed eens door 't waar berouw den dood vertoeven.

En nu erkent hij, dat het eeuwig oordeel
Niet wordt veranderd, schoon ook 't innig smeeken
Omlaag het heden keeren doet in toekomst.

55 Het volgend licht met mij en met de wetten
Heeft — vroom bedoelen maar noodlottige uitslag!
Zich, wijkend voor den Paus, tot Griek gemaakt.

58 En nu erkent hij, hoe het kwaad, dat uit
Zijn goede handling sproot, hem niet kan schaden,
Zij 't ook dat er de waereld door verwoest werd.

61 En wat gij ziet in 't neigen van den boog,
Was Willem wien het land beweent, dat treurt
Wijl Frederik en Karel thands nog leven!

64 En nu erkent hij, hoe de Hemel liefheeft
Den vorst die 't recht bemint en in de schittring
Van zijnen lichtgloed zulks aanschouwen doet.

67 Wie zou gelooven op de dwalende aarde
Dat Rifeus de Trojaan in dezen boog
De vijfde zijn zou van de heil'ge lichten?

70 En nu erkent hij veel van 't geen de waereld
Niet zien kan in de godlijke genade,
Ofschoon zijn blik nog niet ten bodem dringt." —

73 Gelijk de leeuwrik, stijgende in de lucht,
Eerst lustig zingt en dan den laatsten toon,
Die haar verzadigt, zwijgende geniet:

76 Aldus kwam mij het beeld van 't zegel voor
Van 't eeuwig welbehagen, op welks wensch
Steeds alle schepsel wordt gelijk het is.

79 En schoon ik hier ook voor mijn twijfel ware,
Als 't glas voor een'ge kleur die 't overdekt,
Kon ik den tijd toch zwijgend niet verbeiden,

82 Maar dreef zich met de kracht van zijn gewicht
Een "Wat zijn deze dingen!" uit mijn mond,
Waarop ik 't licht in hooger schittring zag.

85 Daarna, het oog nog meer in heil'gen gloed,
Gaf 't welgezegend teeken mij ten antwoord,
Om in verbazing mij niet op te houden:

88 "'k Zie dat gij deze dingen wel glooft,
Wijl ik ze u meld, doch 't *hoe* ziet gij niet in,
Zoodat, schoon al geloofd, ze u duister blijven.

91 Gij doet als iemand, die den naam van 't voorwerp
Wel leert, maar toch zijn innigst wezen niet
Doorgronden kan, zoo andren 't niet verklaren.

94 *Regnum cœlorum* duldt het sterkst geweld
Van warme liefde en levendige hoop,
Die steeds den goddelijken wil verwinnen;

97 Niet even als de mensch den mensch beheerscht
Maar wijl die wil verwonnen wezen wil
En, dus verwonnen, door zijn gunst verwint.

100 Het eerste leven van den boog en 't vijfde
Doet u verwonderd staan, daar gij 't gewest
Der Englen er mede opgeluisterd ziet.

103 Niet, naar ge meent, als heidnen, maar als kristnen
Zijn ze uitgegaan — geloovende aan de voeten
Die zouden lijden of geleden hadden.

106 Want de een kwam uit de Hel, vanwaar nooit iemand
Met goeden wil terugkeert, tot het lichaam,
Wat 't loon was van een levendige hoop;

109 Een levendige hoop, die hare kracht
In 't bidden lei tot God om zijn herleving,
Zoodat de hooge wil bewogen werd.

112 De glorierijke ziel van welke ik spreek,
In 't vleesch voor korten wijl teruggekomen,
Geloofde in Hem die haar behouden kon;

115 Geloovend, brandde zij van zulk een gloed
Der ware liefde, dat bij 't tweede sterven
Zij waardig werd tot deze vreugd te komen.

118 En door genade, uit zulk een diepe bron
Gedruppeld, dat geen schepsel ooit het oog
Tot op zijn eerste teugen werpen kan,

121 Schonk de andere al zijn liefde aan 't geen wat recht is,
Waarom hem God in gunst op gunst het oog
Voor ons verlossing in de toekomst opende.

124 En hij geloofde in haar en duldde sints
Den stank niet langer van het heidendom,
En sprak het oordeel over 't boos geslacht.

127 Het drietal maagden gold hem als de doop,
Dat gij aanschouwd hebt aan het rechter rad,
Meer dan één duizend jaar vóór 't doopbevel.

130 O voorbestemming Gods! hoe ver verwijderd
Is toch uw wortel van derzulken blikken,
Die d' eersten grond niet gantschlijk overzien!

133 En gij, o stervling, houd in 't oordeel steeds
U-zelf beperkt; want wij die God aanschouwen,
Wij kennen zelfs nog niet al de uitverkoornen!

136 Toch is 't ons goed, dit ons gebrekkig kennen,
Dewijl ons heil zich in dit heil volmaakt,
Want al wat God behaagt, behaagt ook ons!" —

139 Zoo werd door deze goddelijke beeltnis,
Om mijn kortzichtig oog het licht te geven,
Verkwikkende artsenij mij toegediend.

142 En even als de goede cytherspeler
Den goeden zanger volgt in 't snarentokkelen,
Waardoor de zang in lieflijkheid gewint:

145 Aldus, herinner 'k mij, heb ik aanschouwd,
Hoe, onder 't spreken, beide zaal'ge lichten,
Gelijk het blikkren onzer oogen saamgaat,

148 De flonkring met de woorden paren deed.

AANTEEKENINGEN.

---

1. Dat is, de zon.

6. In Dante's tijd meende men, dat ook de vaste sterren het licht van de zon weerspiegelden.

8. Dante spreekt hier van den adelaar, het beeld des Romeinschen Rijks, in zijn overtuiging het Rijk der gantsche waereld, naar de ordening Gods.

12. Dat is, in schoonheid te verre boven het bereik van den menschelijken geest, dan dat hij de herinnering er aan op aarde kan mededragen.

17. De gesteenten zijn de lichtglanzen waarin de zalige geesten zich ophouden. Met het zesde licht wordt de zesde planeet en dus Jupiter bedoeld, in wiens sfeer zich de Dichter thands bevindt.

31. De arend vormt zich uit de vlammen der zalige geesten, en dus wordt de aandacht gevestigd op de gezaligden die het oog uitmaken. Men weet dat de werkelijke arend het zonlicht bemint en onverblindbaar aanschouwen kan. De appel van het oog wordt ingenomen door David, en daar om heen bevindt zich een boog die door vijf andere lichten of zalige geesten gevormd wordt en achtereenvolgens genoemd worden. Zie omtrent David en het vervoer van de Arke den Xn Zang van den Louteringsberg.

41. Ook de inspiratie van den Heiligen Geest had er deel aan.

45. Dat is, Keizer Trajanus. Zie omtrent dit feit den Xn Zang van den Louteringsberg. Toen de Heilige Gregorius het feit las, bad hij God zoo vurig om Trajanus nog eenmaal de gelegenheid te schenken zich te laten doopen, dat God beschikte

dat de ziel des gestorvenen de Hel kon verlaten om nog eens in een lichaam op aarde te verkeeren. Vandaar dat Trajanus zich in het Paradijs bevindt.

48. Het "tegendeel", dewijl hij de smarten der Helle gekend heeft.

49. Namentlijk, Koning Hiskia van Juda, wien op het doodbed nog vijftien jaren levens werden toegezegd. Zie II Kon. IV en Jesaia XXXVIII.

52. Dante wederlegt hier degenen die met het oog op de voorbeschikking den vrijen wil loochenen. God had toch vooruit gezien (dus spreekt de Dichter) wat de oorzaak van zijn dood moest zijn, maar tevens dat de dood door een vurig gebed zou verschoven worden.

55. "Met mij en met de wetten," dat is, met het beeld van den Romeinschen adelaar en de wetten des Rijks, want de Dichter bedoelt hier Konstantijn den Groote, die Rome aan Paus Sylvester overliet en den zetel naar Byzantium verlegde. In het stelsel van den Dichter was dit een vreeselijk vergrijp, waarom hij hier zoowel als in zijn *de Monarchia* er den staf over breekt.

58. Wijl God op de goede bedoeling des Keizers zag.

61. Willem II, de Goede, Koning van Sicilië (1166—1189) thands het eiland beweenende, dewijl het een twistappel is tusschen den boozen Karel den Kreupele van Anjou en Frederik van Arragon.

67. De Dichter heeft nog een heiden noodig om zijn denkbeeld omtrent de mogelijke zaligheid van sommige heidenen een vorm te geven. Hij neemt daartoe niet ongepast den Trojaan Rifeus, van wien Virgilius zegt (II Boek, 425):

— — — "*cadit et Ripheus, justissimus unus*
Qui fuit in Teucris et servantissimus æqui."

Dat Mr. S. J. E. Rau aldus vertaalt:

— — — "Ripheus valt, die het recht boven allen
Lief had onder de Teucren, en nooit van 't billijke spoor week."

76. Dat is, de adelaar.

79. De geesten aanschouwen Dante's begeerten en wenschen in God. Dante verwondert zich over het verblijf alhier van Trajanus en Rifeus, en vandaar zijn uitroep in vaers 83, waarop het beeld van vreugde om hem voor te kunnen lichten in verhoogden glans schitterde.

94. Dat is, het Rijk der Hemelen; deze vaerzen bevatten een toespeling op eenige bekende woorden van Jezus in Mattheus.

100. Dat is, de zielen van Trajanus en Rifeus.

105. De voeten, doorboord aan het kruis, voor Jezus genomen. Het lijden had natuurlijk na Rifeus en vóór Trajanus plaats.

106. Deze vaerzen bevatten een tegenstrijdigheid. Hoe kan Trajanus uit de Hel komen, als er nooit iemand uit wederkeert? (Zie ook den III[den] Zang van de Hel). De Dichter heeft hier het oog op een plaats uit Thomas van Aquino die mede van gemelden Keizer spreekt en dan aanvoert: "*De omnibus talibus dici oportet quod non erant in inferno finaliter deputati;* van al de zoodanigen, moet men zeggen, dat zij niet onherroepelijk ter Helle waren verwezen."

127. Dat zijn de theologische deugden, Geloof, Hoop en Liefde, als maagden bij den zegewagen geplaatst, waarvan gesproken wordt in den XXIX[n] Zang van den Louteringsberg.

139. De adelaar, namentlijk.

EEN-EN-TWINTIGSTE ZANG.

DE ZEVENDE SFEER DES HEMELS, SATURNUS. BESTEMD VOOR HET BESPIEGELENDE LEVEN.

Inhoud.

Onmerkbaar ziet de Dichter zich in een nieuwe sfeer verplaatst. Zeer eigenaardig wordt zij een kristalspiegel geheeten, daar zij bestemd is voor de zielen dergenen die alles op de aarde schade geacht hebben om een leven te leiden aan goddelijke bespiegeling toegewijd. Vandaar ook dat zij beheerscht wordt door Saturnus, onder wien de Ouden zich verbeeldden, dat de gouden eeuw op de aarde heeft plaats gehad, en die hier als planeet aan den boezem van den Leeuw (Jezus) rustende wordt voorgesteld. Vandaar nog dat Dante hier de Jakobsladder ziet opgericht, die tot in den hoogsten Hemel reikt en waar langs de zielen op- en nedergaan. Tot deze sfeer behoort ook Beatrice, de vertegenwoordigster van het beschouwende leven. Haar schoonheid is dan ook zoodanig, dat zij haar glimlach inhoudt, daar zij den Dichter nog niet de kracht toekent om haar in vollen luister te zien, wat natuurlijk duidt op de geheimenissen Gods door de bespiegeling in het einde verkregen. Dante kan als sterveling nog niet alles dragen. Onder de zielen, die Dante hier aanschouwt, is er een die hem nadert, en wie de Dichter onder anderen vraagt, op welken grond de voorbestemming van den mensch berust. Het antwoord daarop toont hem aan, dat ook de hoogste Engelen deze geheimenis niet doorgronden kunnen. Eindelijk deelt de lichtgloed mede, dat hij Peter Damiano is; vervolgens waar hij gewoond heeft; terwijl hij besluit met een strafrede over de ontaarding der geestelijkheid, waarop een smartkreet door den Hemel gaat die den Dichter verbijstert.

Reeds was mijn oog weêr op 't gelaat gevestigd
Van mijne Jonkvrouw, en mijn zinnen tevens,
Van ieder ander streven afgewend.

4 Toch loech zij niet, maar sprak mij toe: "Indien
'k Een glimlach toonde, zoudt ge onmidlijk worden
Als Semele, toen zij tot asch in-een-viel.

7 Want zoo mijn schoonheid, die langs deze treden
Van 't eeuwig Godspaleis zich meer ontvlamt,
Gelijk ge zaagt, hoe-hooger men hier stijgt,

10 Niet wordt gematigd, schittert zij aldus
Dat uw nog aardsch vermogen voor haar glans
Een twijg zou zijn, door 't weêrlicht afgeslagen.

13 Wij zijn gestegen tot den zevende' omkring,
Wiens glans, nabij de borst des gloênden Leeuws,
Naar de aarde straalt, thands met diens kracht gemengd.

16 Vest uwen geest, waar 't oog dien heeft geleid,
En maak dit tot een spiegel voor het beeld,
Dat in dien spiegel u verschijnen zal." —

19 Die 't wiste, wat een schoone weide 't was
Van d' aanblik in dit zalige gelaat,
Toen ik mij naar een ander voorwerp wendde,

22 Die zou erkennen, wat een lust het was,
't Bevel te doen der hemelsche Geleidster,
't Gewicht van 't eene naast het andre stellend.

25 En in 't kristal dat, om de waereld kreitsend,
Den naam van haar geliefden leidsman draagt,
Wiens heerschappij geen boosheid heeft gekend,

28 Zag ik, in gouden kleur waar 't licht op straalde,
Een ladder, opgericht tot zulk een hoogte,
Dat haar het licht mijns oogs niet volgen kon.

31 En langs de treden zag ik afwaarts dalen
Zoovele glanzen, dat ik alle lampen
Van 't vlak des Hemels hier vergaderd meende.

34 En evenals in 't uchtenduur de raven
Te samen, uit natuurlijke gewoonte,
De koude vleuglen kleppen tot verwarming;

37 Terwijl er wegvliên zonder weêr te keeren,
Of 't honk weêr zoeken dat ze straks verlieten,
Of andren zwevend rondom 't nest vertoeven:

40 Zoo kwam ook thands het zwermen dezer vlammen,
Alhier mij voor, terwijl zij samen reiden,
Zoodra zij stieten op een zeekre trede.

43 En 't licht dat meest nabij ons toefde, maakte
Zóó helder zich, dat ik, al peinzend, zeide:
"Wel zie 'k de liefde die gij kond doet mij.

46 Doch zij wier hoe en tijd ik wacht in 't spreken
En zwijgen, houdt zich stil; dies doe ik wel,
Schoon tegen mijn begeerte, niet te vragen." —

49 Zij dan, die 't zwijgen had bemerkt in mij,
Door 't blikken in Dengeen die alles ziet,
Sprak nu: "Voldoe uw gloeyende begeerte!"

En ik hief aan: "Mijn eigene verdienste
Kan mij uw antwoord hier niet waardig maken,
Maar om degeen die mij de vrage toestaat,

Wil mij, o zaal'ge ziel, die in uw vreugde
U houdt verborgen, toch de reden melden,
Waarom gij dus naar mijne zijde nadert.

En zeg mij, waarom in dees kreitse zwijgt
De zoete symfonie van 't PARADIJS,
Die ginds zoo innig-vroom bij de andren klinkt?" —

"'t Gehoor is sterflijk als 't gezicht bij u,
(Was 't antwoord toen); dies heft men hier geen lofzang,
Waarom ook Beatrice een glimlach inhield.

Zoover ben ik de treên der heil'ge ladder
Thands afgedaald, alleen om u met woorden
En 't licht dat mij omsluyert te verblijden.

Geen grooter liefde deed mij aldus ijlen,
Want meer en even groote brandt omhoog,
Gelijk de vlammengloed u openbaart.

De kracht der liefde maakt tot dienaars ons,
Gereed, den Raad die de aard bestuurt te dienen,
En heeft de keuze hier, naar gij ontwaart." —

"Ja, wel ontwaar ik (zeide ik), heil'ge luchter!
Hoe vrije liefde alleen in dezen Hof
Steeds de eeuwige beschikking volgen doet.

76 Maar dit is 't, wat mij zwaar schijnt te onderscheiden,
Waarom uitsluitend gij waart voorbestemd
Tot zulk een ambt uit al uw medgezellen." —

79 Nog had ik 't laatste woord niet aangeroerd,
Of 't licht nam 't midden tot zijn centrum aan,
En wentelde om gelijk een snelle molen.

82 Toen gaf de liefde er binnen in ten antwoord:
"Een godlijk licht roert met zijn straal mij aan,
Door 't geen waar 'k me in belichaam henendringend,

85 Welks kracht, vereenigd met mijn ziensvermogen,
Mij zoozeer opheft boven mij, dat 'k blik
In 't hoogste Wezen waar 't is uitgevloeid.

88 Vandaar de tintling mijner vrolijkheid;
Want naar de helderheid van mijn aanschouwen,
Verhoog ik ook den luister van mijn vlam.

91 Maar toch, de schitterendste ziel des Hemels,
De serafijn die God het innigst aanstaart,
Zou nimmer u voldoen op uwe vraag;

94 Dewijl wat gij begeert zich zóó verdiept
In d' afgrond van het eeuwig raadsbesluit,
Dat 't verre blijft van elk geschapen oog.

97 Bericht dit aan de sterfelijke waereld,
Als ge er terugzijt, opdat zij niet wage,
De voeten weêr naar zulk een grens te keeren!

De geest, hier fonklend, hult op de aarde in wolken;
Waardoor men ziet wat hij op de aard vermag,
Die 't niet bereikt, als hem de Hemel opheft." —

Aldus werd ik omperkt door zijne woorden,
Dat ik van 't vorschen afliet, mij genoegend
Met nedrig af te vragen, wie hij ware.

Er rijzen tusschen de oevers van Itaalje,
Niet verre van uw vaderland, gevaarten,
Zoo hoog, dat er de donder lager klinkt,

Als in één bergrug, Catria genoemd;
Zijn voet wordt door een klooster als geheiligd,
Dat placht gewijd te zijn aan de een'ge Dienst." —

Dus hief hij 't woord ten derden maal mij aan,
En sprak daarna, vervolgend: "Op die plaatse
Was ik zóó trouw in d' arbeid van mijn God,

Dat slechts met spijzen uit olijvenvocht
Ik vrolijk heete en koude dagen doorbracht,
Tevreden in bespieglende gepeinzen.

Dat klooster placht dees Heemlen rijk te maken
In vruchten, maar — zóó ledig is het thands,
Dat het zich heel de waereld zal doen kennen.

Ik heette er Peter van Damiens, en was
Voorhenen Peter Zondaar uit het huis
Van Onze Vrouw aan 't Adriatisch meir.

124 Slechts luttel sterflijk leven was mij over,
Sints 'k tot dees Hoed gesmeekt werd en gedrongen,
Die slechts van kwaad op erger hoofd verplaatst wordt.

127 Hoe gingen Kefas en 't Verkoren Vat
Des Heil'gen Geestes ongeschoeid en schamel,
Om aan een herbergsdorpel 't brood te vragen!

130 De nieuwe herders eischen rechts en links
Dat men ze steune, en vragen om een draagstoel
(Ze zijn zoo vet!) of dienaars voor hun nasleep.

133 Zij dekken met hun mantels hunne rossen,
Zoodat twee beesten wandlen in één huid; —
O Gods lankmoedigheid die zooveel duldt!" —

136 Op deze woorden zag ik vele vlammen
Van treê tot trede dalen en zich wentlen,
Terwijl bij iedren zwaai haar schoon verhoogd werd.

139 Tot deze kwamen zij en hielden stand,
En maakten een geluid, zóó hoog van toon,
Dat men het hier bij niets kan vergelijken;

142 'k Verstond het niet, zoo overwon mij 't dondren.

AANTEEKENINGEN.

1. Dante wendt het gelaat weder naar Beatrice, met welke hij is opgestegen tot de zevende hemelsfeer. Vroeger werd de snelheid van het opstijgen vergeleken met een pijl die van den boog snort, vervolgens met een pijl die het doel bereikt, nog voor de pees in rust is; doch hier houdt alle vergelijking op.

6. Semele, dochter van Kadmus, werd door Jupiter bemind. Zij drong er op aan, dat de God zich in al zijn luister zou vertoonen, en toen haar bede verhoord werd, viel zij tot asch ineen van wege den glans des lichts.

15. Men heeft berekend dat Saturnus in het jaar 1300 in het sterrenbeeld van den Leeuw stond. De zon treedt in July, de heetste maand, in dit hemelteeken, en vandaar dat er van den "gloeyenden Leeuw" sprake is, die zijn stralen met die van Saturnus mengt.

24. Dewijl namentlijk de lust om Beatrice te gehoorzamen evengroot was als het genot dat haar aanschouwing aanbood.

25. Zie den inhoud.

29. De ladder is het zinnebeeld van de goddelijke bespiegeling en haar onderscheiden graden.

34. Na de kraanvogels, de valken en de leeuwerikken volgen thands de raven. Den Florentijnen werd een groote liefde voor vogels toegeschreven. Hoe juist is de aard en gewoonte van de vogels beschreven; hoe gepast worden zij ingevoerd waar zij tot een schoone vergelijking aanleiding geven.

46. Beatrice.

54. Om den wille van Beatrice.

82. Dat is, de ziel binnen in den lichtgloed.

108. De geest bedoelt hier de Appenijnen, en zegt dat sommige hunner kruinen tot op een hoogte reiken die de sfeer der luchtverschijnselen en van den donder, naar Aristoteles leert, te boven gaat. De spreker duidt hier een plaats aan in het hertogdom Urbino, tusschen Gubbio en Pergola gelegen. Later ontstond op de plaats dier hermitage de abdij van Santa Croce. Men zegt, dat Dante er zich eenigen tijd ophield.

121. Peter van Damiens of Peter Damianus, in een vroeger klooster bij Ravenna Peter Zondaar genoemd, werd door Paus Stefanus IX om zijn buitengewone vroomheid tot kardinaal benoemd. Dat Dante hem straks zoo tegen de geestelijkheid laat uitvaren is daarom eigenaardig, dewijl in zijn geschriften dergelijke aanklachten voorkomen. Hij stierf te Faënza. Hij leefde in de elfde eeuw.

125. Men merke de woorden wel op: niet door geld of kuiperij werd hem de kardinaalshoed toegestaan.

127. Kefas is Petrus en het Verkoren Vat — Paulus. Zie Handelingen der Apostelen: VIII, en den tweeden Zang der Hel.

142. Zie omtrent deze kreet den volgenden Zang.

TWEE-EN-TWINTIGSTE ZANG.

ZEVENDE SFEER, SATURNUS. BESTEMD VOOR HET BESPIEGELENDE LEVEN. ACHTSTE SFEER, DIE DER VASTE STERREN.

Inhoud.

Beatrice onderhoudt zich met Dante over de kreet door hem vernomen en toont hem aan, dat de beteekenis daarvan voor hem moet zijn, dat de wraak over de ontaarding van Kerk en geestelijkheid niet verre meer zal zijn. Daarop nadert een der vlammen Dante, welker ziel zich als de Heilige Benedictus doet kennen en hem aanzegt, dat hij niet verre van het rijk is waar alle wenschen worden bevredigd en waarheen de ladder der hope en des vertrouwens, hier opgericht, geleidt. Wederom volgt een aanklachte tegen de ontaarde priesters die de goederen en het genot der waereld zoeken. Na dit gesprek zweeft Dante op een enkelen wenk van Beatrice opwaarts tot den achtsten hemelkring, die der Vaste Sterren. Hij komt aan in het gesternte der Tweelingen, onder welk sterrebeeld de Dichter geboren is. Met aandrang roept de Dichter den invloed van dat gesternte over zich af, daar de oude astrologen er de gaven en de richting van den geest aan toeschreven. Bovendien was het immer het zinnebeeld van broedermin, zonder welke geen ingang tot den Hemel mogelijk is. Uit broederliefde tot de menschheid heeft de Dichter ook zijn werk begonnen en hoopt hij het te voltooyen. In deze hemelsfeer aangekomen hoort Dante dat het hem geoorloofd is, wat nog niet het geval is geweest, om terug te staren. Nu eerst is hij op een standpunt om te kunnen waarnemen, hoe nietig een bol onze aarde is, het tooneel van zooveel moeite, woeling en strijd. Eindelijk slaat de Dichter het oog weder op Beatrice.

Verslagen van ontzetting wendde ik mij
Tot mijn geleidster, evenals een kind,
Dat immer hulp vraagt waar 't zich best vertrouwt.

4 En zij, gelijk de moeder die haar liefling,
Verbleekt en ademloos, in haast bemoedigt
Met hare stem, die steeds hem pleegt te troosten,

7 Sprak: "Weet gij niet, dat ge in den Hemel zijt?
Ook niet, dat heel de Hemel heilig is,
En 't geen geschiedt uit vromen ijver voortkomt?

10 Hoezeer de zang u zou verbijsterd hebben,
Hoezeer mijn glimlach, kunt ge thands beseffen,
Daar u de kreet aldus bewogen heeft,

13 Waaruit (hadt gij de bede er in vernomen)
Alreeds de wraak u tegen had geklonken,
Die gij aanschouwen zult, nog vóór ge sterft

16 Nooit treft het zwaard van boven al te spade
Noch al te ras, tenzij in 't oog van hen,
Die 't wachten òf in vreeze òf in verlangen.

19 Doch wend u heden ook naar andren heen,
Want zeer doorluchte geesten zult ge zien,
Zoo ge, als ik zeg, den blik in 't rond laat weiden." —

22 Ik wendde de oogen dan naar 't haar behaagde,
En zag een honderd sfeeren, die elkander
Met wederkeer'ge stralen schooner maakten.

25 Als iemand die den prikkel van 't verlangen
In zich terugdringt, was ik; die niet waagt
Te vragen, wijl hij vreest voor 't al te onmatig.

28 En 't allergrootste en meest doorluchtige
Dier keurjuweelen trad al meer vooruit,
Om uit zich-zelf mijn wenschen te bevredigen.

31 Toen hoorde ik uit dien gloed: "Zoo gij ontwaardet,
Als ik, de liefde tusschen ons in vlam,
Gij hadt uw innigst wenschen kond gedaan.

34 Doch opdat gij, verbeidend, niet vertoeve
In 't doelwaarts streven, zal 'k u antwoord geven
Op uw gedachten zelfs, zoozeer gekoesterd.

37 De berg, wiens helling thands Cassino draagt,
Zag voormaals menigwerf zijn kruin bezocht
Door 't zoo misleide en zoo afkeer'ge volk.

40 Ik ben degeen die 't eerst den naam er bracht
Van hem die op onze aard des Hemels waarheid
Gevoerd heeft, die den mensch zoozeer verheft.

43 Zooveel genade schoot op mij haar glans,
Dat ik in 't rond alle oorden deed verlaten
De valsche dienst die de aarde heeft misleid.

46 Al de andre vlammen waren mannen der
Bespiegeling, ontstoken door den gloed,
Die heil'ge bloem en vrucht het aanzijn geeft.

49 Hier is Maccarius nevens Romualdus;
Hier zijn mijn broeders die in 't klooster eens
Vertoefden en het hart er rein bewaarden." —

52 En ik tot hem: "De toegenegenheid
In 't spreken mij betoond, en 't teeder aanzien,
Dat ik in al uw vlammen zie en waarneem,

55 Heeft dus 't vertrouwen in mij groot gemaakt,
Gelijk de zon de roos doet, als zij zich,
Zoo verre zij vermag, de bladren opent.

58 Dies bid ik u, gij vader! vergewis mij,
Of ik zooveel genade kan verkrijgen,
Dat ik uw ongedekte beeltnis zien mag?" —

61 Nu sprak hij: "Broeder! zie, uw hooge wensch
Wordt eenmaal in de hoogste sfeer vervuld,
Waar allen 't zullen worden en de mijne.

64 Dáár is volkomen, rijp en in zijn volheid
Elk zielsverlangen; en in haar alleen
Bevindt zich ieder deel, waar 't immer was.

67 Want zij is in geen ruimte en heeft geen polen,
En onze ladder reikt tot haar omhoog,
Waarom zij dus zich aan uw blik onttrekt.

70 Tot daar zag eens de Aartsvader Jakob haar
Het opperst deel er van verheffen, toen
Zij hem zoozeer met Englen scheen beladen.

73 Doch ter beklimming heft niet een den voet
Op aarde meer; en ach, mijn voorschrift is
Er slechts in stand tot spilling van papier.

76 De muren die een heiligdom omsloten,
Zijn tot spelonk verneêrd; de monnikspijen
Zijn zakken met bedorven meel gevuld!

79 De zwaarste woeker ergert zoo nog niet
Gods welbehagen, als al 't vruchtgenot,
Hetwelk des monniks hart zoozeer verdwaast.

82 Want wat de Kerk bewaren moog — 't is alles
Het goed der schare die om Godswil smeekt,
Niet der verwanten, noch van erger slag!

85 Het vleesch des stervelings is zoo verleidbaar,
Dat goed begin in de opkomst van den eik
Nog niet voldoende is, zoo hij vrucht zal dragen.

88 Ving Petrus zonder goud en zilver aan —
Ik evenzoo in vasten en gebeden,
Terwijl Franciscus nedrig de orde vestte.

91 Indien gij dus op ieders aanvang acht geeft,
En dan aanschouwt waar 't toe gekomen is,
Zoo zult gij zien, hoe 't WIT in ZWART verkeerd is.

94 Maar zeker, de Jordaan teruggedrongen,
De zee al vluchtende te zien, als God dit wil,
Was grooter wonder eens dan hier de hulpe!" —

97 Dus sprak hij tot me en voegde toen zich weder
Bij zijne schare, en deze trok zich saam,
En hief als in den wervelwind zich opwaarts.

De zoete Jonkvrouw dreef mij achter hen,
Eu langs de ladder met een enkel teeken,
Aldus vermocht heur kracht op mijn natuur.

Nooit was omlaag, hetzij men stijgt of daalt,
Zóó ras een bloot natuurlijke beweging,
Die met mijn vleuglen zich gelijken kan.

Zoo waar keer 'k tot dees heiligen triumf
Eens, lezer! weêr (waarom ik steeds mijn zonden
Zoozeer beween en op de borst mij sla)

Als 't waar is, dat ge nooit zoo ras den vinger
Door 't licht gehaald hebt, als ik 't teeken zag
Dat op den Stier volgt, en me er in bevond.

O glorierijk gesternte! o Licht, bezwangerd,
Met groote kracht, aan welke ik gaarne dank weet,
Hoe groot het zij, 't vermogen van mijn geest;

Met u steeg opwaarts en verborg zich weder
De voedster vau al 't sterfelijke leven,
Toen ik voor 't eerst 't Toskaansche koeltjen dronk!

En toen mij de genade was vergund,
De hooge kreits die u beweegt te ontdekken,
Werd mij *uw* hemelstreek door 't lot bedeeld.

Tot u heft dan bij innige verzuchting
Mijn ziel zich op, om sterkte u af te smeeken
In 't stout vermeten, dat haar tot zich trekt. —

124 "Gij zijt het uiterst heil nu zóó nabij,
(Aldus sprak Beatrice) dat gij de oogen
Met scherpte en zeer verhelderd oopnen moet.

127 En daarom, vóór ge dieper daarin dringt,
Zie eerst terug en merk wat waereldruimte
Ik onder uwe voeten heb gelaten;

130 Opdat uw hart, zooveel 't vermag, zich blijde
Der triomfante schaar zich kan vertoonen,
Die vrolijk trekt door 't ruim van 't etherrond." —

133 Door al de zeven sfeeren wendde ik toen
Op nieuw den blik, en 'k zag dees aardbol dus,
Dat 'k glimlachte om zijn nietige gedaante!

136 Dies houd ik zulk een oordeel als het beste,
Dat hem gering acht, en die peinst aan 't hoogre,
Kan wel in waarheid wijs geheeten worden.

139 Ik zag Latona's dochter in haar glans,
Maar zonder vlekken die mij oorzaak waren,
Dat ik weleer haar ijler waande en dichter.

142 Den aanblik van uw zoon, Hyperion,
Verdroeg ik hier: en 'k zag hoe zich bewogen,
Nabij en rondom hem, Dione en Maja.

145 Hier blonk mij 't midlend licht van Jovis tusschen
Den zoon en vader toe, en werd mij duidlijk
Die steeds verscheiden wisling van hun plaats.

En allen zeven toonden zij zich mij
Zoo in haar uitgebreidheid als haar snelheid,
En naar den afstand die hen houdt gescheiden.

De dorschvloer die zoo woest ons maakt verscheen,
Terwijl ik mij met d' eeuw'gen Tweeling wendde
Van alle heuvelen en dalen mij,

Waarna ik 't oog naar 't heerlijk oog weêr sloeg.

AANTEEKENINGEN.

3. Dat is, bij zijn moeder. De kreet komt uit vromen ijver voort, zegt Beatrice straks; want de zalige geesten vragen herstelling af en oordeel bij zooveel ontaarding.

10. Zie den vorigen Zang. De kreet is die waarvan melding gemaakt is in het laatste vaers van dien Zang.

15. Waarschijnlijk wordt hier gedoeld op Bonifacius en zijn onheilen en op de vernederingen van den Pauselijken stoel bij de verplaatsing naar Avignon.

23. Dit zijn de vuurbollen, waarin zich de zalige geesten bevinden.

35. Het doel is de aanschouwing van God.

37. Die hier spreekt is de Heilige Benedictus die op een berg van het landschap Lavoro het klooster Cassino stichtte waar voormaals een tempel stond aan Apollo gewijd. Benedictus was de voornaamste insteller van het monnikenleven in het westen.

Hij leefde onder Keizer Justiniaan, was geboren te Norcia in 480 en stierf in 540.

48. Dat is, heilige gedachten en werken.

49. Er waren twee heiligen met den naam van Maccarius. De eene was te Alexandrië geboren omstreeks 300, en de andere, de Jongere, mede van Alexandrijnschen oorsprong, is bekend geworden door het groote aantal vrome monniken dat hij om zich heen versamelde. Hij stierf in 395. Romualdus bloeide in de tiende eeuw, was geboortig van Ravenna en stichter van de orde der Camaldulenzen.

54. Door de grooter schittering werd de Dichter gewaar, dat de zalige geesten hem wilden bevredigen.

64. Dat is, in het Empyreum, dat onbewegelijk is.

74. Mijn regel om zich aan het bespiegelende leven te wijden dient er slechts tot allerlei onnut geschrijf.

80. Dat is, het vruchtgenot van hetgeen aan de kloosters werd geschonken. Met de verwanten worden die der geestelijken bedoeld; zij waren somtijds zeer rijk en welvarend door hun vrome bloedverwanten. Met erger slag worden basterts, handlangers of konkubinen bedoeld.

94. Dat is, in dezen bedroevenden toestand kan verholpen worden zonder wonderbare redding en goddelijke tusschenkomst, zoo slechts de geestelijkheid waardiger aan haar roeping wil beantwoorden.

111. Het sterrenbeeld der Tweelingen. Zie den inhoud.

124. Dat is, de hoogste Hemel, het Empyreum.

139. De maan. Zie den tweeden Zang.

142. De zon. In vaers 144 wordt de moeder (en vervolgens de planeten-zelf) van Merkurius en Venus genoemd.

145. Mars is het beeld van strengheid en strijd, Saturnus van vrede en zachtmoedigheid, en beiden worden door het recht (Jupiter) gematigd; evenzoo worden de bedrijvigheid (Merkuur) en de liefde (Venus) door de zon (de Wijsheid) beteugeld.

151. Dat is, onze aarde.

DRIE-EN-TWINTIGSTE ZANG.

ACHTSTE SFEER, DE VASTE STERREN.
MARIA EN DE APOSTELEN.

Inhoud.

Beatrice blikt in ernstige verwachting naar het Zenith en zegt weldra tot den Dichter, dat de heirscharen der heiligen die met Kristus overwonnen hebben, de grondvesters van zijn rijk, voor zijn oog zullen zichtbaar worden. Dante ziet een ontelbare schare van lichten die door de zonne der Engelen, Kristus, beschenen wordt, doch den glans dier zon kan hij nog niet dragen. Intusschen is reeds door den eersten blik zijn oog zóó versterkt, dat hij zelf reeds zoo bovenmenschelijk is geworden, dat hij in staat is de zaligheid van Beatrice's glimlach te genieten. Door een enkelen blik op Kristus is hij in staat geworden de goddelijke leer (Beatrice in al haar luister te aanschouwen, wil de Dichter zeggen. Als nu wordt hem door zijn Jonkvrouw de heilige Roos gewezen, de vlam waarin zich Maria's ziel bevindt, en de heilige leliën, de vlammen der Apostelen en eerste volgers van Jezus. De zon der Engelen heeft zich intusschen opgeheven om weldra door Maria gevolgd te worden, tot welke echter eerst de Engel der Liefde, Gabriël, afdaalt, om haar als een lichtkrans te omzweven. Nu is de Dichter voorbereid om de zalige geesten, hier vertoevend, van nabij te leeren kennen. Hier zal hij ook Petrus zien die de sleutelen tot den ingang des Hemels bewaart. Vooraf wordt de Dichter nog op een onbeschrijfelijke melodie vergast, die zich oplost in den naam van MARIA door alle geesten geuit.

1 Als 't vogelijn dat in 't beminde loof,
En na de rust der nacht die 't al omfloerst
Te midden van het lieflijk jong gebroed, —

4 Om hun gewenschte blikken weêr te aanschouwen
En weêr de spijs te zoeken die ze voedt,
Waartoe 't de moeilijke arbeid lieflijk is —

7 Den tijd als voorkomt tusschen de open twijgen
En met een vurig smachten 't zonlicht beidt,
Steeds starende of de dageraad zal komen:

10 Aldus stond mijne Jonkvrouw opgericht,
Opmerkzaam naar de hemelstreek gewend,
Alwaar de zon zich minder haastig toont;

13 Zoodat ik, haar dus beidende en verwachtend
Aanschouwend, werd als een die andre dingen
Begeert, maar in de hope ruste vindt.

16 Doch weinig tijds verliep er tusschen beiden —
Van 't wachten, zeg ik, tot het zien hoezeer
De Hemel meer en meer verhelderd werd.

19 En Beatrice sprak: "Ziedaar de scharen
Van Jezus' kruistriomf, en heel de vrucht
Van 't wentlen dezer sfeer bijeenversaamd." —

22 Het kwam mij voor dat heel heur aanblik gloeide,
En dat zij de oogen zóó van vreugd vervuld had,
Dat ik 't voorbijga zonder uit te spreken.

25 Gelijk bij volle-maan in heldre nachten,
Vaak Trivia glimlacht tusschen de eeuw'ge nimfen
Die 't hemelvlak aan allen kant versieren:

28 Zóó zag ik over duizenden van lichten
Één zonne die haar stralen schoot op allen,
Als de onze doet op alle hooge sfeeren.

31 En door dat levend lichtwaas henen, blonk
De fonkelende lichtstof in een luister,
Dat haar mijn blik onmooglijk lijden kon.

34 "O Beatrice, zoete en dierbre Leidsvrouw!" — —
En zij hief aan: "Wat dus op u vermag,
Dat is een kracht waarvoor geen weêrstand is.

37 Hier is de wijsheid en 't vermogen, die
De wegen tusschen aarde en Hemel openden,
Waarnaar zoo lang een hijgen is geweest." —

40 Gelijk het vuur zich aan de wolk onttrekt,
(Daar 't zich verbreidt, zoodat zij 't niet meer insluit
En tegen zijn natuur naar de aarde zinkt:

43 Dus trad mijn geest, bij zooveel keurgenot
Als uitgebreid, uit eigene natuur;
Doch wat hij werd, kan hij zich niet herinren.

46 "Gij, open de oogen en aanschouw wat 'k ben!
Gij hebt gezien wat u 't vermogen schonk,
Om eindlijk dan mijn glimlach te verdragen." —

49 Ik was als een die uit een droombeeld opwaakt
Dat is vergeten: en vergeefs zich inspant,
Om 't weder voor zijn geest terug te leiden,

52 Toen 'k dezen oproep had gehoord, zóó waardig
De erkentlijkheid, dat men dien nooit zal wisschen
Uit 't boek waarin 't verleden wordt bewaard.

55 Zoo alle tongen thands op nieuw weêr klonken,
Die Polyhymnia met hare zusters
Het rijkst gevoed heeft met haar zoetste melk,

58 Om mij te helpen: 't duizendst deel der waarheid
Vermeldde ik nooit, haar heil'gen lach bezingend,
Of hoe die 't heilig aanschijn had verheerlijkt.

61 Dus moet, als schildering van 't Paradijs,
't Gewijd gedicht aan menig sprong zich wagen,
Als iemand die den weg doorsneden ziet.

64 Maar wie 't gewicht van 't onderwerp gedenkt,
En dat de schouder sterflijk is die 't draagt,
Die belgt zich niet, dat ik er onder beef.

67 Het is geen tocht voor kleine bark, dien thands
De stoute kiel, het water ploegend, maakt,
Noch voor een stuurman die zich-zelf verschoont.

70 "Wat doet mijn aanschijn dus van liefde u blaken,
Dat ge u niet heenwendt naar den schoonen lusthof,
Die in de stralen Christi hier in bloei staat?

73 Hier is de Roos, waarin het Godlijk Woord
Het vleesch zich aannam; hier is 't Lelietal,
Naar welker geur men 't rechte pad zich kiest." —

76 Dus Beatrice. En ik die op heur raad
Steeds zoo bereid was, keerde mij nog eens
Tot zulk een kampstrijd voor de onmachtige oogen.

79 Als eens mijn oogen, zelf in donkre schaduw,
Een weide zagen, geschakeerd met bloemen,
Waarop een lichtstraal blonk, door 't zwerk gedrongen:

82 Zoo zag ik schaar op schaar van flonkerglanzen
Door gloënde stralen van omhoog beschenen,
Doch zonder d' oorsprong van het licht te ontwaren.

85 O goedertieren kracht die dus hen teekent,
Hef, hef u opwaarts, dat mijn oogen hier,
Eerst nog onmachtig, in bereik gewinnen!

88 De naam der schoone Bloem die 'k immer aanroep
In d' uchtend en in d' avond, drong 't gemoed
Geheel en al om 't grooter vuur te aanschouwen.

91 En toen mij beide lichten nu vertoonden
De grootte en d' aard der levendige Sterre,
Die boven overwint gelijk omlaag,

94 Toen daalde een lichtglans in den Hemel af,
Tot cirkelboog gevormd gelijk een krans,
Die haar omgaf en rondom haar bleef kreitsen.

97 Wat melodie het lieflijkst klinkt omlaag
En 't meest de zielen tot zich trekt, zij zou
Een zwerk met oorverscheurend dondren schijnen,

100 Geleken bij het klinken dezer lier,
Waarmeê de heerlijke Safier gekroond was,
Die 't helderst hemelvlak tot kleinood is.

103 "Ik ben des hemels liefde die omkrans
De hooge vreugde, stralende uit den schoot
Die woonplaats van ons zielsbegeeren werd.

106 Zoolang zal 'k, Hemeljonkvrouw, u omkransen,
Als gij uw Zoon nabij zijt en vergoddelijkt
Deze oppersfeer die gij zijt ingetreden!" —

109 Aldus besloot de melodie van 't licht
In d' ommezwaai; en alle de andre glanzen
Verhieven in één stem den naam: MARIA!

112 De koninklijke mantel aller deelen
Der waereld, meer in gloed en meer bezield
Door d' adem Gods en zijn volkomenheden,

115 Strekte over ons d' inwendige' oever uit
Op zulk een afstand, dat er de aanblik van
Zich nog niet aan mij voordeed, waar ik was.

118 Dies hadden ook mijn oogen niet de macht
De vlam, met licht gekroond, op 't spoor te volgen,
Toen ze opsteeg achter hem die uit haar stamt.

121 En als het kind, dat naar de moeder de armen,
Nadat zij 't met de melk gezoogd heeft, uitstrekt,
Uit neiging die tot handling zelfs ontvlamd is:

124 Zoo hieven al die glanzen zich omhoog
Met hunne kruin; zoodat de hooge liefde,
Maria toegedragen, me openbaar werd.

127 Dus hield elk stand in d' omvang van mijn blik,
Regina cœli zingende, zóó lieflijk,
Dat nooit van mij 't genot zich scheiden zal.

131 O wat een overvloed is opgetast
Bij dees aanzienlijke oogsters, die omlaag
Zoo wakkre zaayers waren van het zaad!

133 Hier leeft men en geniet men 't heil der schatten
Die weenend men in 't ballingsoord verwierf
Van Babylon, waar men het goud verzaakte!

136 Hier triumfeert met dien verheven Zoon
Van God en van Maria (als Verwinnaar)
Zoo met den ouden als den nieuwen raad,

139 Hij die de sleutels houdt tot zooveel glorie!

AANTEEKENINGEN.

---

12. Derhalve richt Beatrice het oog naar den middagcirkel, juist boven haar hoofd. Hoe hooger de zon rijst, te lankzamer schijnt zij te gaan.

19. De schare van Heiligen door Maria begeleid en deelne-

mende aan den triumftocht van Jezus, die straks beschreven wordt.

26. Trivia is een bijnaam van Diana, hier voor de maan genomen. De nimfen zijn de sterren.

29. Die eene Zon is Kristus, waarvan de stoffelijke zon de spiegel is. Men verbeeldde zich vroeger, dat de zon al de sterren die wij zien verlicht; althands was dit de meening in het stelsel van Ptolomeus.

32. Die lichtstof is het beeld van Jezus naar zijn reine menschheid.

37. Beide eigenschappen staan hier voor Jezus.

39. Bij de heiligen in den tijd vóór Jezus komst.

42. In het geloof der ouden richt het vuur zich omhoog als aandrift van zijn natuur, daar het naar zijn oorsprong (de sfeer des vuurs, onder die der maan) terugdringt. Bij den bliksem heeft dus eenigzins afwijking plaats.

47. Beatrice doelt hier op den blik dien Dante op de schitterende lichtstof, het beeld van Jezus, geslagen heeft, wat hem vatbaar heeft gemaakt, haar luister te kunnen dragen.

56. Polyhymnia en haar zusters, de overige Muzen.

73. Met de Heilige Roos wordt Maria bedoeld, ook door de Kerk de mystieke Roos genoemd. Volgens de oudste uitleggers moeten door de leliën meer bepaald de Apostelen bedoeld zijn.

78. "Kampstrijd" van wegen het licht en den bovenaardschen glans.

85. Aanroeping van Jezus.

88. Maria. Zij wordt evenzoo in vaers 90 en 92 bedoeld.

95. In dit licht vertoont zich de Engel Gabriël.

101. Weder Maria. De safier is een der paradijs-steenen. In de Openbaringen (XXI: 19) is hij de tweede grondsteen voor de stad Gods.

106. Dat is, voor eeuwig. Gabriël werd ook uitgezonden om Maria de boodschap te brengen van haar heilige bevruchting.

112. Dat is, de sfeer die op die der Vaste sterren volgt. Het

Primum Mobile derhalve of de negende Hemel, die al de andere sfeeren van het geschapen heelal insluit.

126. Het licht dat Jezus voorstelt heeft zich verwijderd, opdat Dante de macht verkrijge al de zalige geesten hier te aanschouwen. Maria is dit licht gevolgd, en de liefde die alle gezaligden de Heilige Maagd toedragen dringt hen zich in haar richting op te heffen.

128. Woorden die in een oud kerklied voorkomen, bij de voleinding der dienst op Pascha gezongen.

131. De Apostelen, namentlijk, de zaayers van het Evangeliewoord.

135. Op de aarde, waar men alles schade achtte en Jezus gewin.

138. Dat is, met de Heiligen van het Oude en Nieuwe Testament. Door de overwinning van Jezus, wil de Dichter zeggen, is den zaligen hier de triumf verzekerd.

VIER-EN-TWINTIGSTE ZANG.

ACHTSTE SFEER, DE VASTE STERREN. PETRUS. DANTE'S BELIJDENIS.

Inhoud.

Bij de intrede in den Hemel der Vaste Sterren, nadat de Dichter de planetarische sfeeren verlaten heeft, is hij in den tweeden hoofd-hemel opgenomen, waarin tallooze sterren dezelfde baan hebben. In hoogere mate wordt hij hier opnieuw aan de aardsche natuur des menschen onttrokken, om weldra de laatste veredeling van natuur bij het opstijgen in den derden hoofd-hemel gewaar te worden (in het Empyreum) waartoe ook Paulus werd opgetrokken. Beatrice smeekt de zalige geesten der apostelen en kristenpredikers die hier verblijf houden om Dante eenig deel van de hemelsche spijze te doen genieten die hun deel is. Uit het glansrijkste licht komt nu de geest van den apostel Petrus nader, die zich driemaal rondom Beatrice, het zinnebeeld der goddelijke leer, wendt en daarna den Dichter ondervraagt over den aard van zijn geloof. Als Dante bepaald en in den geest der Kerk geantwoord heeft, heffen alle zalige reyen den Ambrosiaanschen logzang *Wij loven u, o God!* (het *Te Deum*) aan, waarna Petrus opnieuw aanvangt met den Dichter te ondervragen naar de leerstukken zijns geloofs Met groote blijdschap vervuld, zegent de Apostel den trouwen en rechtzinnigen zoon der Kerk, die zoo naar waarheid gesproken heeft.

1 "O uitverkoren schaar aan 't groote gastmaal
Van 't hooggezegend Lam, hetwelk u spijzigt
Alzoo, dat steeds uw wensch bevredigd wordt!

4 Daar dees door Gods genade voorsmaak heeft
Van 't geen er nedervalt van uwe tafel,
Vóór nog de dood zijn tijd een eindperk voorschreef

7 Geef op zijn smachtende begeerten acht,
Biedt hem een luttel laafnis. Gij toch drinkt
Steeds uit de bron, die geeft waar hij aan peinst!" —

10 Dus Beatrice, en dees verheugde zielen
Vertoonden sfeeren op gevestigde assen,
Hel-vlammende op de wijze der kometen.

13 En als de radren in 't geordend uurwerk
Dus wentlen, dat het eerste den beschouwer
In ruste schijnt en 't tweede in snellen gang:

16 Zóó lieten deze reyen, naar de maat
Van haren dans, mij ook haar rijkdom kennen
In meer of mindre snelheid aangeduid.

19 Uit haar die ik het rijkst in schoonheid achtte,
Zag ik een vlam verschijnen, zóó gelukkig,
Dat geen van grooter luister achterbleef.

22 En driemaal wendde zij om Beatrice,
Een zang aanheffend van zóó godlijk schoon,
Dat mijn verbeelding nooit dien kan herhalen.

25 Dies springt mijn pen en ik beschrijf niet verder;
Want ons vernuft, te meer nog onze taal,
Is voor dien kleedervouw te schrille verwe.

28 "O heil'ge zuster mijn, die zoo ootmoedig
Uw bede heft, — door u zoo gloênde liefde
Onttrekt ge mij uit deze schoone sfeer!" —

31 Na 't stilstaan richtte 't zegenrijk geflonker
Tot mijne Jonkvrouw d' adem van zijn mond,
Die aldus sprak, gelijk ik heb gemeld.

34 En zij: "O eeuwig licht des grooten mans,
Wien onze Heer de sleutlen overgaf,
Die Hij op de aard bracht uit dees wondre vreugde!

37 Beproef dees mensch in lichte en zware stukken,
Naar 't u behaagt, wat dat Geloof betreft,
Door 't welk gij hebt gewandeld op de zee.

40 Of hij naar eisch gelooft, en hoopt, en liefheeft
Is u niet duister, daar ge in 't Aanschijn blikt
Waarin men alle ding ziet afgemaald.

43 Doch wijl dit rijk zijn burgerschap gewint
Door 't waar geloof, is 't goed dat hem gebeure,
Tot glorie van dit heilgeloof te spreken." —

46 Gelijk de kandidaat zich zwijgend toerust,
Totdat de meester hem het vraagstuk voorlegt,
Om 't te bewijzen maar niet toe te stemmen:

49 Zóó wapende ik mij ook met alle gronden,
Terwijl zij sprak; opdat ik waar bereid
Bij zulk een vrager en bij zulk belijden:

52 "Spreek, goede Kristen! en verklaar u duidlijk:
Wat is 't geloof?" — En daarop hief ik 't hoofd
Naar 't licht, waaruit die woorden klonken, op,

55 En wendde 't toen tot Beatrice weder,
Die mij in haaste een wenk gaf om den stroom
Waarvan mijn binnenst vol was te vergieten.

58 "De heilgenaê die mij 't belijden toestaat
(Dus hief ik aan) voor d' Opperheirgeleider
Verleen voor ieder denkbeeld d' uitdruk mij!"

61 En ik ging voort: "Zooals de ware stift,
O vader! schreef van uw zoo dierbren broeder,
Die Rome op 't goede pad, met u, geleidde:

64 't Geloof is vaste grond van 't geen men hoopt,
En een bewijs van ongeziene dingen.
Dit schijnt mij dan zijn wezen uit te maken." —

67 En nu vernam ik: "Gij verstaat het recht,
Zoo gij naar eisch begrijpt, waarom hij 't stelde
Als VASTE GROND en daarna als BEWIJS." —

70 En ik hernam: "De diep verborgen dingen,
Die hier hun aanblik voor mij openbaren,
Zijn d' oogen daar omlaag aldus verborgen,

73 Dat hun bestaan alleen is in 't geloof,
Op 't welk de hooge hoop gevestigd is,
Waarom 't den naam verkrijgt van *Vaste Grond.*

76 Uit dit geloof nu moeten wij besluiten
Afleiden, bij gebrek aan hoogre aanschouwing,
Waarom 't zich afbeeldt in den naam *Bewijs.*" —

79 En nu vernam ik: "Zoo al 't geen m' omlaag
Door leeringe verkrijgt dus werd verstaan,
't Vernuft der valsche wijzen zou er zwijgen." —

82 Dus ademde 't uit deze ontbrande liefde,
Die verder sprak: "Allooi zoowel als zwaarte
Van deze munt heeft aan de proef voldaan;

85 Maar zeg me ook, of gij ze in den buidel draagt."
En ik: "Voorwaar, zoo blank heb ik ze en rond,
Dat niets me in twijfel brengt omtrent haar stempel." —

88 En daarop klonk er uit het diepe licht,
Hier glanzend: "Dit zoo kostbaar kleinood, waar
Zich iedre deugd als op gegrondvest ziet —

91 Vanwaar ontvingt gij 't?" — En ik sprak: "De stroom
Des Heil'gen geestes die in milde stralen
Op 't Oude en Nieuwe Perkament zich uitgiet,

94 Verschaft de redenen die 't eindbesluit
Zóó scherp mij teeknen dat, bij haar geleken,
Mij elk bewijs, hoe ook, als stomp verschijnt." —

97 Ik hoorde toen: "Vanwaar dat gij het Oud-
En Nieuw-Verbond, 't welk dus u overtuigt,
Beschouwen kunt als Goddelijke sprake?"

100 En ik: "'t Bewijs dat mij de waarheid opdoet,
Zijn mij de werken, waartoe nooit natuur
Het ijzer gloeyen deed of 't aanbeeld sloeg." —

103 Mij werd geantwoord: "Spreek, wat is uw waarborg
Dat deze werken zijn geschied: juist dat
Hetwelk bewijs behoeft, betuigt het u?"

106 "Hadde ooit de waereld 't Kristendom omhelsd,
(Dus zeide ik) zonder wondren, 't ware een wonder,
Waar de andren nog geen honderdst deel bij zijn.

109 Want arm en onaanzienlijk gingt gij uit
Op d' akker om de goede plant te zaayen,
Die, eenmaal wijnstok, thands een doornstruik is!" —

112 Ik zweeg. En door de sfeeren van den hoogen
En heil'gen Hof klonk: *God*, *U loven wij!*
In melodie gelijk men boven zingt.

115 En dees Baron die dus van twijg tot twijg,
Mij steeds beproevend, reeds had opgevoerd,
Dat wij het uiterst loof vast naderkwamen,

118 Hernam weêr: "De genade die uw geest
Dus heeft geliefkoosd opende u den mond
Tot heden, als tot opdoen u betaamde,

121 Zoodat ik 't al wat daaruit voortkwam billijk.
Maar nu dient uitgedrukt, *wat* gij gelooft,
En ook vanwaar 't aan uw geloof zich voordeed." —

124 "O geest: o heil'ge vader, die aanschouwt
Wat gij dus hebt geloofd, dat gij verwont
In 't grafwaarts haasten zooveel jonger voeten!

127 (Dus hief ik aan) gij wilt, dat 'k openbare
Alhier den vorm van mijn gereed geloof,
Terwijl gij ook den grond daarvoor verlangt —

130 Ik antwoord dan: 'k Geloof in een aleeuwig
En eenig God die, onbewogen, heel
Den Hemel rondvoert in begeerte en liefde.

133 Tot dit geloof bezit ik niet alleen
Natuurlijke en wijsgeerige bewijzen:
De waarheid schonk 't mij ook, van hier gedaald

136 Door Mozes, door de Psalmen en Profeten,
Door 't Euangelie en door u die schreeft,
Nadat de vuur'ge Geest u had bezield!

139 'k Geloof ook in drie eeuwige Personen,
Die 'k dus in wezen één geloof en drievoud,
Dat zij vereenigd *sunt* en *este* dulden.

142 Van deze diepe en godlijke natuur
Die 'k aanroer thands, ontvangt mijn geest zoo vaak
Het zegelmerk door de evangelieleer.

145 Dit is 't beginsel, dit de levensvonk,
Die zich tot levendige vlam verheft
En, als een ster aan 't luchtruim, in mij tintelt." —

148 Gelijk de heer die hoort naar 't geen hem aanstaat,
En dan den dienaar zegenend omhelst
Op 't blij bericht, zoodra hij heeft gezwegen:

151 Aldus, heilbiddende over mij en zingend,
Ging driemaal om mij heen, zoodra ik zweeg,
Het apostolisch licht op welks bevel

154 'k Gesproken had; zoo stond mijn taal hem aan!

AANTEEKENINGEN.

---

4. "Deze", is Dante. De eerste vaerzen bevatten een toespeling op de apostelen, die het laatste avondmaal met Jezus gebruikten, en een plaats in de Apokalypse, terwijl de daarop volgende drie vaerzen een toespeling op de bede van de Kananesche vrouw inhouden. Zie Matthéus XV: 27.

26. Dante ontleent hier in zijn beeldspraak een uitdrukking aan de schilderkunst. Hij-zelf beoefende die kunst. De zin der uitdrukking is, dat voor onze verbeelding en taal de schildering van het genot des gezangs (zinnebeeldig, de kunstige drapperie, de kleedervouw) een onmogelijkheid is.

28. Petrus richt hier het woord tot Beatrice.

36. Jezus bracht door zijn menschwording en lijden de opening van het Paradijs te weeg.

39. Zie daaromtrent Matthéus XIV. Door 't geloof was het Petrus alleen mogelijk om op de zee te kunnen wandelen, is de voorstelling.

40. Als reeds dikwijls herhaald is, de zalige geesten weten door de aanschouwing van God, in wien alles afgeteekend is, wat de geheime gedachten der stervelingen zijn.

46. Het oorspronkelijke heeft hier voor kandidaat: *il baccellier*, waarmede oudtijds de persoon werd aangeduid (ten minste aan de Sorbonne te Parijs) die òf de hoogste kursus doorliep of die voleindigd had. Het is ons niet zeer duidelijk wat de Dichter met vaers 48 wil te kennen geven. Waarschijnlijk had hij het oog op een onderzoek door den Magister ingesteld om de vorderingen van den bacealaureus te beproeven en de gewoonte daarbij, dat de laatstgenoemde het voor en tegen van de stelling slechts had aan te toonen, doch niet gerechtigd was tot de beslissing. Anderen meenen evenwel, dat de duistere regel: *per approvarla, non per terminarla*, door Dante overeenkomstig de handelwijze der scholastieken gebezigd, moet aanduiden dat de Magister het vraagstuk opwierp, het voor en tegen er bij aantoonde, en vervolgens den baccalaureus overliet zijn eindbesluit en de gronden daarvoor aan te geven.

59. Met den Opperheirgeleider wordt natuurlijk Petrus bedoeld. Het oorspronkelijke heeft *il Primipilo*, dat de naam was voor den aanvoerder van de eerste centuria. Eenige vaerzen verder wordt Petrus Baron genoemd, naar de oude zegswijze waarin dergelijke titels voor de eerste kristenhelden niet vreemd waren. Zoo vindt men ergens, Baron St. Antonius.

62. Dat is, Paulus, die met Petrus te Rome het Kristendom gepredikt heeft, naar de overlevering luidt. De verklaring die Dante nu omtrent het geloof geeft is te vinden in de bekende woorden van Paulus, Hebreeën XI. Voor *Vaste Grond* en *Bewijs*, aan de Staten-vertaling ontleend, heeft het oorspronkelijke de woorden *Sustanzia* en *Argomento*, welke termen terugwijzen naar de vulgata, waarin de geloofsdefinitie aldus luidt: *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium*. Wij waren eerst nog geneigd om het woord *substancie* te behouden, daar het in de betoogtrant der scholastiek een gewichtige plaats inneemt.

93. Dat is, het Oude- en Nieuwe Testament.

100. Een uitdrukking die aan de smidse doet denken en eenvoudig aanduidt, dat Dante hier het bovennatuurlijke, de wonderen bedoelt.

108. Dante ontleent deze bewijsvoering aan het bekende dilemma van Augustinus (*De Civ. Dei*, *cap.* 3).

126. Zie Joannes XX. Petrus was zoo haastig in het grafwaarts gaan, dat hij Joannes, den jongeren discipel, verre vooruit streefde.

132. Op een andere plaats is reeds gezegd, hoe door de beweging, aan het Primum Mobile medegedeeld, alle hemelsfeeren in een eeuwige wenteling zijn gebracht. De liefde toch van het geschapene tot den Schepper en het vurig verlangen om zich weder met den Schepper, waarvan het eenigzins is afgestooten (dat is, uitgegaan) te vereenigen, doen de hemelen van alle punten naar het Empyreum trekken, en vandaar de wenteling.

134. Of, zoo als Dante zegt, fysische en metafysische bewijzen; die, in de waarneming gelegen, en die, door het verstand afgeleid.

145. Dante is in dezen Zang geheel in overeenstemming geweest met Thomas van Aquino, Petrus Lombardus en andere groote schrijvers der Kerk. Ook eerstgenoemde stelt het geloof in en aan de Drieëenheid als het kort begrip, of liever, den noodzakelijken grondslag voor de kristelijke geloofsleer, waarmede het geheele Kristendom en het wezentlijke van al zijn dogmen staat of valt. Ten slotte deelen wij nog de woorden van de Athanasische geloofsbelijdenis mede. "*Fides catholica haec est*, *ut unum Deum in Trinitate et Trinitatem in Unitate veneremur. Alia enim est persona Patris*, *alia Filii*, *alia Spiritus Sancti. Sed Patris et Filii et Spiritus Sancti una est divinitas aequalis gloria* etc. *Aeternus Pater*, *aeternus Filius*, *aeternus Spiritus Sanctus sed tamen non tres aeterni*, *sed unus aeternus*, etc.

VIJF-EN-TWINTIGSTE ZANG.

ACHTSTE SFEER, DE VASTE STERREN. JAKOBUS. DANTE'S BELIJDENIS.

Inhoud.

Door den lof en bijval van Petrus bemoedigd, spreekt de Dichter krachtig zijn verwachting uit, eenmaal nog met eere en roem in zijn vaderstad ontvangen te worden, om de kroon te ontvangen hem als Dichtervorst toegekend. Daarna meldt hij ons hoe er een nieuwe lichtgloed verschijnt, waarin zich de geest van den Apostel Jakobus bevindt, die den Dichter beproeven zal omtrent de Hoop. Een enkele vraag wordt daarbij op hoogst vereerende wijze door Beatrice beantwoord, waardoor het Dante bespaard wordt op te gunstige wijze van zich-zelf te spreken. Vervolgens vraagt Jakobus hem over het voorwerp der Hoop, datgene waarop zijn verwachting steunt, en als hij zich ook hieromtrent heeft uitgedrukt, weêrklinkt in den hooge "*Sperent in te* — Heere, op u hopen wij!" woorden uit een schoonen lofpsalm, aan David toegeschreven. Daarop verschijnt de lichtglans van Joannes, den Apostel der liefde, gelijk de Kerk hem noemt. Deze draagt den Dichter op om den twijfel, waarin velen — en ook Dante nog — op aarde omtrent zijn persoon verkeerden, op te lossen. Als Dante daarop het oog op Beatrice slaat, ontwaart hij haar niet, ofschoon hij weet, dat zij naast hem staat en hij zich in de zalige gewesten bevindt. Hierover is hij zeer verslagen.

1 Zoo 't ooit gebeurt, dat dit gewijd gedicht,
Waaraan de hand gelegd heeft aarde en Hemel,
Terwijl 't sints jaren vleesch en been mij kostte,

4 De wreedheid afmat die de schoone schaapskooi
Mij uitwierp, waar ik als een ooilam sliep,
Den wolven vijand, die haar leed bereiden:

7 Dan keer 'k met andren roem, met andre kruin
Als Dichter weder, en nabij de vont
Waar 'k werd gedoopt, aanvaard ik dan den lauwer;

10 Want in 't Geloof dat onze ziel met God
Vertrouwd maakt, trad ik daar voor 't eerst, en Petrus
Omkringde om dat Geloof mij later 't hoofd! —

13 Nu dan bewoog een lichtgloed zich tot ons
Van deze schaar, waaruit reeds de eerstling trad
Der plaatsbekleeders, aangesteld door Kristus.

16 En mijne Jonkvrouw, gantsch vervuld van vreugde,
Sprak tot mij: "Zie, o zie! dat 's die Baron
Om wien men lager heentrekt naar Gallicië." —

19 Gelijk, wanneer de duif haar gezellinne
Op zijde streeft, ze elkaêr in rondevlucht
Al kirrend haar genegenheên betoonen:

22 Zóó zag ik d' een door d' andren grooten vorst
Op glorierijke wijze daar ontvangen,
De spijze roemend die ze omhoog verkwikt.

25 En toen nu beider groet voleindigd was,
Hield elk van deze zwijgend voor mij stand,
Aldus ontgloeid, dat zulks mijn blik verwon.

28 Glimlachende hernam nu Beatrice:
"Doorluchtig leven, door hetwelk al de omvang
Van onzen hemeltempel zich bekend maakt!

31 Doe deze hoogten van de Hoop weêrklinken:
Gij weet, dat gij zoo vaak haar hebt verbeeld,
Als Jezus 't drietal grooter glorie toonde." —

34 "Hef 't hoofd omhoog en blik mij moedig aan;
Want wat hier opstijgt van de sterflijke aarde,
Moet rijpheid winnen hier in onze stralen." —

37 Die troost gewerd mij uit den tweeden gloed,
Waarop ik de oogen op de bergen sloeg,
Die eerst hen drukten met te zwaar gewicht.

40 "Daar onze Keizer 't wil in zijn genade,
Dat ge in 't geheimst vertrek en vóór den dood
U voor zijn rijksvasallen moogt bevinden,

43 Zoodat, de waarheid in dees Hof aanschouwend,
Ge in u en andren dus door haar de Hoop,
Die ginds in ware Liefde ontgloeit, versterkt —

46 Zeg mij, wat ze is, en hoe uw geest er van
In bloei geraakt en ook vanwaar ze u aankwam!"
Aldus vervolgde nog het tweede licht.

49 En zij, de vrome! die de pennen stierde
Van mijne vleuglen tot zoo hooge vlucht,
Kwam mij op deze wijze in 't antwoord voor:

52 "De Kerke-strijderes heeft niet één zoon
Met rijker hope, — als is geschreven in
De Zon die heel ons leger overstraalt.

55 Dies is 't hem toegestaan om uit Egypte
Tot d' aanblik op Jeruzalem te komen,
Vóór hem nog 't perk des strijds is voorgeschreven.

58 Het andre tweetal vragen hem gedaan,
Niet tot uw kennis, maar opdat hij melde
Hoezeer die deugd uw welbehagen deelt,

61 Laat ik hem over. 't Zal hem moeilijk zijn,
Noch ijdel maken. Antwoord' hij er op,
En Gods genade moog 't in hem voleinden!" —

64 Gelijk de leerling die den meester snel
En willig 't antwoord geeft in 't geen hij kent,
Opdat hem zijn ervarenheid moog blijken,

67 Sprak ik: "De Hoop is een gewis verwachten
Van 't heil der toekomst, dat door Gods genade
En vroegere verdiensten is gewekt.

70 Van vele sterren kwam dit licht mij toe;
Doch 't vroegst heeft hij 't mij in het hart gedruppeld,
Die de eerste zanger was des eersten Leidsmans.

73 "Zij hopen (zegt hij in zijn hoogen hymne)
In U, o God, die uwen naam erkennen!"
En wie die mijn geloof heeft kent dien niet?

76 Ook gij hebt met uw droplen mij bedruppeld
In uwen brief, zoodat ik ben vervuld,
En andren met uw dauw opnieuw bevochtig." —

79 Terwijl ik sprak, weêrtrilde een lichtstraal snel
En flikkrend in den levendigen boezem
Van dezen gloed, alsof 't de bliksem waar.

82 Toen hief hij aan: "De liefde die nog heden
Mij tot de kracht ontgloeit, die tot den palm
En d' uitgang van den strijd mij heeft gevolgd,

85 Wil dat ik u, die vreugde aan haar geniet,
Weêr tegenadem: 't Waar mij lief, zoo gij
Vermeldt wat dingen u de Hoop belooft." —

88 En ik: "De Nieuwe en Oude Schriften wijzen
Mij naar het doel, en dit toont zulks mij aan.
De geesten die God-zelf zich vrienden maakte,

91 (Dus zegt Jesaja) zullen in hun Rijk
Op dubble wijze worden overkleed —
En zie, hun Rijk is dit zoo lieflijk leven.

94 Uw broeder heeft langs duidelijker wegen
Deze openbaring ons bekend gemaakt
Daar, waar hij van de witte kleedren spreekt." —

97 En tegen 't einde dezer woorden klonk
Sperent in te! in 't eerst als boven ons,
Waarop de reyen 't allen straks herhaalden.

100 En nu weêrblonk er onder hen een lichtgloed
Zoozeer dat, blonk de Kreeft in zulk kristal,
De Winter toonde een maand van enkel dag.

En als een maagd die vrolijk zich verheft
En in den dans zich schaart, alleen ter eere
Der jonge bruid en niet met laakbaar inzicht:

Aldus zag ik dees heldren lichtglans komen
Naar 't tweetal, dat zich in een kring bewoog,
Als overeenkwam met hun liefdegloed.

Hij stemde mede in lied en melody;
En mijne Jonkvrouw vestte op hen den blik,
Als een verloofde, zwijgend, onbeweeglijk.

"Dit is degeen die aan de borst zich vlijde
Van onzen Pelikaan, de jongling die
Bij 't kruis geroepen werd tot 't wichtig ambt."

Dus sprak mijn Jonkvrouw. Maar den blik bewoog
Zij niet in heur aandachtige beschouwing,
Noch vóór, noch na hetgeen zij had gesproken.

Als een die staat te staren en beweert,
Dat zich de zon ten deel verduistren zal,
Doch door dat zien zich van 't gezicht berooft:

Zóó staarde ik hier nabij den laatsten lichtgloed
Terwijl gezegd werd: "Wat verblindt ge u toch,
Om iets te zien wat nooit zich hier bevindt?

Mijn lichaam, aardsch, rust in uw aarde en blijft er
Zoolang met de andren, tot ons aantal eens
Bij 't eeuwig raadsbesluit versameld wordt.

127 Met beide omkleedsels is in 't zalig koor
Het tweetal lichten slechts dat hier toe opklom;
En dit zult ge overbrengen tot uw waereld!" —

130 Op deze woorden kwam de ontvlamde kring
Tot rust, en ook die liefelijke mengling
Van klank, ontstaan door 't drievoud adem-uiten,

133 Gelijk de riemen die eerst 't water kliefden,
't Zij om gevaar of matheid te voorkomen,
Te samen rusten op 't gefluit des stuurmans.

136 Ai, hoe bewogen werd ik van gemoed,
Toen ik den blik op Beatrice wendde
En ik haar niet ontwaren kon, hoewel

139 Ik bij haar was en in de plaats des heils!

AANTEEKENINGEN.

---

1. Dit gewijd gedicht is de Commedia, natuurlijk, waaraan de Hemel, de goddelijke leer (Beatrice), en de aarde, de wijsbegeerte, het menschelijk vernuft (Virgilius), gearbeid hebben. De aard dezer hartroerende plaats maakt het zeer waarschijnlijk, dat zij eerst in 's Dichters laatste levensjaren aan het

gedicht is toegevoegd, waarschijnlijk wel als demonstratie toen alle hoop om te kunnen terugkeeren vervlogen was.

8. Dat is, in de kerk St. Joannes te Florence. De Dichter was intusschen grijs geworden, vandaar zijn uitdrukking in vaers 7.

11. "Voor 't eerst", dat is, bij den doop.

14. Waaruit reeds Petrus was te voorschijn getreden.

18. Beatrice bedoelt hier Jakobus, wiens graf, naar men zegt, zich te San Jago de Compostella in Gallicië (Spanje) bevindt.

29. Beatrice maakt hier waarschijnlijk een toespeling op de woorden van Jakobus I: 5. De Hemeltempel is God. Tegen het gevoelen der meeste godgeleerden schrijft Dante dezen brief aan den Jakobus toe "om wien men naar Gallicië trekt," terwijl vrij algemeen door hen Jakobus de Jongere wordt aangenomen als de schrijver. Nog valt op te merken, dat de Kerk de drie Apostelen Petrus, Jakobus en Joannes de vertegenwoordigers noemt der drie goddelijke deugden: Geloof, Hoop en Liefde. Wat Petrus en Joannes betreft, is dit geheel in den geest der Evangelische verhalen en voorstellingen. Wat Jakobus aangaat, men kende hem de vertegenwoordiging der Hoop toe, omdat hij de overschietende voor deze deugd was.

33. Een toespeling op de bijzondere voorliefde door Jezus betoond voor deze Apostelen. Men denke aan de Verheerlijking op den berg; den nacht in Gethsemane, enz.

38. Een uitdrukking in woorden aan den Bijbel ontleend (Zie Psalm CXXI). De "bergen" zijn hier de lichtglanzen der Apostelen.

40. De Keizer is God — de rijksvasallen, de Apostelen.

45. Dat de Hoop hier als de moeder der Liefde wordt voorgesteld zal velen vreemd voorkomen; doch men bedenke dat (gelijk Thomas van Aquino voorstelt) naar de *ordine perfectionis* voorzeker de Liefde de eerste plaats inneemt en vandaar de bekende woorden van Paulus; — doch naar de *ordine generationis* de Hoop voorafgaat.

49. Beatrice.

52. Het oorspronkelijke heeft den bekenden term: *la Chiesa militante.*

54. In God (*de Zon*) is alles bekend en afgebeeld.

67. Deze definitie der Hoop is van Petrus Lombardus, bijgenaamd den *Magister sententiarum.* Hij zegt: "*Spes est certa expectatio futuræ beatitudinis veniens ex divina gratia et ex meritis praecedentibus.*"

70. Dat is, van vele Godsgezanten. De volgende persoon, hier bedoeld, is David. Zie Psalm IX: 11.

83. De palm van het martelaarschap.

91. Op dubbele wijze, dat is, met nieuwe heerlijkheid der ziel en met een verheerlijkt lichaam. Zie Jesaja LXI: 7, welke woorden in de *Vulgata* aldus zijn overgezet: "*In terra sua duplicia possidebunt; lætitia sempiterna erit eis.*"

94. Dat is, Joannes. Zie *Apoc.* VII: 9.

98. Zie Psalm IX.

100. Dit is de lichtgloed waarin Joannes den Dichter zal verschijnen. In den Winter gaat de zon onder bij het verschijnen van de Kreeft. Had dit sterrenbeeld dus het vermogen een licht als de zon te verspreiden, zoo zoude het een volle maand dag zijn. Joannes wordt dus bij de zon in luister vergeleken.

113. De Pelikaan is Jezus. Het volksgeloof verhaalt dat gemelde vogel zich, in geval zijn jongen door slangen zijn doodgebeten, de borst opent en hen met zijn bloed weder in het leven terugbrengt. Het was een der meest geliefkoosde zinnebeelden daarom, waaronder de oude Kerk Jezus voorstelde.

114. Aan Joannes werd in het bekende kruiswoord de zorg voor Maria opgedragen. Joannes XIX: 26.

121. Dante vestigt al zijn opmerkzaamheid op Joannes, om te ontwaren of hij hier in het Paradijs nog werkelijk het lichaam der aarde omdraagt. Die meening toch werd door onderscheidene personen in de Middeleeuwen voorgestaan, (zelfs Thomas van Aquino dorst haar niet bepaald tegenspreken),

daar men haar gegrond waande op Jezus woorden (Joannes XXI: 22): "Zoo ik wil, dat hij blijve, totdat ik kome, wat gaat het u aan." Dante spreekt hieromtrent zich bepaald in tegenovergestelden zin uit, daar hij Joannes in den mond legt, dat alleen Jezus en Maria (vaers 128) zich met het lichaam in het Paradijs bevinden. Vele mannen der Kerk vonden het echter niet ongepast om ook naast de Heilige Maagd den maagdelijken jongeling wien zij werd toevertrouwd, den Apostel der Liefde, te plaatsen en hem in ditzelfde voorrecht te doen deelen.

139. Dat Beatrice (de theologie) hier door het licht van Joannes, den Apostel der liefde, overstraald wordt, heeft voorzeker een diepen zin.

ZES-EN-TWINTIGSTE ZANG.

ACHTSTE SFEER, DE VASTE STERREN. JOANNES. DANTE'S BELIJDENIS. ADAM.

Inhoud.

Joannes vertroost den Dichter over het bezwijken van zijn gezichtsvermogen en noodigt hem uit zijn belijdenis omtrent de derde theologische deugd, de Liefde, uit te spreken. Dante verklaart, dat zijn liefde boven alles zich op het hoogste Goed gevestigd heeft; dat wijsgeerige gronden, dat de openbaring en bovenal Joannes' Euangelie hem God als het hoogste voorwerp onzer liefde doen erkennen, en dat het wezen der dingen en zijn eigen wezen, dat Jezus' zoendood en al wat een voorwerp der hope is voor de geloovigen, dat ook de menschelijke wijsheid en kennis hebben moeten samenwerken om hem aan de valsche liefde te onttrekken en tot de ware liefde terug te breugen. Op dit antwoord weêrklinkt een lofzang in de Hemelen; Beatrice heft een driemaal-heilig aan en schenkt hem door een straal harer oogen het gezicht weder. Helderder dan ooit is zijn blik, want de liefde tot God is in zijn bewustzijn tot helderheid gekomen. Spoedig vertoont zich nu een nieuwe lichtglans voor Dante's oogen. Het is Adam. Dringend smeekt de Dichter den stamvader van het menschelijk geslacht hem toe te spreken, waarop deze hem eenige twijfelingen oplost, vóór de mond des Dichters de vragen geuit heeft, daar de zalige geest door de aanschouwing in God weet. wat de Dichter begeert te kennen.

Terwijl de ontnomen aanblik mij ontroerde,
Ging van den bliksemgloed die mij verblindde
Een adem uit, die al mijn aandacht trok

4 En sprak: "Tot gij den zin van uw gezicht,
Dien gij in mij vernietigd voelt, herneemt,
Zal 't goed zijn dien door spreken op te wegen.

7 Hef aan dan! Zeg mij 't doel waarheen uw ziel
Zich richt; en wees verzekerd dat de kracht
Uws oogs, schoon dwalend, niet is uitgebluscht.

10 De Jonkvrouw die u door dit godlijk Rijk
Heeft rondgeleid, bezit in hare blikken
De kracht die Ananias' hand bezat." —

13 Ik sprak: "'t Zij vroeg of laat, naar 't haar belieft,
Koom heeling tot het oog dat eens de poort was,
Waar ze intrad met den gloed waar 'k steeds van brand.

16 Het heil dat dezen Hof verzaadt is Alpha
En Omega van al hetgeen de Schrift
Of zacht òf krachtig mij van liefde predikt." —

19 Dezelfde stemme die de vreeze in mij
Benomen had bij 't plotsling ziensverbijstren,
Hield verder nog mijn aandacht op in spreken,

22 En zei: "Voorwaar, nog door een fijner zeef
Moet uw verklaring gaan: gij dient te melden,
Waardoor uw boog gericht werd op dit doelwit." —

25 En 'k zeide: "Door wijsgeerige bewijzen,
En door 't gezag dat van dees plaatse daalt,
Moet zulke liefde mij in 't hart gedrukt;

28 Want 't goede ontsteekt, naar d' aard van 't goede, liefde,
Zoodra 't gekend wordt; en te grooter is zij,
Naarmate zij te rijker 't goede omsluit.

31 Dies moet naar 't Wezen 't welk dus overvloeit,
Dat al het goede wat er buiten ligt,
Niets anders dan een straal is van zijn licht,

34 Meer dan naar eenig ander zich 't gemoed,
In liefde ontgloeid, bewegen, zoo 't de waarheid,
Waar dit bewijs op vast staat, heeft erkend.

37 Die waarheid werd aan mijn verstand ontvouwd
Door hem die de Eerste Liefde mij deed kennen
Van alle de eeuw'ge zellefstandigheden.

40 De stemme onthult ze ook des Waarachtigen
Die, sprekend van zich-zelf, tot Mozes zeide:
Ik zal u alle goed te aanschouwen geven.

43 Ook gij ontdekt ze mij, de hooge Tijding
Aanheffend, die alle andere overtreft
En daar omlaag het Godsgeheim verbreidt!"

46 En ik vernam: "Naar 't menschelijk verstand
En naar 't gezag, daarmede samenstemmend,
Bepale uw eerste liefde zich tot God.

49 Maar zeg mij nog, of ge u door andre koorden
Tot hem voelt trekken, en vermeld mij dus,
Met hoeveel tanden u die liefde bijt.

52 Mij was het heilig oogmerk niet verborgen
Van Kristus' aadlaar; neen, veeleer bemerkte ik,
Waarheen hij mijn belijdnis wilde wenden.

55 Zoo dan hernam ik: "Alle deze prikkels,
Die 't hart tot God vermogen heen te drijven,
Zijn allen in mijn liefde saamgeloopen.

58 Want 't wezen dezer waereld en *mijn* wezen,
De dood dien Hij verdroeg door Wien ik leef,
En 't geen als elk geloovige ook *ik* hoop,

61 En de uitgesproken levendige kennis,
Onttrokken me aan de zee der valsche liefde,
En deden 't strand der ware mij bereiken.

64 Den bloesem waar geheel de tuin in bloeit
Des eeuw'gen Hoveniers bemin ik dus,
Naarmate 't merk Zijns heils dien is gegeven." —

67 Zoodra ik zweeg weêrklonk door alle Heemlen
Een liefelijk gezang, en mijne Jonkvrouw
Riep uit met de andren: HEILIG, HEILIG, HEILIG!

70 En evenals men opspringt uit den slaap
Bij 't schelle licht, daar ons gezichtsvermogen
Den glans toeijlt, die lid op lid doorstroomt;

73 Terwijl de ontwaakte wat hij ziet ontwijkt,
Nog onbewust bij 't plotselings verrijzen,
Zoolang hem 't oordeel nog geen bijstand biedt:

76 Dus deed ook Beatrice van mijn oogen
Elk floers verdwijnen met den straal der haren,
Die meer dan duizend mijlen henenschoot;

79 Waarop ik beter dan voorheen kon zien,
En, schier verbijsterd, naar een vierde licht
Vernam, dat ik niet ver van ons ontwaarde.

82 En mijne Jonkvrouw: "In dien stralengloed
Verheugt zich in haar Schepper de eerste ziel,
Die de eerste Levenskracht het aanzijn schonk." —

85 Gelijk het boomloof dat de toppen buigt
Op 't windgezucht en dan zich weêr verheft,
Door de eigen kracht die 't naar omhoog doet groeyen:

88 Dus boog ik mij, zoolang zij tot mij sprak,
Ik, zeer verbaasd! totdat een wensch tot spreken,
In mij ontgloeyend, weêr mijn moed vernieuwde.

91 En ik hief aan: "O vrucht, alleen geschapen
In volle rijpheid, o aloude Vader,
Wien iedre bruid schoondochter is en dochter!

94 Zoo innig als 'k vermag smeek ik tot u:
O spreek tot mij! Gij weet wat ik begeer,
Ik uit zulks niet om u des te eer te hooren." —

97 Gelijk een dier, op een'ge wijs bedekt,
Zich zóó beweegt, dat zijn begeerte zichtbaar
Moet worden in den vorm van zijn omhulsel:

100 Aldus deed mij ook de allereerste ziel
Door 't lichtomhulsel duidlijk zijn, hoezeer
't Haar vreugde wezen zou mij te behagen.

103 Zij uitte zich: "Vóór mij uw wensch door u
Gemeld is, onderscheid ik beter dien
Dan ge eenig ding, u 't zekerste, kunt doen;

106 Want ik aanschouw dien in den waren Spiegel,
Die in zich 't ware beeld der dingen geeft,
Schoon niets het ware beeld van Hem doet zien.

109 Te weten wenscht ge 't tijdsverloop sints God
Mij heeft geplaatst in dien verheven Hof,
Dien zij, na meen'ge trede, u waardig maakte;

112 Hoe lang die Hof de lust was mijner oogen;
Den eigentlijken grond des hoogen toorns,
En ook de taal die 'k bezigde en 'k mij schiep.

115 Nu dan, mijn zoon, niet 't nemen van den boom
Was op zich-zelf de grond tot die verbanning,
O neen, maar de overtreding van het perk.

118 Waar uwe Jonkvrouw uw Virgilius opriep,
Bleef 'k smachtend naar dit heilig koor vierduizend-
driehonderd-twee omkeeringen der Zon.

121 Ik-zelf zag haar de lichten harer baan
Toesnellen, negenhonderd-dertig maal,
Zoolang ik op uw aarde nog verwijlde.

De tale die ik sprak was gantsch verdwenen,
Reeds vóór zich tot het onvoltooibaar werk
De schaar van Nimrod nog had opgemaakt.

Want geene schepping van 't vernuft behoudt
Een eeuw'gen duur, daar 's menschen welbehagen
Steeds wislende is naar 's Hemels wisselloop.

Zie, van nature heeft de mensch de spraak;
Maar elke wijs waarop men spreekt laat zij
U over, al naar deze of gene u aanstaat.

Vóór 'k tot den helschen voorhal was gedaald
Werd 't hoogste Goed waaruit de vreugde stroomt
Die mij omhult nog El genoemd op aarde,

Wat later Eli werd; dewijl 't gebruik
Der stervelingen is als 't loof der twijgen,
Dat straks verdort, terwijl een nieuw ontspruit.

'k Was op den berg die 't hoogst uit zee zich heft,
In 't leven mijner reinheid en bezoedeling,
Van de aanvangsuur tot die de zesde volgt,

Wanneer de zon den kwartboog heeft beschreven.

AANTEEKENINGEN.

2. Van Joannes, namentlijk.

8. Men merke het verschil van Joannes' woorden op, vergeleken bij die van Petrus en Jakobus. Eerstgemelde vraagt den Dichter onmiddelijk naar het doel van zijn streven, dat is, het voorwerp zijner liefde, waaruit reeds dadelijk blijken kan of 's Dichters liefde de ware zij.

12. Ananias leide Paulus de handen op en genas hem van zijn blindheid. Zie *Handelingen* XI.

16. Dat is, natuurlijk, God.

19. Joannes' stemme.

26. Door de goddelijke openbaring.

28. Slechts onbekendheid met God en zijn leer kan oorzaak zijn, dat men Hem niet liefheeft. Die Hem kent kan niet anders dan Hem liefhebben, zoo spraken enkele leeraars der Kerk.

37. Wie hier door Dante bedoeld wordt, is niet zeker. Sommigen meenen dat het Plato is, die in zijn *Symposium* ongeveer zegt, dat de Liefde de eerste is van al de eeuwige zelfstandigheden, dat is van de Goden. Anderen meenen dat hier sprake is van Aristoteles, dewijl gemelde uitdrukking niet overeen te brengen is met den tekst, die van *de Eerste Liefde* spreekt en niet van de eerste der zelfstandigheden (*sustanzie*), de Liefde, al zou ook de luttele verandering van *il primo* in *la prima* dit verhelpen. Wij hebben echter niet kunnen vinden op welke woorden van Aristoteles men zich kan beroepen. Eindelijk nog zijn er niet weinigen die, in navolging van Grangier, aan Dionysius Areopagita denken, daar deze in zijn *De cœlesti hierarchia* God ergens voorstelt als de Eerste Liefde,

het hoogste Verlangen, van alle Engelen en redelijke wezens.

42. Woorden uit Exodus XXXIII: 19; waar God tot Mozes zegt: "Ik zal al mijne goedigheid voor uw aangezicht voorbij laten gaan."

43. Dat is, Joannes, als hij over de menschwording des Woords spreekt.

53. Men weet dat Joannes met een adelaar wordt afgebeeld. Ook Augustinus stelt dien Evangelist ergens als een adelaar voor.

64. Dat is, al het geschapene.

84. De eerste Levenskracht is God.

97. Dante is dikwijls zeer realistisch in zijn vergelijkingen. Men verbeelde zich een kat of hond onder een doek of kleed; zoodra zij zich hooren roepen of de stem des meesters vernemen, ziet men aan het omhulsel, dat het dier tracht voor den dag te komen.

114. Adam wil Dante dus een viertal vragen beantwoorden.

118. In den Limbus, namentlijk, waar Adam verkeerd heeft tot aan den zoendood van Jezus en diens nederdaling ter Helle. Dante heeft (met een verschil van één jaar echter) Eusebius in deze berekening gevolgd. Adam werd 930 jaar oud; telt men dien leeftijd bij 4302 jaren, zoo verkrijgt men 5232 jaar voor het bestaan der waereld sedert de schepping tot den zoendood, naar de Dichter aanneemt.

124. Zie Genesis XXXI. Dante heeft hier het oog op den Babelschen torenbouw, die ook de oorzaak der spraakverwarring is.

136. Dante meent hier dat het *Eli* uit het bekende kruiswoord een latere vorm zij voor het oorspronkelijke *El* (God).

139. Adam verklaart hier ten slotte, hoelang hij zich op aarde in het paradijsleven heeft mogen verlustigen. De meeningen der kerkschrijvers daaromtrent zijn tot twee terug te brengen. Er zijn er die aan een tijdruimte van 1, 8, 40 dagen of 34 jaar denken: 1 dag, namentlijk, die van zijn schepping;

8 dagen, of de 7 weekdagen om op den achtsten verdreven te worden; 40 dagen of 34 jaar naar de vastdagen of de levensjaren van Jezus. Degeen die minder dan een dag stellen, spreken van 6, 7 of 10 uur; namentlijk, 6 uur als in mystieke overeenstemming met Jezus' lijdensuren; 7 uur, om dezelfde reden met toevoeging van een uur na den val waarin de verdrijving plaats had, en een uur na het lijden waarin de wederopening van het Paradijs plaats vond; of eindelijk 10 uur, als zijnde hij te negen ure in het Paradijs geplaatst, op den middag gevallen, te drie ure na den middag door God toegesproken en in het volgende uur verdreven. Dante neemt een verblijf van 7 uur aan, zeker de meest dichterlijke opvatting.

ZEVEN-EN-TWINTIGSTE ZANG.

NEGENDE SFEER, HET PRIMUM MOBILE. DE GRENS VAN DE GESCHAPEN NATUURKRACHT.

Inhoud.

Met dezen Zang is een nieuwe afdeeling van het gedicht merkbaar. Even als de eerste en tiende, begint ook deze driemaal-negende Zang met den lof der Drieeenheid. De Dichter heeft in den Hemel der Vaste Sterren, waar hij den eersten door Gods kracht geschapen mensch ontmoet heeft, de uiterste grenzen van de schepping bereikt die door de van God uitgevloeide natuurwetten en -krachten is voortgebracht, en hiermede is zijn tocht door de stoffelijke natuur gesloten. Gelijk de Dichter na de laatste loutering op den Berg der Boete door het vuur der goddelijke liefde de aardsche wijding ontvangt, zoo ontvangt hij hier, nadat hij zich dit door de ware belijdenis in Geloof, Hoop en Liefde heeft waardig gemaakt, de hemelsche wijding. — Nadat Petrus, van verontwaardiging vervuld, nog eenmaal over de ontaarding der Kerk het "wee u" heeft uitgeroepen, waarbij geheel de Hemel verduisterde, wordt de Dichter tot het Primum Mobile opgeheven. Beatrice toont hem aan, dat hier alle onderscheiding van tijd en plaats ophoudt, dat hier alles aanschouwing en ervaring is en dat de hoogste vreugde der eeuwige Liefde hier de zielen vervult. Op het gezicht der eeuwige schoonheden beweent Dante de ontaarding van het menschelijk geslacht, dat zoo roekeloos het heil dezer genietingen vergeet. Met de profecy dat dit echter eenmaal zal ophouden, sluit deze Zang.

"Den Vader en den Zoon en Heil'gen Geest,
(Dus zong geheel het Paradijs) zij glorie!"
Zoodat de zoete zang mij dronken maakte.

Wat ik aanschouwde scheen me een glimlach toe
Van 't waereldal, zoodat 't genot der weelde
Me in 't hart drong door 't gezicht als door 't gehoor.

O vreugde, o onuitspreeklijk groote blijdschap!
O leven, enkel liefde en enkel vrede!
O rijkdom, van begeerten vrij en angst! —

Nog stond het viertal lichten voor mijn oogen
In vollen gloed; en die zich 't eerst getoond had,
Hief aan in levendiger glans te schittren.

En dus werd hij in d'aanblik, als zich Jovis,
Indien hij vogel waar met Mars, moest voordoen,
Wanneer zij van gevedert wisselden.

De Voorbeschikker, die hier ambt en orde
Elk toedeelt, had in dit gezaligd koor
Naar alle zijden 't zwijgen opgelegd,

Toen ik vernam: "Zoo ik van verw verander,
Verwonder des u niet; terwijl ik spreek,
Zult gij de kleur in allen wislen zien.

Hij die op de aard mijn zetel heeft vermeesterd,
Mijn zetel, ja, mijn zetel, die in 't oog
Des Zoons van God toch immer ledig staat,

Heeft van mijn grafstede een riool gemaakt
Van bloed en stank, waarom de Tegenstander,
Die aan dit oord ontviel, omlaag zich troost." —

'k Zag met den gloed die 's uchtends of des avonds
't Gewolkte kleurt, dat onze zon omhuift,
Den gantschen Hemel op dit woord besprenkeld.

31 En als een kuische vrouw, die zich 't geweten
In niets verwijt, alreê bij andrer misstap
Zich onder 't hooren voelt van vrees bevangen:

34 Aldus verschoot van aanblik Beatrice;
En zoo'n verduistring was er in den Hemel,
Dunkt mij, toen de Oppermacht zijn lijden leed.

37 Toen ging de spreker met zijn woorden voort
In zulk een groote stemverwisling, dat
Het aanschijn hem niet erger was veranderd:

40 "Neen, Christi Bruid werd niet gevoedsterd met
Mijn bloed, of dat van Linus of van Cletus,
Om tot gewin van goud gebruikt te worden;

43 Maar tot gewin van dit zoo heilrijk leven
Vergoten Sixtus, Pius, en Calixtus,
Gelijk Urbanus 't bloed na veel geweens.

46 Nooit was 't ons oogmerk, dat het eene deel
Van 't kristenvolk ter rechterhand zou zitten
Van onze opvolgers, 't andre deel ter linker;

49 Noch dat de sleutlen, aan mij toegestaan,
De teeknen zouden zijn op legervanen,
Om tegen doopgenoten 't zwaard te trekken;

52 Noch dat ik beeltnis op een zegel zijn zou
Voor 't veilbaar en bedrieglijk aflaatschrift,
Waarom ik dikwerf bloos en vonken uitschiet.

55 "Roofgier'ge wolven in het kleed des herders
Ontwaart men van omhoog op alle weiden; —
O weêrstand Gods, o waarom sluimert gij?

58 Caorser en Gascogner schikken zich
Tot 't slurpen van ons bloed; — o schoon begin,
Tot welk afzichtlijk einde moet gij zinken!

61 Maar 't hooge Raadsbesluit dat eens door Scipio
Den roem der waereld Rome heeft gewaarborgd,
Zal weldra helpen, naar mijn inzicht gaat.

64 En gij, mijn zoon, die weder neêr zult dalen
Door 't sterfelijk gewicht, doe op den mond,
En gij, verberg niet wat *ik* niet verheel!" —

67 Gelijk in onze lucht bevrozen dampen
In vlokken nedervallen, als de hoorn
Van 's Hemels Steenbok onze zon beroert:

70 Zóó zag ik hoe zich de ether hier versierde
Met triumfante vlammen, opwaarts vlokkend.
Van zaal'gen die weleer bij ons vertoefden.

73 Mijn oogen volgden dit hun glansvertoon,
En volgden tot het tusschenruim te groot werd,
En dus mijn blik belette voort te dringen.

76 Waarop de Jonkvrouw, die mij zag ontbonden
Van 't opwaarts zien, mij toesprak: "Neig den blik,
En zie hoever gij omgewenteld zijt." —

79 Sints 't uur dat ik het eerst had neêrgeblikt,
Zag ik door heel den boog mij heengevoerd,
Die 't eerst klimaat van midden maakt tot einde;

82 Zoodat ik *hier* Ulysses dwaze vaart
Ver buiten Cadix zag, en *daar* schier 't strand,
Alwaar Europa werd tot blijden last.

85 En meer zou mij ontdekt zijn van de ligging
Dier dorschvloer, maar de zon ging verder voort
Beneên mijn voeten, verder dan een beeld reeds.

88 Mijn liefdevol gemoed dat met mijn Jonkvrouw
Steeds wenscht te minnekozen, brandde mij
Om 't oog tot haar te keeren meer dan ooit.

91 Wat ook Natuur of Kunst als weide schept,
Om tot bezit des geestes 't oog te lokken,
In 't menschlijk lichaam of zijn beeltenis,

94 Dat al te samen waar nog niets, geleken
Bij 't goddelijk genot dat mij omstraalde,
Toen 'k tot den glimlach van haar aanschijn opzag.

97 De kracht die mij deze aanblik mededeelde,
Ontbond uit 't schoone nest van Leda mij,
En dreef mij tot den snelsten Hemel op.

100 Zijn levendigste en snelste deelen zijn
Zoozeer gelijk in vorm, dat 'k niet kan melden,
Wat deel mij Beatrice als plaatse koos.

103 Zij evenwel die mijn begeerte aanschouwde,
Hief lachende aan op zulk een blijden toon,
Dat 't scheen of God in haar gelaat verheugd was:

106 "De kracht der wentling waarvan 't middelpunt
In rust is en die 't andre in 't rond beweegt,
Neemt hier, als in haar grens, het eerst begin.

109 En deze Hemel heeft geen andre plaatse
Dan 't wezen Gods, waarin de liefde ontgloeit,
Die hem beweegt — de kracht die van hem uitgaat.

112 Één kreits van liefde en licht houdt hem omvat,
Gelijk hij de andren, en op dezen omring
Werkt rechtstreeks Hij alleen die hem besluit.

115 Zijn zwaai wordt door geen anderen beheerscht,
Maar de andren worden afgedeeld door dezen,
Gelijk het tiental door de helft en 't vijfde.

118 En hoe de tijd in deze vaas zijn wortel
En in al de andre zijne twijgen heeft,
Moet thands zich duidlijk voordoen aan uw geest.

121 O hebzucht, die den sterv'ling in uw diepte
Dus ingedompeld houdt, dat geen de macht heeft,
Het oog van uit uw golven op te heffen!

124 Wel bloeit de vrome wil nog bij de menschen;
Maar 't stadig reegnen doet den echten pruim
Niet anders worden dan misdragen uitschot!

Helaas, geloof en onschuld worden slechts
Bij kindren nog gevonden; de eene als de andre
Vlucht heen, vóór nog de wang met hair bedekt is.

En menig die, nog stamelend, wel vastte,
Verslindt daarna, met ongebonden tonge,
Wat spijze 't zij, in wat gewijde maand!

En menig die, nog stamelend, zijn moeder
Bemint en toehoort, wenscht bij 't vol gebruik
Der sprake, haar in 't graf te zien gedaald.

Dus werd de blanke huid in zwart verkeerd,
Sints d' eersten aanblik van de schoone dochter
Tot haar die d' uchtend brengt en d' avond nalaat.

Gij nu, opdat ge u niet te zeer verbaze,
Bedenk, daar is op aarde geen die heerscht,
Dies dwaalt 't gezin des menschen van den weg.

Maar vóór zich Januarie nog ontwintert,
Door 't honderdst deel dat men omlaag niet acht,
Zal elk dier hooge kreitsen dus weêrklinken,

Dat ras 't herstel, zoo hijgende afgewacht,
Het roer zal keeren waar de steven is,
Zoodat de vloot haar rechte koers zal volgen,

En ware vrucht zal komen na den bloesem.

AANTEEKENINGEN.

10. Namentlijk, Petrus, Joannes, Jakobus en Adam.

11. Dat is, Petrus.

13. Dante wil te kennen geven, dat de verontwaardiging die Petrus gevoelde zijn gloed verhoogde. Reeds vroeger is op het witte licht van Jupiter en het bloedroode van Mars gezinspeeld. De vergelijking, die ons zeer *bizar* voorkomt, wil eenvoudig te kennen geven dat de lichtgloed, waarin Petrus zich hulde, rooder werd, gelijk Jupiter zou worden, wanneer hij met Mars in voorkomen wisselde.

21. Dat is, bij alle hemelgeesten, om hetgeen de Apostel zal vermelden.

22. Toespeling op Bonifacius VIII, die zich in het oog van Dante op onrechtmatige wijze van den Heiligen Stoel heeft meester gemaakt; vandaar nog de uitdrukking in vaers 24.

25. Men plaatst het graf van Petrus in Rome. Met den *Tegenstander* wordt Lucifer bedoeld.

34. Beteekenisvolle regels: de Godsdienst-zelf, wil de Dichter zeggen, is onschuldig aan de ontaarding harer dienaren, ofschoon zij er zich zeker om bedroeft.

36. Toespeling op de duisternis bij het sterven van Jezus.

42. Scherpe uitdrukking, die het denkbeeld van prostitutie der Bruid insluit. Tweeërlei verwijt wordt den Pauzen door Petrus aangedaan; vooreerst het misbruik van het geestelijk gezag, en ten tweede de partijdigheid waarmede zij, bijzonder in de twisten tusschen de Guelfen en de Ghibellijnen, in Italië te werk gingen. De Pauzen, hier genoemd, behooren voor het meerendeel tot de onmiddelijke opvolgers van Petrus. Of zij

allen den marteldood gestorven zijn is echter zeer twijfelachtig.

58. Hier worden de beide opvolgers van Bonifacius VIII bedoeld, namentlijk, Joannes XXII (van Caorso of Cahors in Guyenne) in 1316 gekozen en ook door Villani gebrandmerkt als een oneerlijk man die zijn verwanten met de goederen der Kerk verrijkte, en Clemens V (uit Gascogne geboortig) die den zetel naar Avignon overbracht. Nog dient opgemerkt, dat deze plaats doet blijken, dat dit gedeelte van het Paradijs eerst na 1316 is vervaardigd, of althands is aangevuld. En eindelijk doen wij nog opmerken, dat gemelde bijnaam voor Johan XXII met beschimping gebezigd wordt, als blijkt uit de *Hel*, elfden Zang.

61. Reeds in het *Convito* heeft Dante te kennen gegeven, dat de redding van Rome door Scipio, in den tweeden Punischen oorlog, een bewijs was voor de hooge bestemming van Rome als hoofd der waereldheerschappij, door de Voorzienigheid gewild. Het is overigens niet zeker, op wien de Dichter hier het oog heeft. Keizer Hendrik kan hier zeker niet bedoeld worden, daar deze reeds in 1313 gestorven is.

69. In den Winter staat de zon in den Steenbok.

79. Zie omtrent het terugblikken den XXIIsten Zang. Naar de oude voorstelling had Dante nu een half klimaat, dat is, een vierde deel van den zonneweg afgelegd en was dus gedurende zes uren met de Tweelingen omgewenteld.

82. Dante overzag dus een vierde gedeelte van de aarde ten Westen van Cadix en een vierde gedeelte ten Oosten van deze plaats, tusschen de straat van Gibraltar en Jeruzalem derhalve. Zie omtrent Ulysses' vaart de Hel, XXVI. Alles heeft hier intusschen weder een allegorische beteekenis. De schaking van Europa aan de Fenicische kust door Jupiter in de gedaante van een stier, duidt de ontvoering van de Menschheid aan over den vloed der zonde.

87. Dante bevindt zich in de Tweelingen; de zon staat een teeken verder van hem, dus na het volgende sterrebeeld (den

Stier), dat is in den Ram. En daar er reeds eenige dagen sints de intrede in den Ram verloopen zijn, kan de Dichter spreken van verder dan een beeld reeds.

97. Dante wordt opgetrokken uit het bed van Leda (het sterrenbeeld der Tweelingen) tot de negende sfeer des Hemels, het Primum Mobile. De beweging door God rechtstreeks aan deze sfeer medegedeeld, gaat van daar uit tot de andere sfeeren.

106. Het middelpunt, in rust verkeerende, is onze aarde.

110. Dat is, deze sfeer ontvangt haar beweegkracht onmiddelijk uit God en deelt die mede aan de andere sfeeren.

112. Dat is, de Hemel Gods, het Empyréum.

118. De scolastici schrijven aan de beweging van het Primum Mobile den oorsprong van den tijd toe, die afgemeten wordt door de andere sfeeren.

121. Men zoude kunnen vragen, vanwaar door Beatrice hier deze plotselinge strafrede over de ontaarding van het menschelijk geslacht wordt aangeheven. De reden ligt voor de hand, als men bedenkt, dat zij het woord gevoerd heeft over de waereldorde. In overeenstemming met de beweging der sfeeren, van het Primum Mobile uitgegaan, kan de bloei van het menschdom alleen mogelijk zijn, zoo het geleid wordt door een eenig heerscher, die het gezag onmiddelijk van God ontvangen heeft. Die ontbreekt thands op aarde en van daar, merkt Beatrice op, de wanorde en ontaarding des menschdoms, zoo jammerlijk afstekende bij de orde en regelmatigen toestand des Heelals.

137. Met de schoone dochter der zon wordt de menschheid bedoeld. De oude wijsgeeren, en ook Dante-zelf (Zang XXII: 116), noemden de zon de voedster van alle dierlijk leven. Men stelde zich vroeger algemeen voor, dat alle volken oorspronkelijk blank waren. Dante wil dus zeggen dat de verbastering zoowel in het zedelijke als fisische heeft plaats gehad.

142. Ten gevolge van de Juliaansche periode zouden de maanden na verloop van eeuwen niet meer met de jaargetijden overeenstemmen, daar het jaar ongeveer een-honderdste deel

van een dag te lang genomen was. In 1582 werd het verschil door het invoeren der Gregoriaansche tijdrekening hersteld. Intusschen is het opmerkelijk, dat Dante hier de hervorming der waereld, schoon niet verre af stellende, veel later verwacht dan hij volgens andere uitdrukkingen hoopte. De goede verwachtingen waren onvervuld gebleven tot op het oogenblik dat hij deze vaerzen in het laatst zijns levens schreef. Evenwel wil hij zijn vurig gekoesterde denkbeelden van herstel der menschheid niet opgeven; doch hij spreekt zich, door de werkelijkheid uit den vromen droom gewekt, minder stellig uit dan op andere plaatsen.

ACHT-EN-TWINTIGSTE ZANG.

HET PRIMUM MOBILE. DE HEMELSCHE HIERARCHIJEN.

Inhoud.

Dante ontwaart in het oog van Beatrice een buitengewonen glans, en als hij zich omwendt, bemerkt hij dat het de weêrkaatsing is van een lichtpunt dat een oogverblindende schittering verspreidt, schoon het zóó weinig omvang heeft dat de kleinste ster er een maan bij schijnt. Dit ondeelbaar punt is het zinnebeeld van God, de oorspronkelijke eenheid Het spiegelt zich af in het oog van Beatrice, de goddelijke leer. Vervolgens ontwaart de Dichter de negen kringen, waarin zich de lichthemel of het Empyreum verdeelt, die in snelheid en schittering toenemen, naarmate zij zich meer nabij het heilig Lichtpunt bevinden. Beatrice verklaart Dante de gesteldheid en volgorde dier kreitsen. Het negental wordt bij drietallen afgedeeld, waarvan het eerste, God het meest nabij, de Serafijnen (de in liefde ontvlamde geesten), de Cherubijnen (de Wijsheidkenners) en de Troonen (zinnebeelden van het goddelijk oordeel) omvat. Het tweede drietal bevat de Heerschappijen, die de heerschers goddelijk maken — de Krachten, de zinnebeelden van alle deugden — en de Machten, de overwinnaars der booze geesten. In het derde drietal zijn de Vorstendommen, die den vorsten Gods wil verkondigen — de Aartsengelen, de hoogste Godsgezanten — en de Engelen, Gods gewone dienaren geplaatst.

1 Nadat de waarheid was ontdekt omtrent
Het huidig leven des rampzaal'gen stervelings
Door haar die mijne ziel verhemelde,

4 Hief ik — als hij die in een spiegel 't toortslicht
Aanschouwt, dat iemand achter hem ontsteekt,
Vóór hij 't ontwaart of daaraan denken kan,

7 Waarop hij omwendt, om te zien of 't glas
Hem waarheid spreekt, en merkt hoe 't samenstemt
Met haar, gelijk de zangwijs met de vaersmaat —

10 Naar mijn geheugen 't mij herdenken doet,
Op nieuw mijn blikken in 't bekoorlijk oog,
Waar Liefde 't koord uit vlocht om mij te vangen.

13 En toen 'k mij wendde en 't mijne was getroffen
Door 't geen er in dees wijden omvang blinkt,
Voor ieder die den kreits er van beoogt,

16 Zag ik een punt, hetwelk zóó scherp een licht
Uitstraalde, dat de blikken die 't ontstak,
Zich sluiten moesten om den hellen glans.

19 En zie, de ster die hier het kleinste schijnt,
Zou als een maan zijn, als ze waar geplaatst
Naast dees, zoo als steeds de een naast de andre staat.

22 Zóó ver wellicht als de afstand dien de maankring
Van 't licht dat dezen teekent schijnt te staan,
Wanneer de nevel die hem draagt verdikt,

25 Bewoog een vuurkreits zich rondom het punt
Met zulk een snelheid, dat zij d' ommezwaai
Die 't snelst de waereld omgaat, zou verwinnen.

28 En deze werd omgeven door een andren,
Die door een derde, die weêr door een vierde,
De vierde door een vijfde en weêr een zesde.

En rondom dezen zwaaide een zevende
In zulk een omvang, dat zelfs Juno's bode
Nog te eng zou zijn om dien geheel te omvatten.

Dan volgde de achtste en negende. Elk daarvan
Bewoog in trager zwaai zich, al naar hij
In orde meer van de eenheid zich verwijderde.

Die kreits vertoonde zich in 't helderst licht,
Die minder af stond van de zuivre vonk,
Wijl hij, naar 'k meen, het meest haar waarheid deelt.

Mijn Jonkvrouw die zoo zeer mij zag verloren
In diep gepeins, hernam nu: "Van dit punt
Hangt heel de Hemel af en heel Natuur.

Beschouw de kreits, het naast er aan verbonden,
En weet dat zijn beweging zóó gezwind is
Door 't vuur der liefde die gestaag hem aandrijft."—

En ik tot haar: "Zoo de aarde waar gesteld
In de orde die ik waarneem in dees kringen,
Bevredigd had mij, wat zich thands mij voordoet.

Doch in de zichtbre waereld kan men zien
Hoe zich de kreitsen godlijker vertoonen,
Hoemeer zij zich van 't middelpunt verwijdren.

En daarom, zal mijn wensch zijn eindperk vinden
In dit tooneel en dezen Englentempel,
Die enkel liefde en licht tot grenzen heeft:

55 Zoo moet ik nog vernemen, waarom de afdruk
En 't voorbeeld niet in de eigen richting wentlen;
Want voor mij-zelf bepeins ik dit vergeefs." —

58 Indien uw vingeren voor een knoop, zoozeer
Verwikkeld, niet bestand zijn, — 't is geen wonder:
Het niet beproeven maakte dien zoo vast."

61 Zoo sprak mijn Jonkvrouw. "Neem dan aan (hernam ze)
Wat ik u aanbied, zoo ge u wilt verzaden,
En tracht uw geestesblik daaraan te scherpen.

64 De stoffelijke kreitsen zijn òf wijder
Of naauwer naar de meer of mindre kracht,
Die zich door al hun deelen heen verbreidt.

67 Een grooter goedheid werkt een grooter heil,
En grooter heil wordt door een grooter lichaam,
Zoo 't al zijn deelen gantsch vervult, omvat.

70 Dees kreits dan, die geheel het waereldal
Met zich doet wentlen, zien wij dat beantwoordt
Aan d' omring die in liefde en kennis 't rijkst is.

73 En dus, zoo gij uw maatstaf tot de kracht,
Niet tot den zichtbren vorm alleen bepaalt
Der hemelkreitsen, die u rond verschijnen,

76 Zult gij een wondre samenstemming zien
In 't meer en grooter, 't mindere en het kleiner
Van iedren Hemel en zijn krachtbeweger." —

79 Gelijk het halfrond van ons luchtruim blinkend
En helder is, wanneer Boreas blaast
Met d'eenen wang die 't volst van adem is,

82 Waarop de nevel die het eerst bedroefde
Verdwijnt en vlucht, zoodat de Hemel glimlacht
In al de schoonheid van zijn lijfstaffieren:

85 Zóó werd ook ik, nadat mijn Jonkvrouw mij
Met haar zoo helder antwoord had voorzien,
En mij de waarheid blonk als ster des Hemels.

88 En toen haar woorden eindigden, verspreidden
De kreitsen vonken om zich heen, gelijk
Het ijzer dat in gloed is vonken uitspat.

91 En uit dien brand ontstond een nieuwe tintling,
Zoodat haar aantal zich verduizendvoudde,
Meer dan 't verdubblen van de schaakbord-ruiten.

94 "Hosanna!" hoorde ik nu van koor tot koor,
Om 't vaste punt, dat op de plaats hen houdt
En houden zal, alwaar zij immer waren.

97 En zij die mijn nog wanklende gedachten
Des geestes zag, hernam: "Zie, de eerste kreitsen
Vertoonden u de Serafim en Cherubim.

100 Zij volgen hunne banden zóó gezwind,
Om 't punt zooveel zij kunnen te gelijken,
Terwijl zij 't kunnen naar hun zien verhoogd is.

En de andre liefdegeesten, deze omzwevend,
Zijn Troonen hier genoemd van 't godlijk aanschijn;
Zij houden 't eerste drietal als omsloten.

En allen, moet gij weten, smaken weelde,
Naarmate zich hun blik in 't eeuwig ware,
Waar elk verstand zijn ruste in vindt, verdiept.

Hier kunt ge uit zien, hoe dus het zalig-zijn
Zich grondvest in de daad der heilaanschouwing,
En niet in die der liefde, later volgend.

De maatstaf dier aanschouwing is verdienste,
Die Gods genade en goede wil ontstaan doen;
En zóó gaat alles voort van graad tot graad.

Het andre drietal dat aldus ontkiemt
In dees hier heerschende eindelooze Lente,
Die 't nachtbeeld van den Ram nooit zal ontbladren,

Heft eeuwiglijk den Meizang in 't Hosanna,
Drie melodiën vormend, die in 't drietal
Van wellust-ordeningen zich doen hooren.

Dees herarchie omsluit drie godenwezens:
Het eerst de Heerschappijen, dan de Krachten,
En de orde van de Machten als de laatste.

Dan ziet gij in de twee voorlaatste reyen
De Vorstendommen en Aartsenglen wentlen,
Terwijl de laatste in Englenglanzen blinkt.

127 Deze ordeningen blikken allen opwaarts
En werken zoo naar ondren, dat zich allen
Tot God getrokken voelen en zich heffen.

130 Zie, Dionysius lei met zulk verlangen
Zich toe op de beschouwing dezer orden,
Dat hij ze noemde en onderscheidde als ik.

133 Wel is Gregorius van hem afgeweken;
Doch zie, zoodra hij de oogen in dees Hemel
Geopend had, belachte hij zich-zelf.

136 En zoo een stervling zulk een Godsgeheim
Op aarde ontsloot — verwonder u des niet,
Want die het hier aanschouwde ontdekte 't hem

139 Met veel meer andre waarheên uit dees kreitsen."—

AANTEEKENINGEN.

---

3. Beatrice.

19. Hier, dat is, op de aarde.

22. Dante wijst hier op het verschijnsel in onze atmosfeer dikwerf waargenomen, als er zich op belangrijken afstand van

de maan een wijde kring vertoont, door het maanlicht-zelf teweeg gebracht.

27. Dus in snelheid het Primum Mobile overtreft.

32. Juno's bode is de Regenboog.

41. Beatrice gebruikt hier een uitdrukking van Aristoteles (*Met.* XII), door de Kerk overgenomen en uitgebreid.

53. Dante bedoelt hier het Empyreum. Het middelpunt in vaers 49 is de aarde.

55. De zwarigheid van Dante is deze. In de natuur, niet onmiddelijk door God maar door de scheppende krachten, van God uitgegaan, voortgebracht — in de negen hemelkreitsen dus en onze aarde, had de Dichter waargenomen dat, hoemeer de kreitsen het middelpunt, onze aarde, naderen, des te minder hun snelheid en hun omvang is. Hier in het Empyréum is het niet zoo: hoemeer de kringen het middelpunt naderen, des te sneller is hun beweging. In het uiten dier twijfeling spreekt Dante van *afdruk* en *voorbeeld*. De negen kringen van het Empyréum, namentlijk, zijn bewoond door geesten (*animæ nobiles*) die ieder op de hemellichamen (de negén hemelsfeeren, thands door den Dichter doorloopen) inwerken, dezen den vorm mededeelen door hen uit de *Intelligencen*, de goddelijke ideeën, opgenomen en tevens dezen de beweging geven die zij zelf deelachtig zijn, omdat een eeuwig verlangen naar vereeniging der Godheid hen bezielt. In zooverre dus kan de Dichter de hemelsche Geesten het *voorbeeld* noemen, waarnaar de samenstelling der geschapen Hemelen in beweging en vorm het *afdruksel* is.

64. De redeneering van Beatrice is na de voorgaande opmerking niet moeyelijk te volgen. De stoffelijke kreitsen zijn de negen Hemelen die Dante doorloopen heeft. Nu werken de Serafim, die het rijkst in liefde en kennis zijn, en de kreits bewonen onmiddelijk om het Lichtpunt zich bewegende, op het Primum Mobile (vaers 70), dat als ontvanger van het grootste heil ook den grootsten omvang moet bezitten en in zijn bewe-

ging de kreits der Serafim volgt. Zoo gaat het voort. De Hemel der Vaste Sterren stemt dus overeen met de Cherubim; de Hemel van Saturnus met de kreits van de Troonen, enz. De afbeelding maakt nu alles duidelijk, en zal ook doen zien wat Beatrice zegt, dat een wijder kreits van het Empyreum overeenstemt met een naauwer van de geschapen Hemelen, daar het heil in een minderen graad door de *animæ nobiles* wordt medegedeeld, naarmate zij verder van het Lichtpunt zijn. Met den *krachtbeweger* van vaers 78 wordt natuurlijk de overeenstemmende *Intelligence* bedoeld.

80. Naar Brunetto Latini, Dante's leermeester, heeft iedere hoofdwind twee nevenwinden. In de persoonsverbeelding die Dante hier bezigt zal men dus moeten denken aan den Noord-Noord-Oosten-wind. Om den zin niet onverstaanbaar te maken hebben wij het oorspronkelijke *'leno* als *vol*, *sterk* (en dus als overeenkomende met het Spaansche *lleno*) opgevat in plaats van zacht of teeder, gelijk veel vertalers ten onrechte doen.

93. Toespeling op het bekende verhaal betreffende den uitvinder van het schaakspel en zijn eisch van het aantal graankorrels aan de som van de termen der meetkunstige reeks gelijk die het getal ruiten oplevert. Dante kon bezwaarlijk een sterker vergelijking gebezigd hebben.

109. Volgens Thomas van Aquino is het eigentlijke wezen der zaligheid *in visione*, in aanschouwing gelegen, waaruit vervolgens als noodzakelijk gevolg het zalig-zijn in liefde ontstaat.

115. De Ram blijft in den Herfst boven den horizont.

130. De volgorde der negen sfeeren van het Empyréum zal uit de afbeelding hier achter duidelijk worden. Men zoude kunnen vragen, hoe de leer der englenorden of hierarchyen ontstaan is. In het Oude-Testament wordt vooreerst van Serafim en Cherubim gesproken; vervolgens zien wij naast de Engelen ook de Aartsengelen in het Nieuwe-Testament bij onderscheiding genoemd. Behalven dat wordt in Kolossensen I: 16 gezegd: "Door hem (Jezus) zijn alle dingen geschapen, hetzij

Troonen, hetzij *Heerschappijen*, hetzij *Overheden* (Vorstendommen), hetzij *Machten*." In Efeze I: 21 zegt de schrijver, dat God Jezus heeft verhoogd "tot zijn rechterhand in den Hemel, verre boven alle *Overheden* (Vorstendommen), en Macht en Kracht en Heerschappij." Ziehier dus in den Bijbel de namen der negen koren van Engelen aangewezen, tot welker bestaan de spekulatieve geesten van de oude Kerk vervolgens besloten. Nu ging men voort om de volgorde daarvoor te ontdekken en het eigenaardige van iedere engelensfeer aan te wijzen. Aan Dionysius Areopagita wordt het bekende boek *De cœlesti hierarchia* toegeschreven, waarin zeer uitvoerig over de orden der Engelen gesproken wordt. Na hem heeft de Heilige Gregorius in een zijner Homiliën er over gesproken, doch volgde daarbij een andere schikking, dewijl hij den Vorstendommen de plaats der Krachten toekende. Ook Dante blijft zich in zijn Convito niet gelijk, want hij wijkt daarin aanmerkelijk af van de orde die hij hier volgt. Het lijdt geen twijfel of de voorstelling in de Commedia is van later dagteekening. Eindelijk nog brengt de Dichter de drie hierarchiën ergens in verband met de Drieëenheid. (Zie de afbeelding). Het eerste drietal orden zou dan in de aanschouwing van God den Vader, het tweede, in de aanschouwing van God den Zoon, en het derde drietal in de aanschouwing van God den Heiligen Geest zalig zijn.

139. Beatrice zegt dat Dante zich niet te zeer moet verwonderen over de openbaring van deze gesteldheid des Hemels door een mensch gelijk Dionysius was, want dat alles hem medegedeeld is door Paulus, die tot in den derden Hemel is opgetrokken geweest, gelijk deze Apostel-zelf heeft medegedeeld.

NEGEN-EN-TWINTIGSTE ZANG.

HET PRIMUM MOBILE. BLIK OP HET EMPYRÉUM.

Inhoud.

Beatrice zwijgt eenige oogenblikken, als het ware, verloren in de aanschouwing van het goddelijke. Daarop wendt zij zich weder tot den Dichter, en, zonder zijne vragen af te wachten, daar zij door haar aanschouwing van de Godheid weet wat hem op het hart ligt, begint zij hem de verklaring van de schepping te geven vóór de tijd nog was, in den aanvang. De scheppende kracht Gods openbaarde zich in de geestelijke wezens die den Hemelen hun beweging zouden mededeelen, in de reine hemelstof-zelf en in de ongevormde maar voor vorm vatbare aarde. Toen God daarop het licht wilde te voorschijn roepen, stond Lucifer in vermetele zelfverheffing op, doch werd met zijn oproerige stamgenoten uit den Hemel geslingerd tot in het hart der aarde. Vervolgens wederspreekt Beatrice de verwarde leeringen omtrent de Engelen en vindt daarbij aanleiding tot een krachtige berisping van de geestelijke herders der menschheid, die de hun toevertrouwde kudde in plaats van de goddelijke waarheid niets geven dan allerlei "wind van leeringe," of, erger nog, door boertige taal of zoogenaamd geestige invallen de toejuiching der onwaardige toehoorders zoeken te verwerven. Eindelijk richt Beatrice des Dichters opmerkzaamheid weder op de negen engelen-reyen van het Empyréum.

1 Men denke zich de kindren van Latona
Èn door den Ram bedekt èn door de Weegschaal,
Terwijl zij met den horizont zich gorden;

4 Van 't tijdstip dan, dat 't zenith hen doet zweven
In 't evenwicht, totdat zij uit den gordel,
Van hemelhalfrond wislend, zich bevrijden:

7 Zoolang hield, met den glimlach op 't gelaat
Geteekend, Beatrice stil, al starend
Op 't Lichtpunt dat mijn oog verwonnen had.

10 Toen hief zij aan: "Ik spreek, maar vraag u niet,
Wat gij wilt hooren, daar ik 't heb aanschouwd,
Waar elk *wanneer* en *waar* in samentreft.

13 Niet om een grooter heil zich te verwerven,
Wat nimmer zijn kan, maar opdat zijn glans,
Weêrglanzend, uit kon spreken: "Ik besta!"

16 Heeft in Haar eeuwigheid, vóór nog de tijd
Of een'ge omvatting was, zich de eeuw'ge Liefde
In liefdewezens vrij geopenbaard.

19 Toch toefde zij voorheen niet werkeloos;
Dewijl *voorheen* noch *later* toen voorafging
Aan 't zweven Godes over deze wateren.

22 Zoo vorm als stof kwam nu, vereend en rein,
Als uit één daad die niet kon falen voort,
Als 't drietal pijlen uit een driekoord-boog.

25 En als in glas, in barnsteen of kristal
Een straal dus blinkt, dat van zijn komst totdat
Hij heel de stof doordringt, geen tijd verloopt:

28 Zoo straalde dees drievoudige uitkomst dan,
Met heel haar wezen, uit haar Opperheer
Ook zonder onderscheid in haar verschijnen.

31 Zoo orde als doel werd den zelfstandigheden
Als ingeschapen; en zij waren 't toppunt
Der waereld, waar de zuivre daad in blonk.

34 Het laagste zetelt zuivre mooglijkheid;
In 't midden bindt de mooglijkheid en daad
Een band, die nimmer op te lossen is.

37 Hieronymus schreef u van de englenscharen,
Dat zij een reeks van eeuwen zijn geschapen,
Vóór de andre waereld nog heur aanzijn had.

40 Doch deze waarheid is van vele zijden
Door schrijvers van den Heil'gen Geest gemeld,
En zoo gij recht daar heen blikt, ziet gij haar.

43 Want reeds de rede ziet er iets van in,
Die nooit kan stellen dat de kreitsbewegers
Zoolang nog zonder haar voleinding waren.

46 Nu weet gij waar, wanneer en hoe die geesten
Der liefde zijn geschapen, zoodat thands
Drie vlammen uwer wenschen reeds gebluscht zijn.

49 Nu zou men, tellend, nooit zoo snel tot twintig
Genaderd zijn, als de Englen voor een deel
Den grondslag uwer elementen schokten.

52 Doch de andren bleven trouw en hieven 't reyen
Dat ge onderscheidt, met zulk een lust hier aan,
Dat zij zich nimmer scheiden van den omzwaai.

55 En de oorzaak van den val was die gevloekte,
Vermeetle trots van hem, dien gij gezien hebt,
Als neêrgedrukt door al den last der waereld.

58 Zij die ge ontwaart betoonden zich bescheiden
In dankbre erkenning van de hooge Goedheid,
Die hen tot zulk aanschouwen heeft gevormd.

61 Dies werd hun door verlichtende genade
En hun verdienste dus de blik verheven,
Dat zij volkomen, vasten wil bezitten.

64 En 'k wil niet dat ge twijfelt, maar gewis zijt,
Dat zij genade ontvangen en verdienen,
Naar mate zich hun neiging heeft getoond.

67 Thands kunt ge in deze heil'ge raadsvergadering
Zeer wel ontwaren, of ge mijne woorden
Ook zonder verdre hulpe hebt verstaan.

70 Doch, daar men leert op aarde en in uw scholen
Dat dus der Engelen natuur bestaat,
Dat zij begrijpen, zich herinren, willen:

73 Zoo meld ik nog, opdat ge duidlijk zien zult
De waarheid die omlaag zoo wordt verward,
Dewijl men dubbelzinnig dus ze ontvouwt,

76 Dat deze geesten, door het aanschijn Gods
Tot vreugd gewekt, de blikken nimmer wenden
Van dit gelaat, waarvoor zich niets verbergt;

79 Zoo wordt door nieuwe dingen hun aanschouwen
Nooit afgebroken, waarom 't noodloos is,
Zich te bezinnen op een wijkend denkbeeld.

82 Zoo droomt men dan omlaag, al slaapt men niet;
Gelooft de waarheid, of ook niet, te melden,
Waar 't eene grooter zonde en schand van is.

85 Gij gaat op de aarde in uw bespiegelingen
Niet langs één pad; aldus vervoert u dan
De liefde tot den schijn en haar gepeinzen.

88 En nog verdraagt men, minder verontwaardigd,
Zulks hier omhoog, dan dat de Heil'ge Schrift
Verwaarloosd wordt of dat zij wordt verdraaid.

91 Want men gedenkt niet, wat al bloed het kostte,
Waar zij op de aard gezaaid werd, noch hoe 't God
Behaagt, zich nedrig bij haar aan te sluiten.

94 Elk peinst maar, hoe te schittren, en verbreidt
Daartoe zijn vonden, die de predikers
Uitgalmen, maar — het Euangelie zwijgt!

97 Zie, de eene zegt, dat zich de maan terugtrok
Bij 't lijden Christi, en zich voor ons plaatste,
Waardoor het licht der zon niet nederschoot.

100 En de ander, dat het licht van zelf zich heeft
Verborgen, zoodat Indiër en Spanjaard
Verduistring, even als de Jood, ontwaarde.

103 Florens telt zooveel Lapi niet en Bindi
Als 't aantal dezer fablen dat in 't jaar
Wordt uitgestrooid, heel 't land door, van den kansel;

106 Zoodat de onnoozle schapen van de weide
Ter kooye keeren — slechts gevoed met wind,
Schoon 't blind zijn voor 't verderf niet verontschuldigt.

109 Neen, Kristus sprak niet tot zijn eerste volgers:
Gaat heen en predikt aan de waereld dwaasheên, —
Maar 't fondament der waarheid gaf hij hun;

112 En uit hun mond klonk dit met zulk een kracht,
Dat, strijdend tot ontvlamming van 't geloof,
Zij lans en schild van 't Euangelie maakten.

115 Thands houdt men boertende of met geestigheden
Zijn prediking, en zoo ze lustig lachten,
Verheft men 't hoofd, — 't is alles wat men eischt!

118 Doch zulk een vogel nestelt in den kap,
Dat, zag 't gepeupel dien — 't zou dra bemerken
Op welken aflaat het zoozeer vertrouwt.

121 Daardoor nam zooveel dwaasheid toe op aarde,
Dat, zonder toetsing zelfs van één bewijs,
Tot iedere belofte men zich neigt.

124 Zoo mest dan Sint Antonius het zwijn,
En zeer veel andren, erger nog dan zwijnen,
Met munt betalend die geen stempel heeft.

127 Doch daar wij zeer zijn afgedwaald, zoo wend
Thands de oogen weder langs den rechten weg,
Opdat wij met den tijd het pad verkorten.

130 Dit englendom verheft in aantal zich
Zóó verre, dat geen sterfelijk begrip
Of een'ge sprake dit bereiken kan.

133 En zoo gij opmerkt wat geopenbaard is
Door Daniël, zult gij 't bepaald getal
Verborgen zien in zijne duizendtallen.

136 Het eerste licht, dat hen geheel doorstraalt,
Wordt op zoo vele wijzen opgevangen,
Als 't aantal glanzen waar 't zich meê vereent.

139 Daar nu de neiging naar de daad zich richt
Van hun omvatting, zal der liefde zoetheid
Bij hen verschillend zich in gloed vertoonen.

142 Aanschouw dan de verhevenheid en rijkdom
Der eeuw'ge Kracht, daar zij zoo vele spiegels
Zich heeft gevormd, waarin zij zich verdeelt,

145 Ofschoon ze, als voormaals, één blijft in zich-zelf.

AANTEEKENINGEN.

1—6. De kinderen van Latona zijn de zon en de maan. Dante schildert hier het oogenblik dat Beatrice op het Lichtpunt (God) staart, door de vergelijking met het tijdsverloop gedurende hetwelk de zon bij het opkomen in het sterrenbeeld van den Ram en de maan bij haar ondergang in de tegenoverstaande Weegschaal juist op den horizont zweven, zoodat het schijnt, dat het zenith beide hemellichamen in evenwicht houdt. Dit tijdsverloop kan natuurlijk maar kort zijn; want als de zon een weinig hooger dan haar midden boven den horizont verrijst, is de maan spoedig verdwenen.

12. Dat is, in God-zelf, waarin zich zelfs onze gedachten afspiegelen. Beatrice zal nu de vraag beantwoorden omtrent het tijdstip van de schepping. Zij zegt dat God vóór er nog tijd was — toen er dus slechts van eeuwigheid sprake kon zijn — en vóór er eenige ruimte of "omvatting" bestond — toen dus alleen de oneindigheid heerschte — zich in de hoogste liefdewezens, de negen koren der engelen, geopenbaard heeft. Vóór dien tijd was de Godheid echter niet werkeloos. Alle denkbeeld van tijd moet hier, waar alleen aan eeuwigheid kan gedacht worden, vervallen en aan de eeuwigheid is ook dat zich uiten in de intelligencen onafscheidelijk verbonden. Vaers 21 is een uitdrukking aan Genesis I ontleend. Men moet hierbij in het oog houden dat met het *water* de nog ongevormde geschapen materie bedoeld wordt, die de vatbaarheid om onder den invloed der intelligencen een vorm aan te nemen in zich besloten hield. Met die openbaring nu in de Engelen ging tegelijker tijd de schepping van de reine

hemellichamen en die van de ongevormde stof gepaard, zoodat, gelijk de Dichter zegt, drie openbaringen uit één daad te voorschijn kwamen: de Engelen, louter geestelijk, de reine hemelkringen, waarin de vorm (het geestelijke) met het stoffelijke zich vereenigde, en de stof zonder vorm of de aarde.

30. Dat is, zonder verschil van tijd.

32. Dante bedoelt hier de Engelen. Overigens spreekt hij van *daad* en *mogelijkheid* in den zin van hetgeen vroeger *vorm* en *stof* is genoemd. In vaers 34 wordt dus de ongevormde materie, de aarde, "woest en ledig", bedoeld, en in vaers 35 de hemelen.

37. Dante is bepaald geneigd het gevoelen van Augustinus te verdedigen, wat hij hier ontwikkeld heeft. Dit gevoelen is eenigzins in strijd met een plaats in een werk van den Heiligen Hieronymus.

40. Men denke hier, onder anderen, aan den aanhef van Genesis I.

44. De *Kreitsbewegers* zijn de Engelen.

46. *Waar*, in het Empyréum namentlijk; *wanneer*, te gelijk met de hemelen en de aarde, vóór er nog een tijd was; *hoe*, door een daad van Gods welbehagen, niet om Gods zaligheid te verhoogen — of ook wel in een enkel oogenblik.

49. Dante noemt hier het getal twintig waarschijnlijk om den val aan te duiden door de negen engelenkoren en de negen hemelkreitsen, welk aantal te samen achttien vormt en dus doorloopen is, vóór men nog tot twintig is genaderd.

57. Wij hebben in de *Hel* Lucifer in het middelpunt des heelals ontmoet.

67. Dat is, in de negen sfeeren des Empyréums.

72. Een toespeling op de twisten in Dante's dagen over de natuur der Engelen. In dit vaers doelt Dante op degenen, die den hemelwezens een natuur grootendeels als die des menschen toeschreven.

102. Dante heeft hier op de tweeërlei uitlegging gedoeld van de duisternis tijdens Jezus' lijden.

103. Lapi en Bindi waren zeer gewone namen in Florence ten tijde van den Dichter.

114. Dat is, geestelijke wapenen om de waereld te veroveren.

118. Zulk een vogel — dat is, zulk een booze geest — verbergt zich in den monnikskap.

124. Antonius de hermiet, de stichter van het monniksleven, wordt gewoonlijk afgebeeld met een zwijn aan de voeten, om zijn macht over de booze geesten aan te duiden. Hier staat Antonius als vertegenwoordiger van de monniken, die in 's Dichters dagen zoo ontaard waren, dat zij het zwijn koesterden en vetmestten.

134. Ten laatste dan onderricht Beatrice Dante omtrent het aantal Engelen. Sommigen stelden dit als zeer gering voor, anderen weder meenden dit getal in overeenstemming met Daniël VII op duizend-maal-duizend plus tien-duizend maal honderdduizend te moeten stellen. Dante wil daarin een ontelbare menigte zien aangeduid.

DERTIGSTE ZANG.

HET EMPYRÉUM.

Inhoud.

Dante wendt het oog, dat verblind is door den schitterenden glans van het Lichtpunt, weder naar Beatrice (de goddelijke leer) wier schoonheid zich thands zóó luisterrijk vertoont, dat zij het bereik van alle schepselen te boven gaat. "Den wijdsten ommering verlatende, gaan wij thands den Hemel in van louter licht," zegt Beatrice. Dante bevindt zich dus in het Empyréum, de woonplaats der Engelen die tegen booze geesten gekampt hebben en van de Heiligen des Ouden en Nieuwen Verbonds, wier leven een aanhoudende strijd is geweest tegen de boosheid. De Dichter blikt nu in een stroom van licht en voelt zich daarna gesterkt tot de aanschouwing van Gods heiligdom. In den vorm van een roos en afgedeeld bij onderscheiden graden vertoont zich de ontelbare schare van uitverkorenen, gesierd met de witte kleederen van de bruiloft des Lams. In de kelk dier roos opgenomen, overziet Dante alle reyen en bemerkt dat er voor zijn verheerlijkten blik geen afstand meer bestaat. Van een ledigen zetel, met een kroon prijkende, zegt Beatrice, dat het de zitplaats zal zijn van Hendrik den Zevende, die Italië had willen redden, zoo het hoofd der Kerk zich niet tegen hem verzet had. Naar aanleiding daarvan spreekt Beatrice haar oordeel uit over het wederspannige volk en den Paus.

1 Zes duizend mijlen licht van ons verwijderd,
Ontgloeit de zesde stonde, en deze waereld
Werpt reeds haar schaduw schier in effen lijn,

4 Wanneer des Hemels midden ons zóó diep
Begint te worden, dat reeds een'ge sterren
Den glans verliezen tot op dezen bodem;

7 En onder 't hooger stijgen van der zonne
Verlichte dienstmaagd zich de Hemel sluit
Van glans tot glans tot aan den heldersten:

10 Niet anders was 't met den triumf, die steeds
Het punt omzweeft, dat me overwonnen had,
En schijnt omsloten door hetgeen 't omsluit,

13 Daar 't lankzaam aan mijn oogen zich onttrok,
Waarom de liefde en 't niets ontwaren mij
Weêr 't oog tot Beatrice wenden deed.

16 Zoo alles wat tot nu van haar gezegd werd,
Vervat kon worden in een enkle lofspraak,
't Zou niet toereikend zijn voor dezen maal.

19 De schoonheid, die ik zag, ging ons begrip
Te boven niet alleen, maar 'k houd voor zeker,
Dat slechts haar Schepper haar genieten kan.

22 Bij deze plaats beken ik mij verwonnen,
Meer dan een tragisch of een komisch dichter
Ooit door 't gewicht der stof verwonnen werd.

25 Want, even als de zon het siddrend oog,
Zoo doet de erinring aan den zoeten glimlach
Ook mijn gedachtnis alle krachten missen.

28 Van d' eersten dag dat ik in 't aardsche leven
Heur aanblik zag, tot aan 't gezicht van heden
Werd aan mijn dicht het volgen niet verhinderd;

31 Doch nu moet elke poging opgegeven
Om in den zang haar schoonheid af te schildren,
Gelijk de kunstnaar doet bij 't hoogst bereik.

34 Zoo, als 'k haar hooger klank moet overlaten
Dan die van mijn trompet, die thands de zangstof,
Zoo zwaar te volgen, tot een eind zal brengen,

37 Hief zij nu aan, in stem en in gebaar
Een zeekre Gids: "Den wijdsten kring ontstijgend,
Gaan wij den Hemel in van louter licht;

40 Van geestlijk licht, vervuld van enkel liefde,
Van Godgewijde liefde, vol van vreugde,
Van vreugd, die iedre zoetheid gaat te boven.

43 Hier zult gij zien de beide legerscharen
Van 't Paradijs, en de eene in die gedaante,
Die gij ook zien zult bij de laatste rechtspraak." —

46 Gelijk een snelle bliksem die den zin
Van ons gezicht verstrooit, zoodat het oog
Zich d' indruk voelt beroofd van 't helderst voorwerp:

49 Zóó ook omglansde mij een levend licht,
Dat mij met zulk een sluyer hield omhuld
Door 't flikkren, dat ik niets meer onderscheidde.

52 "De liefde die dees Hemel vrede schenkt,
Neemt in zich op met zulk een heil de kaarze,
Om haar geschikt te maken voor de ontvlamming." —

55 Niet sneller waren deze korte woorden
In mij gedaald, dan ik gevoelde dat
Ik boven mijne kracht verheven werd.

58 Een nieuwe zienskracht werd in mij ontstoken,
Zoodat geen licht zóó helder wezen kan,
Dat niet mijn oog er voor beveiligd waar.

61 Ik zag een licht, gelijk een stroom gevormd
En hel door weêrlichtglanzen, tusschen boorden
Met wonderbare Lentepracht bemaald.

64 Den stroom ontstegen levendige vonken,
Die wijd en zijd zich in de bloemen plaatsten,
Gelijk robijnen in het goud gevat;

67 En dan, als dronken van de zoete geuren,
Zag ik ze op nieuw den wonderstroom induiken,
Met andren wislend die weêr opwaarts stegen.

70 "De hooge wensch die u ontvlamt en aandrijft,
Om thands van 't geen gij ziet begrip te hebben,
Behaagt te meer mij, naar hij wast in gloed.

73 Van deze watren echter moet gij drinken,
Vóór zulk een dorst gelescht wordt in uw binnenst;"
Zoo sprak tot mij de zonne mijner oogen,

76 En voegde er bij: "de stroom en de topazen
Die uit- en ingaan, en der bloemen lach
Zijn 't donker voorspel van hun waren toestand.

79 Niet dat die dingen zwaar zijn in zich-zelf,
Maar veeleer is 't gebrek aan uwe zijde,
Daar gij den blik zoo hoog nog niet kunt heffen." —

82 Geen zuigling wendt zoo gretig naar de melk
Het aangezicht, wanneer hij is ontwaakt
Op later oogenblik dan naar gewoonte,

85 Als ik, om beter spiegels mij van de oogen
Te maken, naar den stroom mij henenboog,
Die tot vered'ling van d' aanschouwer vloeit,

88 En toen de zoom slechts van mijn oogenleden
Gedronken had van 't vocht, scheen mij op eens
De lengte van den stroom een kring te vormen.

91 En als degeen wien eenig momkleed dekte,
Zich anders voordoet, zoo het vreemde omhulsel
Waarin hij wegdook afgeworpen wordt:

94 Zóó wisselden èn vonken èn gebloemte
In grootscher vreugdegloed, zoodat ik beide
Des Hemels hoven zag geopenbaard.

97 O weêrglans Gods, waardoor ik heb aanschouwd
Den heiltriumf van 't RIJK DER WAARHEID, geef
Mij kracht om meê te deelen, wat ik zag!

100 Er is een licht omhoog, dat zichtbaar maakt
Den Schepper aan het schepsel, 't welk alleen
Zijn vrede vinden kan door Hem te aanschouwen.

103 't Verbreidt zich in kreitsvormige gedaante,
Met zulk een boog, dat voor de zonne-zelf
Zijn omtrek veel te breed een gordel ware.

106 In stralen openbaart het zich, weêrkaatsend
In d' opperzoom van de eerstbewogen sfeer,
Die leven en die kracht vanhier ontvangt.

109 En als een heuvel zich in 't water spiegelt
Omlaag, als waar 't om zich gesierd te zien,
Wanneer hij rijk is in gebloemte en kruid:

112 Zóó zag ik boven 't licht van allen kant
In meer dan duizend treden zich hier spieglen,
Wat is teruggekeerd van ons omhoog.

115 En neemt de laagste graad nog in zich op
Zoo groot een licht, wat moet dan de omvang zijn
Van deze roos in 't uiterst harer bladren!

118 Mijn blik, rondweidende en omhoog zich heffend,
Verloor zich niet, maar overzag geheel
Den omvang en het hoe van deze vreugde.

121 Noch verre, noch nabij ontvoert of brengt hier;
Want daar, waar God onmiddelijk regeert,
Heeft geen natuurwet eenige beschikking.

124 In 't middengeel dier eeuw'ge roos, die zich
Verbreidt, bij treden opgaat en een geur
Van lof de Zon der eeuw'ge Lente toezendt,

127 Trok mij, als een die zwijgt maar spreken wil,
Thands Beatrice heen en zeide: "Aanschouw
Hoe groot de raad is in de witte kleedren!

130 Zie onze stad, hoe wijd van omvang ze is!
Zie onze treden, wijd en zijd vervuld,
Zoodat men slechts nog weinigen verbeidt.

133 Op gindschen grooten zetel, waar gij 't oog
Op vestigt om de kroon, daar reeds geplaatst,
Zal, vóór gij-zelf nog aanzit bij dees bruiloft,

136 De ziel des hoogen Hendriks zeetlen die,
Gekroond wordt als Augustus, en Itaalje's
Herstelling zal beproeven — vóór 't bereid is.

139 De blinde hebzucht die u reedloos maakt,
Doet u aan 't kind gelijk zijn, dat van honger
Versmacht, en nog de voedster van zich stoot.

142 Dan zal er een Verkoorne in Gods gerechtshof
Zóó handlen dat, bedekt en openbaar,
Hij steeds een weg gaat, wijkend van den zijne.

145 Maar kort slechts zal hij zijn geduld door God
In 't heilig ambt; want uitgeworpen wordt hij
Waar Simon Magus is om zijn verdienste,

148 Waarna die van Alagna dieper zinkt."

AANTEEKENINGEN.

1—10. De Dichter wil ons hier een denkbeeld geven van de wijze, waarop voor hem de triumf der Engelen verdween. Naar Brunetto Latini, Dante's leermeester, bedraagt de omvang der aarde 20,427 mijlen. Daar de Dichter hier van den dageraad spreekt, kan hij het punt waar het middag is op 6000 mijlen wellicht *van ons*, dat is van Italië verwijderd voorstellen, zoodat voor hem de schaduw der aarde bijna horizontaal ligt. Bij het aanbreken van den dageraad, der zonne dienstmaagd, verdwijnen lankzamerhand de sterren, gelijk de Dichter in vaers 8 en 9 wil aanduiden.

11. Met den triumf zijn de Engelenkoren bedoeld. Het *punt* waar alles om zweeft is het symbool der Godheid, omgeven door de Engelenorden en toch het heelal zelf omsluitende.

28. Deze regels zijn allergewichtigst om de verhouding aan te duiden van den Dichter tot zijn verheerlijkte Beatrice. Het is hier een afwisseling van de schoone dochter van Portinari met het symbool der theologie. Zij geven ons een denkbeeld van den aard der Platonische liefde, voor welke de schoonheid der stoffelijke wezens het zinnebeeld was van *het Schoone* bij uitnemendheid, God, — wier vereering van een sterfelijk wezen de vorm was voor de heilige vereering waarvan de Godheid het voorwerp was. Dit in het oog houdende is er niets ongerijmds in, dat de Dichter hier in het Empyréum zijn symbool der goddelijke leer doet afwisselen met de maagd, die hem op de aarde het oog had bekoord.

38. De wijdste kring is het Primum Mobile.

45. In de gedaante des lichaams dus.

53. Dat is, de hoogste Liefde maakt hier het schepsel geschikt om die Liefde-zelf in zich op te nemen.

60. Dante's aanschouwing is geschikt geworden voor de hoogste openbaring van den luister der Godheid.

61. De voorstelling van den stroom is ontleend aan *Openbaringen* XXII: 12.

64. Uit den stroom, het beeld van het eeuwige heil, springen vonken opwaarts (Engelengedaanten) die zich tusschen de bloemen (de zielen der zaligen) neder vlijen.

91. Dat is, bewoog zich om zijn oorsprong, om God.

107. Wederom het Primum Mobile. Het Licht wordt door sommige uitleggers (onder anderen door Philaletes) als het symbool van den Logos, het eeuwige Woord, Kristus, aangenomen.

114. Dit zijn de zaligen, van de aarde naar hun oorspronkelijk verblijf, den Hemel Gods teruggekeerd.

124. Dat is, in de kelk der roos.

136. Hendrik VII werd in 1308 tot Keizer gekroond en stierf in 1313 zonder zijn doel om Italië onder zijn scepter vrede te brengen bereikt te hebben. Deze plaats is de laatste waar de Dichter zijn Keizer op wien al zijn hoop gevestigd was gedenkt. Schooner eerzuil kon hij hem niet stichten. Gedenkt hij evenwel aan 's Keizers dood, dan kan hij niet nalaten ook hen te gedenken, die de uitkomst van zijn geliefkoosden droom verijdeld hebben; en vandaar dat hij (en wederom voor den laatsten maal) in vaers 142 op Paus Clemens V doelt, den tegenstander des Keizers, dien wij reeds in den XIX[n] Zang der Hel zien aangekondigd en na wiens komst in den Gruwelbalg Bonifacius VIII dieper zal zinken in de plaats des onheils.

148. Bonifacius VIII was geboortig van Alagna, thands Anagni. Zie den gemelden Zang van de *Hel*.

EEN-EN-DERTIGSTE ZANG.

HET EMPYRÉUM. BEATRICE VERDWIJNT. BERNARDUS. MARIA.

Inhoud.

Vóór de Dichter zijn tocht aanving, zag hij slechts den weêrglans van de zon en was hij met zijn gelaat van haar afgewend. Aan den voet van den Louteringsberg ziet hij de zon opgaan, doch wordt noch steeds door haar gloed als verblind. Bij het opstijgen in het Paradijs kan hij, door de kracht des geloofs gesterkt, de stralen der zon tegemoet ijlen, neemt vervolgens gestadig in geschiktheid toe om de glanzende oogen van Beatrice te verdragen, tot hij eindelijk voor het hoogste Licht, het symbool van de Godheid-zelf, vatbaar wordt. Evenzoo zien wij, dàt Virgilius, het symbool van de menschelijke rede, den Dichter verschijnt om hem op den weg der deugd terug te voeren. In het aardsche Paradijs verschijnt hem Beatrice, de goddelijke wetenschap, om hem op te voeren tot het leven der bespiegeling en der aanschouwing Gods. Als hij ook daarvoor rijp is, verlaat zijn Jonkvrouw hem, daar hem aan de eeuwige bron van alle Waarheid en het eigentlijke Zijn door Bernard van Clairvaux, den bekenden vromen Mysticus, de hemelsche geheimenissen zullen geopenbaard worden. Ziedaar den weg waar langs de Dichter ons tot heden geleid heeft en de trede van de gewesten der zaligheid waarop hij zich heden bevindt. Als hij ontwaard heeft, dat Beatrice is verdwenen en hij haar vervolgens in vurige woorden zijn dank heeft betuigd, zoo wordt hij toegelaten tot de aanschouwing van het aangezicht van Maria, welks heerlijkheid na die van Kristus' gelaat het hoogst is in den Hemel.

Aldus in vorm gelijk een witte roos
Vertoonde zich de heil'ge heirschaar mij,
Die Kristus in zijn bloed tot bruid zich maakte.

4 Maar zij, die vliegende aanstaart en bezingt
Den roem van Hem die haar vervult met liefde,
En zijn genaê die dus haar heeft geschapen:

7 Gelijk een beyenzwerm die in de bloemen
Nu nederstrijkt en dan terugkeert naar
De plaats, waar zij heur arbeid zien verzoet,

10 Streek ze in de groote bloemkelk af, die zich
Met zooveel bladren siert, of hief zich weder
Tot waar heur Liefde aleeuwiglijk vertoeft.

13 Hun aller aanschijn blonk als heldre vlamme,
Hun vleuglen als het goud, al 't andre als 't wit,
Dat nimmer door de sneeuw geëvenaard werd.

16 En dalende in de bloem van rij tot rij
Verspreidden zij den vrede en liefdegloed,
Verworven in het kleppren van de wieken.

19 Toch was het zwermen tusschen bloem en lichtpunt
Van zulk een fladderende schare geen
Beletsel voor den aanblik of den glans;

22 Want 't goddelijke licht is zoo doordringend
In 't gantsch heelal — al naar het waardig is,
Dat niets bij machte is dit te wederstaan.

25 Dit vredig, vreugdevolle Rijk, bevolkt
Met scharen uit het Oud- en Nieuw-Verbond
Richt liefde en blik steeds naar een eenig doel.

28 O drievoud Licht dat, in een een'ge ster
Dus tintlend voor hun oog, hen zoo bevredigt,
Zie neêr op ons, zoo door den storm beroerd!

31 Zoo eens Barbaren, — stroomende uit de landen,
Die Elice bedekt houdt dag aan dag,
Al wentlend met haar zoon naar wien zij hunkert, —

34 Op Rome ziende en zijn zoo grootsche werken,
Verbijsterd stonden, daar het Lateraan
Zich boven al wat sterflijk is verheft:

37 Ik dan, die tot het godlijke uit het menschlijke,
Tot 't eeuwige uit het tijdlijk was gekomen,
En uit Florens bij vroom en heilig volk,

40 Met wat verbijstring moest *ik* zijn bevangen!
Gewis, daarin en bij die vreugde was 't
Mij lieflijk, niet te hooren, niet te spreken.

43 En als de pelgrim die zich zeer verheugt,
Als hij den tempel ziet van zijn gelofte,
En eenmaal hoopt te melden hoe hij was:

46 Aldus, zoo wandlend door het schittrend licht,
Liet ik het oog door alle graden weiden,
Nu opwaarts, dan omlaag en dan in 't rond.

49 Ik zag gezichten, lokkende tot liefde,
Door hooger licht en eigen lach verheerlijkt,
En door gebaar, gesierd met iedre deugd.

52 Reeds had mijn blik den algemeenen vorm
Van 't Paradijs omvat, ook zonder nog
Op eenig deel gevest te zijn geweest,

55 Toen 'k mij met nieuw-ontbrand verlangen wendde,
Om dingen aan mijn Jonkvrouw af te vragen,
Waarover mij 't gemoed in twijfel was.

58 Ik dacht aan haar, doch 't antwoord bracht me een ander.
In plaats van Beatrice zag 'k een grijzaart,
Gekleed gelijk de schare der verwinning.

61 In de oogen en op 't aanschijn lag een vreugde
Zoo zaal'gend uitgebreid bij vroom gebaar,
Als zijn moet bij een teederminnend vader.

64 En: "Zij! waar is zij!" riep ik plotslings uit;
Waarop hij sprak: "Tot stilling van uw wenschen
Riep Beatrice van mijn plaats mij op.

67 En zoo ge omhoog blikt in den derden kreits
Van boven af, zult gij haar weêr aanschouwen,
Op zulk een troon als haar verdienste toewees." —

70 Nog zonder antwoord hief ik de oogen op,
En zag haar bezig met een kroon te vormen,
Steeds de eeuw'ge stralen in zich wederkaatsend.

73 Van 't hemeloord waar 't hoogst de donder ratelt,
Is niet een sterflijk oog zoo ver verwijderd,
Hoe diep het zich ook aflaat in de zee,

76 Als hier mijn blik van Beatrice was.
Toch was dit geen beletsel, want heur beeld
Kwam door geen duister midden tot mij af.

79 "O Jonkvrouw waar mijn hope steeds in bloeit,
En die geduld hebt tot mijn eeuwig heil
Dat in de Hel uw voetspoor staat gedrukt!

82 Uit zooveel dingen als ik heb aanschouwd
Erken ik de genade en groote kracht
Van uw vermogen en van uwe goedheid.

85 Gij hebt me uit slavernij gebracht tot vrijheid
Langs al de wegen en door al de midlen
Die macht verleenen tot zoo groot een doel.

88 Bewaar, bewaar in mij uw heerlijkheid,
Opdat mijn ziele, die gij hebt geheiligd,
U welgevallig zich van 't lichaam losmaak!" —

91 Zoo was mijn bede; en zij, hoever ook af,
Zij blikte me aan en glimlachte, als mij toescheen,
En wendde toen zich weêr tot de eeuw'ge bron.

94 De heil'ge grijzaart sprak: "Opdat ge uw weg
Volkomen tot het toppunt kunt voleinden,
Waartoe mij bede en heil'ge liefde zond,

97 Doorzweef dan met uw oogen dezen tuin,
Want dit gezicht zal u den blik verheldren,
Om tot den straal der Godheid op te stijgen;

100 En 's Hemels Koningin, voor wie ik gantsch
In liefde brand, zal dan ons iedre gunst
Betoonen, want ik ben haar trouwe Bernard." —

103 Als een die uit Croatiën wellicht
Ter beêvaart komt naar onze *Vera Icon*,
En om d'alouden roem den blik niet moê wordt,

106 Maar bij zich-zelf, terwijl ze ontvouwd wordt, spreekt:
"Mijn Heere Jezus Kristus, waarlijk God!
Was dan aldus uw heilig aangezicht?" —

109 Zoo werd ook ik, de levendige liefde
Van hem aanschouwend, die in deze waereld
Reeds voorsmaak had dier vrede in zijn bespiegling.

112 "Zoon der genaê! dit vreugdevolle leven
(Dus hief hij aan) wordt nimmer u bekend,
Zoo ge in de diepte alleen uw oogen wendt.

115 Maar sla den blik tot in den versten kreits,
Waar gij de Koninginne ziet gezeteld,
Aan wie dit rijk gehoorzaamt en gewijd is." —

118 Ik hief dan de oogen; en gelijk in d'uchtend
Het oostlijk deel des horizonts het andre,
Alwaar de zonne neêrduikt, overtreft:

121 Aldus, als stijgende van dal tot bergtop
Met de oogen, zag ik aan den uiterste' omring
In licht al de andre rijen overtroffen.

124 En als zich daar waar men den dissel wacht,
Dien Faëton verwrong, de gloed vermeerdert,
Terwijl het licht aan beide zijden afneemt:

127 Zóó was dees goudkleurstandert, vol van vrede,
In 't midden schittrend; en aan alle zijden
Nam 't helder in gelijke graden af.

130 En in dat midden zåg ik meer dan duizend
Feestvierende Englen met gespreide vleuglen,
Elk onderscheiden in gebaar als glans.

133 'k Zag in hun spelen en gezangen hier
Een schoonheid lachen, die bij de andre heil'gen
Al de oogen van verhoogde vreugd deed blinken.

136 Hadde ik ook al de woorden ter beschikking
Die mijn verbeelding eischt, nog zou 'k niet wagen
In 't minste al die verruklijkheid te schildren.

139 Bernardus hief, toen hij mijn oogen zag
Gevestigd en verloren in haar gloed,
De zijnen met zoo'n liefde tot haar op,

142 Dat hij mijn blik ontgloeide in nieuwe aanschouwing.

AANTEEKENINGEN.

---

4. In vaers 2 worden de zielen der zalige menschen bedoeld en in dit vaers de schaar der Engelen. De eerste vormen de bladeren van de roos, de Engelen zweven op- en nederwaarts en zingen den lof van God.

13. De vlammenkleur duidt de liefde aan, het goud der vleugelen beteekent wijsheid, of wellicht onveranderlijkheid, en het wit is het beeld van reinheid.

18. Dat is, verworven bij het herhaalde opstijgen tot God.

23. Dus naar den graad van aanschouwing en vatbaarheid om het goddelijk licht te ontvangen.

28. Toespeling op de Drieëenheid.

30. Zoo dit *ons* in het algemeen kan opgevat worden, is het toch niet onwaarschijnlijk dat Dante hier ook aan den verwarden toestand van zijn Vaderland gedacht heeft.

32. Met Elice wordt de Groote Beerin en met haar zoon Arcas de Kleine Beer bedoeld. De fabel zegt dat de nymf Calisto of Helice op de jacht haar zoon Arcas ontmoette en door den haast waarmede zij hem tegenijlde met diens pijl zou doorboord zijn, indien niet Jupiter den moedermoord had voorkomen door beiden aan den Hemel te plaatsen. Overigens is het duidelijk dat Dante hier van het noordelijk halfrond spreekt. Met het Lateraan wordt de geheele stad bedoeld. Het was eigentlijk een poort in wier nabijheid de beroemde basiliek van St. Jan stond, de eerste kerk der kristenheid.

67. Beatrice heeft haar roeping volbracht en nu weder plaats genomen in den derden kreits, dien der Troonen. Men bemerkt hier weder duidelijk de ineensmelting van de beide denkbeel-

den: Beatrice de verheerlijkte dochter van Portinari, het voorwerp van Dante's Platonische liefde, en Beatrice het symbool der goddelijke wetenschap, en in zooverre de verkondigster van genade en zaligheid. In de laatste hoedanigheid verschijnt zij meer bepaald in de bede die Dante in vaers 79 aanheft.

73. Dat is, in den uitersten ommering van onze atmosfeer.

102. De Heilige Bernard van Clairvaux zal van nu aan Dante's geleider zijn. Hij was geboren te Fontaine in Bourgogne in 1091, en stierf in 1153. Hij verwierf zich als geleerde en redenaar het grootste aanzien, was immer in mystieke bespiegelingen verdiept en was bekend om zijn innige vereering van Maria.

104. Croatiën staat hier voor verwijderde landstreek. Met de *Vera Icon* (ware beeltenis) wordt de doek bedoeld die, naar de overlevering meldt, door een vrome vrouw Jezus werd toegereikt om hem het zweet van het aangezicht te wisschen. Tot een belooning daarvoor zou Jezus zijn gèlaat daarop afgedrukt hebben. Op meer dan een plaats werd deze doek ten toon gesteld; Dante schijnt aan die van Rome te denken, daar hij van *onze* spreekt.

121. Men moet zich de roos der gezaligden als rijen van concentrische kreitsen voorstellen, rondom de lichtzee ("de geele kelk der roos") geplaatst, op de wijze van een amfitheater. Op de hoogste rijen hebben de uitstekendste zielen plaats.

127. In de voorgaande vaerzen is de zetel van Maria aangewezen. De moedermaagd, die het sterkst in goddelijk licht blinkt, wordt hier "goudkleurstandert" genoemd. Het oorspronkelijke heeft hier *orifiamma*, dat de naam was voor de vaan van de abdij van St. Denis, waaraan een bijzondere kracht in het leger werd toegeschreven. Zij was rood met groene versierselen. Engelen hadden dit veldheersteeken van den Hemel gebracht, naar de overlevering luidt, en sedert werd het in het klooster van den Heilig (Dionysius) bewaard.

140. De gloed van Maria, namentlijk.

TWEE-EN-DERTIGSTE ZANG.

HET EMPYRÉUM. DE ROOS DER ZALIGEN. SINT BERNARDUS.

Inhoud.

Bernardus voelt zich door een nieuwen liefdegloed voor Maria bezield en geeft Dante een beschrijving van de heilige Paradijs-roos. Men stelle zich deze roos voor in twee groote helften gescheiden. In de eene helft bevinden zich de zalige geesten van het Oude Verbond en in de andere die van het Nieuwe. Het laatstgemelde gedeelte is derhalve nog niet geheel bezet, daar er vóór de voleinding der waereld nog nieuwe geesten te wachten zijn. Op den hoogsten omgang is Maria gezeten, die aan haar linkerhand Adam, den stamvader des menschdoms, en aan haar rechterhand Petrus, den geestelijken stamvader van alle geloovigen aan den gekomen Heiland geplaatst ziet. Zoo volgt alsdan aan de eene zijde Mozes, de eerste profeet van het Oude, en aan de andere zijde Joannes, de eerste profeet van het Nieuwe Verbond. Afdalende, ontwaart men een rij van veertien (tweemaal zeven) Hebreeuwsche vrouwen tegenover een gelijk getal Heiligen van den lateren tijd, waaronder Franciscus, Benedictus en Augustinus. Na de verklaring geeft Bernardus den Dichter inlichting omtrent eenigen twijfel dien hem het gezicht van een groote schaar heilige kinderen doet opvatten, die door het geloof der ouders behouden zijn. Daarna heft Bernardus een bede tot Maria aan.

1 In liefde tot zijn welbehagen, nam
De peinzer 't ambt van leeraar willig op zich,
En hief daarbij dees heil'ge woorden aan:

4 "Zij die vol schoonheid aan haar voeten zit,
Is 't die de wonde sloeg en openreet,
Geheeld en weêr gesloten door Maria.

7 In de orde die de derde zetels vormt,
Heeft Rachel, onder haar gezeten, plaats,
Met Beatrice, naar ge reeds ontwaardet.

10 Sara, Rebekka, Judith en de moeder
Van wie de Zanger afstamt, die in rouwe
Om 't misdrijf aanhief: "*Miserere mei!*"

13 Kunt gij aldus van trede zien tot trede,
Al lager steeds, naar ik bij iedren naam
Van blad- tot bladrij afdaal in de roos.

16 En van den zevenden der graden volgen,
Als op de vroegeren, Hebreeuwsche vrouwen,
Aldus het loof der bloem in tweeën deelend.

19 Want naar den blik dien eens het heilgeloof
Op Kristus richtte, vormen zij den muur
Waardoor de heil'ge reyen zijn gescheiden.

22 Aan deze zijde, waar de bloemkroon rijp is
In al heur bladren, zien wij neêrgezeten,
Die in den Kristus van de toekomst hoopten.

25 Aan de andre zijde, waar de halve kreitsen
Nog plaatsen ledig toonen, zijn geplaatst
Die 't oog op den gekomen Kristus vestten.

28 En evenals de glorierijke zetel
Van 's Hemels Jonkvrouw, nevens de andre banken
Daar onder, zulk een onderscheiding maakt:

31 Zóó doet de plaats des godlijken Joannes,
Die woestenij en martlaarschap zoo heilig
Verdroeg, als 't tweetal jaren in de Hel.

34 En onder hem viel dus ten deel te scheiden
Aan Augustijn, Franciscus, Benedictus
En andren, dalende van graad tot graad.

37 Zie nu de hooge voorbeschikking Gods,
Daar de eene als andre vorm van 't heilgeloof
Gelijkelijk dees Hof vervullen zal.

40 En weet ook dat beneden d' omgang, die
Door 't midden gaat der twee verscheidenheden,
Men niet door eigene verdiensten plaats heeft,

43 Maar, onder voorbehoud, door die eens andren;
Want alle deze zijn ontbonden geesten,
Die van geen ware keus nog kennis hadden.

46 Wel kunt gij in hun aanschijn dit ontwaren
En ook in hun zoo kinderlijke stemmen,
Zoo gij hen wel beschouwt en naar hen luistert.

49 Nu twijfelt gij en twijflend zwijgt gij stil;
Doch ik zal u den sterken band ontwarren,
Waarin 't spitsvondig peinzen u omstrikt.

52 In d' omvang van dit uitgestrekte rijk
Kan nimmer plaats zijn voor toevalligheid
Zoo min als treurigheid, of dorst, of honger;

55 Want door een eeuw'ge wet is vastgesteld,
Wat ge ook aanschouwt, zoodat bij allen hier
De ring naauwkeurig om den vinger past.

58 Zoo is de rassche komst van deze schaar
Tot 't ware leven ook niet *sine causa*,
Noch hier de meer of mindre uitstekendheid.

61 Want de Oppervorst door wien dit Rijk verwijlt
In zooveel liefde en in zooveel genot,
Dat nooit een wensch er hooger eischen kan,

64 Begiftigt, scheppend voor zijn vreugdig aanschijn
De geesten, onderscheiden met genade,
Naar 't hem behaagt. Voldoe hier dees beschikking.

67 Dit doet zich in de heil'ge Schrift nadruklijk
En klaar erkennen bij de tweelingbroeders,
Wie toorn reeds in den moederschoot bewoog.

70 Zoo moet dan, naar de kleur der hoofdhairlokken
Van die genaê, het allerhoogste Licht
Zich waardiglijk als krans om 't hoofd vertoonen.

73 Dies, zonder de verdiensten hunner werken,
Zijn zij geplaatst in onderscheiden graden,
Slechts bij 't verschil van de eerste vatbaarheid.

76 In de eerst-verloopen eeuwen was 't genoeg,
Tot heilverwerving, bij 't bezit der onschuld
Dat van 't geloof der vaderen te voegen.

79 En na de volheid der aloudste tijden,
Moest ieder knaapje voor de onnoosle pennen
Zich kracht verwerven door besnijdenis.

82 Doch toen de heileeuw aanbrak der genade
Bleef, zonder den volkomen doop van Kristus,
Ook de onschuld-zelf beneden ingekerkerd.

85 Maar hef den blik op 't aanschijn dat op Kristus
Het meest gelijkt; want slechts de glans daarvan
Maakt tot de aanschouwing u geschikt van Kristus." —

88 'k Zag over haar zoo groot een vreugde reegnen,
In al de heil'ge geesten neêrgedaald,
Die zijn bestemd om door dit ruim te vliegen,

91 Dat al wat ik weleer reeds had aanschouwd,
Mij niet vervuld had met zooveel verbazing,
Of die gelijkheid had getoond met God.

94 En de Engel die weleer was afgedaald
En zong: *Ave*, *Maria*, *gratia plena*,
Hield nu voor haar de vleuglen uitgebreid.

97 Op dezen goddelijken zang gaf antwoord
Het zalig Hemelhof van alle zijden,
Zoodat zich elk gelaat verhoogde in glans.

100 "O heilig Vader, die het nederstijgen
Om mij verdroegt, de zoete plaats verlatend,
Die de uwe was door de eeuwige beschikking!

103 Wie is die Engel, die met zooveel weelde
In de oogen blikt van onze Koningin,
En liefde voedt, dat hij in gloed mij schijnt?"

106 Zoo wendde ik mij weêr tot het onderricht
Van hem die door Maria werd verheerlijkt,
Gelijk de morgensterre door de zon.

109 En hij tot mij: "Bekoorlijkheid en moed,
Zoo groot ze kunnen zijn in ziel of Engel,
Zijn gantsch in hem — en ons behaagt dit zeer! —

112 Want hij is 't die den palmtak aan Maria
Heeft toegereikt, toen zich de Zoon van God
Beladen wou met onzen zondelast.

115 Maar volg met de oogen mij, terwijl ik sprekend
In 't rond ga; geef op de eerste Hoofden acht
Van 't Rijk der vroomheid en gerechtigheid.

118 Dit tweetal, 't zaligst daar omhoog gezeteld,
Dewijl zij hun Augusta 't meest nabij zijn,
Zijn schier de beide wortels dezer roze.

121 Hij die zich neêrvlijt aan haar linkerzijde —
De Vader is 't, om wiens vermeetle bete
De menschheid zooveel bitters smaken moet.

124 Ter rechter ziet gij dien bedaagden Vader
Der heil'ge Kerk, wien Kristus eens de sleutlen
Van deze schoone bloem heeft toevertrouwd.

127 En hij die al de droeve tijden zag,
Vóór hij nog stierf, der minnelijke Bruid,
Die eens met lans en naaglen werd gekocht,

130 Zit naast hem, doch aan 's andren zijde zetelt
De leidsman, onder wien 't ondankbaar, wrevlig,
Beweeglijk volk van manna heeft geleefd.

133 En tegenover Petrus ziet gij Anna,
Zoo zalig in 't aanschouwen harer dochter,
Dat zij, hosannah zingend, 't oog niet afwendt;

136 En voor den eersten Vader des gezins
Zit Lucia, die uw Jonkvrouw eens bewoog,
Toen gij de wenkbraauw streekt, u ten verderf.

139 Maar, wijl de tijd uws droomgezichts vervliegt,
Besluiten wij; zoo als de goede snijder
Het kleed vervaardigt, naar hij stof bezit.

142 Zoo hef dan de oogen op tot de eerste Liefde,
Opdat ge, aanschouwend, tot Haar henendringt,
Zoover het in haar fonkling mooglijk is.

145 Doch zie, opdat ge bij het vleugelkleppen
Niet rugwaarts gaat, terwijl ge meent te vordren,
Zoo voegt het u, genade u af te smeeken;

148 Genade van de macht die u kan bijstaan!
Gij, volg mij dan met al den gloed der liefde,
Opdat uw hart niet wijke van mijn woorden." —

151 Toen hief hij aan dit heilige gebed:

AANTEEKENINGEN.

---

1. Dat is, in liefde tot Maria nam Bernardus enz.

4. De vrouw aan de voeten van Maria gezeten is Eva, die door haar ongehoorzaamheid het menschelijk geslacht ongelukkig maakte. Maria is het middel geweest waardoor dat ongeluk kan afgewend worden, daar zij het licht schonk aan den Verlosser der menschen.

9. Zie vaers 102 van den tweeden Zang der Hel. Rachel is het symbool van het beschouwende leven. Het is dus niet zonder beteekenis dat Beatrice (de theologie) aan de rechterhand van Rachel plaats heeft.

10. Met de *moeder* wordt Ruth, de Moabitische, en met den *Zanger* Koning David bedoeld. De aangehaalde woorden zijn uit den 51^{n} Psalm.

24. De heiligen van het Oude Verbond.

27. De heiligen van het Nieuwe Verbond.

33. Joannes de Dooper is twee jaren vóór Jezus gestorven en dus heeft hij nog twee jaren met de heiligen van het Oude Verbond in den Limbus moeten verkeeren.

45. De zielen derhalve van kinderen die na de bekeering der ouders geboren en op de beden der ouders behouden zijn geworden, schoon zij niet door verdienstelijke werken zich den Hemel konden verwerven. Bernardus onderhoudt Dante vervolgens over den twijfel, dien het aanwezig zijn dier kinderen in 's Dichters ziel doet ontstaan.

68. In dit gedeelte is het weder duidelijk, dat de Kerk in de Middeleeuwen van zeer milde beginselen blijk gaf, daar zij ook de kinderen van bekeerde ouders, zoo zij het teeken der besnijdenis of dat des doops ontvangen hadden, in den Hemel plaatste, ook al kon er van geen verdienste sprake zijn. Intusschen is in de voorgaande vaerzen door Bernardus alle twijfel weggenomen omtrent den hoogeren of minderen graad van zaligheid bij deze kinderen, wat door den Dichter allereerst vermoed werd overeenkomstig de graden waarin hun zielen geplaatst zijn. Bernardus toont namentlijk aan dat allen zalig zijn in verhouding van de vatbaarheden waartoe de kiem bij de jonge kinderen aanwezig is, zoodat ieder voor zich de zaligheid tot in de hoogste mate geniet, schoon zij in betrekking tot elkander bij graden op- of afklimt. De grond voor die beschikking der Voorzienigheid ligt buiten het bereik van menschen en Engelen, gelijk reeds vroeger is aangeduid; vandaar de uitdrukking in vaers 66. Met een voorbeeld heldert Bernardus dit op, door op Ezau en Jakob te wijzen in wie zich de predestinatie duidelijk vertoonde. Zie Romeinen IX: 10—13.

70. Dante gaat hier voort met den graad van vatbaarheid voor de zaligheid bij het verschil van hoofdhair te vergelijken, daar hij steeds aan Jakob en Ezau denkt, bij wie een verschil van huid en hair wordt opgemerkt in het geschiedverhaal.

76. Hier gaat Bernardus voort met aan te toonen, dat onder zalige kinderen natuurlijk alleen de besnedenen en gedoopten kunnen opgenomen worden.

85. Het aanschijn van Maria.

96. De Engel Gabriël. Zie Lukas I.

118. Met dit tweetal worden Adam en Petrus, en met de Augusta, de Koningin des Hemels, Maria bedoeld.

127. Joannes de Evangelist, die op Patmos de vervolging der Kerk heeft aanschouwd. De Bruid is de Kerk.

132. Dat is, Mozes.

133. Anna, de moeder van Maria.

138. Lucia, het beeld der verlichtende genade Gods. Zie den tweeden Zang der Hel.

148. Tot Maria, namentlijk.

DRIE-EN-DERTIGSTE ZANG.

DE AANSCHOUWING VAN DEN DRIEËENIGEN GOD.

Inhoud.

De Dichter heeft zijn reize volbracht. Het doel van zijn tocht is bereikt, en in het volle genot der zaligheid wordt hij tot de aanschouwing van het goddelijk Wezen, het hoogste Goed van al onze wenschen toegelaten. De zevende dag zijner reize wordt door hem geheiligd in de reine bespiegeling welke de onuitsprekelijke zaligheid van alle uitverkorenen uitmaakt, en in de ruste die er overblijft voor het volk Gods De heilige Bernardus heft een innige bede tot Maria, het symbool van de nederbuigende genade des Allerhoogsten zoowel als van de reine menschelijke natuur, en smeekt haar ieder beletsel weg te nemen, wat den Dichter in de aanschouwing van den Drieëenigen God kan hinderlijk zijn, en tevens om den bijstand tot het bewaren van de vrucht van zulk een genade in de ziel des Dichters. De Moedermaagd wijst daarop met haar blikken op den lichtglans, waarin zich de Godheid hier onmiddelijk openbaart. Dante ziet er het oorspronkelijk beeld van al het geschapene in. Vervolgens ontwaart hij drie kringen om het lichtpunt van onderscheiden kleur, de zichtbare openbaring van de Drieëenheid. In den tweeden kring verschijnt hem tevens het beeld van den mensch, als de openbaring van den Tweeden Persoon, God en mensch tegelijk, welke vereeniging van twee naturen den Dichter steeds een aanbiddelijk mysterie blijft. In de volmaakte overeenstemming van 's Dichters wenschen en willen met de Godheid wordt eindelijk zijn zaligheid volkomen.

¹ "Gij Moedermaagd, Gij dochter van uw Zoon,
Gij, groot en nedrig, meer dan eenig schepsel,
En 't voorbestemde doel van d' eeuw'gen Raad!

4 Gij zijt het, die de menschlijke natuur
Dus hebt geadeld, dat de Schepper-zelf
Niet heeft versmaad het beeld zijns werks te dragen.

7 In uwen schoot ontbrandde op nieuw de liefde
Door welker gloed in 't rijk des eeuw'gen vredes
Aldus de Paradijsbloem is ontsproten.

10 Hier zijt Gij ons de middagzon der liefde,
En voor den sterveling omlaag zijt Gij
De levende fontein van alle hoop.

13 Zóó groot, zóó machtig zijt Ge, o Vrouwe! dat,
Wie naar genade streeft en U niet aanroept,
Zich zonder vleuglen tot zijn wensch wil heffen.

16 Uw goedigheid snelt niet alleen tot bijstand
Waar 't hart U smeekt; maar dikwerf komt Ge zelf
Uit eigen aandrift onze beden voor.

19 In U is deernis, en in U erbarmen,
In U grootmoedigheid! In U vereent zich
Al wat er goeds kan zijn in eenig schepsel!

22 Zie dezen dan, die van den diepsten afgrond
Van 't gansch heelal tot hiertoe heeft aanschouwd
Der geesten leven, 't eene na het andre,

25 Hij smeekt tot U om kracht uit uw genade,
Opdat hij zich met de oogen heffen kan
Tot hooger plaatse, 't eind van alle heil.

En ik, nooit meer ontgloeid voor mijn aanschouwing
Dan voor de zijne, hef U al mijn beden,
En smeek U dat Ge rijklijk die vervult;

Opdat Gij elke wolk der sterflijkheid
Hem doet verdwijnen door uw hooge voorspraak,
En zich de Hoogste Vreugd hem openbare.

Nog bid ik U dat Gij, o Koningin!
Die wat Ge wilt vermoogt, zijn zielsverlangen
Na zooveel hooge aanschouwing rein bewaart.

Verwinne uw hoede al 't menschelijk begeeren!
Zie Beatrice en hoe zoo vele zaal'gen
Bij mijn gebed voor U de handen vouwen." —

En de oogen, God gevallig en eerwaardig,
Op hem die bad gevestigd, toonden aan,
Hoe 't innig-vroom gebed haar dierbaar is.

Nu wendden zij zich tot het eeuwig Licht,
En zóó, dat geen gelooven kan dat ooit
Één schepsel 't oog zoo klaar daarop kan vesten.

En ik, die 't einde nu van al mijn wenschen
Aldus nabijkwam, liet, naar 't mij betaamde,
Den gloed van elk verlangen in mij uitgaan.

Bernardus wenkte mij en toonde een glimlach,
Opdat ik opwaarts zien zou; doch ik had
Reeds uit mij-zelf volbracht, wat hij begeerde;

52 Dewijl mijn blik, in helderheid gewinnend,
Al meer en meer de stralen binnendrong
Van 't hooge Licht, dat enkel waarheid is.

55 Van nu af aan werd mijn aanschouwing grooter
Dan onze taal, te machtloos voor dien blik,
Terwijl 't geheugen zwicht voor de overmaat.

58 Gelijk degeen die droomende iets aanschouwt,
En wien de ontvangen indruk na den droom
Nog bijblijft, als al 't andre hem ontschiet:

61 Aldus ben ik; want mijn gezicht is schier
Geheel verdwenen, schoon de lieflijkheden,
Daaruit geboren, nog me in 't harte druplen.

64 Zóó ook verdwijnt de sneeuwlaag voor de zon;
Zóó gingen ook de spreuken der Sibylle
Op lichte bladren in den wind verloren. —

67 O heerlijk Licht, dat boven 't sterflijk denken
Zoo u verheft, verleen toch aan mijn geest
Een luttel weêr van 't geen gij mij verscheent!

70 O geef toch aan mijn sprake zulk vermogen,
Dat zij een enkle vonk slechts van uw glorie
Den komenden geslachten achterlate!

73 Want komt slechts iets in mijn gedachtnis weder,
En klinkt dit Weinig dan in deze vaerzen,
Men zal te meer uw heiltriumf bevatten.

76 'k Geloof dat ik verbijsterd waar geworden
Zoo ik, om 't helle van dit levend Licht
Dat ik ervoer, er 't oog had afgewend;

79 En ik gedenk, hoe 'k dies in koenheid won
Om dit te dragen, tot mijn aanblik zich
Geheel vereend had met 't oneindig Goed.

82 O rijkdom van genaê door welke ik 't waagde,
Het oog in d' eeuw'gen lichtglans te doen dringen,
Zoodat er al de kracht mijns ziens in opging!

85 Ik zag dat in zijn diepte was besloten,
Als in één band door liefde saamgevat,
Wat in de blad'ren van 't heelal verspreid ligt:

88 Het wezen en 't toevallige en hun vormen.
Zoozeer ineengesmolten, dat al 't geen
Waarvan ik spreek een enkelvoudig licht is.

91 Den vorm dier eenheid nu, het al omvattend,
Heb ik aanschouwd, naar 'k meen; want dit vermeldend,
Voel ik mij meer verruimd nog van 't genot.

94 Een tijdpunt slechts brengt meer vergetelheid
Dan vijf-en-twintig eeuwen na den tocht,
Waarbij Neptuun verschrok om Argo's schaduw.

97 Zoo blikte dan mijn geest, geheel in spanning,
Opmerkzaam, onbeweeglijk, vol verbazing,
En steeds ontgloeide ik sterker bij de aanschouwing.

100 Dus voelt men bij dien lichtglans zich gesteld,
Dat 't elk onmooglijk is, zich toe te staan,
Om andren aanblik zich er van te keeren;

103 Wijl 't hoogste Goed, het doel van elken wensch,
Er gantsch in is omvat, en buiten dit
Het al gebrekkig is dat hier volmaakt schijnt.

106 Hier zal mijn sprake korter zijn (ook zelfs
Voor 't geen ik nog behield) dan die eens kinds,
Dat aan de moederborst de tong nog laaft.

109 Niet, wijl er meer dan één eenvoudig beeld
In 't levend licht te zien was dat 'k aanschouwde,
Want zóó is 't immer als het eertijds was;

112 Maar door mijn blik, die bij de aanschouwing zich
Versterkte in mij, scheen de enkele verschijning,
Daar ik veranderde, mij af te wisselen.

115 In 't diepste en helderste van 't eigen wezen
Van 't hooge Licht verscheen me een drietal kreitsen
In drieërleye kleur, doch één in omvang.

118 En de eene scheen, als Iris vaak van Iris,
De wederglans des andren, doch de derde
Scheen vuur dat uitging zoo van deze als gene.

121 Ai mij, hoe nietig en hoe mat is 't woord
Voor mijn verbeelding! en bij 't geen ik zag
Is zij aldus, dat *luttel* nog te kort schiet.

124 O eeuwig Licht dat in U-zelf slechts rust,
Gij kent U-zelf alleen, en, U erkennend
Door U gekend, bemint Ge in welbehagen!

127 De omkreitsing die aldus, naar mij verscheen,
Uit U gestraald was, als 't weêrkaatste licht,
En door mijn oog in 't ronde werd aanschouwd,

130 Vertoonde mij in 't binnenst onze beeltnis,
Als met haar eigen kleuren afgemaald,
Zoodat mijn blik er gantsch en al in opging.

133 Gelijk de wiskunstmeester die zich inspant,
Tot 't meten van den cirkel maar, hoe peinzend,
't Beginsel niet ontwaart, dat hij behoeft:

136 Aldus was ik bij deze nieuwe ontdekking.
Doorgronden wilde ik, hoe zich beeld tot kring
Verhouden kon en hoe 't die plaats zich kiest.

139 Doch daartoe reikten de eigen vleuglen niet,
Totdat mijn geest zich door een bliksemstraal
Getroffen voelde, waar zijn wensch in afkwam.

142 Hier derft de hooge fantazie de macht;
Doch mijn begeerte en willen werd bewogen,
Gelijk een rad in effen omzwaai, door

145 De Liefde die beweegt en zon en sterren.

AANTEEKENINGEN.

---

9. De Heilige Bernardus spreekt hier van de Paradijsroos der gezaligden. Door de vleeschwording van het Woord ontbrandde de liefde Gods op nieuw voor het menschelijk geslacht, nadat zij door de zonde van onze eerste voorouders was verbeurd geworden. Op de voortreffelijkheid van Maria, waardoor zij waardig werd den Zoon Gods onder 't hart te dragen, berust ook het leerstuk van de onbevlekte ontvangenis, daar zij, die tot zulk een roeping was voorbestemd, noodzakelijk van de erfzonde vrij moest zijn.

25. De genade der voorbidding namentlijk. De biddende begaat hier volstrekt geen vergrijp, daar hij zich wel wacht, Maria goddelijke eer toe te brengen.

35. Zie de voorgaande opmerking. De zaligen zijn in volmaakte overeenstemming met God, wat wenschen en willen betreft; en in zooverre kan de biddende zeggen, dat Maria vermag wat zij wil.

40. De oogen van Maria, namentlijk. In de werken van den Heiligen Bernardus komt meermalen een bede of lofspraak op Maria voor; doch nimmer, naar het getuigenis van die ze kennen, een gebed zóó vroom, zóó vrij van alle valsche smaak als dat hetwelk Dante hem hier in den mond legt.

54. Het Licht Gods.

65. Virgilius zegt (Eneïs VI: 74) dat de Sibylle van Cumæ haar voorspellingen op losse bladeren schreef, die door den wind verstrooid werden. Niet oneigenaardig vergelijkt Dante dus de herinneringen aan zijn vizioen met de losse onsamenhangende spreuken der Sibylle.

67. Hier treedt Dante in het volle genot van de *visio beatificans*, de zalige aanschouwing van de Godheid.

88. Dat is, het wezen van alle dingen, en de eigenschappen die er zich in vertoonen benevens alles wat er uit voortvloeit en volgt (*sustanzia ed accidente*) zijn in God, als de *causa effectiva*, aanwezig. De oorspronkelijke *idee* er van vertoont zich in het goddelijk wezen als eenvormig en enkelvoudig (*simpliciter et uniformiter* gelijk Thomas van Aquino zegt), en het groote geheel wordt door de goddelijke liefde te saam verbonden.

94. Dante is weder realist in zijn vergelijkingen. Één oogenblik na zijn vizioen doet hem meer van de zalige aanschouwing vergeten, dan de 2500 jaren, na den tocht der Argonauten verloopen, ons zouden kunnen doen vergeten. De oorzaak daarvan is, dat de zalige aanschouwing het menschelijk bereik te boven gaat, zoodra het vizioen voorbij is.

118. De openbaring Gods als Drieëenheid wordt hier door Dante beschreven. De beide kringen waarvan de eene de wederglans is van den anderen zijn de openbaring van God den Vader en God den Zoon. De derde kring is de openbaring van God den Heiligen Geest, van den Vader en den Zoon (de Almacht en de Wijsheid) als een vuur der Liefde uitgaande.

124. Weder een toespeling op de Drieëenheid. De Vader heeft den grond van zijn bestaan in zich-zelf; de Zoon wordt door den Vader voortgebracht, dewijl deze zich-zelf erkent; en de Heilige Geest gaat van Vader en Zoon, elkander beminnende, tegelijk uit.

130. In den tweeden Kring vertoont zich het beeld van den mensch, wat een toespeling is op de twee naturen van Kristus, die van God en mensch.

134. Om de quadratuur van den cirkel te vinden, waartoe de juiste verhouding van diameter tot omtrek ontbreekt.

137. Dat is, hoe zich de beide naturen vereenigden.

143. Hier drukt Dante het genot der hoogste zaligheid uit, die in de heilige aanschouwing haar aanvang neemt en eindigt

in de volmaakte eenswillendheid, uit de reinste liefde geboren, met God. Ten slotte moet nog opgemerkt, hoe iedere afdeeling van het gedicht met het woord *sterren* eindigt, wat weder niet zonder diepe beteekenis is. Zoo men hier door de sterren de woonplaats der zaligen, het symbool van het godgewijde leven moet verstaan, dan wordt ons aan het einde van de reis door de Hel het oogenblik geschilderd, waarop de mensch zich verblijden mag in het uitzicht op dat leven, daar de Dichter sluit met de woorden:

"Hier [de Hel] uitgaand zagen wij op nieuw de sterren."

Aan het einde van het PURGATORIO, het zinnebeeld van den strijd tusschen zinnelijken lust en hemelsch verlangen, voelt de mensch zich bereid tot de opstijging naar de woonplaats der zaligen en daarom luidt het:

"Rein en geschikt tot d'opgang naar de sterren."

Het Paradijs echter is de vervulling van het godewelgevallig hijgen naar het leven der reinheid en des vredes en daarom zegt de Dichter bij het bereik daarvan, dat de hoogste zaligheid door hem gesmaakt werd, daar zijn willen en wenschen bezield werd door

"De liefde die beweegt en zon en sterren."

DANTE ALIGHIERI,

ZIJN TIJD EN ZIJN WERKEN.

DANTE ALIGHIERI,

ZIJN TIJD EN ZIJN WERKEN.

I.

ITALIË EN FLORENCE.

Met het aanbreken van de veertiende eeuw is er een keerpunt in de geschiedenis der Middeleeuwen merkbaar. De opgewondenheid, de geestdrift door de kruistochten opgewekt en gaande gehouden was, na 't verlies van het laatste bolwerk der Kristenen in 't Oosten, ten eenenmale verdwenen. De ridderstand had zijn bloeitijdperk gehad, en als gevolg daarvan begon zich hier en daar een burgerlijke poëzie voor die der ridders in de plaats te stellen. In landen waar 't feudaal gezag gevestigd was geweest, openbaarde zich hevige strijd en hardnekkig verzet tegen de eischen en instellingen van vroeger toestanden; tegenover den adel was een nijvere burgerstand opgestaan, die zich weldra krachtig genoeg zou gevoelen om zich te doen gelden en een worsteling aan te gaan, die niet dan met vol-

komen overwinning of eervollen ondergang zou worden opgegeven. De verwachtingen omtrent de herstelling van het Heilige Roomsche Rijk waren, na de laatste pogingen, om het moederland Italië er aan toe te voegen, voor immer teleurgesteld. De Kerk had hier schijnbaar, daar werkelijk gezegepraald; haar gezag was nog kort te voren alvermogend gebleken en haar leerstukken, eeredienst en voorschriften, tot welker ontwikkeling en vestiging de uitnemendste denkers der Middeleeuwen hadden medegewerkt en zelfs de Oudheid was dienstbaar gemaakt, waren voor goed vastgesteld en tot een hecht ineengesloten geheel gevormd, waarvan in de hoofdtrekken niets mocht weggenomen worden. Daarbij hadden zich bij de eerste sporen van 't verval der Scholastiek ook die eener nieuwe gemoedelijke, gevoelvolle en, schoon fantastische, toch ook meer dichterlijke richting des geestes geopenbaard, die weldra tot het Platonisch Katholicisme, die schoone verschijning in de geschiedenis der menschheid, zou uitloopen.

In dit tijdperk leefde Dante: hij had aan 't einde der dertiende eeuw zijn vijf-en-dertigste levensjaar bereikt en vertoonde zich omstreks het jaar 1300 juist in het meest bedrijvige deel van zijn openbaar leven, terwijl zijn tocht door de drie rijken vanwaar niemand terugkeert in datzelfde gewichtige jaar plaats had.

Tot recht verstand van zijn leven en werken is het noodzakelijk hem in betrekking tot de geschiedenis van zijn tijd en vaderland te beschouwen. Als de oudste bronnen van zijn eigentlijke levensgeschiedenis kunnen wij in de eerste plaats opgeven: *La Vita di Dante* door Boccaccio. Het is de eerste biografie die

wij bezitten, en schoon er hier en daar meer de novellendichter dan de geschiedschrijver uit spreekt, zij is toch volstrekt onmisbaar. Boccaccio was acht jaren oud toen Dante stierf. Vervolgens is er onder de levensbeschrijvingen van beroemde Florentijnen door Filippi Villani, den broeder des geschiedschrijvers, mede een leven van Dante opgenomen, dat in 1826, in het Italiaansch vertaald, voor 't eerst in druk verscheen. Het is grootendeels op de biografie van Boccaccio gegrond. Van eenigzins later dagteekening is *La Vita di Dante* door Leonardo Bruni, uit Arezzo, en daarom ook onder den naam van Leonardo Aretino bekend. Hij stierf in 1444. Zijn werk is naast dat van Boccaccio, welks leemten hij wenscht aan te vullen, een gewichtige bron voor Dante's leven. Daarna werden er nog biografiën door Manetti (gest. in 1459), door Polentone (gest. in 1461) en door Mario Filelfo (omstreeks 1468) vervaardigd; doch deze werken, in 't Latijn geschreven, zijn als van zeer weinig waarde te beschouwen. Als inleiding op kommentaren van de *Divina Commedia* werden door Landino aan 't einde der 15e, door Vellutello en Daniello omstreeks 't midden der zestiende eeuw nog levensbeschrijvingen gegeven, die zich echter door weinig nieuwe bijzonderheden onderscheiden. Latere geschiedschrijvers, waaronder vooral in de voorgaande eeuw Giuseppe Pelli uitmunt, hebben zich, behalven van de eerstgemelde bronnen, bovenal ook van de geschriften des Dichters-zelf bediend, en niet het minst van zijn brieven, die hoogst belangrijke bijzonderheden behelzen. Onder de oudste bronnen voor de geschiedenis van 's Dichters vaderstad noemen wij de *Storia di Firenze* van

Ricordano Malespini, maar bovenal de *Cronaca Fiorentina* van Dino Compagni, die zelf handelende opgetreden is in de tooneelen die hij ons schildert, en de *Istorie Fiorentine* van Giovanni Villani, die in 1348 overleed. Beide laatstgenoemde werken behooren tot de klassieke voortbrengselen van 't Italiaansche proza. Villani wijdt in zijn geschiedenis een geheel hoofdstuk aan het leven en de nagedachtenis van Dante.

Wij achten het noodig om een kort overzicht van den staatkundigen toestand en den staat der beschaving in de eeuw van Dante te geven vóór wij den Dichter-zelf bespreken, daar zijn verschijning naauw samenhangt met de hoofdgebeurtenissen en het eigenaardige van zijn tijd, gelijk we reeds opmerkten.

De overleveringen omtrent de stichting van het oude Florence voorbijgaande, vermelden wij slechts dat het niet onwaarschijnlijk is, dat de stad van Romeinschen oorsprong was. Villani en anderen noemen haar, *la nobile città*, *figliuola di Roma*, de edele stad en de dochter van Rome, en melden vervolgens de bijzonderheid, dat Karel de Groote als haar tweede stichter moet aangemerkt worden. Spoedig onderwierp zij het omliggende land, nam in 1010 Fiesole in, koos partij tegen Hendrik IV en wist zich weldra het overwicht onder de Toskaansche steden te verschaffen, zelfs ten koste van Pisa dat reeds zooveel vroeger dan Florence tot hoogen bloei geklommen was. De eerste regeringsvorm was de consulaire, gelijk in vele andere steden van Italië. Vier consuls en een raad van honderd senatoren hadden

het gèzag in handen, totdat in 1207 allereerst, naar 't schijnt, tot de keuze van een *Podestà* werd overgegaan. De bevolking van Florence bestond toen uit twee onderscheiden klassen: die der patriciërs (*nobili*, *grandi*) en die van 't volk. De laatste klasse koos de magistraat, zonder er aan te denken de waardigheden voor zich te eischen. Tot het gebied der stad behoorde een aanzienlijke uitgestrektheid gronds (*la contrada*), wier adellijke bewoners zich goedschiks aan het bestuur der stad moesten onderwerpen, wilden zij niet beroofd en verdreven worden en hun kasteelen verbrand zien. De fiere stad maakte korte wetten daaromtrent. Te midden van dat streven naar invloed en uitbreiding, met de meeste energie volgehouden en gepaard gaande met hooghartig zelfvertrouwen, namen handel en welvaart verbazend toe, en de burgerij gevoelde zich recht gelukkig. Dit is het tijdperk, dat een later geslacht de gouden eeuw der republiek genoemd heeft en wat Dante zoo meesterlijk heeft beschreven in de woorden die hij zijn voorzaat Cacciaguida in den mond legt (*'t Paradijs*, XV).

Intusschen hadden de twisten in Duitschland zich ook in Italië uitgebreid. Onder Koenraad van Hohenstaufen waren in 1140 de partijnamen van Guelfen en Ghibellijnen in zwang gekomen, en gedurende den strijd van de Hohenstaufsche Keizers met het hoofd der Kerk was in Italië de eerste naam de leus geworden van de voorstanders van den republikeinschen regeeringsvorm of ook van de aanhangers van den Paus, terwijl met den anderen de voorstanders van het keizerlijk gezag werden aangeduid. Evenwel werden in Florence de vijandelijkheden niet voor 1215 geo-

pend, toen een familievete aanleiding gaf tot een burgerkrijg, waarin alle bewoners werden medegesleept. Dino Compagni verhaalt de aanleiding aldus: [1]

"Een jongeling van de familie der Buondelmonti had beloofd een dochter van den heer Oderigo Giantruffetti tot vrouw te nemen. Eenmaal langs het huis van de familie Donati gaande, werd hij door vrouwe Aldruda, de gade van Fortiguerra Donati, toegesproken. Zij bevond zich namentlijk juist op het balkon om met haar beide schoone dochters een luchtjen te scheppen, toen zij hem bemerkte. Zij toonde hem een der beide jongedochters en riep hem toe: "Wie hebt gij u toch voor gade gekozen? Ik had deze nog wel voor u bestemd!" De jongeling het schoone meisjen ziende vond haar wonderwel naar zijn smaak, doch antwoordde: "Ik kan nu eenmaal niet anders!" — "Hoe!" hernam de moeder, "gij kunt wel! Ik zal alles voor mijn rekening nemen!" — "Welnu dan, zeide Buondelmonti, ik stem er in toe!" En hij nam deze tot vrouw, terwijl hij haar wie hij gekozen en trouw beloofd had, verliet. Oderigo beklaagde zich over deze handelwijze bij zijn bloedverwanten en vrienden en met algemeen goedvinden werd tot de wraak besloten. De familie der Uberti, aan Oderigo verwant en van den hoogsten adel, drong op den dood des jongelings aan en door haar beslissend woord wist zij de nog wankelende leden van het beleedigde geslacht voor zich te winnen. De

---

[1] Men zie overigens het doorwrochte werk van Karl Hillebrand: *Dino Compagni; Étude sur l'époque de Dante. Paris*, 1862.

dag der bruiloft werd de dag des doods voor Buondelmonti. Die moord gaf aanleiding tot de twisten, gevechten en inwendige beroeringen, die er van nu af te Florence zouden plaats grijpen." — Dante doelt op dit feit in den XXVIII[n] Zang der *Hel* en in den XVI[n] van *'t Paradijs.*

Gedurende dertig jaren werd nu de twist meer uitsluitend door de beide adellijke geslachten gevoerd, zonder dat de eigentlijke burgerij er in betrokken was, toen Frederik II in zijn strijd tegen Innocentius IV een poging waagde om zich van de hulp der machtige stad te verzekeren. Hij zond afgezanten naar de aanhangers van de Uberti, die de partij der Ghibellijnen aanvoerden, en wist te bewerken dat de Guelfen de stad werden uitgedreven, waarop een *Podestà* door den Keizer werd aangesteld, onder wiens gezag de onderliggende partij het hard te verantwoorden had. Kort na Frederiks dood echter had er een volkomen omwenteling plaats, door het volk-zelf te weeg gebracht. Op eigen gezag versamelde het zich in de Kerk van Sint Laurens, wierp het bestaande bestuur omverre en stelde een geheel nieuwe orde van zaken in. Een *Capitano del popolo* zou het gezag deelen met den *Podestà*, even als de eerste een vreemdeling, om voor de onpartijdigheid in de uitoefening van het recht waarborg te hebben. Tevens zou een raad van twaalf Ouden, voor een jaar door de zes kwartieren der stad gekozen, de wetgevende en administratieve macht uitoefenen. De Guelfen werden teruggeroepen, men trachtte een algemeene verzoening tot stand te brengen en sloot de hoofden der Ghibellijnen die daarin niet wilden toestemmen de stad uit. Een tijdperk van bloei en verademing volgde. Florence

werd rijk en aanzienlijk door handel en industrie; het kon een aanzienlijke macht van gewapende burgers tot verdediging der vrijheid te velde brengen (men spreekt zelfs van 30.000 man); het nam toe in beschaving, en telde 200.000 inwoners tegenover 50.000 van 't toenmalige Rome. Bovenal was dit tijdperk gewichtig, dewijl het eigentlijke volk de omwenteling bewerkt en de nieuwe orde gevestigd had; het politieke leven ontwikkelde zich voorspoedig onder de wakkere en nijvere burgerij; het volk was zich van zijn krachten en meerderheid bewust geworden.

De Ghibellijnen intusschen zochten een toevlucht in Siëna en onderstand bij Frederiks natuurlijken zoon, den ridderlijken Manfred. Farinata degli Uberti, een der verdreven Ghibellijnen, van dien onderstand verzekerd, maakte nu door boden als monniken gekleed den Florentijnen diets, dat Siëna zich aan het Guelfsche Florence wilde onderwerpen, ten einde de tirannij der tegenpartij te ontkomen. Hij verzocht dat de burgers, onder zeker voorwendsel, met de bloem hunner gewapende afdeelingen zich naar Montaperto aan de Arbia zouden begeven, ten einde gereed te zijn om Siëna binnen te trekken, als men daartoe het teeken zou geven. Nimmer heeft een schooner leger de poorten van Florence verlaten. Met prachtige vaandels en een stormklok in hun midden (door de listige tegenpartij de ezelsklok genoemd) begaf zich de strijdbare manschap naar de aangeduide plaats, versterkte zich daar met gewapenden uit Lucca, Pistoja en andere plaatsen, zoodat het aantal op drieduizend ruiters en dertigduizend voetstrijders begroot kon worden. Men verbeidde met ongeduld het openen van

de poorten van Siëna, doch naar mate de verwachting meer was gespannen geweest, was de ontzetting en verontwaardiging te grooter, toen zich uit de geopende stad een weluitgeruste schare van Duitsche ruiters, gevolgd door de gewapende Siëners en de Ghibellijnen uit Florence, op de verschrikte burgers wierp. De verwarring onder hen maakte de krijgskans niet twijfelachtig voor de aanvallers. Bij de vierduizend Florentijnen dekten het slagveld. Dante heeft meermalen op deze gebeurtenis gewezen; onder anderen in den VI^{n}, den X^{n} en den XXXII^{n} Zang der *Hel*. De Ghibellijnen kwamen als overwinnaars in de stad en zelfs was er onder hen sprake van de stad te slechten, toen dezelfde Farinata wakker zijn stem verhief tegen den overmoed der zich wrekende partij en Florence dus van een geheelen ondergang gered werd (1260). Toen nu ter zelfder tijd de Guelfen in andere deelen van Italië het onderspit delfden en Manfreds aanzien steeds toenam, besloot eindelijk Paus Urbanus Karel van Anjou, den broeder van Lodewijk den Heilige, tot Koning van Napels en Sicilië te kroonen. Karel kwam werkelijk zonder veel tegenstand te Rome, werd daar gezalfd en zag door het verraad van Buoso di Doara zijn leger den toegang tot Zuid-Italië vrij gemaakt, terwijl Manfreds schitterend eskader eenige dagen vroeger door een orkaan vernield was. Daarbij viel het Karel niet moeyelijk om door het goud den ruwen Apulischen adel op zijne zijde te krijgen, zoodat werkelijk de toestand van Manfred hoogst hachelijk werd. Een tragisch uiteinde wachtte den held, die zich door zulk een edel karakter, door zulk een degelijke beschaving en liefde

tot de kunst onderscheidde, en met wien Italië een laatste kans verloor om tot eenheid te geraken. Bij Benevento had de bloedige strijd plaats, waarin Manfred viel. De Fransche ridders waren nog ridderlijk genoeg om een eervolle begrafenis voor den held af te smeeken, doch Karel weigerde haar, waarop zijn soldaten, als weleer de Romeinsche legioenen, ieder een steen aanbrachten, opdat ten minste een steenhoop de plaats zou aanduiden waar het lichaam van Manfred rustte. Evenwel, de dood die de vijandschap der krijgers had verzacht, vermocht niet de dorst naar wraak weg te nemen bij de priesters: de Aartsbisschop van Cosenza beval, als afgezant van den Paus, dat het lichaam opgegraven en zijn verscheurde leden zouden verstrooid worden in de sombere vallei van de Verda. Dante echter heeft den ongelukkigen maar roemrijken Hohenstauf een gedenkteeken gesticht, dat niet zal vergaan, zoolang zijn dichtstuk zal gelezen worden en dus tevens de schande van de overwinnende partij zal ten toon gesteld worden. Men zie den derden Zang van den *Louteringsberg* en den twee-endertigsten Zang van de *Hel*. Vier maanden na den dood van Manfred (1265) zag de Dichter het levenslicht.

Zulke gebeurtenissen konden niet anders dan den diepsten indruk op het gemoed van den jeugdigen Dante maken. Nog heviger ontroering en bitterder afgrijzen wekte evenwel het onthoofden van Konradijn, die door de alom verdreven Ghibellijnen naar Italië geroepen was, in het eerst vrij gelukkig in zijn onderneming slaagde, doch door list en verraad na den slag van Tagliacozzo zijn vijand Karel van Anjou in handen viel (1268). Na deze gebeurtenis verlieten

de Ghibellijnen bijna allen de stad Florence. Men bood Karel het beheer der stad aan, die daarop een gevolmachtigde benoemde die de stad tien jaren in vereeniging met twaalf Florentijnsche *Buonuomini* bestuurde. Tevens breidde de stad haar invloed over andere steden uit door er de Ghibellijnen te verdrijven, gelijk onder anderen met behulp van Graaf Ugolino en de zijnen te Pisa plaats had. Doch ook nu hield de partijschap binnen de muren der stad niet op en het scheen weder tot een openlijken strijd tusschen den aanhang van twee machtige familiën te komen, zooniet Paus Nikolaas III den Kardinaal Latino had afgezonden om te beproeven de ontruste stad te bevredigen. Door dezen bekwamen diplomaat wordt de verzoening tusschen de Guelfen onderling en tusschen deze en de Ghibellijnen tot stand gebracht. Een raad van veertien mannen, waarvan acht Guelfen en zes Ghibellijnen, moest de leiding der zaken op zich nemen. Toen het evenwel bleek, dat de onrustige adel op den duur niet in vrede kon leven, deden de burgers zich gelden. Eerst werden drie hoofden door het volk gekozen om voor de belangen der burgerij te waken, doch kort daarop werd het aantal op zes gebracht, wien de titel van *Prioren* gegeven werd. Met de instelling van dit Prioraat in 1282 begint een nieuw tijdperk in de geschiedenis van Florence's beheer, dat van 't burgelijke bestuur namentlijk. De opperste macht bleef toevertrouwd aan drie magistraten; de rechterlijke macht bleef in handen van den *Podestà;* het bewind over de krijgsmacht, even als sedert 1250, in die van den Kapitein des Volks, terwijl de administratie en het eigenlijke toezicht op het bestuur aan het Prioraat ver-

bleef, dat alle beraadslagingen leidde en zich onmiddelijk op het volk kon beroepen. Hun last luidde, "dat zij moesten waken voor de publieke schatkist, aan ieder, burger of edelman, recht doen en de kleenen en zwakken beschermen tegen de grooten en sterken." Gedurende de dagen van hun dienst, waarin zij om de twee maanden werden afgewisseld, woonden de volkshoofden op een versterkt rondeel, aten zij aan dezelfde tafel op kosten van de burgerij, en hadden een soort van lijfwacht of liktoren om voor hun veiligheid te zorgen. In dien toestand zag Dante zijn vaderstad in de dagen zijner jeugd. Een bijzonderen indruk moeten ook de grooten vredefeesten op hem gemaakt hebben, die kort na deze omkeering plaats hadden en waaraan knapen en meisjens, jongen en ouden, aanzienlijken en geringen deelnamen. Huwelijken tusschen de verschillende geslachten werden gesloten om den vrede duurzaam te maken; men zag den voorspoed een ongeziene hoogte bereiken en de stad werd voor de derde maal uitgelegd. Het voorbeeld van Florence werd in vele andere steden nagevolgd, zoodat het burgelijk gezag weldra algemeen werd in Toskane. Alleen in Arezzo waagde de Ghibellijnsche adel tegen de burgers saam te zweren. De ziel dier samenzwering was de krijgs- en heerschzuchtige Bisschop der stad, van de machtige familie der Pazzi. De burgers van Arezzo beklaagden zich over hem bij Florence en de stad die juist een bezoek van Karel II van Anjou (Martel) had ontvangen, was onmiddelijk bereid om de zaak der Guelfen voor te staan. Een wakker leger van bijna 30,000 man voetvolk en 1300 ruiters trok tegen den Bisschop en

zijn aanhang op. Bij Poppi, op de vlakte van Campaldino kwam het tot een slag en een glorierijke overwinnning was het loon voor de wakkerheid der Florentijnsche burgers (1289). De Bisschop liet op het slagveld het leven. Op hetzelfde slagveld hadden aan de zijde van de Florentijnen Corso Donati en Vieri dei Cerchi, de latere hoofden van de partijen der Zwarten en Witten, in moed en stoutheid gewedijverd, terwijl Dante-zelf en twee zijner vertrouwdste vrienden, Guido Cavalcanti en Bernardino da Polenta (broeder van Francesca da Rimini) zich onder het getal der vrijwilligers hadden onderscheiden.

Te midden van zooveel voorspoed vertoonden zich evenwel weder de kiemen van tweedracht en burgertwist. De adel betoonde zich naijverig op de vrijheden der burgers; de Prioren dorsten zich menigwerf niet tegen de willekeur en onderdrukking der aristokraten verzetten, terwijl de voorbeelden van omkooping en oneerlijkheid niet zeldzaam begonnen te worden. In dien tocstand stond er een man op, die het zich tot taak stelde, als verdediger van het onderdrukte volk op te treden. Het was Giano della Bella, een man van aanzienlijke afkomst, van fieren moed, van een edel hart en van onverzettelijke wilskracht. Op zijn aansporen werden de *Ordinamenti della Giustizia* (de Wetten der Gerechtigheid) aangenomen, waarbij de grootste en zeker ook zeer willekeurige veranderingen in den staat gebracht werden. Drie-en-dertig aanzienlijke geslachten werden uitgesloten van alle publieke waardigheden; al de leden eener familie zouden aansprakelijk zijn voor 't vergrijp van een enkel lid; de strengste straffen werden bepaald tegen de

aristokraten die het wagen zouden een burger in het minst te beleedigen; twee getuigen en het publiek gerucht zouden voldoende zijn om de aanklacht te bewijzen, enz. Bovendien werd de burgerij in zes kompagniën verdeeld, over welke zes Gonfalonieri of banierdragers der gerechtigheid werden aangesteld die ter beschikking van de Prioren zouden zijn. Eindelijk nog zouden deze Prioren van nu aan uitsluitend uit de burgerij gekozen worden. Het is duidelijk dat zulke gestrengheid tot nieuwe onlusten moest leiden. De adel trachtte het volk van zijn leider te vervreemden, en daarin was vooral de bekende Corso Donati werkzaam. De rechtvaardige Giano della Bella wilde de onschendbaarheid van het gezag redden in den persoon van den Podestà, toen deze zich de volkswoede had op den hals gehaald, dewijl hij door misleiding gemelden Corso, die van manslag beschuldigd was, had vrij gesproken. Toen nu de populariteit eenmaal verbeurd was, viel het den adel niet moeyelijk het geheele volk tegen Giano in te nemen en op te zetten. Op den 5en Maart 1295 verliet deze de stad en stierf weldra als balling in Frankrijk.

Intusschen gaven de naijver en de aanhoudende twisten daaruit ontstaan tusschen twee machtige familiën aanleiding tot nieuwe politieke verdeeldheden, daar het eigenlijke volk zeer spoedig in deze familietwisten werd medegesleept en partij moest kiezen. Spoedig werden de beide vijandige partijen met de namen Witten en Zwarten aangeduid. In de wijk waar de oudste Florentijnsche familiën woonden, en op zeer geringen afstand van het paleis der aristokratische Donati had zich een familie van *parvenus* gevestigd

en het paleis der Graven Guidi tot woonplaats gekozen. Dit was het geslacht der Cerchi. Oorspronkelijk kwamen zij van het land en waren zij van lage afkomst; doch sedert zij zich met een buitengewonen ondernemingsgeest op den handel hadden toegelegd wisten zij zich tot het eerste handelshuis van Europa te verheffen. "Zij trachtten, schrijft Dino Compagni, door tentoonspreiding van pracht en weelde hun vroegere afkomst te doen vergeten; zij kleedden zich bovenmatig kostbaar, hielden een zeer groot aantal van dienaars en paarden en vertoonden zich overal met een rijk en prachtig uitgedoscht gevolg." Hun hoofd was Vieri Cerchi, wiens ridderlijke zonen zich bij Campaldino grooten naam verworven hadden en die bovendien het volk door milddadigheid en gepaste minzaamheid wisten in te nemen. Menigmaal waren zij dan ook reeds aangezocht om zich van het bestuur meester te maken, wat hun zeer gemakkelijk zou gelukt zijn, zoo zij niet volstandig weigerden ooit een plan daartoe goed te keuren.

De oude adel zag met bitterheid het aanzien en den rijkdom van de Cerchi toenemen en ergerde zich tot in de ziel aan het prachtvertoon van de *parvenus*, die natuurlijk in die ergernis een nieuwen prikkel hadden. Aan het hoofd van den adel stond het geslacht der Donati en het was vooral Corso, de vertegenwoordiger van deze familie, die het geslacht der Cerchi een gloeyenden haat toedroeg en het op alle wijzen zocht te bespotten en te beleedigen. Langen tijd verdroegen de Cerchi dit met geduld, doch ten laatste werd de verhouding zóó gespannen, dat het minste voldoende zoude zijn om de burgertwisten met woede

te doen uitbarsten, daar het volk zich natuurlijk zeer spoedig voor dezen of genen verklaarde. De partijnamen van Witten (de aanhangers der Cerchi) en Zwarten (die van de Donati) kwamen intusschen van een andere plaats naar Florence over. In Pistoja namentlijk, de onrustigste stad van Toskane, woonde het geslacht der Cancellieri, dat in twee takken verdeeld was. Het hoofd van dit geslacht was weleer tweemalen gehuwd geweest, en nu noemden zich de afstammelingen uit het eerste huwelijk *Bianchi* (Witten) naar de eerste gade Bianca, terwijl in tegenstelling daarmede de afstammelingen uit het tweede huwelijk zich *Neri* (Zwarten) noemden. In 1296 nu ontstond er een oneenigheid tusschen Carlino van den tak der Bianchi en Amadoro van dien der Neri, welke laatste eenmaal op Vanni, Carlino's broeder, aanviel, hem wondde en een hand afhieuw. De vader van Amadoro deed daarop een poging tot verzoening door zijn zoon naar de beleedigde partij af te zenden, opdat hij zijn schuld zoude erkennen en vergiffenis afsmeeken. Ongevoelig voor die edelmoedigheid, hieuw de eerst beleedigde Amadoro mede de hand af en zond hem toen naar zijn vader, zeggende: "Niet met woorden worden zulke wonden geheeld." Burgers zoowel als Adel in Pistoja verdeelden zich nu in twee partijen, die scherp tegenover elkander stonden, totdat na vier jaren tijds het bestuur der stad het gezag aan de Florentijnen opdroeg om de partijen te bevredigen. Tot ramp van Florence werden de hoofden der oneenigen binnen haar muren gebracht, terwijl vooral door den invloed der Cerchi in Pistoja een bestuur werd saamgesteld, geheel uit Bianchi bestaande. Het was

nu een natuurlijk gevolg dat de Donati zich de Neri aantrokken, en zoo waren de twisten van Pistoja naar Florence overgebracht, waar een enkele vonk genoeg was om de vlammen in lichter laayen gloed te doen uitslaan.

Men ziet dus dat deze partijschappen oorspronkelijk geen politieke beteekenis hadden. Eerst als het volk er in gemengd wordt verkrijgen zij, in verband met vroegere verdeeldheden, zulk een beteekenis en wij zien alsdan, dat de oude Ghibellijnen zich meestal aan de zijde scharen van hen die de belangen der demokratie voorstaan, terwijl de oude Guelfen de aristokratie hun ondersteuning verleenen. Intusschen blijft het waar wat Hillebrand zegt, dat zonder de tusschenkomst van Bonifacius VIII en die van Hendrik VII deze nuance van politieke beteekenis, die zeker in 't eerst nog al zonderling klinkt, zich niet zoo duidelijk en bepaald zou voorgedaan hebben. Nog voegen wij hierbij dat zich rondom de Cerchi of Witten de demokratie schaarde, en dat daartoe de edelste mannen behoorden, die Florence toen binnen haar muren telde. Wij noemen daarvan slechts Guido Cavalcanti, den dichter-filosoof, den geschiedschrijver Giachetto Malaspina, Dante, den dichter en rechtsgeleerde Cino da Pistoja, Dino Compagni, Lapo Salterelli, Donato Alberti en Petracco den vader van Petrarca. Daar wij vervolgens den politieken toestand van Florence met Dante's leven kunnen verbinden, willen wij deze schets hier afbreken om, na een overzicht van den staat der wetenschappen en beschaving in Dante's tijd, 's Dichters leven meer in 't bijzonder na te gaan.

II.

BESCHAVING EN WETENSCHAP.

De dagen zijn voorbij waarin een blind vooroordeel en onbillijke waanwijsheid van de *duistere Middeleeuwen*, *de tijden van onwetendheid en barbaarschkheid* dorsten spreken, om tot vervelens toe de eentoonige loftrompet van later tijden te blazen. En het waren niet de mannen van reaktie en behoud, die het onrechtvaardige van zulk een oppervlakkige geschied- en waereldbeschouwing aantoonden, veeleer hebben juist de meest verlichte, de verstandigste mannen onzer eeuw tot billijker beoordeeling en gepaster waardeering van de verschijnselen der Middeleeuwen trachten bij te dragen. Zij hebben aangetoond, dat vooral in Italië het burgerlijke leven alsdan tot zijn hoogste ontwikkeling komt; dat te midden van den strijd tusschen demokratie en aristokratie, tusschen geestelijkheid en keizerschap zich een waarlijk staatkundig leven vertoont, dat alle standen bezielt en een veerkracht te weeg brengt die bij iedere worsteling sterker wordt; dat er te midden van woelingen zich steden tot staten verheffen, gelijk Florence, het middelpunt der demokratie, de stad van levenslust, weelde en dartelheid, waar handel, industrie en geestontwikkeling het hoogste toppunt van bloei bereiken, zoodat het een tooneel van welvaart en beschaving aanbiedt als later wellicht door geen stad ooit vertoond kon worden. Zij wezen op mannen als Franciscus van Assisi, Thomas van Aquino en Bonaventura die tot de merkwaardigste verschijnselen der mensch-

heid kunnen gerekend worden. Zij wezen op het eigenaardige karakter dier tijden, waarin de godsdienst, of wellicht beter, het geloof de hoofdaangelegenheid des levens was geworden, waarbij alle krachten werkzaam waren, waarop iedere aanleg van den mensch gericht was, zoodat zich elk gelukkig gevoelde. Moest men ook toegeven, dat het daarbij niet aan overspanning, afwijking en waanzinnige dweeperij ontbrak, men kon ook met volle recht daarbij vragen: Welke tijd van krachtsontwikkeling des geestes is ooit daarvan vrij gebleven? En eindelijk, die mannen wezen op het feit dat, in den toenmaligen toestand en bij het onverbiddelijk gezag der Kerk, groote, vrije en edele geesten zich wel degelijk een weg wisten te openen waarop hun streven den vrijen loop had. Zoo zien wij, dat zich aan den eenen kant een gevoelvol, een dichterlijk, een van liefde gloeyend mysticisme openbaart en allerwege veld wint. Aan den anderen kant zien wij, hoe uitstekende mannen die zich het denken en der wetenschap toewijden het doode woord door hun filosofie trachten te bezielen en levend te maken, zoodat zij zich een gebied openen waarop hun machtige geest naar alle richtingen zich kan bewegen.

In Dante zien wij (opmerkelijk verschijnsel!) hoe zich beide richtingen in een persoon vereenigen. In hem zien wij het eigenaardige van Thomas van Aquino en dat van den Heiligen Bernard tot een schoon, harmonisch geheel saamgevloeid. Zijn *Divina Commedia* behandelt de vraagstukken en leerstellingen der *Summa Theologiae* en de Dichter eindigt met zich de leiding van Bernard toe te vertrouwen,

met wien hij zich door de reinste bespiegeling tot de aanschouwing van het goddelijke zal opheffen.

Voor wij echter mogen vervolgen moeten wij een blik slaan op de wetenschap en beschaving van zijn tijd en op de personen die hem omgeven. Het zal ons daardoor te gemakkelijker zijn, om ons zijn verschijning te verklaren[1].

De dertiende eeuw kenmerkte zich door een algemeen streven naar onderzoek en kennis of ten minste door een algemeene belangstelling in de groote vraagstukken die toen de waereld bezig hielden. Men staat verbaasd, wanneer men hoort wat aantal Hoogescholen in bloei verkeerden en wat aantal jongelieden van alle natiën, van alle standen en richtingen aan het onderwijs deelnamen. In Italië alleen wedijverden de scholen van Na pels, Vicenza, Padua, Vercell en andere plaatsen met de beroemde universiteit van Bologna. De laatste telde somtijds tienduizend leerlingen, terwijl men beweert dat Parijs er eenmaal veertigduizend telde, die van een talrijke schaar uitstekende geleerden onderricht ontvingen. Milaan onderhield eenmaal tachtig leeraren. Er was bijna geen stad, waarin niet leerstoelen voor eenige der hoogere wetenschappen gevestigd waren. En dat alle standen door die zucht naar kennis en beschaving bezield waren, blijkt uit het feit dat

---

[1] Wij verwijzen hier inzonderheid naar twee werken, die voor de studie van Dante en zijn eeuw hoogst belangrijk zijn. Het eene is het bekende werk van Ozanam: *Dante et la Philosophie Catholique*, en 't andere dat van Jourdain: *La Philosophie de Thomas d'Aquin. Deux Volumes*, *Paris*, *Hachette*.

de Heilige Thomas en Bonaventura menigmaal omringd waren door een schaar van herdersknapen en jongelingen uit den handwerkstand.

De wetenschap die bovenaan stond was de Theologie, die zich echter nimmer van haar dienaresse (haar *ancilla* gelijk Dante zegt), de Filosofie, scheidde. Al zeer vroeg had de Kerk de neiging betoond om alles in zich op te nemen, wat haar van dienst kon zijn, om niets uit te sluiten, van welken tijd of van welk volk ook, dat vruchtbaar kon gemaakt worden aan de bevestiging harer leer. Daaraan is zij tot aan de reformatie getrouw gebleven, en het scheen aldus of zij werkelijk een katholiek rijk kon worden, waarin plaats was voor alle geestelijk streven, voor iedere richting. De twee grootste theologen der Kristenheid, Augustinus en Thomas van Aquino, zijn als filosofen grootendeels door de oudheid gevormd. De eene werd geïnspireerd door Plato, de andere door Aristoteles, en de uitdrukking van den eerste, dat de kristelijke godsdienst in haar wezen reeds vóór Jezus bestaan had, werd aldus in werkelijkheid erkend en toegepast. De Kristenheid in het Westen is dus nimmer vervreemd geweest van de Grieksche wijsbegeerte, zoo min als zij zich onttrokken heeft aan de wetenschappelijke en filosofische beweging van de Arabieren en Joden in Spanje. Na de verovering van Konstantinopel op den vierden kruistocht en de toenemende handelsbetrekkingen in het Oosten deed de kennis aan de oorspronkelijke geschriften der oudheid, vooral die van Aristoteles, een groote schrede voorwaarts. Tot heden waren de geschriften van gemelden "Meester aller wijsheidkenners" (zie de *Hel* IV) nog slechts door

de latijnsche vertalingen van de werken van Ibn-Sina en Ibn-Rochd bekend geworden. De eerste van dit tweetal Spaansch-Arabische geleerden is bij de Kristenen meer onder den naam van Avicenna bekend; hij stierf in 1037. De tweede, meer bekend onder den naam van Averroës, heeft wel de diepste sporen onder de kristenvolken nagelaten; zijn kommentaren op den Griekschen wijsgeer werden vlijtig beoefend en stonden in groote vermaardheid, wat ons onder anderen ook uit den reeds aangehaalden Zang der *Hel* blijkt. Onder Frederik II werd echter een vertaling van Aristoteles naar den oorspronkelijken tekst vervaardigd, die later door een van Willem van Moerbeke, op den wensch van Thomas van Aquino ondernomen, gevolgd werd. Daarnevens bestonden er vertalingen van enkele geschriften van Plato benevens van *De cœlesti hierarchia* en een ander werk, aan Dionysius Areopagita toegeschreven (*Paradijs* XXVIII).

Men noemt dit tijdperk van de geschiedenis der theologie dat der *Scholastiek*. Het karakter daarvan is, de poging om het dogma met het denken in overeenstemming te brengen, den strijd tusschen gelooven en weten op te heffen of, wellicht nog beter, aan te toonen dat er bij het innig geloof aan de leer der Kerk die onomstootbaar is geen sprake kan zijn van strijd tegen het verstand en de rede. *Per fidem ad intellectum*, door het geloof tot het begrijpen, was het beginsel van Thomas. Het bloeitijdperk der Scholastiek valt ten tijde van Dante's jeugd. Voor wij van de voornaamste personen op dit gebied melding maken, doen wij nog opmerken dat de welbekende strijd tusschen de Realisten en Nominalisten had opgehouden de algemeene

belangstelling te wekken. De eersten hadden de realiteit der algemeene begrippen volgehouden, en de Heilige Anselmus, het hoofd der richting, had nu het bekende ontologische bewijs voor 't bestaan van God, waarbij van 't begrip tot het werkelijk zijn besloten werd, met kracht verdedigd. De Nominalisten daarentegen hadden met Roscelinus den algemeenen begrippen alle objektieve waarde ontzegd, ze voor niet meer dan namen laten gelden, en alleen van de waarheid der ervaring heil verwacht; hun voornaamste woordvoerder was Abelard. Ofschoon nu, na een tijdperk van hevige geschillen tusschen beide richtingen en de daarop gevolgde terugwerking, de Scholastiek meer van den geest der Realisten in zich had opgenomen, zoo valt de groote invloed van de Nominalisten toch niet te ontkennen. Aan hen was vooral de onvoorwaardelijke autoriteit der Kerk te danken, daar men, om den weg tot volslagen ontkenning van hetgeen der kristenheid heilig was ten eenenmale af te snijden, de bovennatuurlijke openbaring door middel van die Kerk vaststelde. Kende men die openbaring, zoo beweerde men verder, dan zou men kunnen trachten haar met de rede en het verstand te rijmen en in volle overeenstemming te brengen, en aan het gelukken dier poging werd niet getwijfeld. Nadat nu Peter Lombard, die onder de godgeleerden den naam van *Magister sententiarum* verwierf, (zie *Paradijs* X.) en diens uitlegger Alexander van Hales de leerstellingen tot een goed geheel hadden trachten te brengen, traden in de eeuw van Dante vier mannen op, die geheel hun tijd beheerschten en waarvan er twee den grootsten invloed op den Dichter hebben uitgeoefend. Aller-

eerst vermelden wij Albertus Magnus van Keulen (gest. 1280), een man van wien gezegd wordt, dat hij als een Atlas de geheele waereld der wetenschap op de schouderen droeg, zonder zich onder dit gewicht te buigen, en die langen tijd bij de nakomelingschap als een mythisch en bovennatuurlijk wezen in gedachtenis bleef. Thomas van Aquino was zijn leerling en ontving van hem een zorgvuldige opleiding, daar hij bemerkte dat de stem zijns leerlings eenmaal over geheel de waereld zou gehoord worden, gelijk hij profeteerde. De tweede geleerde is Roger Bacon die den bijnaam van *Doctor mirabilis* had, van wiens natuuronderzoekingen wonderen verhaald werden en die op wijsgeerig gebied behalven de gewone zinnelijke ervaring, ook een inwendige ervaring volhield, die door het verkeer van de ziel met God verworven werd. Het tweetal dat ons nog overblijft bestaat uit Bonaventura en den reeds gemelden Thomas van Aquino, mannen van één vaderland, Italië, van nagenoeg gelijken leeftijd, deelgenoten in studiën, verbonden door vriendschap en in hetzelfde jaar gestorven. De een was bekend onder den naam van Engel der Wetenschap (*Doctor angelicus*), en Bonaventura onder dien van Seraf der Wetenschap (*Doctor seraphicus*). Zij maakten de praktische wijsheid der Oudheid (zegt Ozanam) tot een volkomen werkelijkheid. Zij oefenden de onthouding der leerlingen van Pythagoras, bezaten de zelfbeheersching en de vastheid van karakter der Stoïcijnen, de deemoedigheid en liefde waarvan de Oudheid geen voorbeeld heeft. Albert Magnus en Thomas stegen in edele zelfverloochening uit de burchten hunner voorvaderen tot de schaduw van het Dominikaner klooster neder.

De eerste sloeg de kerkelijke waardigheden af, de tweede onttrok er zich aan. Roger Bacon en Bonaventura gordden de heupen met het koord der Franciskanen. De overlevering vertelt ons, dat men den laatsten met het reinigen der eetschalen bezig vond, toen men hem met het Romeinsche purper wilde bekleeden. Noch Thomas noch Bonaventura maakte zich ontoegankelijk voor de meer eenvoudigen door het duistere van schoolsche taal of methode: zij daalden af tot het volk dat zij liefhadden en openden de poorten hunner scholen voor herdersknaap, daglooner en handwerksman. "Komt allen!" riepen zij der schare toe, en als zij het brood des geestes gebroken hadden, verdeelden zij het brood der barmhartigheid. Nimmer wellicht heeft de aarde het beeld van zooveel ware humaniteit wedergezien, en de filanthropie onzer dagen zoude wel doen, zoo zij het oog op zulke gestalten sloeg.

Het kon niet anders of de verschijning van zulke mannen, wier leeftijd voor een deel met dien van Dante invalt, moest op het gemoed des Dichters een levendigen indruk maken. Wij weten dan ook niet, wat sterker uit de *Divina Commedia* spreekt, de studie van Thomas' *Summa Theologiae* of de hoogst dichterlijke geest die Bonaventura bezielde. In een aanhaling uit de werken des laatsten was het ons, of wij regelen uit de *Commedia* lazen. De reine mystiek, de warme geestdrift, de platonische scheppingskracht, gelijk een beroemd schrijver het uitdrukt, die ons uit de woorden van dien Heilige tegenademden en die hem het Kristendom in zulk een hoogst wijsgeerig-dichterlijken vorm deden hullen, treffen ons

evenzeer in Dante's kunstwerk. Hetzij hij spreekt van het verzinken der ziel in haar oorspronkelijk Wezen, of ons aantoont hoe de hoogere aanschouwing, door Genade en Schrift ons medegedeeld, onze ziel van de uiterlijke voorwerpen aftrekt en de met moeite verworven wetenschap heiligt en dienstbaar maakt om ons de gewesten der eeuwige waarheden te ontsluiten ten einde het eerste beginsel van alle ervaring en kennis, de Godheid, te betrachten — op dat alles hooren wij den weêrklank in de *Commedia.* — Wat het werk van den Heiligen Thomas betreft, dit was de voorname bron waaruit door den Dichter geput werd, zoo dikwerf hij wijsgeerige of theologische vraagstukken opzettelijk behandelde, en waaruit hij zijn denkbeelden omtrent schepping- en waereldbeschouwing opsamelde. Terecht zegt men daarom, dat de zangen des Dichters de leer van den Heiligen Thomas onsterfelijk hebben gemaakt. Hij legde die leer neder in een aantal werken, die in de uitgave van 1760 acht-en-twintig kwartijnen uitmaken. Zijn voornaamste werk, de meermalen genoemde *Summa Theologiae*, behoort tot de grootste gedenkteekenen van den menschelijken geest, en heeft nog dit met de groote scheppingen der Middeleeuwen gemeen, dat het onvoleindigd is gebleven. Naar de oorspronkelijke opvatting van het reusachtig plan des schrijvers bevat het niet alleen een volledige theologie van de kristelijke Kerk zijner dagen, maar neemt in verband daarmede een uitgebreide psychologie, een afgerond stelsel van zedeleer en staatkunde in zich op, en ieder van deze deelen wordt weder in een aantal onderdeelen behandeld, die al de vraagstukken omvatten, die

het menschelijk onderzoek stellen kan. Niet alleen nu, dat wij in de *Commedia* doorloopend de meeningen van den Heiligen Thomas dichterlijk zien behandeld, gelijk wij nu en dan gelegenheid hadden in de aanteekeningen bij de vertaling van 't gedicht aan te toonen; maar menigmaal bedient zich Dante van diens bewijzen om ze te staven. Jourdain geeft een voorbeeld aan uit den *Louteringsberg*, waarvan de woorden naauwkeurig met een plaats in de *Summa* overeenkomen. Slechts in één punt verschilt echter de Dichter van den Theoloog, namentlijk in het staatkundige, wat wij later gelegenheid zullen hebben aan te toonen. Over 't geheel dus kan men Dante onder de leerlingen van den geleerden Heilige rangschikken, en wel als dengenen die het meest tot zijn roem en den populairen invloed van zijn leer hebben bijgedragen. Na het medegedeelde zal het ons opmerkelijk voorkomen, waarom Dante in den tienden Zang van 't *Paradijs* en vervolgens, bij het intreden van de sfeer der zon, door den Heiligen Thomas en den Heiligen Bonaventura begroet en onderricht wordt, als wenschte hij zich nog in den Hemel aan de stroomen van wijsheid te verkwikken, die dezen mannen op aarde van de lippen vloeiden. Wij kunnen overigens hier slechts ter loops van de geschillen melding maken, die tusschen de Thomisten en de Scotisten (naar Duns Scotus zoo genoemd) ontstonden. Tot de eersten behoorden de Dominikanen en tot de andere partij de Franciskanen; zoodat het niet zonder beteekenis wordt, dat Dante ieder van de hier besproken heiligen als lofredenaar van de orde doet optreden, waartoe de andere behoorde. Men zie daar-

omtrent de aanteekeningen op den elfden en twaalfden Zang van 't *Paradijs*.

Thands rest ons nog een kort overzicht te geven van den toestand der Kunsten en Wetenschappen in de eeuw van Dante, waarbij wij dan tevens gelegenheid zullen hebben, om den groep van schrijvers en dichters te overzien in wier midden Dante-zelf als de Koning in het gebied der Italiaansche letteren uitsteekt.

De mathematische wetenschappen werden in de dertiende eeuw, vooral door den invloed der Arabieren, vlijtig beoefend. Onder Paus Urbanus IV was het vooral Kardinaal Campanus van Novara die daarin uitmuntte, terwijl kort daarna Lanfrancus en Leonardo van Pistoja zich mede grooten naam verwierven. Astronomie en astrologie waren in deze tijden nog niet gescheiden. Vorsten zoowel als geestelijken gaven er zich aan over, en vóoral na Frederik II verwierven zich beide wetenschappen, en niet het minst de astrologie, tallooze beoefenaars. Ook Dante schijnt van de sterrekunde een bijzondere studie gemaakt te hebben, terwijl onder zijn tijdgenoten vooral Bonatti, de groote natuurkundige Peter van Abano en Cecco van Ascoli daarin hebben uitgemunt. In de geneeskunst muntte Hugo van Lucca uit, terwijl kort na hem Taddeo van Alderotto als het orakel van zijn tijd genoemd wordt. Hij was geboortig van Florence, maakte vele ontdekkingen in zijn wetenschap, vormde voortreffelijke leerlingen en schijnt met Dante bekend te zijn geweest; de Dichter spreekt van hem in het *Paradijs*. Nog noemt men Dino dal Garbo als een beroemd arts uit dien tijd, te Florence woonachtig.

Gelijk op andere wetenschappen, legden zich ook veel aanzienlijke jongelingen op de geneeskunst toe, al was het juist niet met het doel zich ergens als geneesheer te vestigen. Verschillende scholen waren door de beoefening der medicijnen bekend, zoo als Napels, Salerno en later vooral ook Bologne. In Milaan waren er in de dertiende eeuw gemiddeld twee honderd bekwame geneesheeren, terwijl vele steden doktoren aanstelden, die tegen een vaste jaarwedde de zieken van allen rang bezochten en verpleegden. De studie van het recht werd verdeeld in die van het staats- en van het kerkelijk recht. Haar voornaamste leerstoel was te Bologne gevestigd. Daar had zich weleer Azzon beroemd gemaakt, die echter verre door zijn leerling Accursius overtroffen werd, wien men om zijn verbazende kundigheden den naam van den Groote heeft gegeven. Overigens spreekt men nog van Odofred en van Dino di Mugello, terwijl als beoefenaars van het kerkelijk recht inzonderheid Innocentius IV, Kardinaal Hendrik van Ostia en Reymond van Pennaforte genoemd worden.

Wat de schoone kunsten betreft, zoo trekt de bouwkunst wel het eerst onze aandacht. Er was geen stad in Italië, die zich niet door het stichten van grootsche publieke gebouwen of werken van algemeen nut onderscheidde in de dertiende eeuw. Florence werd uitgelegd en bekwam een sterken muur, terwijl de adelijke geslachten prachtige paleizen en de regeering groote magistraatsgebouwen liet optrekken. In dien tijd bloeide in Toskane Lapo of Jakob de Duitscher, de bouwmeester van den beroemden tempel van den Heiligen Franciscus, terwijl zijn leerling Arnulf

zich onsterfelijk heeft gemaakt door den welbekenden dom en het doophuis van Florence, waarvan de bouw onder Dante's oogen was aangevangen. Als beeldhouwers maakten zich vooral Nikolaas van Pisa beroemd, die te Bologne het praalgraf voor den Heiligen Dominicus aanving, zijn zoon Andrea, die een deur van het gemelde doophuis vervaardigd heeft, zijn leerling Giovanni die met den vorigen zich door een stijl onderscheidde die vervolgens door Orcagna zijn hoogsten bloei bereikte. In de schilderkunst worden Guido van Sienna en Giunta van Pisa genoemd. De laatste had den welbekenden Cimabue tot leerling, die door de Florentijnen als de vader hunner schilderscholen genoemd wordt. Villani zegt in zijn levens van doorluchtige stadgenoten, dat hij, in onderscheiding van den heerschenden smaak, met vlijt de natuur bestudeerde en haar getrouw bij zijn kunstwerken voor oogen hield. Hij stierf in 1300. Onder zijn leerlingen noemt men den Florentijn Gaddo Gaddi, maar bovenal Giotto, den beroemden vriend van Dante, van wiens hand wij ook het oudste portret des Dichters bezitten. Zijn werken werden door zijn tijdgenoten als wonderen beschouwd om de teederheid en het natuurlijke der uitdrukking, zoodat steden en vorsten om strijd zijn voortbrengselen trachtten meester te worden. Het was echter niet alleen als schilder dat hij uitmuntte, maar ook als bouwmeester en beeldhouwer, terwijl een canzone tegen de armoede, algemeen aan hem toegeschreven, hem ook als dichter doet kennen. In dit gedicht intusschen schijnt hij geheel anders over de armoede te denken dan in eèn zijner schoone voorstellingen in de kerk van den Heiligen Fran-

ciscus, waarvan Vasari in zijn leven van Giotto spreekt. Hij beeldt daarin de armoede af als een verlaten vrouw, barrevoets op doornen tredende, terwijl een hond haar aanbast, een woeste schare haar met steenen werpt en een booswicht haar met een doornstengel tegen de beenen slaat. Deze buitengewone man stierf in 1336 en liet een school van talentvolle leerlingen achter.

Daar natuurlijk de verschijning van Dante, wat zijn taal en velen zijner werken aangaat, niet geheel op zich zelf staan kan, zoo willen wij ten slotte zijn voorgangers en tijdgenoten op letterkundig gebied een oogenblik onze aandacht schenken. Zoo als Wegele te recht opmerkt, de volken die het verst van de oude beschaving stonden en hun eigenaardigheden het langst bewaard hebben, konden het vroegst een nationale letterkunde voortbrengen. Wij zien dat er een Germaansche literatuur bestaat, vóór de Romaansche volken nog iets belangrijks voortgebracht hadden. En daar nu in Italië, als terugwerking tegen den invloed van de Duitsche veroveraars die Rome hadden doen vallen, een hardnekkig vasthouden aan 't Latijn als de taal voor wetenschap en evenzeer voor dichtkunst alle mannen van beschaving beheerscht, zoo moet onder de Romaansche volken Italië weder het laatst met een eigen letterkunde optreden. Dante, zegt men, was eerst voornemens zijn gedicht in 't Latijn op te stellen. Zijn tijd- en kunstgenoot Giovanni di Virgilio verwijt hem menigmaal zijn dwaasheid (gelijk hij 't noemt) in de volkstaal, *la lingua vulgare*, gedichten te schrijven, daar hem grooter lauwer zou wachten, indien hij voor zijn denkbeelden het edele Latijn koos.

Zelfs Petrarca vestte zijn grootsten roem nog op een Latijnsch heldendicht, dat hij meende verre boven de zangen aan Laura te staan. Uit die betrekkelijk late opkomst van de Italiaansche literatuur is het te verklaren, dat haar taal bijna dadelijk voor alle tijden gevestigd is.

De poëzie ging ook hier het proza vooraf. De eerste Italianen die zich van een andere taal dan 't Latijn bedienden, dichtten in het Provençaalsch; vorm en inhoud van de gedichten in die taal gingen vervolgens dan ook met geringe wijziging in het Italiaansch over. Onder deze Italianen noemt men Folco van Marseille (*Paradijs IX*), Ferrari van Ferrarra, Cicala van Genua en bovenal Sordello. Dante gedenkt den laatsten in den zesden en zevenden Zang van den *Louteringsberg*, waarheen wij thands ook verwijzen. Hij was omstreeks 1189 bij Mantua geboren en is vooral bekend geworden om zijn liefde tot de prinses Cunizza (Zie wederom *Paradijs IX*). Een hoogst merkwaardig gedicht van hem wordt door Ugo Foscolo medegedeeld in een artikel over de Poeti Minori Italiani. Op Sicilië doen zich het eerst werkelijk Italiaansche dichters op; Lucio Drusi, Ciullo d' Alcamo en Jakob di Lentino worden daaronder meer bepaald genoemd. Keizer Frederik II en diens zonen Enzio en Manfred beoefenden vervolgens het Italiaansch. Van den eersten is er nog een fragment in de volkstaal overig, terwijl er drie gedichten van zijn hoveling Pier delle Vigne bewaard zijn gebleven, die zoowel voor het talent des Dichters als voor de heerschappij pleiten, die het Toskaansche dialekt zich reeds had verworven. Dante vergeet niet den ongelukkigen hoveling

te gedenken, in dankbaarheid voor hetgeen door hem in belang der volkstaal verricht is. Zie den XIIIn Zang van de *Hel.*

De eerste dichter met wien een nieuwe richting in het "spreken van rijmen" merkbaar is en die derhalve een nieuw eigenaardig tijdperk aanduidt, is Guido Guinicelli, door Dante daarom wellicht *de Groote*, *il massimo*, genoemd. Bij hem wordt de liefde, in plaats van een onderwerp voor dartele of zelfs wellustige zangen gelijk bij de troubadours, de stof tot ernstige en wijsgeerige overdenkingen. Hij beproeft, zegt Wegele, een verzoening tusschen poëzie en godsdienst te bewerken en is daarom de voorganger van Dante in de reformatie van het minnedicht. Wij zullen bij de behandeling van Dante's gedichten gelegenheid hebben, dit nader te verklaren, en vermelden nu slechts, dat de Dichter in den zes-en-twintigsten Zang van den *Louteringsberg* dezen Guido eervol vermeldt, gelijk hij twee zangen vroeger van Guittone d'Arezzo spreekt, die omstreeks denzelfden tijd in een meer stichtelijke poezie zich een naam verwerft en wien de vinding van het sonnet wordt toegeschreven.

De nieuwe richting werd spoedig door de meeste dichters gevolgd, en toen Guido Cavalcanti was opgetreden, had het tijdperk der jeugd in de geschiedenis der Italiaansche poëzie voor goed een aanvang genomen. Meer dan drie eeuwen lang zouden nu liefde en schoonheid de stof der dichters zijn, doch beiden tevens worden verbonden met de platonische denkbeelden en in verzoening gebracht zelfs met de strengste eischen van het Kristendom. Zoo ontstaat

er dan een literatuur die, schoon eenigzins van Provençaalschen oorsprong, in Italië echter een geheel eigenaardig karakter aanneemt. Het voegt ons dus bij Guido Cavalcanti, den man die dit tijdperk bepaald opent, nog een oogenblik stil te staan. Vooraf vermelden wij slechts, dat zich onder de tijdgenoten van Dante nog twee dichters onderscheiden, die met hem bevriend waren en nevens Guido min of meer dezelfde richting volgen. Het waren Cino da Pistoja en Dante da Majano. De eerste, die ook als rechtsgeleerde een grooten naam heeft verworven, onderscheidde zich door een bijzondere bevalligheid van stijl en is van de oude dichters wel het meest aan Petrarca verwant. Dante da Majano is door gedichten in een meer ernstigen toon bekend geworden, en staat overigens verre beneden Cino. Een Siciliaansche dame voelde zich door den roem zijner gedichten tot hem getrokken en noemde zich sedert *Nina di Dante*, terwijl er een dichterlijke briefwisseling tusschen haar en den Dichter ontstond, die wel het meest de herinnering aan Dante da Majano heeft levendig gehouden. Als de Dichter der *Commedia* na een ontmoeting van Beatrice een droomgezicht heeft en in een Sonnet aan de voornaamste dichters van zijn tijd de verklaring daarvan vraagt, ontvangt hij onder anderen ook dichterlijke antwoorden van beide genoemde poëten en van Guido, die allen voor ons bewaard zijn gebleven.

De lezer van den *Louteringsberg* zal zich de woorden uit den elfden Zang herinneren, waarin Dante de letterkundige geschiedenis van zijn tijd met korte maar zeer juiste trekken schetst. "Aldus, zegt hij,

"Aldus ontnam ook de eene aan d'andren Guido
Den roem der taal; en licht is reeds geboren,
Die d'eene als d'andere uit het nest zal jagen."

De beide Guidoos hier bedoeld zijn Guido Guinicelli en Guido Cavalcanti, en het moet uit onze schets den lezer duidelijk zijn, dat er aan de juistheid der voorstelling niets ontbreekt.

Guido Cavalcanti was de afstammeling van een beroemd Florentijnsch geslacht (zie de *Hel X*) en huwde omstreeks 1266 met een dochter uit het niet minder beroemde geslacht van Farinata degli Uberti. Hij was met hart en ziel de partij der Ghibellijnen toegedaan en voegde zich vervolgens aan de zijde der Witten. Op zijn bedevaart naar San Jago in Spanje werd hij bekend met een schoon meisjen uit Toulouse, dat van nu aan in zijn minnedichten onder den naam van Mandetta vereerd werd. Over de verklaring dier vereering kunnen wij hier echter niet uitweiden. Niettegenstaande de innige vriendschap tusschen Dante en Guido, achtte de eerste gedurende zijn prioraat het voor de rust der stad noodig, om zijn vriend onder de hoofden der partijen op te nemen, wie het lot der ballingschap moest treffen. De opheffing van het vonnis, spoedig volgende, kwam te laat voor Guido: hij was op zijn omzwervingen in ongezonde streken in een ziekte vervallen, die hem ten grave sleepte. Zijn poëzie onderscheidt zich door kracht van uitdrukking, door oorspronkelijkheid en door rijkdom van wijsgeerige gedachten. Bij het volk ging hij door voor iemand die niet aan God wilde gelooven, hetwelk, naar zijn gedichten te oordeelen, niets anders beteekent, dan dat hij de platte en

nuchtere opvatting der dogmen niet deelde met het gewone slag van lieden uit zijn omgeving. Overigens schijnen zijn lotgevallen en zijn tijd hem menigmaal tot somberheid gestemd te hebben; Villani althands, zijn dood vermeldende, zegt, dat hij "als ernstig filosoof bedreven was in velerhande zaken, doch tevens zeer gevoelig en spoedig vertoornd tegenover anderen." In het latere deel zijns levens beminde hij dan ook zeer de afzondering en eenzaamheid. Tot een kleine proeve van zijn poëzie geven wij een vertaling van een zijner laatste gedichten uit de dagen zijner ballingschap, daar gebrek aan ruimte ons verbiedt anders dan slechts ter loops melding te maken van een herdersdichtjen, dat tegen het uitnemendste van dien aard uit de Oudheid kan opwegen, naar bevoegden oordeelen.

"Daar ik, o mijn ballade! geen hope mag voeden ooit weder in Toskane terug te komen, ga gij dan eerzaam en zedig naar mijn jonkvrouw, wier vriendelijke ontvangst u eere zal zijn.

"Gij gevoelt, mijn ballade! dat de dood zoodanig mij kwelt, dat het leven mij verlaat. Gij gevoelt ook hoe het hart mij evenwel nog klopt van liefde, en dat die liefde mij nog iedere gedachte bezielt. Zoozeer ben ik reeds verzwakt, dat ik zelfs geen kracht meer heb tot lijden! Zoo gij mij wilt dienen, voer dan mijn ziel met u, ik smeek het u dringend, wanneer zij het lichaam verlaat.

"O, mijn ballade! ik beveel aan uw vriendelijke hoede deze ziel die reeds huivert. Voer haar in heur droefheid naar de schoone jonkvrouw tot welke ik u heenzend. O, mijn ballade, zeg haar al zuchtende, wanneer ge haar hebt gevonden: deze uw dienares komt om bij u te blijven, gescheiden zijnde van hem die in de dienst der Liefde stond.

"En gij, mijn stemme, reeds zwak en bevende, die al weenende uit het droevige hart oprijst, ga met mijn ziel en dezen zang om haar te melden dat mijn leven kwijnt. Gij zult een jonkvrouw vinden, zóó bekoorlijk en zóó liefelijk van geest, dat het u een vreugde zal zijn immer haar nabij te wezen. Gij mijn ziel en gij mijn lied, aanbid haar immer in haar beminnelijkheid!"

In dit droevig afscheid van het leven en de liefde hoort men de stem trillen van een balling, die sterft ver van zijn vaderland en haar die hij bemint. Het oorspronkelijke kan in zuiverheid van taal en oorspronkelijkheid van vorm naast eenige der schoonste minnedichten van Dante geplaatst worden.

Daar Dante ook als prozaschrijver is opgetreden, voegt het mede met een enkel woord melding te maken van de schrijvers die hem zijn voorgegaan in de vorming van een stijl, die door hem tot zulk een belangrijke hoogte is opgevoerd. Zoo als wij reeds hebben aangeduid, dit eerste tijdperk der Italiaansche letteren is rijker in dichtwerken dan in prozavoortbrengselen. De belangrijkste daarvan zijn van historischen aard. Zoo zien wij dat ten tijde van Frederik II en Pier della Vigne door Matteo Spinelli een soort van kroniek geschreven werd, ons onder den titel van Giornali nagelaten en voor het meerendeel uit een aaneenschakeling van anekdoten bestaande. Later hield Giamboni zich bezig met het vertalen in de volksspraak van eenige latijnsche geschriften, doch zijn taal is nog verre van het zuivere proza van een halve eeuw later. In dit tijdperk valt nog de vervaardiging van den *Novellino*, die ongetwijfeld

een grooten invloed op Boccaccio's stijl heeft uitgeoefend. Thands verschijnen er drie schrijvers waaraan Florence de grootste verplichting heeft en wier werken achtereenvolgens de ontwikkeling van den prozastijl het meest bevorderlijk zijn geweest. Ricordano Malaspina, geboren in het begin der XIIIe eeuw, was de eerste die een algemeene geschiedenis van Florence trachtte te schrijven. Schoon zijn werk met de zonderlingste verhalen en overleveringen is opgevuld, blijft het nog altijd een rijke bron voor de geschiedenis der eeuw waarin hij leefde. Bovendien onderscheidt het zich door een groote eenvoudigheid en door eerbied voor de waarheid. Verre boven hem staat de reeds vermelde Dino Compagni, wiens geschiedenis uit een letterkundig oogpunt tot de uitstekendste en belangrijkste gedenkteekenen van een taal behoort, die uit een krachtvolle jeugd tot het tijdperk van bloei en mannelijken ernst overgaat. Giovanni Villani behoort door zijn geschiedenis tot een eenigzins lateren tijd.

Een man die wellicht meer door zijn invloed dan door zijn werken in dit tijdperk een groote belangstelling opwekt, wordt ons in Brunetto Latini voorgesteld. De zonen van de eerste Florentijnsche familiën, en daaronder Dante en Guido Cavalcanti, woonden zijn lessen bij. Hij kenmerkte zich door een bijzonder bedrijvig leven en verwierf een groote vermaardheid als wijsgeer en schrijver, als staatsman en rechtsgeleerde, als onderwijzer en letterkundige. Hij-zelf noemt zich een weinig lichtzinnig van levenswijze, *un poco mondanetto;* schoon wij het er voor houden dat Dante met een geheel overdrachtelijke beteekenis hem in den kring plaatst,

waar hij hem in de Hel ontmoet. Behalven de eerzuil hem door den dankbaren Dichter der *Commedia* in den XV^{n} Zang gesticht, heeft hij zich ook een gedenkteeken verworven in Villani's geschiedenis, waarin gezegd wordt dat hij de eerste was die de Florentijnen zocht te beschaven en te oefenen in *bene parlare e in sapere giudicare*, *e reggere la Republica seconda la politica*, in onberispelijk spreken en oordeelen en in het regeeren van de Republiek naar de wetten eener goede staatskunst. Brunetto werd eenmaal als afgezant van Florence naar het hof van Alfonsus van Kastilië afgevaardigd, doch als Guelf met hart en ziel oordeelde hij het na den slag bij Monteaperto niet geraden om in de stad terug te komen, waarom hij tien jaren in Frankrijk doorbracht, alwaar hij zijn beroemden *Tresor*, de uitvoerigste encyclopedie der Middeleeuwen, in het Fransch schreef. In zijn moedertaal schreef hij omstreeks denzelfden tijd zijn *Tesoretto*, een soort van episch leerdicht, als wij het zoo mogen noemen, waarin wel het meest de allegorische inkleeding onze opmerkzaamheid verdient, schoon het over 't geheel niet veel anders dan berijmd proza is en zich hier en daar door den inhoud zeer naauw bij zijn *Tresor* aansluit.

Zoo zien wij dan dat te midden van een tijdperk van worsteling, een tijdperk van revolutie, waarin alle machten in beweging zijn om aan 't publieke leven deel te nemen en dat zich tevens onderscheidt door bloei in handel en industrie, door een ontwaakten geest voor kunst en beschaving, dat te midden van zulk een tijdperk Italië zijn grootsten Dichter ziet opstaan, die zelf aan de gebeurtenissen

zijner dagen ijverig deel neemt en te midden van beproeving, teleurstelling en strijd het leven in al zijn wisselingen leert kennen. Maar ook juist in die worsteling van alle krachten des levens was het verschijnen des Dichters mogelijk, niet in een tijdperk van kalmte en zoogenaamde orde, in een tijdperk van de stilte des grafs. Ten naastenbij evenzoo tegen het midden van het tijdvak der Scholastiek, gelijk Ozanam zegt; tusschen het toppunt van bloei en de eerste sporen van verval, in een nog levendig oogenblik waarop de wijsheid en wetenschap dier tijden haar zwanenzang als het ware zullen aanheffen, schenken de Middeleeuwen ons den Dichter door wien zij zich geheel zullen uitdrukken met al de frischheid die het geniale kenmerkt. Het Kristendom zoo als het zich in die tijden als voortbrengsel van den toestand en de ontwikkeling der toenmalige maatschappij voordoet; het Kristendom met al zijn dogmen en opvattingen, met al zijn verschrikkingen en zijn vertroostingen, met al zijn ongerijmdheden en alles wat verheven en indrukwekkend was, met al zijn ruimte die het openstelde om alle geestelijk onderzoek en streven een plaats te gunnen, en met al de bekrompenheid die het tevens schijnbaar op de grilligste wijze aan den dag legde; het Kristendom zoo als het zich voordeed, toen al het symbolische nog in zijn vollen glans en oorspronkelijkheid schitterde, — het Kristendom ook met al zijn haat en met al zijn liefde vindt in dien Dichter mede zijn vertegenwoordiger. In het tijdvak eindelijk, waarin het proza van een oude taal begint te kwijnen en alreede in een staat van verderf verkeert, treedt een veelzijdig genie op, dat ook nog die roeping te vervullen heeft — door

zijn bezielenden geest de nieuwe taal te scheppen en een voortdurend bestaan te waarborgen, waarin zijn volk zal uitspreken wat het edels gedacht heeft, wat zijn weelderig vernuft in woorden een vorm wenscht te geven.

III.

DANTE'S LEVEN

van 1265 tot 1302.

Dante Alighieri werd in Mei van het jaar 1265 te Florence geboren, en was de afstammeling van een geslacht dat de partij der Guelfen oprechtelijk was toegedaan. Hoewel hij er prijs op scheen te stellen, dat zijn familie tot de oude Florentijnsche geslachten behoorde die hun afkomst van Rome konden afleiden, zoo blijkt toch uit den XVIden Zang van 't *Paradijs*, dat hij aan een fabelachtigen stamboom niet veel gewicht hechtte. Uit dienzelfden en den voorafgaanden Zang blijkt ons, dat de oudste voorzaat, wiens historisch bestaan niet betwist kan worden, den naam van Cacciaguida droeg. Deze trok in 1147 onder Keizer Koenraad III ten kruistocht, werd om zijn dapperheid door den Keizer-zelf tot ridder geslagen en liet kort daarna op dien tocht het leven. De naam zijner gade, uit het geslacht der Aldighieri of Alighieri, ging vervolgens op zijn zoon en aldus eindelijk op den Dichter over, die bij den doop in de

St. Janskerk te Florence nog den naam van Durante of, verkort, Dante ontving. Cacciaguida's zoon, Alighieri I, zag zijn geslacht in zijn eenigen zoon Bellincione en vervolgens in zijn kleinzoon Alighieri II voortgeplant, welke laatste de vader van onzen Dichter was. Nog op kinderlijken leeftijd verloor Dante zijn vader, zoodat wij zeker, ook al weten wij van de moeder niet meer dan den naam, mogen besluiten, dat aan Donna Bella, want aldus heette zij, de eer toekomt de opvoeding van haar zoon bestuurd te hebben. Boccaccio meldt ons dat niemand minder dan Brunetto Latini naar de gewoonte dier tijden, den horoskoop van den jonggeborene getrokken heeft, waarop de Dichter-zelf in den vijftienden Zang der Hel zinspeelt. De overlevering voegde er weldra bij, dat de moeder des Dichters kort voor diens geboorte een belangrijken droom had, die haar den toekomstigen roem van haar zoon voorspelde.

Reeds op negenjarigen leeftijd begint de eigentlijke geschiedenis van den knaap met een voorval, dat hem tot zijn dood bezield heeft, zoodat de nagedachtenis des Dichters daarvan niet gescheiden kan worden. Wij bedoelen de ontmoeting met Beatrice Portinari, de negenjarige dochter van een welgesteld Florentijn, welk meisjen hij op een feestdag gedurende een kalmer tijdperk dan de stad gewoonlijk genoot op een veld buiten de poorten van Florence voor 't eerst aanschouwde. De indruk dien zij op hem maakte was zoodanig, dat hij haar beeld aan alles verbond wat hem edel en schoon voorkwam. Wat zij voor hem werd moeten wij in een opzettelijke beschouwing aantoonen.

Dante's opleiding was voortreffelijk, en de omstandigheden

die op zijn ontwikkeling invloed gehad hebben waren zeer gunstig. Hij genoot het onderricht van den geleerdsten of ten minste den beschaafdsten man zijner vaderstad, den reeds gemelden Brunetto Latini (Zie bladzijde 378). Behalven dat deze hem met Virgilius en andere Latijnsche dichters vertrouwd maakte, zal hij hem ook met het Fransch en het Provençaalsch, dat Dante in staat was te schrijven, benevens de voortbrengselen der laatstgemelde taal bekend gemaakt hebben, terwijl wij niet behoeven te twijfelen of ook zijn leiding bij het onderwijs in de volkstaal hoogst gunstig op den leerling zal gewerkt hebben. De *Commedia* bewijst overigens overvloedig, dat de Dichter al de wetenschap zijns tijds grondig bestudeerd heeft; dat het vooral de theologie als hoofdwetenschap dier dagen, en de kennis van den Bijbel benevens de geschiedenis waren, die zijn belangstelling zullen getrokken hebben. De bekendheid met de beroemdste mannen van zijn tijd pleiten reeds voor zijn veelzijdige ontwikkeling. Bij Cimabue zal hij ongetwijfeld met den beroemden Giotto, die weldra zijn vriend werd, bekend zijn geworden. Ook Casella, de beroemdste toonkunstenaar in Florence, beminde hem, nog in het sterfelijk kleed zijnde, gelijk hij het naderhand op den Louteringsberg zelf te kennen geeft. Meer bepaald wordt er door 's Dichters levensbeschrijvers gezegd, dat hij zoowel in muziek als teekenkunst en 't miniatuur-schilderen heeft uitgemunt. Eindelijk nog herinneren wij aan zijn reeds vermelde vriendschap met Dante da Majano, Cino da Pistoja en bovenal Guido Cavalcanti, door Dante *de eerste mijner vrienden* geheeten. Daar deze eenige jaren ouder was, moet de omgang met

zulk een wijsgeerig denker die tevens zulk een hoogst dichterlijken aanleg had buitengewoon gunstig voor Dante geweest zijn. Aan de beroemde school te Bologne zette de Dichter zijn uitgebreide studiën voort, terwijl enkele levensbeschrijvers nog melding maken van een verblijf aan de scholen te Padua, Cremona, Napels en zelfs later aan die van Parijs en Oxford, schoon de reis naar Engeland zoowel als die naar Vlaanderen door velen als apokrief wordt beschouwd. Te midden van die ontzachelijk uitgebreide studiën, te midden van de toewijding aan de eeredienst der platonische liefde voor zijn Beatrice, en zelfs in de dagen dat hij door haar ziekte en afsterven aan de bitterste droefheid ten prooi is, vergeet hij nochtans de plichten niet die op hem als burger rusten. Hij streed dapper in de eerste gelederen van de ruiterij tegen de Ghibellijnsche Aretijnen in den slag bij Campaldino, 1289, en in het volgende jaar bij Caprona tegen de Pisanen.

Boccaccio meldt ons dat 's Dichters bloedverwanten hem aanrieden om in het huwelijk te treden, daar zij meenden, dat dit hem zijn Beatrice zou doen vergeten. En werkelijk zien wij hem een jaar na den dood zijner geliefde, in 1291 namentlijk, met Gemma di Manetto gehuwd, een jonkvrouw uit het aanzienlijk geslacht der Donati. Uit de bijzonderheid dat zijn gade hem niet in de ballingschap gevolgd is, hebben sommigen willen afleiden, dat dit huwelijk niet zeer gelukkig is geweest, hoewel het met een aantal kinderen gezegend werd. De beste levensbeschrijvers des Dichters durven hier niet beslissen.

Daar men in den tijd van Dante, gelijk wij in 't voor-

beeld van Brunetto gezien hebben, inzonderheid mannen die zich door geleerdheid en letterkundige verdiensten onderscheidden tot afgezanten verkoos, zoo kon het niet anders of ook de Dichter vervulde herhaalde malen de betrekking van afgevaardigde der Republiek. Ongetwijfeld zijn er onder de vijftien zendingen die door een zeker schrijver aan hem toegeschreven worden enkele van historischen grond ontbloot; evenwel verdient het onze opmerking dat Boccaccio uitdrukkelijk vermeldt, dat hij ten allen tijde in die zendingen zeer gelukkig is geweest. Een dier staatsbemoeyingen bracht hem in aanraking met Karel II van Napels, wiens zoon Karel Martel reeds vroeger een zeer vertrouwelijke vriendschap met den Dichter had gesloten. Men zie daaromtrent den achtsten Zang van 't *Paradijs.*

Uit onze voorafgaande schets is het ons intusschen gebleken, hoezeer tegen het einde der 13e eeuw de gemoederen in Florence in beweging waren. De tijd zou aanbreken, waarin het woord van den Dichter, die zijn vaderstad een

"Bark zonder stuurman in 't geweld der stormen"

noemde, zou bewaarheid worden. Dino Compagni, die zijn verhaal dikwerf met de krachtigste aanspraken tot de twistende burgerij afbreekt, kan bij het gezicht der nu volgende worsteling zich niet weêrhouden thands met dubbelen nadruk de stem te verheffen.

"Rijst op, zegt hij, onwaardige en met gruwelen bezoedelde burgers! grijpt in uw handen het staal en het vuur en geeft een vrijen loop aan uw schanddaden; geeft lucht aan uw booze wenschen en uw verfoeyelijke oogmerken. Neen,

stelt dat niet langer uit! Gaat en rukt de sieraden van uw stad neder in het stof; vergiet het bloed van uw broeders; schudt alle liefde en vertrouwen uit; weigert elkander wederkeerig hulp en ondersteuning; zaait uw logens, zij zullen de schuren vullen van uw zonen; doet wat Sylla deed in de stad Rome, Sylla die al de onheilen door hem gedurende tien jaren opeengehoopt, door Marius in eenige dagen gewroken zag. Gelooft gij dan, dat de rechtvaardigheid Gods niet meer bestaat? Zelfs die der waereld geeft nog ieder werk zijn loon. Vestigt de oogen op uw voorouders. Is het door de tweedracht dat zij groot zijn geworden in eere? Vertreedt die eere, door hen verkregen, met voeten! Toeft niet langer, rampzaligen! Men vernielt meer op een enkelen dag in den oorlog, dan men wint gedurende jaren van vrede; en een kleine vonk is voldoende om een groot koningrijk te verwoesten."

Is het wonder, dat de ware patriotten naar mannen omzien, die de arme stad verademing zullen trachten te schenken? "Op Dante, zegt Boccaccio, was eindelijk het vertrouwen en de hoop van 't volk gevestigd, door hem verwachtte men de oplossing van alle moeyelijke zaken." De burger die zich reeds als staatsman zulk een naam had verworven, met wien men, volgens denzelfden levensbeschrijver, over alles wat maar van eenige beteekenis was te rade ging, werd met den edelen Dino uitgenoodigd het Prïoraat op zich te nemen, 15 Junij 1300. Hij weigerde niet. Hij, die door de schepping van zijn dichtstuk reeds bezig was zijn volk een nieuwe, een beschaafde taal te schenken, trachtte door deze waardigheid de gelegenheid te winnen om de

nationaliteit van het Italiaansche volk krachtiger dan ooit op te wekken. Met de grootste onpartijdigheid en naauwgezetheid, met de hoogste ontwikkeling van alle krachten van zijn geest treedt hij op. Hij beschouwt zijn ambt en bediening op staatkundig gebied als die van het priesterschap. In waarheid kon hij zeggen, wat hij later in een brief schreef, als hij zich beklaagt dat al zijn onheilen uit de aanvaarding van het Prioraat voortgekomen zijn: "Zoo ik dit ambt om mijn wijsheid niet waardig was, dan toch zeker was ik het niet onwaardig om mijn trouw." De edelsten onder zijn tijdgenoten voegen er bij, dat ook zijn wijsheid dit verdiende. Dino getuigt dat hij met de meeste veêrkracht van ziel optrad, ten einde de rust in Florence te herstellen. En tot verkrijging van die rust is hem geen opoffering te groot. Toen de Zwarten de Witten hadden beleedigd door ze toe te voegen: "Wij zijn het die den vijand bij Campaldino verslagen hebben, en nu hebt gij ons uit eer en ambt verdrongen," ried Dante aan met rechtvaardigheid de hoofden der twistende partijen, wie het zijn mochten, te verwijderen. Het volk doet uitspraak, en als van een oud-romeinschen geest bezield, verbreekt nu Dante de banden der innigste vriendschap ter wille van 't vaderland: op de lijst van personen die Florence moeten verlaten is ook zijn vriend Guido Cavalcanti. Spoedig daarop werd Dante een zending naar 't Hof van Rome opgedragen, nadat hij nog kort geleden die stad bezocht had, om deel te nemen aan het groote jubiléum, dat in den aanvang van 1300 plaats had en zulk een diepen indruk bij den Dichter achterliet.

De Zwarten hadden intusschen bij Paus Bonifacius VIII aangedrongen op de tusschenkomst van Karel van Valois, broeder van Filips den Schoone van Frankrijk tot herstelling van hun invloed en gezag. Op uitnoodiging van den Paus verscheen deze werkelijk te Alagna, waar het hof van Rome tijdelijk verblijf hield, en werd hij aldaar door Bonifacius benoemd tot Graaf van Romagna en Vredestichter van Toskane. Met schrik vernam men in Florence de nadering van een vreemde macht. Men besloot tot een gezantschap naar den Paus om de onschendbaarheid van het grondgebied te redden, en het was dan bij die gelegenheid dat Dante met twee andere afgevaardigden de zending naar Rome op zich nam, zoo even vermeld. Het was toen, zegt men, dat hij in het volle besef zijner meerderheid de bekende merkwaardige woorden sprak: "*Se io vo, chi resta? Se io resto, chi va?* Indien ik ga, wie blijft dan? Indien ik blijf, wie gaat dan?" — Bonifacius begreep zeer goed, dat Dante de groote tegenstander zijner politiek was en daarom zond hij de beide andere afgezanten terug, maar hield den Dichter onder allerlei voorwendselen bij zich. Het was aldus op verren afstand, opgehouden door den Paus, onmachtig gemaakt en als gebonden aan handen en voeten, dat Dante moest zien, hoe zijn dierbaar Florence door de vreemdelingen overstroomd wordt.

Schitterend zijn de bladzijden waarop Dino Compagni, van alles een ooggetuige, een tafereel ophangt van de gebeurtenissen die nu plaats hadden. Karel deed zijn intocht in de stad en gaf allerlei vriendelijke beloften; doch in plaats van den vrede tusschen de partijen te bewerken, verheft

hij als handlanger van den Paus de partij der Zwarten en gedoogt de bitterste vervolging van de onderliggende Witten. Ook Corso Donati, het gevreesde hoofd der zegevierende partij, dringt in de stad en er volgt een plundering, een moord en brandstichting van vijf dagen. Het volk plunderde ook het huis van zijn weldoener, op het oogenblik dat deze tot de redding der stad 's Pauzen bemiddeling en medelijden afsmeekte.

In het begin van het volgende jaar werd nu Dante met zes honderd zijner medeburgers verbannen, op grond dat hij zich tegen de komst van Karel van Valois naar Florence had verklaard; en daar hij niet in staat was om eene boete van acht duizend pond te betalen, werden tevens zijn goederen verbeurd verklaard. Zelfs gingen de Zwarten met zooveel woede te werk, dat spoedig daarop "*Dante Alighieri*, *Florentijnsch Dichter*" bij een nieuw vonnis tot den vuurdood gedoemd werd, zoo hij zich binnen de perken der Republiek vertoonde, een vonnis dat later, na de eerste bekoeling, in levenslange verbanning veranderd werd. Het verwondert ons niet, dat hij bij het hooren van dit vonnis in de uiterste verontwaardiging Rome verliet, te meer daar hij onmiddelijk inzag van welke zijde het verraad was opgedaagd of aangestookt, van de zijde namentlijk van hem wiens hulp hij voor zijn volk afvroeg. En toch, jegens zijn vaderland is hij niet bitter. "*Popule meus*, *quid feci tibi*," O mijn volk, wat heb ik jegens u misdaan? is het eerste wat hij uitroept. Doch nimmer zal zijn verontwaardiging een einde nemen jegens Bonifacius, "die de ontroerde stad den oorlog gaf, toen hij den vrede beloofde;" jegens den man

wien de Goddelijke gerechtigheid de straf van Simon den Toovenaar moet toewijzen (de *Hel* IX); jegens hem van wien door de onderdrukte partij luide zal worden verkondigd: "Hij beklom den heiligen stoel als een vos, hij regeerde als een leeuw, hij is gestorven als een hond!" Er is slechts een, wien een gerecht deel van zooveel toorn des Dichters zal toevallen; het is Karel van Valois, de vreemdeling die Florence tot een plaats des gruwels maakte en van wien het her- en derwaarts geslingerde volk weldra zeide: "Hij kwam in Toskane om er den vrede te stichten, maar hij liet er den oorlog; en hij ging naar Sicilië om er den oorlog te voeren, doch won er slechts een schandelijken vrede."

IV.

BEATRICE, DE VITA NUOVA.

Onder den invloed van het Kristendom had de vrouw reeds vroeg in de Middeleeuwen een rang en bijzonder gewicht in de nieuwe maatschappij ingenomen. De galanterie der Provençalen was door de meeste beschaafde volken van Europa nagevolgd en ging nu weldra in een volkomen eeredienst over. Het gunstigste droeg daartoe bij de groote uitbreiding die de Mariadienst, op het woord van Lukas waar hij van de *Moeder des Heeren* spreekt gegrond, tegen het einde der XIe eeuw verkreeg. Tevens had zich het Katholicisme naar de veranderde tijdsomstandigheden weten te schikken.

De tijd van het strenge ascetisme was voorbij. In plaats van zich tegenover alles te stellen wat van deze waereld is, zocht de Kerk alles te heiligen, op al het menschelijke den stempel van het reine, van het goddelijke te drukken. Alles te verzaken om God te gewinnen was de stelregel van het ascetisme geweest, — van alles zich te bedienen om God nader te komen werd het beginsel van het daarop volgende tijdperk. Aristoteles en Plato werden dienstbaar gemaakt aan de bevestiging der Kerk. Onder die omstandigheden verhief zich in Italie onder Guido Guinicelli en Guido Cavalcanti een nieuwe poëzie, die in Dante haar beroemdsten woordvoerder zoude vinden. De liefde werd niet meer als een zondige of menschelijke hartstocht beschouwd, maar als een edele aandoening die de ziel tot het hoogste Heil zou opvoeren. Gelijk de Scholastiek de vereeniging van kerkleer en rede ten doel had, zoo was het streven der poëzie, liefde en godsdienst, te dikwerf tot heden vijandig tegenover elkander geplaatst, met elkander te verzoenen. De vrouw wordt in die eeredienst het beeld van al wat hartverheffend is. De vereering van *haar* schoonheid breidt zich uit tot de dienst van *de* schoonheid bij allen die gevoel en hart voor de kunst hebben. De liefde tot een maagd sluit nu de *liefde in* tot alles wat edel en goed is. Naarmate een hart meer liefde voedt, moet het te edeler wezen. "*Amor e cor gentil son una cosa*, — Liefde en een edel hart is één, — zegt Dante, en Guido uit zich in gelijken geest. De woorden van Ozanam in zijn belangrijk artikel over de betrekking van Dante tot de Oudheid, tot Plato en Aristoteles geven met juistheid de denkbeelden van de dichters dier tijden

weder. "Een aangeboren neiging wekt de ruwe zinnelijkheid op, doch daarnevens is een heilvolle kiem die, door opvoeding en ontwikkeling begunstigd, tot de hoogste deugd voert. Dat is de liefde die de ziel van den waren wijsgeer kent. Bij den aanblik der schoonheid worden geene onreine begeerten opgewekt. Het schoone is voor haar slechts een weêrschijn van het ware, de schaduw van een onzichtbaar ideaal, dat zij zou willen te gemoet streven; de bewondering daarvoor verleent haar de vleugelen weder, die de ziel bij haar aardsche gevangenschap verloor." Tevens werd bij velen de vrouw hunner vereering in verband gebracht met hun wetenschappelijk of religieus streven, en zóó werd zij het symbool van datgene wat den dichter aan 't hart lag, of men stelde onder haar beeld en haar eigenschappen dingen voor, waaromtrent de dichter zich niet te openlijk wilde uitlaten, zoodat zijn taal alleen voor de ingewijden verstaanbaar wezen kon. Dat vooral was waar in de verhouding van Dante tot zijn Beatrice. Voor wij verder gaan moeten wij de geschiedenis van beider liefde eenigzins nagaan. De eerste ontmoeting deelt Boccaccio ons aldus mede:

"Het was in onze stad bij mannen en vrouwen een gewoonte om, als de liefelijke lente in het land kwam, elkander tot een feest uit te noodigen. Bij zulk een gelegenheid had onder anderen ook Folco Portinari, een geacht burger der stad, op den eersten Mei zijn geburen in zijn huis ten feest genoodigd, waaronder ook de familie Alighieri. Zoo als de kinderen gewoonlijk plachten te doen en wel voornamelijk op feesten, was ook Dante zijn vader gevolgd. Hij had toen zijn negende jaar nog niet voleindigd. Spoedig

had hij zich met anderen van zijn leeftijd die daar bijeen waren tot kinderlijke spelen begeven. Nu was er onder anderen ook een dochter van den gemelden Folco die [bij verkorting] Bice genaamd werd en haar achtste levensjaar nog niet geheel voltooid had. Zij was buitengewoon aanvallig, in al haar doen vriendelijk en bekoorlijk, schoon van gelaat en in haar spreken verstandiger dan men van haar jeugdigen leeftijd verwachten zoude. Dit meisjen blikte nu en dan met alle kinderlijke lieftalligheid op Dante die behagen in haar schiep, haar in zijn gemoed opnam, zoodat van nu aan geen ander genot het schoone beeld van haar kon uitwisschen of verjagen. Met iederen dag nam nu de liefde van Dante toe; maar het was een liefde die hoogst eerbaar kon heeten, en geen blik, geen woord, geen teeken, geen gebaar werd ooit gezien of gehoord waarover hij te berispen was."

De Dichter heeft zijn eerste werk aan de herdenking van de oogenblikken gewijd, waarop zijn hart de eerste gewaarwordingen der liefde en tevens het eerste zuchten en hijgen naar het ideale, naar het heilige en schoone in zich voelde oprijzen. Dat boek noemde hij *Vita Nuova*, als wilde hij te kennen geven dat het aanvangt met dat oogenblik, waarop voor hem als het ware een nieuw leven begint. Het is de geschiedenis zijner liefde, en bestaat uit een tal van Sonnetten en Canzonen afgewisseld met proza in zeer dichterlijken stijl somtijds, dat tot verklaring der gedichten dient of het verband er van en den voortgang van zijn inwendig leven aantoont. Hooren wij hoe hij aanvangt.

"In dàt deel van het boek mijner herinneringen vóór hetwelk er slechts weinig te lezen is, bevindt zich een afdeeling die tot opschrift heeft *Incipit Vita Nova*, een nieuw leven begint. In deze afdeeling vind ik de woorden geschreven, die ik voornemens ben in dit boeksken te versamelen, zoo niet allen dan toch hun bedoeling.

"Negen malen reeds was de hemel des lichts na mijn geboorte, naar den aard van zijn loopbaan op hetzelfde punt bijna teruggekomen, toen voor het eerst de bevallige Jonkvrouw van mijn geest aan mijn oog verscheen, welke door velen, ook door hen die haar naam niet kenden, Beatrice genoemd werd. Zij was reeds zóó lang in dit leven geweest, dat de sterrenhemel zich voor het twaalfde deel van een graad naar het Oosten had bewogen, zoodat zij in het begin van haar negende jaar mij verscheen, terwijl ik haar zag toen ik dat jaar bijna geeindigd had. Zij verscheen mij in een kleed van een heerlijke kleur, een stemmig en zedig rood, en was omgord en opgetooid op een wijze als aan haar kinderlijken leeftijd voegde. Op hetzelfde oogenblik — ik zeg het als de volle waarheid — was het, dat de geest des levens die in de verborgenste kamer des harten woont, zóó hevig begon te trillen, dat hij tot in de kleinste polzen zich schrikkelijk gevoelen deed, en bevend sprak hij deze woorden: "*Ecce Deus fortior me, qui veniens dominabitur mihi*, zie, een God, sterker dan ik, komt over mij heerschen."

"Van toen af aan, zeg ik, werd Amor de beheerscher mijner ziel die zich weldra onderwierp, en hij verkreeg spoedig zooveel zekerheid en heerschappij over mij door de kracht die hij aan mijn verbeelding gaf, dat ik gantsch en al naar zijn welbehagen handelen moest. Menigmaal beval hij mij uit te gaan om dezen jeugdigen engel te zien; en ik zocht haar dan op in mijn kindsheid en zag haar in zulk een edel en lofwaardig voorkomen, dat men zekerlijk van haar de woorden van Homerus kon zeggen: "Zij scheen niet de dochter van een sterveling maar van een God."

Vervolgens deelt de Dichter ons zeer naief mede, dat hij, om den goeden naam zijner uitverkoorne in het minst niet aan den laster bloot te stellen, een andere jonge maagd het hof maakt, schoon hij al den lof dien hij in zijn gedichten haar toezwaait wil verstaan hebben als op Beatrice toepasselijk. Zijn hartstocht neemt intusschen toe. "Wanneer zij ergens verscheen (zegt hij verder) en ik hoop had op een groet van haar, was er niets vijandigs meer in mij, maar veeleer vervulde mij een geest van *caritade*, die mij ieder deed vergeven die mij beleedigd had. En die mij op dat oogenblik iets zoude gevraagd hebben, dien zoude ik alleenlijk geantwoord hebben "*Amore!*" en dat met een blik die den hoogsten deemoed uitdrukte."

In die stemming heeft hij allerlei vizioenen. Een daarvan levert de stof tot een der schoonste gedichten die in de *Vita Nuova* voorkomen. Dante zegt ons hoe hij eenmaal, door een hevige ziekte aangetast zijnde, op den negenden dag daarvan eenigzins moedeloos en neêrslachtig werd; en vervolgens over den korten duur en de onbestendigheid van 't leven nadenkende, werd hij op eens door de gedachte gekweld: "ook de edele Beatrice zal dan eenmaal sterven." Hierop verviel hij tot ijlhoofdigheid waarin hij een gezicht had dat hem zoodanig trof, dat hij luidkeels weende en een der omstanders, *una donna pietosa e di novella etate* (waarschijnlijk zijn zuster) genoodzaakt was hem te wekken.

"O, dat wij hem vertroosten!"
zoo baden zij vol teederheid elkander;
en dikwerf zeiden zij:
"Wat zaagt ge toch, dat u zoo zeer ontroerde?"

En toen ik mij wat krachtiger gevoelde,
sprak ik: "u zal ik 't alles melden, vrouwen!"
Terwijl ik aan de broosheid dacht van 't leven,
en zag hoe kort, hoe vluchtig 't is van duur,
moest Amor die me in 't harte zetelt, weenen.
Toen werd daarop mijn ziele zeer ontroerd,
want zuchtend riep ik in gedachten uit:
"Zoo moet dan ook mijn Jonkvrouw eenmaal sterven!"
Zoozeer greep toen de zielsontroering me aan,
dat ik het oog, bezwaard en moede, sloot.
En zóó neêrslachtig waren
mijn zinnen, dat zij allen henen dwaalden;
waarop ik in mijn droomen
en ver van werklijkheid en van bewustzijn
vertoornde vrouwen zag verschijnen die
mij zeiden: "Gij zult sterven, gij zult sterven!"
En toen, vervallen tot ijlhoofdigheid,
zag ik zeer vele vreeselijke dingen.
Ik weet niet in wat oord ik scheen te zijn;
'k zag vrouwen met ontbonden vlechten gaan,
die bitter weenden of van jammer klaagden,
en 't vuur der smart rondom zich henen wierpen
Daarna was 't mij, als zag ik meer en meer
de zon verduistren en de sterren schijnen,
en al wat leefde schreyen;
ik zag de voglen vallen in hun vlucht
en voelde de aarde siddren,
terwijl een man, verbleekt en heesch van stem,
mij zei: "Wat doet ge? Is 't u nog onbekend?
Uw Jonkvrouw die zoo schoon was — is gestorven!"
Ik hief mijn oogen op, in tranen badend,
en zag weldra, als waar 't een mannaregen,
hoe englen opwaarts naar den Hemel zweefden,

een kleine wolke [1]) die hen voorging volgend,
waarachter ze allen luid "Hosanna!" zongen.
Indien het anders ware, ik zou 't u zeggen.
"Verberg ik 't u (sprak Amor toen) niet langer,
kom mede en zie, waar onze Jonkvrouw ligt!"
Toen bracht mij 't ijdel droombeeld
daar, waar mijn Jonkvrouw dood lag uitgestrekt;
en toen ik haar aanschouwde
zag 'k vrouwen met een sluyer haar bedekken.
Zóó diepe rust lag over haar gelaat
dat zij me scheen te zeggen: "Mij is vrede!"
Ik-zelf gevoelde me in mijn smart weêr rustig,
toen ik in haar dat beeld der rust aanschouwde,
en uitriep: "Thands schijnt gij me, o dood, iets liefljjks
Van heden af moet gij iets vriendelijks zijn,
dewijl ge bij mijn Jonkvrouw hebt vertoefd,
en moet ge zelfs zachtaardig zijn — niet hard!
Gij ziet met wat verlangen 'k tot u kom,
om een der uwen — u gelijk te zijn.
Kom dan, u smeekt mijn harte!"
Toen ijlde ik heen; ook 't rouwgebaar hield op;
en toen ik weêr alleen was,
riep 'k uit, den blik op 't hemelsch rijk gevest:
"Welzalig, schoone ziel, die u aanschouwd heeft!" —
Toen wektet gij me, en daarvoor zij u dank.

Als toelichting tot het feit, dat de verschijning van de *Vita Nuova* reeds in staat was Dante de meerderheid boven al zijn tijdgenoten als Dichter te geven, zoodat zijn roem zich door geheel Italië verbreidde, mogen nog de volgende aanhalingen een plaats vinden.

---

1) Witte zegt dat de oude schilders de ziel der afgestorvenen als een kind voorstelden, dat in een lichte wolk gehuld omhoog rees.

In 1289 stierf Folco Portinari, de vader van Beatrice, en liet zijn dochter in de hevigste smart achter. Volgens de gewoonte dier tijden begaven zich vele vrouwen en jonge dochters naar het huis van den overledene, om met de achtergelatene te weenen en haar te troosten. In het terugkomen ontmoet Dante ze en verneemt uit haar mond, hoezeer Beatrice over haar verlies treurt. Dante spreekt de vrouwen aldus toe:

"Gij, die daar gaat met neêrgebogen hoofd,
en smart verkondigt met uw sombren blik,
vanwaar toch komt ge, daar uw aangezicht
als dat van 't innigst meêlij schijnt te zijn?
Hebt gij onze ed'le Jonkvrouw licht gezien,
hoe zij 't gelaat in tranen baadt der liefde?
O, zeg 't mij vrouwen wat mijn hart vermoedt,
als ik u zoo met droef gebaar zie gaan.
En zoo ge zulk een jammer hebt verlaten,
vertoeft dan, bid ik u, bij mij een weinig,
en hoe 't ook met haar zij, verheel mij niets.
Want 'k zie het aan uw oogen dat ze weenden;
'k zie met zóó sombren blik u wederkeeren,
dat mij het harte bij 't aanschouwen beeft."

Waarop Dante de vrouwen laat antwoorden:

"Zijt gij de man die in zoo menig lied
van onze Jonkvrouw ons gesproken hebt?
Wel zijt gij in uw stem aan hem gelijk,
doch in uw uiterlijk herkent m' u niet.
En waarom weent ge zoo van gantscher harte,
dat ge andren om u-zelf tot meêlij dringt?

Zaagt gij haar weenen, wijl gij al de smart
van uw gemoed voor ons niet kunt verbergen?
Ai, laat ons gaan in droefheid en geklag;
hij die ons troosten wil, bezondigt zich!
Hoe hoorden wij in haar geween haar spreken,
Zóó zeer draagt zij den jammer op 't gelaat,
dat wie haar recht had willen gadeslaan,
als levenloos van smart geweest zou zijn."

Uit de medegedeelde *Canzone* zal het den lezer duidelijk worden, wat smart de Dichter zal gevoeld hebben, toen ook de dag waarop Beatrice stierf in werkelijkheid aanbrak. Hij verbeeldt zich dat Florence eenzaam en verlaten is en heft dan ook zijn smartkreten met het woord van Jeremia aan, uit het eerste hoofdstuk van diens klaagliederen.

"Steeds weenende en alleen in al mijn jammer
roep 'k luide: Beatrice! Ach, zijt ge dood!"

zoo klaagt hij vervolgens. Allen die hem kennen in Florence zijn met hem bewogen.

"De bittre tranenvloed dien gij, mijn oogen!
zoo langen, langen tijd vergoten hebt,
ontlokte zelfs aan velen om mij heen,
gelijk gij zaagt, de tranen van het meêlij —"

zoo roept hij-zelf uit. En om nog een laatste getuige van zijn smart te doen spreken, halen wij het schoone Sonnet aan waarin Dante zich tot de groote schare van vreemdelingen richt, die bij zekere gelegenheid ter bedevaart naar Rome gaan en Florence doortrekken.

"Ai, pelgrims, die voorbijtrekt in gepeinzen,
licht over hen die verre van u zijn!
komt gij van zulk een afgelegen oord —
gelijk uw uiterlijk 't ook waarlijk toont —
Dat gij niet jammerklaagt, nu gij door 't midden
der diep bedroefde stad uw doortocht neemt,
gelijk dezulken die het nimmer hoorden,
naar 't scheen, wat zware slag haar heeft getroffen!
Indien ge een wijl vertoefde en hooren wildet,
gewis, mijn hart zegt in zijn zuchten mij,
dat gij dan weenende haar zoudt verlaten.
O weet, de stad verloor haar Beatrice!
En alles wat men u van haar kan melden,
maakt dat een vreemdling zelfs 't verlies betreurt."

Dat de Dichter reeds spoedig na den dood van Beatrice van het denkbeeld vol was, om haar in eenig belangrijk gedicht, in een gedenkteeken dat de eeuwen trotseeren zoude te vereeren, blijkt uit het slot van zijn *Vita Nuova.* "Na dit Sonnet," zegt hij, en bedoelt daarmede een gedichtjen dat spoedig na haar dood geschreven was, —

"Na dit Sonnet verscheen mij een wonderbaarlijk vizioen, waarin ik zulke dingen zag, die mij het voornemen deden opvatten niets meer van deze gezegende te zeggen, dan op het oogenblik waarop ik waardiger over haar zoude kunnen spreken. En om daartoe te komen, beijver ik mij wat ik maar kan, gelijk zij waarachtiglijk weet. Zoo hoop ik dan — indien het Hem door Wien al wat bestaat leeft welbehagelijk zal zijn dat mijn leven nog eenige jaren gespaard blijve — van haar datgene te zeggen wat nog nooit van eenig sterveling gezegd is geworden. En alsdan behage het Hem die de Heer van alle genade is, dat mijn ziel van hier ga om de heerlijkheid harer

Jonkvrouw, namentlijk van die gezegende Beatrice te aanschouwen, die in volle glorie het aanschijn van Hem toeblikt *qui est per omnia sæcula benedictus. Laus Deo!*"

De *Vita Nuova* bekleedt een zeer eigenaardige plaats in de geschiedenis der Italiaansche letterkunde. Haar onderwerp was geheel nieuw en onderscheidde zich, even als de oorspronkelijke vorm waarin de Dichter het behandelt, ten eenenmale van hetgeen tot nu in proza verschenen en voornamelijk van historischen aard was. Met de *Vita Nuova* dagteekent dus de eigentlijke vestiging van het Italiaansche proza, wat vooral ook zijn grond heeft in de eigenaardigheden van de taal en den stijl. Overigens is het nog opmerkelijk, dat in dit werk des Dichters, naar de gewone verklaring ten minste, de behandeling van staatkundige vraagstukken ten eenenmale is uitgesloten, terwijl in ieder geval dit voortbrengsel, in weêrwil van de schijnbare buitensporigheden van fantazie en mysticisme, zijn aantrekkelijkheid voor ieder zal behouden, omdat het menschelijk element, het natuurlijke, verre van opgeheven te worden, er doorgaande zich in doet gelden.

Wat reeds bij de laatste aanhaling is aangemerkt, namentlijk, hoe het denkbeeld om den naam zijner geliefde door een grootsch gedenkteeken te vereeuwigen zich spoedig na haar dood bij Dante heeft ontwikkeld, het wordt ons uit menig gedicht uit dit tijdperk op nieuw duidelijk. Men moet evenwel de Beatrice van de *Divina Commedia*, want in de schepping daarvan heeft de Dichter zijn belofte gestand gehouden, wel onderscheiden van de vroegere der *Vita Nuova*. Gelijk Missirini in zijn leven van Dante zoo juist zegt,

Beatrice, eerst zoo vuriglijk bezongen als werkelijke maagd en beminde, wordt weldra gevierd als vertegenwoordigende het schoone en aantrekkelijke van wetenschap en kunst en alles wat edel is (en tot zoover gaat de *Vita Nuova*), om daarna als symbool op te treden van de goddelijke wijsheid en van het licht der bespiegeling en des geloofs. Van nu aan is zij den Dichter eerst recht een wonder, "een negental, waarvan de wortel drie is, de heilige Drieëenheid". Zij moet van nu aan het werk van Virgilius vervolgen. Deze heeft hem de orde der tijdelijke dingen verklaard; hij is de vertegenwoordiger van het menschelijk verstand, van de rede; hij voert Dante ook nog langs den Louteringsberg, het beeld des *bedrijvigen levens*. Doch bij een hoogere ontwikkeling, waarbij de ziel zich tot het *beschouwende leven* richt, moet er zich een ander als geleider van den Dichter voordoen, en dat is Beatrice die in het aardsche Paradijs verschijnt als Virgilius zijn taak heeft volbracht. In welke hoedanigheden zien wij haar nu optreden? In tweeërlei. Vooreerst zien wij, dat zij bewogen is met Dante's doodsangsten in het woud der afdwalingen en hem vervolgens redt van het verderf, terwijl zij op den top des Louteringsbergs hem, na zijn boetedoening, liefdevol opneemt en de laatste sporen der zonde van hem wegneemt. Daarna voert zij hem door de sfeeren des Hemels al hooger en hooger den zetel der Godheid toe en verklaart hem de verschijningen waartoe hij verwaardigd wordt, bespreekt de moeyelijkste vraagstukken op het gebied van kerkleer en Bijbel om hem de orde der geestelijke dingen te doen inzien, en tracht aldus zijn verstand voor het licht der waarheid op te klaren. Derhalve besluiten wij, dat wij hier

in Beatrice het symbool zien der voleindigende genade Gods en het symbool der Goddelijke wetenschap, de Theologie. Natuurlijk vinden wij haar bij de opstijging door het Rijk der Hemelen vooral in de laatste hoedanigheid verschijnen. Daarbij vooral houdt zij op uitsluitend de dochter eens stervelings te zijn; zij is een wezen dat den Dichter inspireert, een TIENDE MUZE, de Muze namentlijk die in dien tijd alles beheerschte, de Theologie.

Met nadruk komen wij echter tegen de beweering op, alsof wij hier met niets anders dan een allegorie te doen hebben. Even als in de *Vita Nuova* wisselt Beatrice hier als werkelijkheid en symbool af, en het is juist in de wonderbare ineensmelting van de verheerlijkte geliefde van vleesch en bloed, — eenmaal door Dante bemind met die warmte en geestdrift die ieder rechtschapen jongeling van welken tijd ook niet ten eenenmale vreemd zijn, en later beweend tot aan de grenzen van den wanhoop — met het symbool der hoogste Liefde en Hemelsche Wijsheid en als zoodanig schier het voorwerp der heiligste vereering, het is juist in die ineensmelting, zeggen wij, dat de bekoorlijkheid van het gedicht voor een groot deel te zoeken is.

Gelijk Beatrice Virgilius vervangt, wordt zij-zelf door den Heiligen Bernardus vervangen. Naar de meening der Scholastiek openbaart zich het ware geestelijk streven en de ware liefde tot het hoogste Heil allereerst door goede werken, door een bedrijvig leven, gelijk het heet. Daarop volgt als hoogere ontwikkeling het bespiegelende leven, waarin Beatrice, de Theologie, de leidsvrouw is. Is de ziel nu door dit leven tot de kennis van de goddelijke waarheden opge-

klommen, zoo lost zich het bespiegelende leven in de hoogste mate van ontwikkeling op, namentlijk in de mystiek, de aanschouwing Gods van aangezicht tot aangezicht, de vereeniging met Hem, het terugkomen en zalig zijn in 's menschen eersten Oorsprong. Van dien graad der zielsontwikkeling is de Heilige Bernardus het symbool en vandaar dat hij Beatrice ten laatste vervangt.

Het slot onzer beschouwing is, dat, naar onze meening, de eeredienst der liefde en die van het ideaal, de geschiedenis van de Beatrices met één woord — hoe zeer zij ook bij sommigen in het buitensporige valle — toch altijd een waardige vertooning zal maken in de geschiedenis van den menschelijken geest. Die eeredienst heeft een belangrijk tijdperk van Europa's geschiedenis beheerscht. Die eeredienst heeft de geesten dier tijden vatbaar gemaakt voor de heiligste aandoeningen en daarbij de vroomste denkbeelden opgewekt. Petrarca heeft den lof zijner geliefde gezongen en dien afgewisseld met dien van God. Zijn vereering van Laura lost zich op in een der schoonste lierzangen die de waereld bezit, in den zang aan de Moedermaagd. De geboorte van Laura doet hem denken aan die van Jezus; het arme vlek waar zij het levenslicht zag aan Nazareth. En zoo kon Boccaccio zeggen: "De theologie en de poëzie zijn eenerlei zaken, want zij richten zich naar hetzelfde doel;" waarbij wij nog, om 't belangwekkende der uitspraak, zijn woorden voegen: "Zelfs durf ik beweeren dat de theologie niets anders is dan een poëzie die zich om God beweegt en een dichterlijke fictie." En de Kerk, ziende dat de liefde vergeestelijkt werd, bracht er het hare toe bij om de verzoening der liefde met geloof en zedeleer

te bevorderen. Een tijdgenoot van Petrarca beproefde aan te toonen dat Plato in overeenstemming kon gebracht worden met den Bijbel. Toen scheen er een tijdperk aan te zullen breken, dat bij leven en beweging — het tegenovergestelde van doodsche onverschilligheid — ware verdraagzaamheid zou voegen.

V.

DANTE'S MONARCHIE EN ZIJN STAATKUNDIGE GEVOELENS.

Velen die zich nog voorstellen, wat vroeger de vrij algemeene beweering was, dat Dante, na door de Guelfen miskend en verstooten te zijn geworden, zich uit weêrwraak bij de Ghibellijnen aansloot. Geen grooter miskenning van zijn karakter, geen bewijs van oppervlakkiger oordeel dan het uitspreken van die stelling. Bovendien wordt zijn gedicht door zoo iets vast te stellen in enkele opzichten een samenweefsel van onbegrijpelijkheden en kontradiktiën, terwijl inderdaad, als men een juiste opvatting van 's Dichters karakter en denkbeelden heeft, de staatkundige bedoelingen volstrekt geen moeyelijkheden opleveren en er niets is dat naar tegenspraak zweemt. 't Is waar Dante blijft de partij der Guelfen, tot welke hij door zijn geslacht behoorde, eenigen tijd getrouw; doch reeds gedurende de waarneming

van het Prioraat zien wij dat zijn staatkundige denkbeelden volkomen vastheid hebben verkregen en dat die denkbeelden hem op een geheel bijzonder standpunt plaatsen. Hij spreekt het vonnis der verbanning uit zoowel over de hoofden der Witten als der Zwarten. Zijn denkbeelden verhieven hem boven de partijen en deden hem aan geen van allen de voorkeur geven. Evenzoo kan men hem na zijn verbanning niet dan onder de gewichtigste voorwaarden tot de Ghibellijnen rekenen. Zijn omzwervingen brengen hem wel met hen in veelvuldige aanraking, daar hij een gelijk lot met hen deelt, doch zijn idealistische opvattingen van Pausdom en Keizerschap verschillen hemelsbreed van de partijleus der Ghibellijnen, voor wie het wachtwoord Keizer niets anders is dan een naam waar achter zij hun zelfzuchtige plannen tot herstel der aristokratie verbergen. De Dichter was een onafhankelijk, een zelfstandig man, verheven boven de partijen; hij voedde denkbeelden waarvoor de menigte geen begrip had en die te grootsch waren om tot werkelijkheid te komen. Dat gevoelde Byron zeer goed, toen hij in een van zijn edelste voortbrengselen, ***the Prophecy of Dante***, den Dichter liet zeggen:

"For mine is not a nature to be bent
By tyrannous faction and the brawling crowd."

En Dante-zelf geeft ons duidelijk zijn eigenaardig standpunt te kennen, als hij zijn voorzaat Cacciaguida, tot hem het woord richtende, laat zeggen: "*a te fia bello — Averti fatta parte per te stesso*, — het zal u eere zijn, dat ge uw partij gevormd hebt bij u-zelf."

De Dichter heeft zijn staatkundig stelsel in een opzettelijk geschreven werk blootgelegd, dat tot titel voert *De Monarchia*, OVER DE MONARCHIE, en waarschijnlijk geschreven is tegen het tijdstip waarop Italië het bezoek van Keizer Hendrik VII wachtte (1311) [1].

Dante had zich uit den liefelijken droom van een RIJK GODS OP AARDE een stelsel gebouwd, dat hij tot zijn laatsten dag met edele zelfverloochening verdedigd heeft, terwijl hij-zelf het slagtoffer dier verdediging is geworden. Volgens dat stelsel was het menschdom één gezin en mocht het niet verdeeld worden in onderscheiden staten, daar zulk een verdeeling tot niets anders dan haat, verkeerden naijver en zelfzucht leiden kon. Die eenigheid kan men in tweeërlei opzichten beschouwen, namentlijk als geestelijke of godsdienstige en als staatkundige eenigheid, niet van elkander te scheiden. Volgens de ordeningen van God is nu de Paus, het hoofd van het "Rijk dat niet van deze waereld is," de algemeene leidsman van de menschheid tot het geestelijk heil en, analoog daarmede, de Keizer het hoofd dat de menschheid tot het tijdelijk geluk moet brengen. Het Keizerschap is dus den Dichter een even goddelijke instelling als de Kerk, wier woordvoerder de Paus is. In geschiedenis en openbaring, merkt Dante verder op, is de bestemming van beide instellingen door de Voorzienigheid te lezen. Een ontkennen van de door God geordende roeping van het Keizerschap is even zondig en kettersch als de afwijking van de Kerk. In het RIJK GODS OP AARDE kan geen verdeeldheid denkbaar zijn, noch geestelijk, noch staatkundig. Is die verdeeldheid aan-

---

[1]) Witte spreekt echter van 1302.

wezig, dan heeft er stoornis plaats, dan verkeert de menschheid in abnormalen toestand, en het moet de roeping van ieder edel mensch zijn, de Hemelsche orde weder te herstellen. De menschheid, zegt Dante, is het kleed dat Jezus op het hart droeg en dat niet verscheurd mocht worden; en dus laat zich noch in geestelijk noch in staatkundig opzicht een verdeeld menschengeslacht denken. Terwijl Dante dus het Pausdom oproept tot de zorg voor het geestelijk heil der volken, predikt hij tevens de herstelling van een waereldmonarchie, opdat er werkelijk een tijd aanbreke voor een rijk van vrede en liefde, dat de geheele aarde omvatten zal. Die staatkundige eenheid heeft zijn grond in de ware kennis van God. De geheele schepping heeft in God haar hoofd en alzoo moet de menschheid, als een deel dier schepping, ook onder een eenigen monarch staan. En gelijk God één is, zoo redeneert Dante verder, moet ook de menschheid één willen zijn.

De vraag schiet nu over, welk Keizerschap als geroepen moet beschouwd worden tot die Waereldmonarchie. Dante antwoordt ons, het Romeinsche. Hij ziet het Romeinsche volk door God voorbestemd om de staatseenheid te verwezentlijken, gelijk het Israëlietische de godsdienst der geheele waereld in de kiem althands met zich droeg. Rome, zegt hij, werd gebouwd in den tijd dat God den stam van Jesse uitverkoor tot hoofd van Israël, en uit dien stam is Jezus geboren. In al de verhalen der Romeinsche geschiedenis, waarin van een uitredding van Rome sprake is, ziet Dante werkelijk wonderen als die, welke ten behoeve van Israël verricht zijn. Verder moet men opmerken, zegt de

Dichter, dat Jezus juist in den tijd geboren werd, toen Rome onder Augustus de heerschappij over alle beschaafde volken verworven had, wat de evangelist Lukas met voordacht doet uitkomen. En Jezus-zelf erkent de oppermacht van Rome, dewijl hij toelaat, dat hij door het Romeinsche gezag geoordeeld wordt, en bovendien, door het bekende woord: "Geef den KEIZER wat des KEIZERS en Gode wat Godes is, allen twijfel weggenomen heeft. De Apostelen volgen geheel en al hun Meester. Paulus, onder anderen, beroept zich uitdrukkelijk op den KEIZER, terwijl de Engel die hem komt vertroosten zegt: "Vrees niet, Paulus, gij moet voor den KEIZER gebracht worden."

Het is natuurlijk, dat van zulk een standpunt de toestand der waereld Dante ten eenenmale verkeerd moet voorkomen. De waereld is krank, zegt hij ergens; en elders, de aarde is geheel uit haar baan geraakt, dewijl de keizerlijke troon ledig is. "O armzalige menschheid!" zoo roept hij uit in de *Monarchie*, "door wat stormen en booze lusten moet ge rondgedreven worden, sints gij een veelhoofdig monster zijt geworden en u verstrooit in vele richtingen!" Wij hebben telkens op dergelijke klachten in de *Commedia* opmerkzaam gemaakt.

Het innige geloof aan de waarheid van zijn inzichten en aan de Voorzienigheid bewaart den Dichter echter voor wanhoop. Hij gelooft met al de kracht zijner ziel aan de herstelling van het keizerrijk. Vandaar zijn vreugde als Keizer Hendrik VII naar Italië komt, de vorst op wien zijn hoop gevestigd is, doch die Italië nog niet rijp zal vinden om aan het grootsche denkbeeld des Dichters te beantwoorden.

Daar nu Dante de roeping van het Pausdom geheel en al en met de meeste volharding tot het louter geestelijk toezicht terug brengt, zoo moet hij in bepaalde tegenspraak komen met het Pausdom dat hij kende en dat niet alleen een belangrijk grondgebied als onvervreemdbaar en wettig goed beschouwde, maar ook de meerderheid van het geestelijk opperhoofd boven alle machten stelde. Dante verheft de zelfstandigheid van het Keizerschap boven alle bedenking, en ontkent aan het Pausdom niet alleen het recht van waereldlijke goederen te bezitten maar ook van zich in zaken van den staat te doen gelden. Daarentegen is in geestelijke zaken de Keizer aan den Paus den eerbied schuldig "die den vader van den eerst-geboren zoon toekomt." Dante gaat dus met statigen tred den geest zijner eeuw vooruit, want, terwijl hij een idealistisch Keizerschap en daarmede een RIJK GODS OP AARDE wil vestigen, predikt hij tevens een volslagen afscheiding van KERK en STAAT.

De weinige ruimte verbiedt ons hier uitvoeriger dit onderwerp te behandelen. Met verwijzing naar Wegele, onder anderen, willen wij met nog een paar opmerkingen besluiten.

Het is er verre af, dat Dante vóór despotisme ijvert. Daartoe was hij te edel gezind en was hij te vrijheidlievend van inborst. Hij ziet in den Keizer niet anders — en toch, kon hij er iets schooners in zien? — dan den dienaar der menschheid, den man in wien de gelijkheid en het recht van allen een verdediger kunnen vinden, den man wiens roeping het is gerechtigheid en vrede op aarde te brengen en die daartoe in de eerste plaats moet begrijpen, dat *het*

menschdom slechts gelukkig kan zijn bij het genot der hoogst mogelijke vrijheid.

En eindelijk, geven wij wel in bedenking na het aangevoerde op te merken, dat Dante — hoezeer zich ook beklagende over enkele Pauzen en de ontaarding der Kerk — echter geen tegenstander, maar veeleer een heftig verdediger van het Pausdom was. Het gezag der Kerk aan te randen zou, even als de aanranding van het Keizerschap, opstand zijn tegen God. In de beschouwing van de *Commedia* zullen wij gelegenheid hebben, daarover meer opzettelijk te spreken.

VI.

DANTE'S LEVEN

van 1303—1321.

"Ik ben met medelijden vervuld, waar ik ook een ongelukkige zie; maar mijn grootste medelijden is voor hen die in ballingschap rondzwerven en hun vaderland niet wederzien dan in den droom." Zoo drukt Dante zich uit in zijn *de vulgari Eloquio*, en in den zeventienden Zang laat hij zich door zijn voorzaat de ballingschap voorspellen, waarop de woorden volgen:

"Dan zult gij afstand doen van 't geen u 't innigst
En 't dierst aan 't hart ligt, wat u de eerste pijl
Zal wezen van den boog der ballingschap;
Dan zult ge ervaren ook, hoe bitter 't brood
Van vreemden smaakt, en wat een harde weg
Het op- en neêrgaan is langs andrer treden."

Van nu aan is het leven van Dante een ware pelgrimstocht. Van stad tot stad zwerft hij rond en peilt de ellende der ballingschap tot in al haar diepte. En hoewel het hem niet aan vermogende en vorstelijke vrienden ontbrak, was toch voor een man zoo vrij, zoo onafhankelijk tot aan het hooghartige toe als Dante, iedere weldaad die hem werd toegedeeld met bitterheid vergezeld. Daar kwam nog bij, dat hij zich door zijn theorieën op een vrij geïsoleerd standpunt bevond en in ieder geval de zelfzucht en snoodheid van beide partijen hem een gruwel in het oog was. Vond hij beurtelings bij Guelfen en Ghibellijnen een toevlucht, beiden waren toch voor de denkbeelden van hun gast onverschillig, want hij bewoonde een sfeer die verre boven die der partijen verheven was. Dante voelde zich dus altijd, ook bij de liefderijkste ontvangst en verpleging, eenigzins alleenstaande, en dit maakte dat een duurzaam verblijf aan deze of gene plaats een onmogelijkheid werd. Nog kwam hierbij, dat hij zijn gade met een zevental kinderen had moeten achterlaten, waarvan hij eerst later zijn beide zonen mocht wederzien, terwijl eenige in zijn afwezigheid stierven.

Allereerst begaf zich Dante naar Siena, het vereenigingsoord van de verdreven Witten, vanwaar hij echter spoedig met zijn lotgenoten naar Gorgonza, een kasteel in het

Aretijnsche, vertrok, waar beraadslaagd werd over middelen ten einde in de stad terug te keeren. De eerste maatregel van de ballingen was, een soort van raad te kiezen, wien het gezag door hen werd toevertrouwd, en het blijkt dat Dante een van het twaalftal was, daartoe uitverkoren. Hun tweede gedachte was, aan hun legermacht eenheid, tucht en een bekwaam hoofd te geven. Zij sloegen allereerst het oog op Uguiccione, den Podestà van Arezzo, een wakkeren Ghibellijn; doch deze liet zich door Corso Donati en vooral door den Paus, die hem den kardinaalshoed voor zijn zoon beloofde, van hun zaak aftrekken, zoodat zij een wijle zelfs niet meer veilig waren in Arezzo. De ballingen trokken naar Forli en droegen aldaar den Podestà Scarpetta degli Ordelaffi het bevelhebberschap op, terwijl Dante naar andere plaatsen gezonden werd om bondgenoten te werven. In die afwezigheid werd door hen, al te voortvarend, de tocht naar Florence ondernomen. Wel telden de ballingen een leger van 800 ruiters en 4000 man voetvolk, doch de Zwarten in Florence waren op hunne hoede, en hun opperhoofd Fulcieri degli Cavoli behaalde een volkomen overwinning op de Witten, in weêrwil van hun persoonlijken heldenmoed, dewijl alle orde en eenheid in plan had ontbroken. Zij trokken naar een kasteel terug, en toen dit na een beleg door Fulcieri werd ingenomen, werd er een moorddadige slachting onder de ongelukkige Guelfen aangericht. Dante was verontwaardigd over zooveel snoodheid. Aan den anderen kant had hem de vermetelheid zoowel als de laf hartigheid en gewetenlooze moedwil van velen der ballingen mede geërgerd en — hij nam het besluit van nu aan zich van beide partijen af te keeren en alleen

te staan in het ongeluk. Wie gevoelt nu niet de bittere ervaring die er spreekt uit de vaerzen, die hij zich door Cacciaguida laat toevoegen:

"En wat u 't meest de schoudren drukken zal,
Dat zal 't verdwaasd en snood gezelschap zijn,
Waartoe ge in deze rampvallei zult vallen.
Maar slechts kort,
En hun, niet u, zal 't hoofd van schaamte kleuren.
Hun daden zullen van hun dierlijkheid
Alom getuigen; dies zal 't eere u zijn,
Dat ge uw partij gevormd hebt bij u-zelf"

Intusschen waren twee personen afgetreden, aan wie door Dante de oorzaken van alle onheil werden toegeschreven. Karel van Valois was naar Sicilië gegaan, vanwaar hij spoedig naar Frankrijk moest terugkeeren, na een schandelijken vrede gesloten te hebben. Bij zijn vertrek had hij het bestuur van Florence toevertrouwd aan Corso Donati, Rosso della Tosa, Pazzino de' Pazzi en Geri Spini, vier van de hevigste hoofden der Zwarten.

Bonifacius VIII was vervolgens in onmin geraakt met Filips den Schoone van Frankrijk, en daar de Koning zoowel op een groot deel der geestelijkheid als het meerendeel der leeken kon staat maken, had hij het gewaagd den Paus in Anagni te overvallen, waarop deze in waanzin over den smaad, zijn persoon en waardigheid aangedaan, weldra van verdriet stierf. Hij werd door Benedictus XI opgevolgd, een man die zich door een edel karakter en waar besef van zijn roeping onderscheidde en met al wat in hem was den

vrede in Toskane wilde bewerken. Doch hij leefde slechts kort, want reeds in het laatst van 1304 volgt het *interregnum* van een jaar, waarna onder den invloed van Frankrijk Clemens V van Gascogne tot den Heiligen Stoel geroepen werd.

Benedictus zond den Kardinaal del Prato naar Florence, terwijl er afgevaardigden van de ballingen benoemd werden, om over een verzoening te raadplegen. Dante laat zich nogmaals vinden tot de vervulling van een roeping die tot heil der vaderstad kan strekken. Onder meer anderen, zien wij hem in deze onderhandelingen naast den vader van Petrarca optreden. Toen echter de pogingen van den Kardinaal vruchteloos bleven, had deze de stad verlaten onder het uiten van de woorden: "Daar ge dan noch de rust noch den vrede wilt, zoo neem den oorlog met de vervloeking des Allerhoogsten." Daarop had de Paus Corso Donati en andere hoofden der Zwarten voor zich gedagvaard, en wellicht zou een verzoening nu althands niet onmogelijk geweest zijn, indien niet de ballingen, door een ondoordachten aanval op de stad, opnieuw de vijandschap in vlam hadden gezet. Dante maakte zich intusschen aan die onbesuisde poging niet medeplichtig. Hij had den zwerverstocht weder aangevangen en dwaalde eenigen tijd in de Casentijnsche Apenijnen rond, van kasteel tot kasteel, van klooster tot klooster het onderhoud ontvangende, dat vriendschap of weldadigheid den balling afmat. Eindelijk zien wij hem te Bologne, waar hij troost zoekt in de wetenschap en de zalige genietingen der kunst. Vandaar begaf hij zich naar Padua, waar hij zijn zoon bij zich ontving áan wiens opvoeding hij

zich met heel zijn ziel wilde toewijden. In deze stad ontmoette hij ook den vriend van vroeger dagen, den uitstekenden Giotto. Die ontmoeting zal voor beide mannen vruchtbaar geweest zijn. Het vuur der overtuiging en de geestdrift voor zijn dichterlijke ontwerpen, bij Dante zoo sterk zich uitende, moet ongetwijfeld gunstig gewerkt hebben op den geest van den vader der schilderkunst, terwijl wederkeerig diens opgeruimden aard en kalmer gemoedsgesteldheid op den in waarheid veelbewogen geest van den Dichter weldadigen invloed zal hebben uitgeoefend.

Het is niet mogelijk het spoor van Dante's omzwervingen van nu aan altijd geregeld te volgen. Dit is intusschen zeker, dat wij hem omstreeks 1309 aan het hof van Morello Malaspina terugvinden. De hoop om in Florence de zijnen weder te zien, was eenigen tijd vroeger zoo goed als verdwenen. Aldaar namentlijk had zich Corso Donati in den echt begeven met de dochter van Uguiccione da Faggiuola, het bekende hoofd der Ghibellijnen in Pisa, en dit had den argwaan van het volk zoodanig gaande gemaakt, dat er tot den dood van Corso besloten werd. Deze bood hardnekkigen tegenstand; doch toen hij in een gevecht door de zijnen verlaten werd, stortte hij zich van het paard om zijn vijanden niet levend in handen te vallen, en werd oogenblikkelijk door een zijner vervolgers met een dolksteek afgemaakt. De partij der Zwarten wist nu opnieuw al haar tegenstanders te verwijderen of onschadelijk te maken.

In gemelden Morello, een hoogst beschaafd man, vond Dante een kiesch weldoener en een man die hem verstond, die sympathie gevoelde voor zijn denkbeelden. Men verhaalt

dat gedurende het verblijf aan Morello's hof, Dante zijn aangevangen *Inferno* met den achtsten Zang weder voortzette. Een neef des Dichters, Andrea, zou namentlijk bij de plundering en brandstichting in Florence de achtergelaten papieren van Dante gered hebben; en toen hij daaronder de eerste zeven zangen van de Hel had ontdekt, was hij zoodanig verrukt door de lezing, dat hij zich haastte ze den Dichter ter hand te stellen, die nu op aandrang van den geletterden Malaspina den aangevangen arbeid vervolgde.

Men vermoedt ook dat Dante in dezen tijd aan zijn GASTMAAL (*il Convito*) gearbeid heeft. Algemeen toch houdt men het er voor, gelijk ook Wegele op goede gronden bewijst, dat dit werk niet vóór 1308 kan geplaatst worden.

Het GASTMAAL is, even als de *Vita Nuova*, zeer naauw aan Dante's dichterlijken arbeid verwant. Schoon het gedeelte dat ons door den schrijver is nagelaten reeds van vrij grooten omvang is, zoo is dit toch nog betrekkelijk klein te noemen naar den omvang gerekend dien het geheel volgens 't oorspronkelijk plan moest hebben. Dante's voornemen was om al de geleerdheid en wetenschap van zijn tijd in een soort van encyclopedie voor de beschaafden van zijn vaderland toegankelijk te maken, waarom hij zich dan ook weder opnieuw van de volkstaal bedient. En hoe zonderling! Om zijn doel te bereiken bedient hij zich mede van 14 vroeger vervaardigde Canzonen, en onder het voorgeven dat deze zijn gedichten gantsch anders zijn opgevat dan zijn oorspronkelijke bedoeling was, verklaart hij de mystieke en allegorische beteekenis daarvan in zijn werk bloot te zullen leggen en tevens de geheimen van alle wetenschappen aan

die verklaring vast te knoopen. De waarheid is dit. Behalven de gedichten aan Beatrice toegewijd, bestaan er onderscheidene die ook tot een andere jonkvrouw (wellicht meer dan één) zijn gericht, de onbekende *pietosa donna*, van wie wij weten, dat zij spoedig na Beatrice's dood door haar medelijden met des dichters onheil en smart zulk een indruk op hem maakte, dat hij weldra een innige genegenheid voor haar opvatte. De dichter schijnt zich in later jaren daaraan eenigzins geërgerd te hebben, en vandaar dat hij voorgeeft dat de bedoelde Canzonen alleen allegorisch en mystiek te verstaan zijn. Intusschen, deze beweering moet ons niet al te ongerijmd voorkomen. Dat de 14 door Dante uitgelezen Canzonen minneliederen zijn, is geen oogenblik te betwijfelen; doch als de Dichter daaraan later een allegorische beteekenis geeft, wellicht geheel in overeenstemming met theoriën en denkbeelden wier verklaring, voor een deel nog verre van algemeen gevolgd, wij hier niet kunnen beproeven, is dit geheel in den geest dier tijden. Wij weten toch, hoe er met ieder woord van den Bijbel werd gehandeld. Bonavontura zegt, dat de Heilige Schrift behalven een letterlijke beteekenis ook nog een geestelijke beteekenis heeft. Deze laatste is drieërlei, de allegorische namentlijk, waardoor men ontdekt wat men gelooven moet; vervolgens de moralische, waardoor men leeren kan hoe men leven en handelen moet; en eindelijk, de mystieke beteekenis, waardoor men tot de kennis der wetten komt, volgens welke de mensch zich met God vereenigen moet. Dante's *Convito* dan is een kostbaar gedenkstuk, dat een eerste proeve kan genoemd worden, om de uitkomsten van geleerde onderzoekin-

gen en overdenkingen populair, voor al wat liefde tot waarheid en wetenschap heeft toegankelijk te maken, terwijl het tevens het oudste overblijfsel van wetenschappelijk proza, in 't Italiaansch geschreven, is. Het spreekt van zelf dat er veel in voorkomt, wat uiterst vreemd, ongerijmd en zelfs belachelijk is, daar de schrijver bij zijn allegorische verklaringen soms in spitsvondigheden treedt; doch dit is tevens onbetwistbaar dat het dikwerf door een stijl uitmunt, waarmede andere voortreffelijke prozaschriften uit dit tijdperk ter naauwernood kunnen wedijveren, terwijl er bovendien uitspraken in voorkomen die ons treffen. Zoo zegt hij in den aanvang:

"In de wetenschap ligt de hoogste volkomenheid van onzen geest; in haar bestaat ons hoogste geluk. En daar nu velen verhinderd worden om naar die edele volmaking door haar te streven, en de beletselen bijna ontelbaar zijn voor hen die naar deze spijze, altijd door allen begeerd, hongeren, zoo heb *ik*, uit de algemeene weide gevlucht [toespeling op zijn ballingschap] mij aan de voeten nedergezet van hen die zijn aangezeten, en van innerlijke ontferming bewogen alles opgesameld wat van de tafel viel. Daarmede ben ik voornemens een algemeen *Gastmaal* aan te richten van het brood dat noodig is."

Op een andere plaats weder heft hij de stem op, omdat hem 't hart te vol is van 't geen hij al te verduren heeft gehad; schoon hij geen enkel verwijt doet hooren jegens de stad die hem heeft uitgestooten, maar integendeel met de meeste teederheid van haar spreekt. Men oordeele:

"Ach, dat het den Bestuurder des heelals hadde behaagd, dat men jegens mij niets hadde bedreven, waarvan ik moet zeggen, dat men een dwaling beging! Dat men niet tegen mij ware geweest, en ik geen onrechtvaardig lijden te verduren hadde

gehad — het lijden, zeg ik, der ballingschap en der armoede! Sedert het den burgers der schoonste en beroemdste dochter van Rome, Florence, behaagde mij uit haar liefelijken schoot te werpen, waarin ik geboren ben en gevoedsterd tot op mijn mannelijken leeftijd, en waarin ik, tot haar eigen vredes wille, met heel mijn hart zou wenschen de vermoeide ziel te doen uitrusten en den overigen tijd die mij nog geschonken zal worden te eindigen — sedert dien dag heb ik bijna door alle streken waar onze taal gesproken wordt, als een pelgrim en schier bedelende rondgedwaald en tegen mijn wil de slagen der fortuin moeten ten toon spreiden, die men ten slotte nog gewoon is den geslagene te verwijten. In waarheid, ik ben een vaartuig geweest zonder zeilen en zonder roer, door den geweldigen wind naar verschillende havens, kreeken en oevers gedreven, de vreeselijkste rampen uitstaande. Ik ben een aanstoot geworden in de oogen veler menschen."

Somtijds ook klinkt zijn stem hoogst ernstig, bestraffend of in den toon van scherp sarcasme. Zoo zegt hij ergens, dat hij zich verbeeldt dat zijn taal slechts op diegenen eenigen invloed zal uitoefenen in wie nog een schemering van rede als kenmerk van hooger orde leeft; om de anderen moet men zich maar even zooveel bekommeren als om de redelooze dieren; "en het komt mij voor geen kleiner wonder te zijn, hen die de rede gantsch en al uitblusschen er toe terug te brengen, dan hem tot het leven terug te roepen die vier dagen in het graf gelegen heeft." En wederom ergens elders zegt hij:

"Niet *hij* kan een ware wijze genoemd worden die uit tijdverdrijf eenig gering deel der wetenschap beoefent; gelijk er velen zijn die uit loutere liefhebberij gedichtjens maken, die aan 't knutselen zijn in de muziek of als redenaars. Ook zij

verdienen den waren naam van wijzen niet, die de wetenschap om eigen gewin liefhebben, gelijk vele rechtsgeleerden, artsen en bijna al de geestelijken, wien het niet ter verkrijging van wijsheid te doen is maar om geld en om tot rang en staat te komen."

En tot de machthebbenden en vorsten spreekt hij:

"Ik zeg u, Koning Karel en Frederik! ik zeg u, gij Vorsten en Hoofden! dat gij wel moogt toezien wie u als raadslieden ter zijde staan. Telt eens op, hoeveel malen op een dag een menschenleven door uw raadgevers in gevaar wordt gedracht."

En tot de hoofden der Zwarten die in Florence aan 't woeden zijn:

"Gij boosaardigen en geveinsden! die de weduwen en weezen ten ondergang brengt, die de behoeftigen berooft, die anderer eigendom steelt en gebruikt en daarvan gastmalen aanricht, paarden en wapenen, kleederen en geld wegschenkt, schoone versierselen draagt, prachtige gebouwen opricht en dan nog gelooft dat ge groote weldadigheid bewijst! Wat is dit anders dan het kleed van 't altaar wegrukken, om er den dief mede te dekken?"

Ten laatste (want wij zouden vreezen meer dan op deze plaats noodig is van dit *Gastmaal* mede te deelen) geven wij nog de volgende korte uitspraken ten beste, die ons juist invallen.

"Wanneer men zegt dat de mensch waarlijk leeft, moet men daaronder verstaan dat de mensch zijn rede gebruikt, want dat is zijn eigentlijk leven en 't handelen van 't edelste deel dat in hem is."

"De ware liefde is niet anders dan de geestelijke eenheid der ziel met datgene wat bemind wordt."

"De menschelijke ziel heeft door den adeldom van het uitnemendste vermogen — de rede namentlijk, deel aan de goddelijke natuur, het oneindige verstand." —

Op 't naauwst verwant met deze onze opmerkingen is het vermelden van twee ons overgebleven boeken van een ander geschrift, dat tot titel had: *De Vulgari Eloquio*, en waarin de schrijver zijn tijdgenoten zijn denkbeelden over zijn moedertaal mededeelt en tracht aan te toonen, dat zij volkomen waardig is om door de geleerde auteurs in eere gehouden en gebezigd te worden. Villani zegt dat in dit werk *con forte e adorno latino e con belle ragioni* Dante *riprova tutti i volgari d'Italia.*

Na zijn verblijf aan het hof van Malaspina, van wien Dante in de beste verstandhouding gescheiden is, begaf hij zich weder naar de bronnen van den Arno en hield zich eenigen tijd op de goederen van Guido Salvatico met zijn dichterlijken arbeid bezig. Voor zoo verre men kan vermoeden, heeft hij omstreeks dezen tijd de *Hel* voltooid. Opmerkelijk is het, hoe de Dichter met de vereerendste onderscheiding, met het hoogste wat den schepper van een kunstgewrocht ten dienste staat de ontvangen weldaden heeft vergolden. Naar men vrij algemeen beweert heeft Dante de *Hel* aan Uguiccione della Faggiuola en den *Louteringsberg* aan Malaspina opgedragen. Wat de eerste toewijding betreft, daaraan verbindt Calemard de Lafayette in zijn schets van Dante's leven de volgende bijzonderheid.

"Aan het strand van de golf van Spezzia verheft zich het klooster van Santa-Croce. In de bergachtige streken aldaar is de natuur kalm, grootsch en waarlijk schoon, en biedt

zij door de nabijheid van de Zee een hartverheffend schouwspel aan, waardig om de droomen en overpeinzingen van een dichter op te wekken en gaande te houden. Op zekeren dag zagen de monniken van het klooster een ernstig en peinzend vreemdeling, die reeds eenige oogenblikken door zijn somberen blik op de golven en de wolken hun opmerkzaamheid getrokken had, hun kerk binnentreden. Het genie en de smart hadden beide hun sporen op het edel voorhoofd gedrukt. Na hem een oogenblik met belangstelling en eerbied aanschouwd te hebben, spreekt men hem toe, doch hij antwoordt niet op de eerste vragen; en als men aanhoudt en vraagt wat hij wil en zoekt, antwoordt hij: "de Vrede!" En weldra hernam broeder Hilarius, de prior die ook deze ontmoeting heeft medegedeeld: "Zijt gij dan de man wiens naam overal gehoord wordt, de man dien wij nooit hebben gezien, maar dien wij allen kennen?" En Dante verklaart hem, hoe hij tot hem was gekomen, om een kostbaren schat aan hem toe te vertrouwen met verzoek dien aan Uguiccione, met wien de prior bekend was, in handen te leveren, daar hij een reis aan gene zijde van de bergen wilde ondernemen, maar eerst zich van de plicht der dankbaarheid kwijten door deze opdracht aan zijn weldoener. Toen namen de Dichter en de monnik afscheid om elkander nooit weder te zien. Door de hand van den prior van Monte Corvo bereikte het dichtstuk zijn dubbele bestemming, zoo Uguiccione als de nakomelingschap."

Men vermeldt nog, dat het tweede deel van de de *Commedia*, de *Louteringsberg* aan Morello Malaspina is opgedragen.

De reize naar Parijs wordt door sommige van 's Dichters levensbeschrijvers in dit tijdperk gesteld. Aldaar zou hij dan eenigen tijd aan de Sorbonne de ijverigste en veelzijdigste studiën hebben volgehouden, en uit de klasse der toehoorders tot die der leeraars zich hebben weten te verheffen, zoodat weldra zijn roem als "*philosophe profond et theologien judicieux*" wijd en zijd in de geleerde waereld weêrklonk. Nog voegen sommige biografen hierbij, dat geldgebrek hem verhinderde den titel van "doktor aan de Sorbonne" te verwerven — een titel die door de uitstekendste mannen der wetenschap in dien tijd op den hoogsten prijs gesteld werd. Intusschen riepen gewichtige gebeurtenissen den Dichter naar Italië terug, en Parijs of Oxford, zoo werkelijk zijn reis naar Engeland bewezen kan worden, moesten vergeten worden voor Rome, waar een krooning zou plaats grijpen, die Dante met het lot en de waereld zou kunnen verzoenen.

In Mei van het jaar 1308 was Keizer Albrecht I gestorven en, zeven maanden later, Graaf Hendrik van Luxemburg met algemeene stemmen tot Keizer gekozen. Zijn ambt, zegt Wegele, was hem een dogma en zoo beschouwde hij zich eerst dan Keizer, als Italië tot zijn gebied gerekend kon worden en hem te Rome de keizerlijke kroon op het hoofd was gezet. Het zonderlingste is nog, dat hij, na met Paus Clemens V in overleg getreden te zijn, door het opperhoofd der Kerk zelf in zijn oogmerk werd aangemoedigd. Men bedenke echter, dat de Paus de voogdijschap van Filips den Schoone reeds meer dan moede was en dus gaarne een gelegenheid aangreep om den Franschen Koning

een vernedering te doen gevoelen. Het bericht van 's Keizers komst bracht in Italië alle gemoederen weldra in beweging. Men had er den titel van Keizer geheel vergeten of leeren verachten. De Ghibellijnen, die zoolang de onderliggende partij hadden uitgemaakt, herleefden thands en — verre van zich te verheugen in de herstelling van een beginsel dat hun heilig was — dachten zij in het eerst aan niets anders dan aan het genot van de wrake. Dante alleen bracht de heugelijke tijding met zijn theoriën over de maatschappelijke orde in verband en verheugde zich, dat nu weldra de ordeningen Gods zouden hersteld worden en — zijn vaderstad vrede en rust zou genieten, de eenheid in zijn verdeeld en verscheurd Italië zou worden hersteld. De Keizer trekt over de Alpen en Dante acht het zijn heilige roeping zijn held den weg te banen door een pamflet de waereld in te zenden, dat wellicht het eerste vlugschrift is geweest om een staatkundige krisis te weeg te brengen. Het schoone en geestdriftvolle geschrift vangt dus aan:

"Allen den vorsten en allen den volken van Italië bidt Dante Alighieri, bescheiden Italiaan van Florence, onschuldig verbannen, des Hemels vrede toe.

"Nu is het de welaangename tijd, waarop zich teekenen van troost en vrede vertoonen; want de nieuwe dag begint te lichten en vertoont het morgenrood, dat reeds de duisternis van lange ellende doet opklaren. Reeds verheft zich de liefelijke koelte uit het oosten; de gezichteinder des hemels bloost en bemoedigt met zijn liefelijke helderheid de volken in hun hoop. En wij, ook wij zullen deze vurig gewenschte vreugde aanschouwen, wij die zoo langen tijd den nacht hebben doorgebracht in de woestijn; want de zon des vredes zal zich ver-

heffen, en de gerechtigheid, smachtende naar deze zon als de zonnebloem, zal, zoodra zij haar glans zal doen schitteren, weder herbloeyen. In het licht harer stralen zullen zij die hongeren verzadigd, en zij die dorsten gelaafd worden; doch haar gloeyend aangezicht zal hèn verwarren die de boosheid liefhebben. Want de sterke leeuw uit den stam van Juda heeft het oor bekleed met barmhartigheid, en met ontferming bewogen over de zuchten der algemeene slavernij, heeft hij een nieuwen MOZES verwekt, die zijn volk uit de verdrukking der Egyptenaren verlossen zal en het leiden naar het land dat overvloeit van melk en honig.

"Verheug u van nu aan, o Italië! dat de Saracenen zelfs moeten beklagen, maar dat weldra door heel de waereld zult benijd worden! Want uw bruidegom, de troost der waereld en de roem van uw volk, de goedertierene Hendrik, uw Caesar, uw Augustus komt en haast zich ter bruiloft. Droog uw tranen, wisch de sporen uwer droefheid uit, o gij zeer schoone! want hij is nabij die u van de gevangenschap der goddeloozen zal verlossen, die de verraders treffende, ze zal doen vergaan door de scherpte des zwaards, en zijn wijngaard aan andere arbeiders zal verhuren, opdat zij ten tijde van den oogst, vruchten zullen voortbrengen der gerechtigheid...

"O stam der Longobarden, bereid dan uw aangezichte tot erkenning van u te willen onderwerpen en doe belijdenis in het aanheffen van den boetpsalm. Aanmerk, dat hij die zich tegen de overheid verzet, de ordeningen Gods wederstreeft; dat hij die zulke dingen doet, den Almachtige aanschent; en het is hard de verzenen tegen de prikkels te slaan.

"Maar gij die in de onderdrukking nederzit en weent, hef uwe ziele op, want uw heil is nabij. Grijp de egge der vrome deemoedigheid, en als ge de leemklompen der dorre vijandschap hebt gebroken, effen dan het veld uws harten, opdat de hemelsche dauw, die uw zaad nog voor het ontkiemt weldadig be-

sproeit, niet te vergeefs van omhoog nederdaalt. Dat de genade Gods niet van u keere, gelijk de dagelijksche regen den steen besproeit, maar er weder afdruipt. Niet alzoo, maar neem het vocht in u op gelijk een vruchtbaar dal, en breng groene uitspruitsels voort — groene, zeg ik, die vruchten zullen belooven van den waren vrede. En zoo uw land van zulk groen lacht, zal de nieuwe LANDMAN DER ROMEINEN de stieren van zijn raad met te grooter genegenheid en vertrouwen voor den ploeg onder 't juk koppelen.

"Vergeving, vergeving aan allen dan, o beminden die met mij het onrecht hebt moeten dragen, opdat de Trojaansche herder u als schapen zijner weide erkenne!... Ontwaakt dan allen, en gaat uwen Koning te gemoet, o bewoners van Italië! die hem toebehoort, NIET OM DOOR HEM BEHEERSCHT, MAAR ALS VRIJE VOLKEN GEREGEERD TE WORDEN [1].

Uit dit fragment blijkt, hoe Dante te moede was bij het hooren der tijding, dat de Keizer in aantocht was. Het is of wij de stem van een profeet der Oudheid hooren. En wat edele geest bezielde hem, toen hij zoo luide vergeven en vergeten predikte! Helaas, de teleurstelling zou niet lang achterblijven.

De ruimte, hier voor ons beschikbaar, verbiedt ons den tocht van Keizer Hendrik VII in alle bijzonderheden te volgen. Wij vermelden slechts, dat de Keizer op Kerstdag van het jaar 1310 zich de ijzeren kroon van St. Ambrosius op het hoofd zette. Toen het plan tot hervatting van den tocht bekend was en Dante met schrik vernam, dat de

---

1 Men vindt den brief in zijn geheel in de uitgave van 's Dichters *Opere Minori* door Fraticelli; III, 465.

Keizer niet besloten was om onmiddelijk in het hart van Italië te dringen, richtte hij een brief aan Hendrik, waarin hij met den meesten aandrang den Keizer bezweert, voor alles naar Florence, als de zetel van den eigentlijken wederstand en alle onrecht, op te trekken. Ook die brief is ons bewaard gebleven en toont weder de innigste hoogachting voor den Keizer, den verlosser van het verdeelde vaderland, zoowel als een juist inzicht in den toestand der zaken. Deze brief draagt tot onderschrift: "Geschreven in Toskane aan de bronnen van den Arno, den 16ⁿ April 1311, het eerste jaar sints de komst van den hemelschen en glorierijken Hendrik in Italië." Daarop volgde een brief aan de Florentijnen, die in de heftigste bewoordingen de overmoedige partij die in de stad den boventoon had, doorhaalt. Dit schrijven werd, zoo als te verwachten was, met een hernieuwing van het vonnis der verbanning beantwoord. Moge men nu ook aanvoeren dat Dante aan de stad eischen stelde, die zij onmogelijk kon inwilligen, zoo uit vrees voor de Ghibellijnen bijaldien deze terugkeerden, als omdat uit den aard der zaak de demokratie voor een Duitschen keizer al zeer weinig sympathie kon gevoelen: men moet daarbij tevens niet vergeten, dat het oordeel van Dante over zijn tegenpartij verre was van onbillijk te zijn en zelfs door 't nageslacht is gerechtvaardigd. Het willekeurig bestuur toch van de Zwarten had hen bij allen die het wel met de stad meenden gehaat gemaakt. Het was in den volsten zin des woords een *partij-regeering*, die op de snoodste wijze zich van het gezag had meester gemaakt, de tegenpartij op alle mogelijke wijzen had gekweld en die niet tevreden scheen

met haar te onderwerpen en dan ten minste met vrede te laten, doch die haar ondergang, haar vernietiging wenschte. Ook Dino Compagni, een man wiens edele beginselen boven alle bedenking verheven waren, die niet dezelfde staatkundige belijdenis met Dante was toegedaan, daar hij weleer een aanhanger van Giano della Bella was geweest, sprak in gelijken geest als Dante en was overtuigd dat een omkeering noodzakelijk was, om aan onrecht en geweld een einde te maken.

De Keizer had intusschen, tot zijn onheil, geen gehoor gegeven aan den raad van Dante. Hij had zijn tocht naar Rome doorgezet, was er in allerhaast gekroond geworden, en toen hij eindelijk in de nabijheid van Florence verschenen was, vond hij de stad, die zich intusschen voor Robert van Napels had verklaard, in geduchten staat van tegenweer. Na lang toeven en gedurig weifelende houding trok de Keizer eindelijk weder af naar Pisa. Hier scheen het, of hij werkelijk met veêrkracht zou willen optreden tegen den tijd, dat het jaargetijde nieuwe krijgstoerustingen zou toelaten. Alles scheen een bepaalde beslissing in den aanstaanden zomer te voorspellen; het zou in de eerste plaats Robert en zijn hoofdstad Napels gelden, waarna er gegronde hoop zou zijn dat alle wederstand zou buigen. In Maart van 1313 verliet de Keizer Pisa. Doch naauwelijks had hij zich op weg begeven, of hij gevoelde de gevolgen van een ongesteldheid, bij vroeger gelegenheid opgedaan, met onwederstaanbare kracht terugkeeren. Te Buonconvente stierf hij, uitgeput van kracht door vermoeyenis en teleurstelling. Dat hij door een vergiftigde ouwel, hem door zijn biecht-

vader toegediend, zou zijn gestorven, betwijfelen wij ten sterkste, daar Dante er geen gewag van maakt en bij den minsten schijn van waarheid van hem verwacht kon worden, zulk een gruweldaad met verontwaardiging te vermelden. Met den Keizer daalde de laatste hoop op herstel van het Keizerschap in het graf.

De afloop van een onderneming met zooveel geestdrift door Hendrik VII opgevat, het uiteinde van een Keizer op wien de hoop van zoovelen was gevestigd en die door alle weldenkenden, van welke partij ook, werd hooggeacht, kan niet anders dan ieder hart tot weemoed stemmen. Hij was in zeker opzicht het slachtoffer van een innig gekoesterd denkbeeld, welks verwezentlijking in zijn eeuw niet meer *kon* plaats grijpen.

Indien wij echter hierbij in de eerste plaats aan Dante denken, zoo wendt zich al ons medelijden op den man, wiens denken en gelooven, wiens bidden en streven, wiens lijden en vreugde zich geheel oplosten in dat ééne denkbeeld: HERSTELLING VAN DE ORDENINGEN GODS door herstel van een waardig Keizerschap en een geestelijk Priesterschap, door herstel van een van God afgevallen en verscheurd Vaderland. Wel moest hem het hart breken; doch wat zoo menig genie vertroosting schenkt, het onverwrikbare geloof van zich opgeofferd te hebben voor de verwezentlijking van een waardig denkbeeld, benevens de zalige genietingen in de sfeeren der kunst, heeft ook hem het hoofd doen ophouden. "Op de ruïnen der getroetelde denkbeelden van algemeen geluk voor een tot vrede gebracht vaderland, bouwde hij het verhevenste gedenkteeken dat wellicht door

eenig mensch is opgevat, en hij grifte in onuitwischbare trekken de gestalten van hen, die eertijds in hun leven die voor altijd gestorven waereld bezielden." Zoo spreekt Hildebrand, en tevens dringt zich het woord van Wegele bij ons op, dat de fantazie des Dichters weldra weder in haar rechten trad. De treurige ervaring die hij had opgedaan beperkt zich tot de heilige overtuiging, dat de Keizer slechts te vroeg gekomen, dat Italië nog niet bereid was. Ook thands geeft hij de hoop op een redder van Italië, op een hersteller van de waereldorde nog in het minst niet op; en voor den Vorst wien zoo vroeg de waereld ontging, behoudt hij een schitterende plaats in de Paradijsroos van den Lichthemel. (Zie *Paradijs* XXX, 133.)

Dante nam nu den pelgrimsstaf weder op. Het is intusschen verre van beslist, tot wien en waarheen hij zich in de eerste plaats en vervolgens begeven heeft. Ugo Foscolo bewijst in zijn *Discorso*, dat althands het verblijf van den Dichter aan het hof van Cane della Scala niet vóór 1316 kan gesteld worden. Eer hij zich tot dien beschermer begaf, schijnt hij eenigen tijd een toevluchtsoord gezocht en gevonden te hebben te Lukka, onder bescherming van den reeds gemelden Uguiccione, den beminnaar van letteren en hoogschatter van den Dichter, die zich sints kort van de laatstgemelde plaats had meester gemaakt. Dit verblijf te Lukka heeft de Dichter zelf aangeduid in den XXIV[en] Zang van den Louteringsberg, waar zijn verhouding tot een der vrouwen van die stad, Donna Gentucca, allegorisch verklaard wordt als een afwijking van de ware richting die zijn geest had moeten getrouw blijven. Nadat Lukka aan het

gezag van Uguiccione ontrukt was, moest ook Dante die plaatse verlaten; terwijl in ieder geval een verblijf in de nabijheid van den man die, hoewel Ghibellijn en in weerwil van zijn liefde voor de letteren, toch immer een ruw krijgsman bleef die voor de idealistische denkbeelden van den Dichter te laag stond, op den duur een onmogelijkheid was.

Van die denkbeelden zou de Dichter weldra weder getuigenis afleggen. Paus Clemens V was in April van 1314 overleden, en de tweedracht van de Kardinalen, die te Carpentras in Provence vergaderd waren, veroorzaakte dat de pauselijke zetel bijna twee jaren ledig stond, waarna eindelijk op den wensch van Frankrijk Joannes XXII gekozen werd. Alle weldenkenden achtten het voor de waardigheid van het geestelijk gezag wenschelijk, dat het pauselijk verblijf van Avignon weder naar Rome werd overgebracht. Clemens toch, erkende ieder, had een schandelijke rol gespeeld, die een volslagen ontwijding van zijn ambt kon heeten. In dien tusschentijd richtte Dante een openbaar schrijven aan de Kardinalen, waarbij hij hun de onverschilligheid voor hun heilige plichten voor oogen hield en ze bij al wat hem dierbaar was bezwoer de verdere ontaarding der Kerk te voorkomen, waartoe hij onder anderen de keuze van een Italiaanschen kerkvoogd noodig acht. Ook deze brief is zoowel een bewijs van het hooge denkbeeld dat de Dichter van het geestelijk ambt des priesters heeft, als een voorbeeld van de innigheid en het hooggestemde zijner overtuiging. Slechts een enkele aanhaling kunnen wij laten volgen. Dante heft aan:

"Hoe zit de stad zoo eenzaam en verlaten, die vol volks

was. Zij is een weduwe geworden, zij die groot was onder de natiën. De geldgierigheid der Fariseeuwsche vorsten, die weleer het aloude priesterschap tot een gruwel maakte, deed niet alleen den stam van Levi zondigen in zijn dienst, maar veroorzaakte ook den ondergang van de uitverkoren stad Davids.. De bedrijvers van ongerechtigheden spotten met onze eeredienst, en voorbijgaande roepen zij uit: "Waar is hunlieder God!'

"Voorwaar, gij die de eerste gelederen moest uitmaken van de strijdende Kerk, gij vergeet den wagen van de Bruid des Gekruisten op den rechten weg te leiden en gelijkt aldus den valschen wagenmenner Faëton. Aldus geleidt gij de trouwe kudde niet met wijsheid langs den harden weg onzer pelgrimsreize, maar voert haar met u tot den afgrond...

"Gij zult mij wellicht tegenwerpen: "En wie is de man die, niet afgeschrikt door de plotselinge straf die Oza trof, zoo roekeloos de hand naar de Arke des Verbonds uitstrekt? "Voorwaar, ik ben onder de schapen van Jezus' kudde een der minsten; maar ook ik misbruik geen herderlijk gezag, dewijl ik geen rijkdom bezit. Neen, niet door waereldsche rijkdommen maar door den overvloed der Hemelsche genade ben ik wat ik ben, en de ijver van Gods huis verteert mij. Ik wil dus niet met de vermetelheid van Oza de hand naar de Arke uitstrekken, maar ik tracht de ossen die haar van den weg voeren en met de pooten achterwaarts slaan terecht te brengen" [II Sam. VI].

Cane della Scala, gelijk wij reeds zeiden, verschafte dan omstreeks 1316 aan onzen Dichter een veilig toevluchtsoord. Dante had hem reeds vroeger leeren kennen (*Paradijs* XVII, 76) en toen nu Cane na den dood zijns broeders Alboïno in 1312, het gezag in Verona alleen in handen kreeg, werd deze stad weldra de versamelplaats van de doorluchtigste hoofden der Ghibellijnen, die er met liefde en

vriendschappelijke onderscheiding ontvangen werden. Als alle afstammelingen uit het geslacht der Scaligeri, blonk ook Cane door een ridderlijke geaardheid en onversaagden heldenmoed uit. Daarbij onderscheidde hij zich als een bekwaam staatsman, als een hoogst beschaafd man en als een beminnaar van letteren en kunsten. Onzen Dichter droeg hij niet alleen vriendschap maar ook oprechten eerbied toe. Ofschoon hij nog jong was, had hij reeds den eernaam van den Groote, of Cangrande verworven, terwijl weldra zijn aanzien vermeerderd werd, toen hij, na de Guelfen een geduchte nederlaag te hebben toegebracht, in 1318 tot hoofd van de geheele *ligue* der Ghibellijnen werd verklaard. Hoe groot de verwachtingen waren die allen, maar vooral Dante jegens hem koesterden, blijkt ons uit vaers 106 van den eersten Zang der *Hel.* Aan zijn hof was het, dat de Dichter rustige dagen doorbracht en in de eerbewijzen die allen hem betoonden eenige vertroosting mocht smaken bij de teleurstellingen des levens. Hier arbeidde hij aan zijn *Paradijs*, dat hij weldra zijn weldoener zou toewijden met begeleiding van een allerbelangrijkst schrijven, waarin hij ook het een en ander ontvouwt betreffende de bedoeling en opvatting van zijn dichtstuk. Het hoofd van dien brief luidt aldus:

„Aan den doorluchtigen en glorierijken Heer, Can Grande della Scala, algemeen stedehouder van het heilige gebied des Cesars in Verona en Vicenza, wenscht zijn getrouwe Dante Alighieri, Florentijn door geboorte maar niet in zeden, een gelukkig leven gedurende vele heilrijke tijden en bij gestadige vermeerdering van roem."

Men wane intusschen niet, dat voor een man als Dante

de roem en de weldaden eenige wezentlijke vergoeding konden zijn voor de teleurstellingen in zijn verwachtingen, voor de kwellingen der ballingschap, door hem in al haar omvang gevoeld. Er was, kort vóór zijn komst tot Cangrande, iets voorgevallen, dat de wonde in het hart des Dichters geslagen op nieuw had geopend. Er was in Florence sprake geweest van amnestie, en daarin zoude ook Dante worden opgenomen. Wij willen niet gelooven, wat enkelen beweerd hebben, dat door boosaardige vijanden de voorwaarden tot den terugkeer opzettelijk zóó waren gesteld, dat de gevoelige Dichter er onmogelijk aan voldoen kon. Men kon op Dante moeyelijk een uitzondering maken, waar er sprake was van een zekere geldsom, van de terugkeerenden te vergen. De openlijke boete in de St. Janskerk was geheel in den geest dier tijden, en ofschoon de Dichter haar onvoorwaardelijk weigerde, daar die boete een belijdenis van schuld insloot, kon men toch niet verwachten, dat de stad er hem van zoude ontslaan, dewijl ze alsdan haar vorige handelingen zou veroordeelen, zich-zelf van onrecht zou beschuldigen. Hoe goed echter de handelingen van beide partijen te verklaren zijn, al ons medelijden gaat op den Dichter over, wiens adeldom van ziel in de weigering om aan de — voor hem ongetwijfeld — harde voorwaarde te voldoen opnieuw en schitterend te voorschijn komt. Dante heeft zijn besluit in deze onderhandelingen in een brief nedergelegd, die aan een geestelijke schijnt gericht te wezen. Wij ontleenen er het volgende fragment aan:

"Is het langs dezen roemvollen weg dat Dante Alighieri moet terugkeeren in zijn vaderland na een ballingschap van vijftien

jaren? Is het aldus, dat men dit zuiver geweten dat heel de waereld kent, beloont? Is dát het, wat mijn zwoegen en zweeten, wat de nachtwaken voor mijn studie en arbeid verdienen? Verre van mij, verre van een man wien de Wijsbegeerte vertroost en bezielt, deze zelfzuchtige laagheid, deze verworpenheid van ziel die mij aan de schande en de eerloosheid bindt. Verre van mij, die geheel mijn leven de rechtvaardigheid gepredikt heb, de gedachte van vergeving te koopen voor geld en mijn vervolgers te betalen alsof zij mijn weldoeners waren. Neen, mijn vader! het is niet langs dien weg, dat ik mijn vaderland zal terugzien! Indien gij of anderen mij den weg der eere kunt wijzen, een middel dat de roem van Dante niet bezoedelt, dan zal ik mij haasten, dan zal ik u in de armen komen vliegen; maar indien er om in Florence weder te keeren niet zulk een weg is, zal ik nimmer Florence wederzien. En wat dan! Zal ik niet overal dan toch den glans der zon en de schittering der sterren kunnen genieten? Zal ik niet op alle plaatsen der waereld met verrukking de eeuwige waarheden kunnen bewonderen, zonder dat het noodig is om mijn eer te bezoedelen in de oogen mijner medeburgers en van mijn vaderland? Bovendien zal het brood mij toch niet ontbreken!"

Liever dus zijn geheele leven aan het ongeluk overgegeven, dan een enkelen dag aan de schande. Want Florence heeft zich op den fieren, den hooghartigen dichter gewroken. Op wat wijze? Het bevestigde opnieuw alle vonnissen die over hem waren uitgesproken. *Dans ce débat entre une fière république et un pauvre exilé, l'exilé seul est grand*", zegt Calemard de Lafayette in zijn leven van Dante.

Na een betrekkelijk lang verblijf aan het hof van Verona, ging de tocht opnieuw weêr aan. Met hoeveel vriendschap Dante door Cangrande ook bejegend werd, de Dichter was,

gelijk Ugo Foscolo zegt, een van die mannen, die ook zelfs bij den ruilhandel van weldaden en erkentelijkheid altijd zoo iets van den adelaar of den leeuw in zich vertoonen. Ook was hij allerminst geschikt tot hoveling. Vóór hij Verona voor goed verliet, schijnt hij er in de St. Helena-kerk een openbare voordracht gehouden te hebben, die tot titel voerde: *Questio de Aqua et Terra.* Van 1318 tot 1320 zwierf Dante in het land van Frioul, in de Romagna en het Apenijnsch gebergte rond. In het laatste jaar zien wij hem voldoen aan een dikwijls herhaalde uitnoodiging van de Heeren van Polenta, om zich naar Ravenna te begeven. Daar, aan het hof van Guido Novello, den neef van zijn vriend, vond hij mede een eervolle ontvangst, zoodat hem niets scheen te ontbreken dan altijd dat Vaderland, altijd dat wreede maar zoo vurig beminde Florence, en tevens de vervulling zijner verwachtingen. Daar legde hij in zijn laatste dagen ook de laatste hand aan zijn *Paradijs*; daar schreef hij zijn *Vader Ons*, zijn *Ave Maria*, zijn *Credo* en de *Boetpsalmen*, waaronder den bekenden *De profundis*, *Uit diepte van ellenden!* Zijn *Egloghe Latine* vallen waarschijnlijk iets vroeger, dewijl er de hoop op terugkeer ergens in doorstraalt. Zij bestaan uit een poëtische briefwisseling tusschen Dante en Giovanni di Virgilio in 't latijn en in den vorm van herdersdichten. Opmerking verdient, hoe de laatstgenoemde die door zijn latijnsche gedichten zich een grooten naam had verworven, Dante aanspoort om toch niet langer de poëzie in de volkstaal te beoefenen. "Waarom," zegt hij, "wilt ge nog langer al wat ge edels voortbrengt aan het gepeupel geven,

terwijl wij, poëten, geen enkel vaers van u te lezen krijgen? Werp toch niet langer uw paerlen verkwistend voor de zwijnen!" En daarop geeft hij zijn vriend een rij van onderwerpen uit de Mythologie aan de hand om die te behandelen, hem verzekerende van langs dien weg eenmaal in Bologna den laurierkrans te zullen verwerven. Met de betuiging van alle hoogachting voor zijn geleerden vriend antwoordt Dante, dat hij zich maar met den lof door zijn gedichten in de volkstaal (*volgare poesia*) verworven, zal tevreden stellen; en aandoenlijk klinken de woorden die hij er bijvoegt, als hij zijn vriend in bedenking geeft of het niet beter ware te wachten en dan, als hij nog eens in zijn vaderstad terug mocht keeren, het graauwe hoofdhair dat eens blond was aan den Arno, onder den lauwerkrans te verbergen.

In den zomer van 1321 ondernam Dante nog een gezantschapsreize voor Guido naar Venetië. Wat de uitslag van die zending is geweest, weet men niet. Alleen is ons bekend, dat hij, terwijl zich reeds de verschijnselen eener krankheid vertoonden, in Ravenna terug kwam. Teleurstelling en tegenspoed hadden, meer nog dan de jaren, hem het hoofd gebogen, de hairen gebleekt, de ziel afgemat. Hoe vele vaerzen had hij aan de liefde toegewijd met al den hartstocht van zijn geest, en hoe bitter zal hij ervaren hebben dat de liefde zoo als hij haar opvatte niet op deze aarde bestaat; wat overpeinzingen waren de zijnen geweest om der waereld den weg tot geluk aan te wijzen, en hoezeer had hem de waereld miskend! Hij had gepleit voor de soevereinen der aarde, maar ondervonden dat zij voorbijgaan

als een schaduw of zijn dierste verwachtingen niet zouden kunnen vervullen. En toch had hij, gelijk Wegele opmerkt, aan zijn idealen vastgehouden. Zoo veel was hem ontrouw geworden, maar zich-zelf was hij trouw gebleven. Groot was zijn geloove geweest — al had het hem niet behouden! Wel waren er in de laatste jaren oogenblikken geweest, waarop hij niets dan duisternis zag om zich heen, en overal slechts een onverstandig, liefdeloos geslacht zag heerschen; doch het geloof aan de staatkundige toekomst van zijn volk, gaf hij niet op. Ongeduldig wachtte hij op den redder en stierf met de woorden der hope op de lippen. Boccaccio verhaalt ons in zijn eigenaardigen stijl het verscheiden des dichters aldus:

"In het zes-en-vijftigste jaar zijns levens werd hij krank; en als een oprecht Kristen met een verslagen hart belijdenis gedaan hebbende van zijn misdrijven en verzoend zijnde, gaf hij zijn ziel aan God over en scheidde hij uit het tegenwoordig leven, in de maand September 1321, juist op den dag dat het feest der kruisverheffing gevierd werd. En het lijdt geen twijfel of wij kunnen gelooven, dat zijn ziel is opgenomen geworden in de armen van zijn edele Beatrice en voor Godes aangezicht is gebracht, waar hij de eeuwige ruste deelachtig werd, door hem verdiend om de onheilen van 't verledene."

Nog een laatste beproeving wachtte de nagedachtenis van den dichter. Een dienaar van den zoon van Karel van Valois, de kardinaal Poggeto, een lage hoveling van den haat, een goddelooze proscripteur van den doode zelfs (aldus zegt Lafayette) kwam te Ravenna en bracht er het von-

nis waarbij aan den eerlooze de gedachtenis van den grooten afgestorvene werd toevertrouwd en zijn beenderen verbrand moesten worden om de vervloeckte assche te verstrooyen naar de vier hoecken des hemels. Doch nu was het allereerst Florence-zelf dat zich als om strijd met zooveel anderen tegen dezen eisch verzette, en de heiligschennis werd niet bedreven. Guido da Polenta, Dante's laatste weldoener, nam zelf aan zijn uitvaart deel en was zelfs voornemens om een gedenkteeken voor hem op te richten, willende daarmede aan 't nageslacht te kennen geven (gelijk een oud schrijver zegt) "dat de grooten en machthebbenden dezer waereld de dienaars behooren te zijn van het genie." En niet lang daarna werd hem door zijn stadgenoot Villani in zijn beroemde kroniek een gedenkteeken gesticht, dat in stand zal blijven, zoolang de Italiaansche taal zal gesproken of gelezen worden. Een geheel hoofdstuk wijdt hij aan den dichter en eindigt met de woorden: "om zijn deugden en wetenschap en om de wakkerheid van zulk een burger kwam het ons noodzakelijk voor hem in deze onze Kroniek een eeuwig gedenkteeken te stichten, ofschoon reeds zijn edele werken, ons in schrift nagelaten, een waar getuigenis van hem afleggen, gelijk zij onze stad tot eere en roem verstrekken."

Op den grafsteen werd, behalven een epitaf van Giovanni di Virgilio, ook nog dat van den Dichter-zelf geplaatst, waarvan de laatste regels luiden:

Hic claudor Dantes patriis extorris ab oris
Quem genuit parvi Florentia mater amoris!

hier lig ik, Dante, verbannen van den vaderlijken grond, ik wien Florence baarde, een moeder van zoo kleine liefde."

VII.

DE DIVINA COMMEDIA.

Er blijft ons nog over eenige oogenblikken stil te staan bij het hoofdwerk des Dichters,

"dat gewijd gedicht,
Waaraan de hand gelegd heeft aarde en Hemel,
Terwijl 't sints jaren vleesch en been mij kostte,"

zoo als Dante-zelf het noemt.

De naam *Commedia* werd er door den Dichter aan gegeven, omdat, gelijk hij zegt, dit woord, in tegenstelling met tragedie, een voortbrengsel van minder hooge vlucht en dichterlijken toon aanduidt, en zijn gedicht, als zijnde in de volkstaal geschreven, tegenover den *Eneas* van Virgilius, den Dichter het kunstwerk bij uitnemendheid, een lageren rang inneemt. Zoo noemt hij wederom elders, in tegenstelling van het zijne, het gedicht van den Romein een voortbrengsel, in tragischen stijl geschreven. Die bescheidenheid des Dichters verdient onze opmerking. Het epitheton *Divina*, *Goddelijke*, is er eerst later door de nakomelingschap aan toegevoegd.

Het is licht te begrijpen dat Dante's gedicht, als vizioen,

niet ten eenenmale alleen staat, maar omgeven is door een aantal gedichten van dergelijken aard in verschillende talen. Men versta ons echter wel; wij hebben hierbij slechts het oog op zulke voortbrengselen, waarin min of meer breedvoerig over een tocht naar de onderwaereld of een opstijgen naar de Hemelsfeeren gesproken wordt of waarin iets dergelijks met een enkel woord wordt aangeduid. Ozanam spreekt vrij breedvoerig over de voornaamste dier voortbrengselen en toont nu en dan de bijzonderheden aan, die wij ook in Dante's gedicht aantreffen. Zoo maakt hij melding van de legende die onder den naam van het *Vagevuur des Heiligen Patricius* bekend is en die omstreeks 1140 door den monnik Scaltry zou zijn uitgegeven. Een ridder, Oweins genaamd, doet volgens die legende een tocht door het onderaardsche verblijf der boetelingen en bereikt ten laatste een poort, door welke hij toegang verkrijgt tot het Eden dat door de zonde onzer eerste voorouders verloren is gegaan.

Een ander vizioen van dien aard is dat van Alberigo, waarvan de beschrijving tot het begin van de twaalfde eeuw kan teruggebracht worden. Deze bereikt niet alleen den berg waarop het aardsche Paradijs geplaatst is, maar door een duif omhoog gedragen, zweeft hij ook den sterrenhemel te gemoet om eindelijk de wonderen van het Empyréum te aanschouwen. Voor het overige naar den genoemden schrijver verwijzende, maken wij slechts nog melding van de "Reis van Sinte Brandaen" en "Tondalus' Hellevaart," door de fragmenten in Van Vlotens *Ned. Proza* en Alb. Thyms *Ned. Ged.* gedeeltelijk althands voor ieder toegankelijk. Onder de voorbeelden van voorstellingen in den Bijbel en bij de Ouden

waaraan middeleeuwsche dichters en godgeleerden de hunnen ontleenden, melden wij eindelijk nog, hoe Hiskia spreekt van zijn tocht naar de poorten van het rijk des doods; hoe de Kerk zeide, dat Jezus nedergedaald was ter Helle om den aartsvaderen het Euangelie te verkondigen; hoe Paulus spreekt van zijn opstijgen tot den derden Hemel (het Empyréum), en hoe Joannes op Patmos het Lam heeft aanschouwd en de stad Gods waar geen nacht meer is; terwijl eindelijk Eneas bij Virgilius levend de onderwaereld bezoekt om den last te hooren verkondigen van het Romeinsche Rijk te stichten. Ook was het in de Middeleeuwen niet vreemd, dat er bij volks- en kerkelijke feesten voorstellingen werden gegeven, waarmede aan de hoog gespannen verwachtingen dier tijden naar berichten uit de andere waereld werd tegemoet gekomen. Van zulk een schouwspel maakt Villani gewag. In 1304 werd het volk te Florence opgeroepen, om getuigen te zijn van een voorstelling van de Hel en haar martelingen. Velen, voegt gemelde schrijver er bij, hadden toen gelegenheid werkelijk met de andere waereld kennis te maken, daar de brug *Alla-Carraja* onder den last der toeschouwende menigte bezweek, wat aan een ontzachelijk aantal menschen het leven kostte.

Men verbeelde zich intusschen niet, dat het medegedeelde omtrent bestaande vizioenen in het minste aan Dante's oorspronkelijkheid of genie kan te kort doen. Voor zijn grootheid verdwijnt juist al het reeds bestaande. Het genie van een bouwmeester kan niet afhankelijk gemaakt worden van het feit, dat dezelfde bouwstoffen waarvan hij zich bedient ook vóór hem in gebruik waren. Dante bedient zich van

zijn vizioen tot het scheppen van een ontzachelijk kunstgewrocht, waarin doel en strekking van begin tot einde zichtbaar zijn, waaruit hij geheel zijn geest doet spreken en tot welks voltooying tot een grootsch geheel hij al de krachten aanwendt die zijn geest bezit en al de wijsheid en wetenschap die hij zich verworven heeft doet samenwerken. In de vroegere vizioenen is het bloote verhaal met al zijn mirakelen en ongerijmdheden het eenige doel; bij Dante is het vizioen slechts middel, dat evenwel door de reuzenkracht van zijn genie van een machtige en wonderbare werking is. Het vizioen is hem de vorm waarin hij de denkbeelden van zijn geest, die van een herboren waereld zwanger is, die de menschheid van een duizendjarig tijdperk in zich alleen vertegenwoordigt, te aanschouwen geeft. "Wanneer Dante al," zegt Ugo Foscolo, "gelijk zoo vele monniken, zich van de machinerie eens vizioens bediende, zoo toont juist de wijze waarop hij zijn werk voltooid heeft, dat de oorspronkelijkheid van een groot genie vaak daarin bestaat, dat hij met dezelfde middelen, op een bijzondere wijze aangewend, zijn verheven doel bereikt, waarmede anderen slechts onbeduidende en gebrekkige voortbrengselen te voorschijn brachten." Verre van een berijmde legende te zijn, vertoont zich de *Commedia* als een verheven kunstgewrocht in den hoogsten zin des woords. Het is niet de stem van een lichtgeloovigen of dweepzieken monnik die er ons uit toeklinkt, (gelijk dezelfde schrijver opmerkt, die ons zoo menige belangrijke bladzijde over de *Commedia* heeft nagelaten) neen, de stem van een wijze spreekt uit dit *poëma sacro*, die van een leeraar der menschheid. Het is de stemme Gods der

oude profeten, die de machten waarschuwt, de troonen bedreigt, den onvermijdelijken bliksem Zijner wraak aankondigt. Priesters, uw aanzien zal verdwijnen: indien gij uw gewijde plichten ontrouw wordt, de vloek der eeuwen zal u wachten! Staatslieden, uw naam, aan de schande overgeleverd, zal voor altijd uw dubbelzinnigheid en laauwheid in gedachtenis brengen! Italianen, die de poorten voor de vreemde legerscharen opent, de dienstbaarheid dezer waereld en de smart der toekomende zal uw deel worden! En gij, wie ge zijn moogt, die de tijdelijke genietingen boven de eischen der gerechtigheid stelt, indien de deugd u minder aan 't hart gaat dan het genot, beef bij het schouwspel dat ik u voor het oog houd! Zoo spreekt de stem in dit bewonderenswaardig voortbrengsel, drama, sermoen, pamflet, satire, epos, hymne, alles te samen.

Nog meer! Gelijk alle primitive dichters is Dante de geschiedschrijver zijner eeuw, de richter van zijn vaderland en één van die mannen in wier voortbrengselen wij de getrouwste schetsen vinden van het menschelijk geslacht. De tijd waarin hij leefde, de maatschappij waarin hij optrad heeft daartoe medegewerkt, heeft deel gehad aan zijn vorming en ook aan zijn dichtstuk. Juist in de dagen der hevigste worsteling en staatkundige beroeringen; terwijl de driften en hartstochten het hevigst gaande waren; terwijl de onrechtvaardigheden iederen dag en bij iedere partij toenamen; terwijl de hoofden der overwinnaars in blinde woede den edelsten mannen hun slagen toedeelden; terwijl vreemde overheersching, geroepen door den oppersten (maar ontrouwen) Herder der zielen, het vaderland en de vrijheid

komt overvallen en bedreigen; terwijl aan de zijde vanwaar Dante zag dat alleen het wettige waereldlijke gezag moest uitgaan, geen de minste veêrkracht betoond werd; terwijl het vonnis der verbanning den Dichter in al zijn verschrikkelijkheid nederdrukt: te midden van dat alles doet Dante zijn tocht door de drie rijken vanwaar nog nooit iemand tot ons gekomen is. Geen wonder dus: de Dichter houdt gericht en wel allermeest in zijn *Inferno*, die dan ook de sporen der grootste ontzetting, somberheid en verontwaardiging draagt. En het is, alsof de indruk van des Dichters eigen woorden zich in zijn houding en op zijn gelaat afteekent. "Zie eens (zoo roept men hem na) zie eens, dat is de man die ter Helle gevaren en teruggekomen is, om ons te melden wat schrikkelijke dingen hij daar gezien heeft." De voorstellingen zijn dan ook zóó plastisch, zóó aanschouwelijk en tastbaar, dat men vergeet iets anders dan fiktie te lezen; en van daar dus dat zijn tijdgenoten, waar zij gedeelten van het gedicht hoorden, de vizioenen voor officiëele mededeelingen uit de Hel opnamen. Maar niet alleen tot zijn eigen vaderland beperkt zich de blik des Dichters; hij werpt dien over het geheele tooneel der waereldhistorie. De geschiedenis der menschheid beschouwt hij in verband met zijn denkbeelden, met zijn vrome inbeeldingen en theorieën. In de ontzagwekkende gallerij van afgestorvenen die hij aan onzen blik vertoont is geen enkele groote gestalte vergeten. Adam en de Patriarchen, Achilles en de oude Helden, Homerus en de groote Dichters, Aristoteles en de verheven Wijzen, Alexander, Brutus en Cato, Waereldbeheerschers, Opstandelingen en Patriotten,

en daarnevens Petrus, Paulus en hun mede-Apostelen, de Kerkvaders en de Heiligen, Koningen en Pauzen, allen vinden in zijn gedicht een plaats, die vol beteekenis, die karakteristiek is, naar den aard van den persoon of zijn bediening. En zoo getrouw is hij in de schildering van hetgeen in zijn onmiddelijke nabijheid of in zijn tijd voorviel, dat degenen die na hem leefden hem het volste vertrouwen meenden te kunnen schenken. Zoo herinneren wij ons ergens bij Villani gelezen te hebben: "Ook de uitspraak van Dante in zijn *Commedia* bevestigt dit."

Nog voeren wij het volgende aan, eer wij hiervan afstappen. Dante heeft dit met alle oudste dichters van eenig land gemeen, dat hij een bijzondere taal spreekt; of liever het dialekt dat hij tot een beschaafde taal verheft, vertoont zich bij hem nog in al zijn nieuwheid, in al zijn oorspronkelijke frischheid en bovenal, in al de bekoorlijkheid die eenvoudigheid en jeugdige openhartigheid kenmerkt. 's Dichters taal is kort, hoogst beknopt, vol energie en geheel in overeenstemming met zijn schilderingen. Hij ontziet zich niet de schijnbaar zonderlingste uitdrukkingen te bezigen, de stoutste woordsmeding te wagen, wanneer het voor de teekening zijner beelden noodig geacht wordt. Men heeft niet ten onrechte zijn taal met die der oude profeten vergeleken. Inderdaad, in zijn taal beeldt hij zijn denkbeelden af *en relief*, tastbaar en levendig. In zijn vergelijkingen is hij realist, zoo sterk als maar ergens denkbaar kan zijn. Daarin ontziet hij noch zoogenaamde kieschheid, noch teederheid van gevoel. De Dichter geeft schilderingen uit de Hel, en hij die er voor terugbeeft en siddert keere zich af, maar

wachte niet dat de kunstenaar iets toegeve. De Dichter aarzelt nooit in het minste. In zekeren zin had Goethe gelijk toen hij van Dante's *widerwärtige*, *oft abscheuliche Grossheit* sprak, schoon hij daarbij alleen het oog kon hebben op enkele tooneelen uit de Hel. In stoutheid, kracht en schildering van uitdrukking is Dante wellicht eenig. De samentrekking van gedachte grijpt ons aan, sleept ons weg en als de Dichter ons bezig heeft gehouden, blijft de indruk van iets degelijks gelezen te hebben ons geheel het leven bij. Met een paar woorden geeft hij een voltooid menschenbeeld, dat ons nooit uit de gedachte gaat. Op zijn tocht langs den Louteringsberg ontmoet de Dichter onder anderen Sordello, die in sombere en zwijgende houding nederzat

"en staarde
Gelijk een leeuw, tot rusten neêrgevlijd."

In de Hel geeft de Dichter in het beeld van een stroomende rivier de geschiedenis van een geheel menschenleven. Een geheel drama is in dien bewonderenswaardigen regel nedergelegd, waarin Francesca van den Po meldt, dat hij zich naar zee spoedt

"En vrede zoekt met allen die hem volgen!"

Die volheid van gedachte nu, gevoegd bij een kracht, bij een gespierdheid van uitdrukking die tevens niets overtolligs heeft, maar veeleer hoogst sober, beknopt en eenvoudig is, maakt dat de lezing van Dante's werk zulk een machtigen indruk te weeg brengt. En eindelijk, de schitterendste zelfbeheersching, de volkomenste zelfbewustheid van hetgeen hij zegt, spreekt uit zijn *Terzinen*, en dat te mid-

den van de ontzettendste tooneelen in de kringen der veroordeelden, bij het verhaal der hartroerendste voorvallen uit zijn tijd, bij het slingeren van de scherpste wapenen tegen de vijanden zijns vaderlands en schijnheilige verraders, bij de toonen van den innigsten weemoed en in de verrukking der heiligste vreugde bij de aanschouwing van het goddelijke. Prachtige vaerzen dus, maar ledig van zin — fraai klinkende en deftig, zoetvloeyend maar van weinig gehalte — men zal ze nooit bij Dante vinden. En toch ontbreken waardigheid en schoonheid van uitdrukking, zelfs *elegance* en liefelijkheid evenmin waar ze vereischt worden. Men gevoelt echter, dat er geen jacht op gemaakt is; het was niet het hoogste doel waarnaar hij streefde. Als het noodig is, zegt hij zelfs ronduit, dat hij aan zijn moedertaal en rijmen alle bekoorlijkheid en *elegance* zou willen ontnemen als hij kon, om het tooneel dat hij schildert, naar zijn aard te voltooyen. Hij beschouwde dan ook zijn dichterschepping niet gering, niet als het voortbrengsel van een lichtzinnigen lust om zich eens in vaerzen uit te storten, niet als het voortbrengsel van een ontspannings- of liefhebberij-kunst, zoo het den naam van kunst verdient, die alles uitstrooit, wat maar in 't hoofd van den vaerzenmaker opkomt. Bij Dante is het niet: "Ik zing,

Als 't vinkjen in de abeelen" —

gelijk Bilderdijk zegt en wat een stuitende gemeenplaats is geworden, maar hij spreekt, dewijl hij zich bewust is, dat hij een heilige roeping heeft te vervullen, en dat is nog iets hoogers. "IL POEMA SACRO noemt hij-zelf zijn dicht-

stuk, "het gewijd gedicht, waaraan Hemel en aarde hebben moeten meêwerken en dat mij sedert jaren vleesch en bloed heeft gekost." En op een andere plaats weder zegt hij, tot de Muzen sprekende: "Indien ik ooit voor u, o allerheiligste Maagden! honger, koude en nachtwaken heb doorgestaan, schenkt mij dan tot loon uw bijstand."

Men ziet, er is geworsteld, er is geleden eer die GODDELIJKE *Commedia* haar aanzijn verkreeg; eer die denkbeelden, daarin nedergelegd, zich bij hem hadden ontwikkeld; eer die gebeurtenissen, daarin voorgesteld, en waaraan hij vaak zulk een werkzaam aandeel had genomen, voorbij waren gegaan; eer hij zijn verheven lessen zijn volk en het nageslacht doet hooren; eer hij gewaagd heeft op te treden om alle machten dezer aarde, geestelijke zoowel als waereldlijke, te bestraffen, te recht te wijzen, te richten! Met één woord, er is geleefd in den volsten zin, eer Dante de hand sloeg aan zijn werk.

Geen wonder dan, dat zulk een uitnemend voortbrengsel door het nageslacht met den grootsten eerbied werd beschouwd, en dit de *Commedia* met het epitheton de Goddelijke vereerde. Geen wonder, dat er spoedig een rij van mythen ontstond, die niet alleen op den Dichter maar ook op zijn dichtstuk betrekking hebben, gelijk bij zoo menig ander uitstekend man en zijn arbeid heeft plaats gehad. Een enkele daarvan als bijzonder karakteristiek willen wij hier mededeelen.

Dante, zegt de overlevering, zond telkenmale de laatste zeven of acht zangen die hij voltooid had naar Can della Scala, die ze liet afschrijven. Op deze wijze had de laatste

het geheele gedicht op dertien zangen na ontvangen, toen de Dichter zonder eenig naricht achter te laten stierf. Overal werd er gezocht, maar ook overal te vergeefs; en reeds wanhoopte men aan het bezit van het dichtstuk in zijn geheel, toen een wonderbaar vizioen Dante's zoon Jacopo, wiens smart over het verlies hem rust noch duur had gegund, met de geheime plaats der dertien zangen bekend maakte. De vader namentlijk, was den zoon-zelf verschenen in den droom en had hem bevolen waar hij te zoeken had. De vreugde was bij allen zeer groot. De zucht naar wonderen uit het leven van een groot man heeft hier zelfs een schrijver van verstand en een gezond hoofd gelijk Boccaccio, die zijn volle vertrouwen aan 't verhaal schenkt, verschalkt. Door deze mythe is tevens aan de instinktmatige begeerte van 't volk voldaan. *De Commedia* heeft er haar wijding door ontvangen, want het algemeen *wil* dat het uitstekende door een mirakel den stempel van het goddelijke zal dragen.

Thands moeten wij ons voor eenige oogenblikken tot de strekking en den zin van Dante's *Commedia* bepalen.

De Dichter zegt in zijn brief aan Cangrande della Scala, dat zijn doel met het dichtstuk is geweest, "DE LEVENDEN IN DIT LEVEN UIT DEN TOESTAND DER ELLENDE TE VOEREN EN TOT DIEN VAN HET WAARACHTIGE GELUK TE GELEIDEN. In 't voorbijgaan merken wij hier op, en 't is waardig dat wij er acht op geven, dat liefde derhalve, liefde, de grondtrek van zijn wezen, erbarmen met het menschdom in zijn lijden en worstelingen hem bezield en tot schrijven gedreven heeft. Wij voegen er nog bij, dat hier onder het *waar-*

achtige geluk niet uitsluitend de hemelsche gelukzaligheid bedoeld wordt, maar de toestand van vrede en heil, hier op aarde, volgens den Dichter, reeds bereikbaar (al zij het dan ook bij afwisselende oogenblikken), zoo de mensch het vermogen heeft verworven om zich in den geest tot het eeuwige op te heffen. Dit vermogen is echter boven het bereik der menschelijke krachten, zoodat de hemelsche genade hem te hulp moet komen. Deze genade is tot het bereiken van vijf verschillende doeleinden noodig, gelijk Thomas van Aquino leert. Vooreerst moet zij medewerken om ons van de zonden te verlossen; ten tweede, om in ons den wil tot het goede te wekken; ten derde, om ons in staat te stellen dien wil werkelijk te doen; ten vierde, om ons kracht te geven ten einde in dat goede te volharden; ten vijfde, om ons tot de genietingen der hemelsche heerlijkheid te vormen.

Wanneer wij nu, dit in aanmerking nemende, des Dichters *Commedia* beschouwen, zoo ontwaren wij dat het dichtstuk, behalven in den letterlijken zin de schildering van den toestand des menschen na den dood, in een allegorische beteekenis een beeld geeft van den mensch onder den invloed van de goddelijke genade, dat is, zich opheffende uit de dwaling, strevende naar waarheid, vrede en volmaking. Allereerst voert nu de Dichter ons door de Hel, met het doel om de gruwelen der ongerechtigheid en zelfzucht in al hun afschuwelijkheid ons voor de oogen af te beelden, ons te doen schrikken voor de vreeselijke gevolgen onzer afdwalingen, opdat wij ons daaruit zouden opheffen en leeren uitzien naar hetgeen het ware leven kan genoemd worden,

dat alleen door de wijsheid verkregen wordt, in haar alleen bestaat. Vervolgens doet de Dichter zijn tocht langs den Louteringsberg, waar wij den mensch in berouw en boete zien en tevens gedurig toenemende in krachten om niets dan het edele en goede te doen en door oefening te leeren volharden in hetgeen een gelouterd willen en begeeren ons ingeven. En eindelijk heft de Dichter zich op tot de sfeeren des Hemels, waar voortdurende overpeinzingen den mensch geschikt maken voor de openbaringen der gewichtigste waarheden — en in de kennis daarvan voelt de mensch zich waarlijk gelukkig. Den Dichter volgende, zien wij dus tegenover ons den mensch in boosheid, verbittering, angst, wrevel en vertwijfeling, den mensch vervolgens in berouw en boete, den mensch eindelijk hersteld in een rang hem waardig en dus gelukkig. Daarbij is de Dichter die den gevallen mensch vertegenwoordigt in de Hel meer bepaald de toeschouwer; langs den Louteringsberg evenwel neemt hij deel aan de boetedoening, verheugt hij zich mede in de reiniging van de smetten der boosheid en zelfzucht, en in het Paradijs geniet hij den voorsmaak van het heil der gezaligden.

Op Goeden Vrijdag van het jaar 1300 vangt de Dichter zijn tocht aan. Door zedelijke en staatkundige verwarring dwaalt hij van den rechten weg en bevindt hij zich in een woest en somber woud, het beeld van een zondig leven en van een verwarden en heilloozen toestand des gemoeds. Zoodra hij zich van zijn afdwaling bewust is, tracht hij den rechten weg terug te vinden, doch drie schrikverwekkende roofdieren versperren hem het pad. De panter is het zinnebeeld van den wellust, de leeuw dat van den hoogmoed,

de wolvin dat der gierigheid. De dichter stelt dus den mensch voor, die door de zonden welke ten eenenmale de zedelijke ontwikkeling in den weg staan, omgeven wordt. In zijn schrik en verwarring verschijnt hem Virgilius, door Beatrice tot redding van den afgedwaalde opgeroepen, die hem mededeelt, dat hij hem door het rijk des doods en langs den berg der boete zal geleiden, totdat een waardiger ziel hem de sfeeren des Hemels zal te gemoet voeren. Virgilius is van nu aan het symbool van de menschelijke rede, van de menschelijke wijsheid, wier vermogen den mensch aan de afdwalingen waartoe de zinnelijke lusten doen vervallen, onttrekt. Het is dus duidelijk, dat Virgilius, naar de denkbeelden des Dichters, dezen niet altijd kan vergezellen. Reeds zien wij in de Hel dat een hoogere tusschenkomst vereischt wordt om de poorten van de stad Dis te openen, daar Virgilius er niet toe in staat is. Vervolgens zien wij, hoe hij nu en dan zijn leerling aanmaant om in moeyelijke geloofszaken of leerstukken op Beatrice te wachten, daar de verklaring er van buiten zijn bereik ligt. De verhouding van den Dichter tot Virgilius verandert middelerwijl. Eerst zien wij dat Dante hem lijdzaam volgt, zich aan hem vastklemt als aan zijn redder en zich geheel en al op hem verlaat, als de leerling op den meester die zijn volle vertrouwen bezit. Langs den Louteringsberg evenwel gaat Dante zijn geleider meestal op zijde; zijn verhouding tot Virgilius is meer die van een vertrouwden vriend tot een vriend, die met hem in dezelfdė gewichtige onderneming betrokken is; hij gevoelt, dat de gewichtige vragen buiten het bereik der rede liggen, gelijk Virgilius zelf te kennen

geeft. Er is iets hoogers noodig om antwoord te geven op de twijfelingen en duistere gemoedsbezwaren die zich in het binnenste des Dichters opdoen. Omdat Virgilius de menschelijke rede afbeeldt, is zijn taak slechts tot een gedeelte der reize beperkt en moet hij, daar de dorst naar kennis gedurig toeneemt bij Dante naarmate hij hooger klimt, zijn volgeling zelfs nog op den Louteringsberg tot een reisgenoot verwijzen, dien zij ter goeder ure ontmoet hebben. Dit is Statius, den Romeinschen dichter die naar Dante's meening vóór zijn sterven het kristendom heeft aangenomen. Deze ontmoeting heeft dus een gewichtige beteekenis en moet vooral niet met een toevallig samentreffen gelijk gesteld worden. Zelfs Virgilius was reeds weifelend in de keuze van de richting die gevolgd moest worden; doch van nu aan gaat hij in volle zekerheid verder en verblijdt zich in de gelegenheid die zich voor zijn leerling heeft opgedaan, om de openbaring der waarheden die hem verhuld zijn uit den mond van Statius te hooren.

Nadat Virgilius den Dichter nu tot Priester en Koning gewijd heeft en hem dus in het genot van den Gode-waardigen, vrijen en onberispelijken wil ziet die door de zonde verloren was, verklaart hij, dat zijn leerling van nu aan hem niet meer behoeft. Dante bevindt zich, na de laatste loutering, aan den zoom van het aardsche Paradijs, het symbool van het werkdadige, het beoefenende leven, en daar zijn wil vrij en goed is kan hij hier zijn eigen inzicht volgen.

Om echter het hemelsche heil te smaken is er nog een hoogere graad van ontwikkeling dan die des beoefenenden

levens noodig. Des Dichters tocht kan dus nog geen einde nemen. Hij moet thands in de gewesten van het bespiegelende leven worden rondgevoerd, waarvan het groote doel en einde is, de volkomen vereeniging met God. Nog twee personen moeten dus optreden, om het aangevangen werk te voltooyen. De eene is Beatrice, het symbool van de goddelijke wetenschap, de Theologie, en de andere St. Bernardus, het symbool van de reine mystiek. De eerste zal hem de hoogere waarheden openbaren, zoodat hij, verlost van waan en logen, en door de waarheid geheiligd, tot de aanschouwing van het Goddelijk Wezen geschikt is; en de tweede zal hem dit Wezen te gemoet voeren en door een krachtig gebed tot Maria, wiens bijzondere vereerder hij op aarde was, hem de hoogste ***aanschouwing*** werkelijk deelachtig maken. Nu doorgrondt de Dichter de geheimen van de heilige Drieëenheid; de mensch is aan het einde van zijn bestaan in schijn teruggevloeid tot, vereenigd met God; hij gevoelt het woord des Apostels in zich vervuld: IN HEM leven wij, bewegen wij ons en ZIJN WIJ."

Het moet er verre van af zijn, dat de voorafgaande verklaring van doel en strekking des gedichts ons voldoende zou voorkomen. Behalven de bijzonderheden van den tocht, het eigenaardige van de personen die de Dichter ontmoet en de voorstelling van God, schepping, verlossing en bestemming des menschen, zoowel als van de drie rijken die wij doorwandelen, moeten wij hier bovenal een oogenblik stilstaan bij de strekking van het dichtstuk in verband met 's Dichters theorieën omtrent Keizer- en Priesterschap. Wij kunnen daartoe onmiddelijk overgaan, dewijl wij, wat al

het eerstgenoemde betreft, veiliglijk naar onze vertaling en de aanteekeningen bij iederen zang kunnen verwijzen.

De *Commedia* dan — wij zeggen het Wegele volmondig na — is, afgescheiden van den zin dien de Dichter-zelf in zijn schrijven aan Cangrande heeft uitgedrukt, een dichtstuk dat met een geheel bijzondere bedoeling geschreven is. Die bedoeling is geen andere dan de verheerlijking en prediking der doeleinden Gods met de menschheid, het geluk in dit en het toekomende leven, door eenheid in staatkundige en geestelijke leiding. De Dichter heeft zijn roeping, die hij gedeeltelijk in zijn *De Monarchia* heeft vervuld door zijn stelsel voor de wetenschappelijke waereld bloot te leggen, opnieuw gehoor gegeven, door in de taal der dichterlijke bezieling en in de verheven schildering van een vizioen tot geheel zijn volk te spreken. Daarbij heeft hij zijn taak uitgebreid. Was het hem in *De Monarchia* alleen te doen om de rechten van het Keizerschap, de waereldmonarchie aan te toonen: in zijn gedicht treden de Staat en de Kerk beide op en voor de roeping en de rechten van de laatste wordt even sterk geijverd als voor die des eersten. En waar de Dichter als strijdvoerder tegen boosheid en ontaarding optreedt, daar is het zoowel tegen degenen die de ontwikkeling van zijn waereldrijk hebben belemmerd als tegen hen die zich aan het geestelijk rijk hebben vergrepen. Naar 's Dichters kerkelijk en staatkundig dogma deelt hij straffen, boeten en belooning uit. Altijd zijn er twee groepen op te merken onder de scharen die hij ons op zijn doek afmaalt. Evenzoo zien wij dat Lucifer in Judas den schuldige martelt die zich aan den grondvester des geeste-

lijken Rijks, in Brutus en Cassius de schuldigen die zich aan Cesar, den grondvester van de Romeinsche monarchie vergrepen hebben. Op een andere plaats weder (*Louteringsberg* XVIII) wordt onder de voorbeelden van God-gevalligen ijver Cesar naast Maria geplaatst.

Naar die opvatting nu wordt het dichtstuk weder in andere opzichten belangwekkend en biedt het weder nieuwe punten van beschouwing aan. Zoo is dan Virgilius de leeraar van den weg des geluks op deze waereld door de prediking van de waereldmonarchie, gelijk hij ook in Dante's staatkundig geschrift als de profeet van het Keizerschap voorkomt. Zoo is het woeste, sombere woud niet anders dan de staat van verwarring waarin het menschdom zich bevindt, zoodra het den ordeningen Gods, die een algemeen Keizerschap naast een algemeen Priesterschap stellen, ongehoorzaam is. Daaraan verbindt de Dichter het denkbeeld van een *Veltro*, een redder die den oorspronkelijken en normalen toestand weder herstellen zal. Zoo zijn dan vervolgens de drie roofdieren, die de poging om uit dien verwarden toestand te geraken ten eenenmale ijdel maken, in staatkundigen zin de zinnebeelden van het verdeelde vaderland of Florence, het trotsche Frankrijk dat zich aan het gezag der Kerk vergrijpt, en het zelfzuchtige hof van Rome dat de ontwikkeling van het geestelijk rijk Gods belemmert door, tegen zijn roeping, het oog op waereldlijke goederen te slaan. En eindelijk, zoo is Beatrice tegenover Virgilius het symbool des zaligen levens, waartoe het geestelijk gezag der Kerk leiden moet.

Nog een enkele opmerking moeten wij hier bijvoegen. Wij hebben hier met een bewonderenswaardig gedicht te

doen, met poëzie in de hoogste beteekenis des woords. Wij hebben reeds aangetoond, hoe in de *Commedia* de Beatrice als maagd, als geliefde uit de werkelijkheid samenvloeit met het symbool. Evenzoo is Dante, schoon hij de profeet van een "Rijk Gods op aarde" is, niet uitsluitend een didaktisch dichter, maar — hoewel hij doel en strekking overal getrouw blijft — veeleer en in eigenaardige beteekenis een episch dichter, wiens vizioen wij als volle werkelijkheid lezen, zonder juist strekking en allegorie in het oog te houden. Dat is de grootheid van Dante als Dichter! En ten laatste geve men nog acht, hoe de staatkundige strekking met de allegorische beteekenis die Dante-zelf heeft aangegeven ineenvloeit. Terwijl de Poëet ons een dichterlijk tafreel ophangt van den mensch in diepgezonken toestand en van den weg tot herstelling, toont hij tevens aan, hoezeer de volken en volksleiders zich aan de heilige ordeningen Gods hebben vergrepen en wat gedaan moet om de vervallen en verscheurde waereld weder op te heffen en te herstellen. En niet in redeneering komt de strekking der *Commedia* aan het licht, maar achter episodes en gerichten, achter scheiding en verbinding van groepen en feiten, achter het spreken en zwijgen van en tot ongelukkigen of gezaligden, achter de vragen des twijfels en de onderrichtingen in de waarheden des geloofs, achter den bouw zijner denkbeeldige rijken en de straffen en belooningen hunner bewoners, achter enkele woorden en uitdrukkingen eindelijk, die voor den Dichter een geheel eigenaardige beteekenis hebben en dus alleen voor ingewijden verstaanbaar zijn, is die strekking verholen.

Het is hier de plaats om nog eens met nadruk te wijzen op de onbillijkheid, Dante aan te halen om in zijn woorden een steun te vinden ter bestrijding van het Pausdom of het gezag der Kerk. Na al het aangevoerde zal het ons duidelijk zijn, dat Dante het Priesterschap even heilig beschouwt als het Keizerschap. Dat hij Pauzen in de Hel plaatst, is juist het beste pleit voor onze beweering. Bonifacius toch is er, omdat hij zijn roeping vergeten heeft in de bezorgdheid voor zijn waereldlijk gebied en dus in zooverre zich èn aan het Priesterschap èn aan het Keizerschap heeft vergrepen. Clemens is er, omdat hij de Kerk in zijn persoon heeft laten schenden en heeft toegelaten dat de zetel van Rome, door God daartoe uitverkoren, naar Avignon verplaatst werd, wat noodlottig voor Kerk, Pausdom en Italië moest worden. Filips de Schoone die zich aan die schanddaad, volgens den Dichter, heeft schuldig gemaakt, heeft geen beter lot bij Dante te wachten. Voor de dragers van het geestelijk ambt, voor de vertegenwoordigers van het goddelijk gezag in geloofszaken heeft Dante, gelijk hij-zelf zegt, nog altijd eerbied, ook in hun val.

De vraag is gehoord geworden, of Dante aan de Middeleeuwen dan wel aan een later tijdperk behoort; of hij niet, ten minste, een wegbereider, een voorlooper van een nieuwere orde van zaken was. Sommigen hebben in hun onverstand zich zoozeer door partijzucht laten misleiden, dat zij hem een aankondiger van de Hervorming, een voorganger van Luther hebben genoemd.

Voorwaar Ampère heeft recht een klacht aan te heffen, als hij ziet dat het werk van een groot man, die boven

het bereik der menigte staat, gemeen goed wordt. Den waren vereerders en kenners van een genie moet het leed doen, te zien hoe zulk een werk, in zijn geheel een grootsch en volkomen gebouw, wordt geplunderd, afgebroken en vernield, en hoe dan ten slotte iedere bezitter van een kraagsteen of kapiteel roemt het geheele kunstwerk volkomen te kennen en te bezitten.

Dante behoort aan de Middeleeuwen, evenzeer als Homerus aan de oudheid, Shakspere aan den nieuweren tijd.

Door de erkenning van het gezag der Kerk, door de scheiding van een priesterdom tegenover leeken, door de poging om de leer der Kerk, die vooraf onomstootbaar wordt geacht, met het verstand, het weten te rijmen, door zijn verwantschap met de uitnemendste denkers en schrijvers die de Kerk heeft opgeleverd, door het richten van al de krachten zijns geestes op de hoofdaangelegenheid des levens in die tijden, het geloof en de godsdienst, door zijn poging om aan een waereld-omvattend katholicisme mede te werken, door zijn verheerlijking der liefde die hij met de godsdienst in overeenstemming tracht te brengen, door al het eigenaardige waarin hij, om kort te gaan, de letterkundige en wijsgeerige *summa* van zijn tijd wordt, gelijk de Heilige Thomas die van de toenmalige theologie — door dat alles behoort Dante aan de Middeleeuwen. De ontwikkeling en beschaving van een duizendtal jaren vinden in hem een harer waardigste vertegenwoordigers, zoodat, wie de geschiedenis der menschheid wil leeren kennen, ook noodzakelijk op Dante het oog moet slaan.

Doch er is meer. Dante is een genie en derhalve is hij

in veel opzichten universeel, doet hij zich kennen als een vrij en zelfstandig man. Het eigenaardig karakter van alle genieën is, dat zij meer of minder voor *alle* tijden zijn. De genieën zijn de ware predikers der waarheid, en naarmate deze of gene nu een deel dier waarheid bezit, beweert hij dat een genie hem en zijn tijd, behoort. Vandaar dat de uiteenloopendste richtingen zich het toeëigenen. Dante toonde zich door zijn grootsche plannen tot hervorming der waereld geheel eenig. Daarbij houdt hij het eigenaardige van het katholicisme zijns tijds, om alles in zich op te nemen en niets uit te sluiten wat zich niet bepaald verzet, in verband met zijn stelsel tot het uiterste vol. De verbroedering van het voortreffelijke der heidensche Oudheid met het Kristendom vindt in hem een onvoorwaardelijken voorstander. Alle scheidsmuren tusschen geloovigen en niet-geloovigen vallen bij hem weg. Theologie en filosofie, dichtkunst en rechtsgeleerdheid, alle wetenschappen en kunsten vereenigen in hem haar toonen tot een heerlijke harmonie, waarbij alle verschil van tijden of volken verdwijnt. Voor alle wijzen, voor alle edele geesten zonder onderscheid, uit wat talen of tongen, van wat tijdperk ook heeft hij een eereplaats in zijn gedicht bewaard. Hij buigt zich voor hen in al den eerbied zijner ziel. Het woord *profaan* is hem vreemd, tenzij in de beteekenis van zondig, onmenschelijk. Aristoteles en Averroës, Trajanus en Saladin heeft hij lief en bewondert hij. Virgilius wordt hem evangelie-verkondiger; Cato plaatst hij aan den opgang van den Louteringsberg; Eneas was het evenzeer waardig tot het rijk der afgestorvenen te komen als Paulus. De oude goden zijn hem slechts de sym-

bolen der intelligencen die hij aanneemt; en wat is Jupiter dan een andere naam voor den Jehova der Joden of den Hemelschen Vader der Kristenen? Jovis stierf aan het kruis, zegt hij op den Louteringsberg. De mythen brengt hij in verband met geloofswaarheden. Alle scheidsmuren, herhalen wij, vallen bij hem weg. Hem beheerscht gelijke geest als die van het tijdperk waarin een schilderij zoo als te Pisa geduld werd, gelijk Ampère mededeelt, en waarop Thomas van Aquino wordt voorgesteld als met de hemelsche wijsheid gevoed wordende om haar op de aarde te verbreiden, terwijl Aristoteles en Plato in de beste overeenstemming met de Evangelisten, met Mozes, Paulus en zelfs Jezus, te samen hem die wijsheid mededeelen. Of als die van het tijdperk waarin een godgeleerde zou verkondigen, dat het Kristendom een voortbrengsel was, zoowel uit de ontwikkeling van de Grieksche filosofie als het Mozaïsme geboren.

Daarbij voege men nog dat Dante een heilig besef heeft van de roeping der vorsten en priesters, zoodat hij in al den ernst zijner ziel verpletterend aanvalt op hen die deze roeping ontrouw worden — zonder onderscheid. Zijn rechtvaardigheid is nimmer om te koopen; hij straft allen die voor zijn rechterstoel strafbaar zijn. En juist die verheffing boven de bekrompenheid en het oneerlijke wat de partijen altijd kenmerkt, heeft sommigen beurtelings er toe gebracht om hem tegenover de partij te plaatsen, die zij tegenover zich hadden.

Vraagt men nu, waaraan wel de machtige indruk is toe te schrijven dien Dante op zoo vele uitstekende mannen onzer eeuw gemaakt heeft en in zekere opzichten op allen moet maken

die hem leeren kennen? Wij achten dit toe te moeten schrijven aan dien wijden blik, dat universeele in zijn beschouwingen, zoodat hij een plaats in zijn hart open heeft voor al wat groot en goed is. Wij schrijven het toe aan zijn edele poging om in zijn geest de herstelling van een verdeelde waereld te beproeven, ook al achten wij die poging ijdel. Wij schrijven het toe aan zijn vurige vaderlandsliefde, zoodat zijn woorden nog in deze eeuw zijn volk tot een nieuw leven konden opwekken, waarvoor al wat hart heeft voor het herboren Italië den Dichter dank zegt. Wij schrijven het toe aan zijn eerlijkheid in de bestrijding van het onrecht, aan zijn hartstochtelijke liefde voor gerechtigheid, aan den moed en de volharding waarmede hij zich tegenover een wreed noodlot plaatst, dat hem wel tranen afperst en nederdrukt, maar hem noch aan den eenen kant tot wanhoop, noch aan den anderen kant tot gevoellooze onverschilligheid voert. En eindelijk, wij schrijven het daaraan toe, dat 's Dichters werk een van die levenslange hartbrekende klachten is bij het lijden en de worstelingen der menschheid, voor wie nu eenmaal geen leven en ontwikkeling mogelijk is dan te midden van smart, ongeluk, boosheid en onvolkomenheid, dan tegenover en evenzeer mèt de koestering van dwaze inbeeldingen. Zoo lang dus de wetten der rechtvaardigheid en wijsheid niet volkomen zullen gehoorzaamd worden, zal de Dichter hun die lijden vertroosten en bij hen die belangstellen in de menschheid gehoor verwerven.

Mocht de indruk dien de Dichter achterlaat ten minste bevorderlijk zijn aan ware humaniteit op het gebied des geestes, bij den Dichter zoo groot, gelijk wij zeiden. Noch het

Katholicisme (schoon dit er eenmaal voorwaar zekere neiging toe had), noch het daartegenoverstaande Protestantisme heeft zich bereid of ook op den duur geschikt betoond om den verheven geest van een rijk des vredes, een waar Godsrijk, in zich op te nemen — men noeme het Kristendom of hoe ook, — dat allen tot zich roept, liefderijk ontvangt en beschermt, wien het te doen is, in een oprecht streven naar de waarheid de edelste roeping eens menschen te vervullen. De invloed van Dante als die van ieder genie kan tot de vestiging van zulk een rijk (zoo 't geen droom is!) dienstbaar zijn. Dat wij boven de dwalende partijen die elkander uitsluiten en vervolgen het eeuwig goede en ware trachten te bereiken en daarbij een schuilplaats zoeken; gelijk de Dichter die, te midden van de worstelingen zijns tijds, te midden van verraad, hebzucht, zwakheid en al de vormen der zelfzucht, een toevluchtsoord zocht in de idealistische stad die zijn genie had opgebouwd. Dat wij in dat streven elkander ontmoeten, in dat streven den ouden mensch van ons doen, om uit ons een nieuwen mensch te scheppen.

Te midden van zijn geestverrukkingen bleef Dante een praktisch mensch: hij scheidde nooit het bedrijvige leven van de bespiegeling; hij heeft zich nooit losgemaakt van de aarde en van de werkelijkheid. Met die opmerking, waarmede Taillandier een opstel over Dante besluit, nemen ook wij afscheid van den Dichter. Laten wij handelen gelijk hij deed. "MAKEN WIJ VOOR ONS ZELF EEN PARTIJ UIT;" zijn wij vrij, zijn wij zelfstandig; en tevens, trachten wij in ons iets voort te brengen, waarmede het menschdom een dienst gedaan wordt. Dat wij in ons-zelf onze Hel en ons Paradijs

hebben, het menschdom straffen en beloonen voor de geheime rechtbank van ons geweten. Dat we weten te beminnen en, daar het niet anders kan in deze waereld, dat we ook weten te haten. Onderhouden wij binnen in ons die geestkracht, die liefde tot al wat edel is, die dorst naar recht en gerechtigheid die door alle eeuwen heen de onuitwischbare kenmerken blijven van den grooten Florentijn. Dat zal de beste wijze zijn om aan het opschrift van Dante's gedenkteeken te voldoen: "*Onorate l'altissimo poeta.*"

"Vereer den uitstekenden Dichter;" want de vereering van een uitstekend man toont dat het streven in ons is, om al wat edel is in ons een gestalte te doen verkrijgen. Zijn wij voor ons zelf oprecht en tegenover degenen die ons streven en bedoelen niet kennen of het onrecht aandoen, herhalen wij met den Dichter:

"Lascia dir le genti!"

"Laat de menigt praten,
Sta vast gelijk een toren die den spits
Nooit schudden voelt bij 't blazen van den wind!" [1])

---

1 Louteringsberg V: 13.

NASCHRIFT.

Aan het einde van onzen arbeid gevoelen wij ons verplicht een enkel woord tot geleide er aan toe te voegen. Bij verschil van lezing hebben wij, in zooverre het invloed op de vertaling kon uitoefenen (wat betrekkelijk weinig malen het geval is in de *Commedia*) meestal de lezing gevolgd die Witte in zijn kritische uitgave als de echte aanneemt. Overigens kunnen wij niet in bijzonderheden treden omtrent de vele commentaren die ons voor de opvatting of de aanteekeningen ten dienste stonden. Zonder velen daarvan is het schier onmogelijk om het dichtstuk in al zijn details te doorgronden. Wij kunnen echter niet nalaten allen onzen dank te betuigen, die door het mededeelen van gewichtige opmerkingen of het bereidwillig afstaan van boekwerken ons vriendelijk van dienst zijn geweest.

Evenmin achten wij het gepast den lezer op te houden door hem een denkbeeld te willen geven van de wijze waarop deze arbeid gedurende eenige jaren ons heeft bezig gehouden, en hem aldus aan te toonen hoe wij, na eerst met de meeste zorg een overzetting te hebben beproefd, met de meeste naauwkeurigheid ons werk telkens bij gedeelten met de beroemdste vertalingen van het buitenland hebben vergeleken, waarna weder een nieuwe herziening van de onze volgde.

Wij willen alleen doen opmerken, dat wij getracht hebben een vertaling te leveren, die in staat zou kunnen zijn om hun die het oorspronkelijke niet kennen een denk-

beeld van Dante te geven, of hun die het oorspronkelijke kunnen ter hand nemen bij de lezing tot gids te strekken.

Bij de vertaling van ieder kunstwerk eischt de poging om een verzoening tot stand te brengen tusschen den eisch om zoo duidelijk, zoo verstaanbaar mogelijk te zijn, zoodat de lezer zich niet behoeft in te spannen, en dien van zoo getrouw te zijn als noodig is om het kunstwerk zoo volkomen mogelijk te doen kennen, de hoogste inspanning onzer krachten en naauwgezetheid. Bij een vertaling van Dante bovenal doet zich dit gevoelen. Bij het besef van het moeyelijke, somtijds wellicht het onmogelijke om in die poging te slagen, moeten wij de toegevendheid van hen inroepen, die onzen arbeid hun aandacht schenken. Wij hebben ten minste getracht, hollandsche vaerzen te leveren en toch zoo getrouw mogelijk te zijn, want iedere verminking is bij Dante's dichtstuk schennis en onrecht. Waar dus ook deze vertaling inspanning mocht vereischen, bidden wij te bedenken, dat een Dichter als Dante zich niet altijd zonder inspanning en studie lezen laat, tenzij in een vertaling die zijn naam draagt, maar niet den geest zijns werks getrouw doet spreken.

AMSTERDAM,
Pinksteren 1864.

A. S. K.

ERRATA.

I. Blz. 94, *r.* 7 *v. o. staat:* rondsprignt *lees:* rondspringt.
„ 191, *r.* 2 *v. o. staat:* u *lees:* uw.
II. „ 129, *r.* 7 *v. o. staat:* streflijk *lees:* sterflijk.
III. „ 78, *r.* 5 *v. o. staat:* verbitterd *lees:* verbittert.
„ 82, *r.* 3 *v. o. staat:* kooren *lees:* koren.
„ 346, *r.* 1 *v. b. staat:* familievete *lees:* familieveete.
„ 367, *r.* 14 *staat:* dengenen *lees:* dengene, en *r.* 15 *staat:* hebben *lees:* heeft.

IJ S

Zal tN.Vei

